

Tar Károly: Kedves könyveim könyve

Tar Károly

**Kedves könyveim
könyve**

El szó

Lépés a Gutenberg-galaxisból

A változó időnek megfelelően, a kezében könyvet tartó ember jelképe helyébe a képernyőre meredő ember figurája kerül. De azért még nincs vége a Gutenberg-galaxisnak, ne készüljünk a temetésére. Napjainkban is számos erőfeszítésnek lehetünk tanúi, amelyek mind azért történnek, hogy a könyv népszerűsége továbbra is megmaradjon. Felesleges riogatnunk magunkat azzal, hogy máról holnapra eltűnik. Inkább csak átalakul. Olyasvalami történik, mint amikor az agyagtáblákról áttértünk a pergamenre, a papiruszra rajzolásról a nyomtatásra. A jövőben írásbeliségünk hordozója nemcsak a papír, hanem a mágneses lemez és a számítógép lesznek. Az indokok sorából most csak a szövegek kezelhetőségét, a digitális könyvek könnyebb terjeszthetőségét, raktározását, olcsóságát vegyük figyelembe, és azt, hogy növekvő könyvéhségünkhöz amúgy sem lesz elég földünk minden erdeje.

A „tessék elképzelni” helyett a már meglévő könyvhelyettesítő eszközeinket sorolom: Van már könyv nagyságú, vékony, villamoson, buszon, földalattin olvasható, ágyba vihető, ha szükséges bársonyos tapintású számítógép, amelybe több vaskos könyv szövege elfér, amelyet gombnyomásra, érintésre vagy akár olvasási sebességünknek megfelelően önműködő lapozgatásra is beállíthatunk. A legújabb hordozható telefonokba épített számítógépek kiválóan alkalmasak arra, hogy ne csak a távirati irodák híreit, Internet-oldalakat, hanem a beletáplált könyvek szövegeit is olvashassuk képernyőjükről. Már „bejáratás” alatt van az e-papír, ami nem más mint papír vastagságú, újságoldalnyi számítógép, amelynek raktárában kisebb könyvtár is elfér.

És most tessék elképzelni, hogy valamely klasszikus világirodalmi hírességet eredetiben szándékozunk olvasni. Ehhez betöltjük kedvenc hordozható számítógépünkbe összes műveit, életrajzeit, a róla szóló irodalomtörténeti köteteket, szótárakat, enciklopédiákat, fordításokat és minden egyebet, ami csak eszünkbe jut. Kényelmesen elhelyezkedünk a karosszékben, ágyban, napozón, vonaton, repülön és fel sem kell állnunk ahhoz, hogy a választott szöveg tökéletes megértéséhez szükséges segédkönyvekbe is „belelapozunk”. A betöltéshez máris segítségünkre van a Magyar Elektronikus Könyvtár (www.mek.oszk.hu).

Ilyen megfontolásból, a jövőre figyelve, készítettem válogatott írásaimat tartalmazó lemezem is, amelyet olvasóim figyelmébe ajánlok.

De megbecsülöm és kötetbe menekítem kedves könyveimről írott soraimat is, amelyekből kedvvel válogattam. Közel van már az idő, amikor minden könyvünk elektronikusan is elérhető lesz.

Könyvismertet k

Itti *

A vers emberiségre gyakorolt hatásáról miért éppen most mondanánk szép köz-helyeket? Még tél van, és olykor felemelt fejünket sűrűn beverjük az erkölcs-te-lenség szmogjának zúzmarás felhőibe, számolunk és összeszámolunk, krajcárok-nak örülünk, könnyes szemű édesanyánkat utánózva már menekülünk a gondok-tól. Ki olvas manapság minálunk verset?

Az iskola egyetlen rohanás: bele a fémországú életbe, a technikába, a számok, az alkatrészek, a szerszámok csikorgó világába, mindennapi kenyerünk előte-remtésének, tervezésnek, építésnek, jövőálmódásnak szédítő távlataiba. A tanu-lás évei után kultúránk: csinnadrattás ünnepek sora, s aki egyébre is ráér, annak felejtő, pihentető olvasmányok, rágógumi-sorok és művek csendes feldarálása jelenti a művelődést. És közben gondolatok szálldosnak körülöttünk, költői erő-lkődések is, hogy tartós, szíjas-ökörnyálként keringjenek és elállják vagy mutas-sák utunk, amelyen önmagunkhoz juthatunk. A generációként következő évszak-ok forgásában egyszerre van tavaszunk és telünk, érzelmes forró nyarunk és sok esőt permetező őszi. Vannak pillanatok, amikor úgy érezzük, már nem hasad-hat tovább az atommag magja, a kvantumelmélet bedöglött, mint egy kiszáradt gépkocsi, a határozatlansági reláció hasba rúgta a filozófiát, jobb, ha a fizika ma-rad a saját kaptafájánál, minden nyitott és ugyanakkor zárt, csak a költőnek van joga távoli asszociációkra, így amikor úgy érezzük, hogy nekünk befellegzett, akkor jöhet a költő. Mindig is jönnie kell. Zenével, szavak mágijával, érzések kavalkádjával, értelmet találó értelemmel, csöndes nyári esőként reményt keltő simogatással.

Idei első verseskönyvünk ilyen. Tessék fellapozni, beleolvasni, végig mormolni, mint imádságot volt szokás, gondolatot lopni belőle, és cserélni isteni gondola-tot.

A kritikusok szedjék szét a költői képeket, terítsék ki milliméter-papírra felvezet-hető grafikonokra a minden értelembe mártott vers indukciós erőit. A költő bará-tai emeljék a költőt vállukra és hordozzák körül nagyrabecsülésük többhasábos fényében. Az egykori analfabéta tanfolyamok fejesei és a kötelezően tíz éves iskolapadot koptatók, a csavarokat bűgyűrgetők, a cipőfelsőrészt készítő, a tü-zes vasat literrel mérők, a mezőkön gépeiket dühösen ostorozók, az istállóban silószagban edettek, és az érettségivel jövőt álmodók, a hivatásuk mellett haj-szállal elcsúszott értelmiségiék és az önmagukat másokért csontig égetők, mind-nyájan, akik törjük még anyanyelvünk szavait – tehát az olvasók –, úgy vegyük kezünkbe ezt a könyvbe fogott 114 különböző, pontos méretre megmunkált lé-lekdarabot, hogy cserealkatrészként bármikor használhatjuk majd őket. Bizonyá-ra szükségünk lesz egyikre-másikra, az élet, rendre kikoptat belőlünk rosszat, de jót is: mindent.

Használati utasítás: szívünkkel olvassuk a verset. S ne szégyelljük, ha egy-egy szó, gondolat rögtön lelkünkbe illik.

Példának emeljünk ki egy, a kötetet átfogó, a történelem végtelenjéből jött, de a jövőbe is mutató határozószót: itt. Harminchét versben többször is előfordul, így figyelmeztet:

Hová vezet minket a költő. Hegyek mennek az utak ingoványán, a tél is járja / a nyár is hűs, havas heves / ma / bennem / benned / bennünk/ itt.” Ahol a „kimerült történelem” fázik bennünk „itt-ott avarok lándzsája szúr” és „... minden / éppen itt és ott van legott...” valahol itt: barátban, gyermekben. Itt napokban és kiáltásban számoljuk a múlt időt, ahol az igazságig kellene élnünk, ahol egyedül összetartani sem könnyű, mert hiába menekülünk régmúlt korokba, tudásba, szentbe, szépbe, ha valami közeli éget, amiért nem jár „madárnyi dicsőség”. Itt sem. Csak a „pontos idő világít”, amikor talált pillanat: „menekülő vizek közt vak követ / kinek a helytállás kalandja is kaland még”.

Itt könyveink várfala előtt állunk és cselekszünk: könyvtár és kenyér küzdelme” az életünk, reggeltől halálig, ahol „sose hálnak meg a könyvek.../ a dolgoknak mégsem könnyebb/ megmaradni!”

Itt fáj, hogy olykor a semmibe szerelmes a gondolat, hogy nagy játék az anyaföld, az emberi hamuban könyvek hamuja s egy-két gondolat.

Az említett határozószón kívül mindegyre szemünkbe szúr könyves világunk felhánytorgatása, babusgató leltára: minket őriznek – mondja a költő. A dolgaink, a könyveink, akkor is, amikor éppen nem vagyunk itt, mert éppen átme gyünk egy kicsit a mindenből el, óhajításunk őrzik: embernek lenni. Mert „mit is mond a költemény?” Azt, hogy „a költészet az egyetlen/ megtört remény.” S a költő dolga: „Egyetlen lehetséges védekezés, hogy utolsó percig közvetíteni fogom, mi megy itt végbe...” általa miénk az emlékezés, erdő módján is, amely öt megmaradt fában átélte a szelek éveit. Itt – figyeljük mekkora gordiuszi csomót old a költő – elhagyja a sürgetésből szült kiegészítéseket, most, mást és mit? nélkül, nem fél az ismétléstől: itt, itt, itt...

Jól beszél, velünk gondol.

Himnuszok hangján: „inkább bármitől szakadok el, mint a könyvtáramtól,/ inkább bármitől, mint a temetőimtől, inkább bármitől, / mint önmagamtól. / A lélek, amiben már test vagyok – a papír élére fog írni Kolozsvár nyomdáinak.

Itt lenni: - ez halál előtt megtalált megoldás, / ez a hazám. Mert „itt tudok a legjobban lehajtott /fejjel mindenütt lenni. / Hol én, hol idegen - / s dolgozunk mindahányan.”

Patinás hang ez, évszázados érzelmeket kongat és idéz. Például fejedelmünket, Bethlent és Bocskait egyszerre. Az utóbbi szerint is: ha a sors „erre a szép földre plántálta, nagyra nevelte és florealta” a népet. Itt kell helyt állnia az összefogás szellemében. A más mutatva a múltból merít a költő és elkezdődött szellemi atomkorunk jövőjében gondol.

Követni őt, önmagunkba látni, vele hinni, mindnyájunkat óvni, sötétség ellen

menni (nagyapák játszanak itt, valami székely Shakespeare, néma forgatókönyve szerint) – ez a dolgunk.

Az idén – az év pontba sűrítendő, a végtelenig tágítható – ilyen egyszerűen mélyen, líraian és gondolatainkba fájdtóan ezt még nem mondta senki. Az itt fel erősödő és elhalkuló leitmotívum bennünk zengő messa di voce kell hogy legyen, olyan egyszerűen és magától értetődően szóljon, mint a lenni múlt- és jövő ideje, mintha mindenkor minden tőlünk függne, minket szolgálna költői alázattal és kitárulkozással, és számon kért és szemünkbe vágott, a közhelyig lerágott egyetlen igazságunk volna.

*Lászlóffy Aladár: Hol én, hol idegen. Eminescu Könyvkiadó, Buc. 1982

Jogaink könyve*

Öröm még magamban egy futó találkozásunk hangulatát: fiatalságom tudatlansága és az akkor még szilvapattintáshoz hasonló módon kettőbe osztott világ (a magja azóta a szemétkébe került) a „hibás” abban, hogy Mikó Imrét előbb, mint embert ismerhettem meg. Állt az egyetemi jegyzetekkel és szakkönyvekkel teletömött Egyetem utcai kicsi könyvesboltban. Állt a pult mögött, és kimerevített írópapírra írt kihegyezett ceruzával, apró betűkből, sűrű sorokat. Keze ügyében lágy radírgumi, gyakran szavakat, félmondatokat törölt. Valami olyasmit írt, amihez jól jött az időnkénti szünet, amikor a könyv-vásárlókkal foglalkozott, útbaigazított és magyarázott. Ezt nem szolgálai módon tette, nem is túlzottan nyájasan, tudását fitogtatóan, hanem készségesen, közvetlen barátkozással. Tanárnak hittem, olyannak, akit pillanatok alatt megszeret a diák, mindazok akik tanulni vágnak. Tanuló voltam magam is, az újságírást próbáltam, gyakoroltam minden „utcán heverő témán”. Valakitől megtudtam a nevét, és hírfejet írtam a szíves emberről. A titkár jónak találta az írást, de Mikó Imre nevét törölte. Később egy gin mellett megmagyarázta, hogy szerinte miért nem helyes leírni ezt a nevet. Csodálkoztam. Később, amikor egyre többet megtudtam patinás nevű ismerősömről, egyre jobban szégyelltem magam: nem hírfejet, hanem belemenős riportot, folytatásos interjút kellett volna írnom róla. Bizonyára ebben is segített volna. Mint ahogyan most, öt évvel halála után is segít mindannyiunkon második posztumusz könyvével.

Ennek a könyvnek a bevezető tanulmányában Gáll Ernő „nemzetiségi jogász”-nak nevezi Mikó Imrét. Íróként, szociográfusként, kultúrtörténészként, szerkesztőként ismerjük már. A *Bércre esett fa*

Bölöni Farkas Sándorról, *Az utolsó erdélyi polihisztor* Brassai Sámuelről szóló életrajzi regényei. Esszé- és emlékezés-köteteinek mindegyike kedvelt olvasmány, a Dávid Gyulával közösen írt *Pet fi Erdélyben* emlékezetes könyvsiker. *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* (1932) című tanulmánya, a *Nemzetiségi jog és a nemzetiségi politika* (1944) terjedelmes kötete és ez a nemrég megjelent könyve* mutatják Mikó Imre jogtudósi munkásságának kézzelfogható eredményeit. Nincs szükség arra, hogy múltját megszépítsük, pályája kezdetén polgári környezetének reá gyakorolt hatáság minimalizáljuk, és tevékenységét elhallgassuk. 1932-ben az Országos Magyar Párt tisztviselőjeként, később titkáráként nem állhatott a baloldali ellenzék mellé, nem támogathatta a MADOSZ-t. Mikó Imre nagysága éppen abban áll, hogy a felszabadulás után „hátrányos” helyzetből indulva, önmagát megújítva állt, teljes erővel, legjobb tudásával nemzetisége szolgálatába. Azt, amit 1932-ben lelkes fiatalként leírt, valójában ekkor ültette önmaga számára is érvényesen gyakorlatba: „Beállunk közkatonának a magyar jövő: munkások és parasztok sorába, s az ő érdekeik értelmi szolgálatában keressük letűnő középosztályunk új nemzedékének a jövő társadalmához való jogát.”

A nemzetiségi jövő, az állampolgári felelősség új feladatait vállalja, és nem az elzárkózást, nem a nyuszi-életmódot, nem a széttárt karú sajnost mutatók pózát, hanem a mindennapi aprómunkát is; jogaink magyarázatát az elméleti levezetésektől az általános műveltségű ember színvonalának megfelelő magyarázatáig és az eligazításokig. „Az egyenjogúság adta alkotmányos lehetőségeket is meg kell ismertetni nemzetiségi dolgozóink minél szélesebb köreivel. A jogtudat így hozzájárul a nemzeti tudat erősítéséhez: tudatossá teszi, hogy van lehetőség saját szerűségünk megőrzésére a sokszínű állami egység keretei között.”

Mostani kötetében 1965 és 1973 között a Korunkban, az Utunkban és A Hétben megjelent tanulmányai sorakoznak. Szerzőjük még életében kötetet állított össze belőlük. A kiadót dicséri, hogy így összegyűjtve és összefüggéseikkel egészzé alakulva újra nyomdafestéket láthattak ezek a tanulmányok, és ily módon hozzásegítik az olvasót a téma alaposabb megismeréséhez. Az ismétlés a tudás anyja: otthonérzésünk tudatosítása állandó feladat. Hasznos például időnként felemlíteni azt is, hogy „név és otthon, anyanyelv és haza elszakíthatatlan érzelmi kapcsolatban áll egymással”. József Attila szerint is ott a haza „ahol nevemet / hibátlanul írják fölém”.

Mikó Imre gyakorlati hasznú tanulmányát (Az együtt élő nemzetiségek jogegyenlősége, 1972-ben közölte folytatásokban A Hét) megtaláljuk ebben a kötetben is, de hasznos összevetni A Hét 1978-ban megjelent évkönyvében újraközölt szöveggel, mert ez tartalmazza Szepessy Tibor kiegészítéseit is az addig terjedő törvények és rendeletek értelmezésével.

E tanulmány előtt olvassuk el Gáll Ernő már említett eligazító és elgondolkodtató bevezetőjét, és sorra minden Mikó írást: egyikből a nemzetiség meghatározásának nehézségeire következtethetünk, a másiból megtudjuk, hogy olyan országban élünk, amelyben nemzetiségi jogainkat az Alkotmányba foglalták. Mikó Imre világosan és közérthetően fogalmaz, amikor levezeti, hogy a nemzetiség a nemzet kicsinyített mása, jövője nem az asszimilálódás, hanem a beilleszkedés, mert ezt diktálja sajátos minősége, „a közös nyelv, a közös hagyományokban gyökerező kultúra”, amely „az összetartozás tudatában, tagjainak együttérzésében és nemzetiségük megtartására, fejlesztésére irányuló akaratában nyilvánul meg”. Ez nem csupán jog, hanem az ország előrehaladása érdekében szükséges kötelesség is. Kiderül e könyvből többek között az is, hogy „a nacionalisták szeretik ragyogó színekben feltüntetni nemzetüket, s a legnemezebb jellembeli és szellemi ékességekkel ruházzák fel annak tagjait”. Ez vezet aztán a többi nép lebecsüléséhez. Óvakodjunk ettől. Erre történelmünk tanít. Ezt példázzák a Nyelvhasználat és jogtörténet Erdélyben, valamint a Hazai művelődés cím alatt a kötetbe sorolt tanulmányok, nagyjaink: a „hídtartók”, kétnyelvűségünk és a műveltségünkkel minden felülemelkedők. Mindannyiunknak látókká és értökké kell válnunk ebben a nagyon is zűrzavaros kérdésben. Próbáljuk Mikó Imre után Eötvös jelszávalával: „Eszméim győzedelme legyen emlékjelem!” és múltunk vizsgálatával tisztelgünk mindazok előtt, akik e kérdés megoldásában előttünk jártak. Újabb találkozásunk Mikó Imrével arra is figyelmeztet, hogy munkásságát valakinek vagy valakiknek folytatniuk kell. Leírt és íratlan jogaink ismerete erkölcsi kérdés, az állampolgári felelősség kérdése, amit az itt maradás és az életépítés sűrűsödő gondjai rónak reánk. Mikó Imre könyve ehhez nyújt nélkülözhetetlen segítséget: a tudás, a műveltség a mi hajtóerőnk, és lesz a mindenkori jövőben is.

*Mikó Imre: Változatok egy témára, Kritérium, 1981.
(Igazság. XLIV. évf. 51. sz., 1982. március 3.)

Bátor beszédért*

Soha jobbkor ez a Tamási Áron publicisztikákból válogatott kötet[2], amely egyik legsajátosabb és maradandóan legnagyobb írónk teljesebb megismerését éppen úgy szolgálja, mint közéletünkben és irodalmi életünkben a jobb tájékozódást. Mert a történelem spiráljáról a múlt tükrében láthatjuk a jelent és a jövőt. Mert a Szűzmáriás királyfi, az Ábel triológia, az Énekes madár, a Jégtörő Mátyás és a Csalóka szivárvány szer-

zője ugyanakkor a Bajszerző nagyvilág, az Erdélyi szellem a Bajlátott földön, a Tiszta beszéd és a sokat emlegetett Cselekvő ifjúság cikksorozatok szerzője és a Vásárhelyi Találkozón megfogalmazott Hitvallás kidolgozója, olyan közéleti ember, aki, mert kellett, írói munkája kárára is vállalta és vallotta: „szükség van köznyelven történő időszerű tanításra írásban és élőszóban”.

Bár így gondolkoznának a mai írók is. Azok, akik nagyok és azok is, akik nagynak tartják magukat.

A nemrég kezembe került egy régi, még a század elején indult ifjúsági folyóirat. XIII. évfolyamának lapjain, az egyik irodalmi pályázatának eredményhirdetésében (Zászlónk, 1915. április 15. Fakadó rügyek melléklet, Tamási Áron V. osztályos székelyudvarhelyi főgimnáziumi tanuló nevére bukkantam. A második csoportba sorolt dolgozata (második díjas) a szerkesztő szerint: „Nehézkes, nagytömegű. A gondolatok anyagát nem dolgozta meg a művészi kéz, s ezért hiányzik belőle a könnyedség és az áttekinthetőség.” Úgy hiszem, Tamási Áron első figyelemreméltó próbálkozásáról történik itt említés. Neve később még előfordul a szerkesztői üzenetekben. Hat évvel később első novellájával pályadíjat nyert.

Ettől kezdve Tamási Áron úgy él bennünk, mint népért aggódó, népéhez hű író, küzdő és küszködő, akiben példaképünket, a kivételes tehetséget, a becsületes bátorságot tisztelhetjük.

Bár ezt mondhatnánk minden mai írónkról: a fiatalokról mindenekelőtt. „Nekem most nem a műformák és elvi kérdések jelentik az irodalmat, hanem a fájdalom és az öröm, a panasz és a gyermekes kuncogás, a népem sorsa, amely bennem vonaglik, a harc minden hazug és gonosz ördögfia ellen: egyszóval az élet.”

Fél évszázaddal ezelőtt írta ezt Tamási Áron.

A kötet publicisztikáit Bernáth Ernő gyűjtötte össze, és Kacsó Sándor véleményezte. Mindketten Tamási kartársai voltak, részesei a régi vitáknak, amelyeknek közepette a romániai magyar irodalom született. Mindjárt, a kezdet kezdetén a történelmi regényről, illetve a múltba menekülés kapcsán a bátorság hiányáról folyt a vita. „Ne öltözzetek páncélba, hogy megmondhassátok az igazságot!” - figyelmeztetett Tamási, és nem történelmünk ismeretét akarta kibővíteni azzal, hogy a „sereges múltba gyaloglástól” féltette íróinkat. Hanem attól, akkor és mindenkor „... nemegyszer kibúvás az író feladata alól”.

A romániai magyar irodalomban - hála a megnövekedett átlagos életkornak - még számottevő erőt képviselnek az idősebbek, akik maguk is ott bábáskodtak irodalmunk kezdeteinél. Adott tehát a nagy lehetőség, hogy segítségükkel a múlt hibáinak ismétlődését elkerüljük. Móra Ferenc mondta egyszer Tamási Áronnak, hogy várjon a szelídüléssel, mert ami-

kor eljön az öregkor, amúgy is hihetetlenül szelíd lesz. Olyan felesleges ez ma is, mint - Tamásival szólva - a rézsút temetés. Nagy öregjeink nem is igen gyakorolják a megjuhászkodást. Sokkal inkább szembeszökő a fiatalok menekülése. Néhol a mától való menekülés látványossága sem menti őket. Mikor, kitől tanulták? Nem mondhatjuk, hogy fiatal íróinkat ne érdekelné a romániai magyar irodalom múltja. Nyilván a kendőzetlen múltról és közelmúltról van szó, innen vonhatnánk ki a bátorság követhető példáit. Ez együtt jár a gyávaság torzulásainak felfedésével. Fiatal íróink közül többen is tudják már, hogy bizony „nem vasárnap, hanem hétfő van” nemcsak faluhelyen az erkölcsök szemetes mezején, hanem a közéletben is. Ők ismerik Tamási Áron, Kacsó Sándor és mások hangját. És azokét, akik sohasem „felejtene” szólni. Tudják, hogy rajtuk a sor. De közöttük a mától menekülők miatt, még nem elég egyöntetű, nem elég emelt fejű, nem elég szenvedélyesen igazságkereső a hangulat. Ez különösen akkor tűnik ki igazán, amikor elődeinkkel hasonlítjuk össze őket. Tamási Áron Tiszta beszéde pedig különösen szigorúvá kényszeríti a mára figyelő véleménymondó hangját.

Az egyik mostanában megjelent Forrás-kötet szerzője egyfajta álomvilággal kopogtat irodalmunk kapuján. Történeteinek helyszínét, hőseinek nevét sem a hazai valóságból választotta. Irodalmi lapunk vitát közöl. A felszólalók fiatalok, hiszen róluk van szó, mégis feltűnő, hogy csakis egymásról beszéltek, nem volt szükségük másfajta összehasonlítási alapra, múltra, hagyományra. Csak egymást látták. Valamelyik előttük járó generációhoz abban nagyon hasonlítottak, hogy egymás ajnározásában nem ismertek mértéket.

Bár úgy volna, hogy fiatal íróink ne tanulnák el, ne gyakorolnák a mindig ragadós-nyúlós klikkszellemet, és bátor szavuk, szókimondásuk ne csak egymás védelmét szolgálná, hanem az irodalom megújítását és jobbítását.

Az ember több mint az író - figyelmeztet Tamási. Most is csak bátor ember lehet igazán író. Tamási idejében kétféleképpen próbálkozott bátorrá lenni az író: „... s hangosabb és korszerűbb eset az, ha az érdekeső apró pártocskák vagy kis senkik kukucskáló bátorságait gyakorolja... a másik pedig az, amikor érdek-kalkulációk nélkül a saját véleményét: gondjait és érzéseit fejezi ki, nemcsak az eszén, hanem vérén és idegein öntve keresztül a szavait.” Ehhez még hozzáteszi Tamási Áron, hogy az utóbbi próbálkozás emberhez és íróhoz egyaránt méltóbb. Tiszta beszéd. Cselekvő ifjúság kell hozzá, felelős kiállás. Politikus ifjúság, amely Makkai mándrucának gyorsaságával veti magát égető kérdéseinkre, hogy választ találjon rájuk. „Valamit mindenkinek vállalni kell!”

Nincs más lehetőség: az olvasó mindenkor bátor íróat akar. Ebben a kor-

ban és korra való tekintet nélkül. Bár ne akarna, ne várna hiába.

*Tamási Áron: Tiszta beszéd, publicisztikai írások, 1923-1940, Kriterion, 1981.

(Igazság. XLIV. évf. 91. sz., 1982. április 18. vasárnap.)

(Tamási megjelent könyve alkalmat nyújtott a régi és az akkori jelen dolgainak összehasonlítására. Mindig volt klikkszellem. De nem a fiatalok között. „Az akkori fiatalok akartak valamit... Mindez nem mondható el a maiakról, akik másolják az évekkel, évtizedekkel ezelőtti sémát: önmagukat látják csak, összehasonlítási alapnak, nem kell nekik a múlt, de a jelen sem. Megtanulták, elsajátították a klikkszellemet, csakis a maguk csoportjába fogadottakra esküsznek, másokra nem jut idejük, másokat nem vesznek figyelembe” – jegyeztem naplómba 1982-ben. És azt is, hogy az Erdélyi Magyar Irodalmi Lexikonról megírtam észrevételeimet Balogh Edgárnak. Lényegesnek tartottam, hogy ebbe az intézménnyel egyenértékű műbe ne kerüljön be klikkszellemből eredő „tévedés”. Kollégáim lexikonbeli szereplésének furcsa példáival bizonyítottam, hogy a címszavakban szereplőkről írottak terjedelme nagyon is attól függött, hogy a lexikon szerzői a maguk csoportjába tartozókról, vagy csoportjukon kívüliekről írtak, és kedvük szerint bővítették vagy rövidítették a lexikonba kerülő szövegeket. Nem ellenőriztem, nem firtattam, hogy mennyire vette komolyan magánleveletem a szerkesztő. Valószínűleg ugyanilyen hiábavaló lett volna, ha más lexikonszerkesztőnek is elküldöm észrevételemet.))

Bennünk él város*

Az a körséta, amelyre Pillich László hív nemrég megjelent nagyszerű könyvében nemcsak élvezetes, hanem fölötte szükséges. Azt már a régiek is tudták, hogy sorvad és elenyészik minden, ha gyökereivel nem törődünk, ha pedig vágják ezeket a gyökereket, akkor az a pusztulásra ítéltetéssel egyenlő. Ennyi bölcsességnek még a nagyon sietős emberekben is lennie kell, a jövőt pedig - messzelátó terveinkből kiolvashatóan - bizonyára ennél sokkal nagyobb bölcsességgel építjük. Ilyenformán a hagyományainkra legyintők nem csupán tudatlanságból cselekszenek, hanem politikai rövidlátásból. Ugyanis, ők azok, akik egyre rövidebbre szabják a józan emberek által többszörösen ismételt kérdést a válasz-

adással együtt, amelyet most a Pillich könyvében az „emlékezetből való újraépítkezés” feladatának formájában szívesen látnak a gondolkodva olvasók és igenlik a felelős emberek is. Mert ezt a kérdést minden jóindulatú és minden kultúra égető szükségességét nyíltan vagy burkoltan nem tagadó ember csakis igennel válaszolhatja meg. „Az emlékfoszlányok továbbélése azonban épp azokat a gyökereket teheti szerteágazóbbá, amelyek a jelen dolgaiban tájékozódni akarókat a helyhez köt(het)ik.”

A szerző már a könyv bevezetőjével megnyeri a sétához az olvasót, tudatosítja bennünk a hagyományok szükségességét, hiszen értő és látó olvasóra van szüksége ahhoz, hogy eddig nem értékelt értéket tárjon elénk: városunk egymás után következő nemzedékei emlékezetét tanítja az eddigieknél jobban megbecsülnünk. Szükségünk van az előttünk járókban „bennük élő” városra, hogy otthonunkká avathassuk a most épülő, jövőt ígérő várost. Akik tagadják ennek szükségességét, és lényegtelennek tekintik az ilyesféle hagyományok egybegyűjtését, és az utánunk következőkre való hagyományozását, azok az ötvenes években elkövetett hibákat ismétlik, azokat az éveket, amikor az új ígézetében minden örökölt kultúrát a szemétre dobtak.

Pillich László lírai szociográfiájában most olyan értékek leltározását kísérelte meg és nyújtja az olvasónak, amelyek - mert nagyapáink és apáink élnek, bennünk és utódainkban hatnak - a városi életmód kultúrájának alapjait képezhetik. A Nádas-mentén, a Kerekdombon, Hídelvén, Kakasvárosban, Kőmálon, Fellegváron, Kőváry-telepen, Monostoron, a volt hóstátokban, a Tisztviselőtelepen, Kövespad környékén, Tóközben vagy Bulgária-telepen élő adatközlői emlékeit nem lehet múzeumok raktáraiban elsüllyeszteni, nem lehet kihagyni leltárokból, de lehet és kell a családok emlékezetén túl a szélesebb nyilvánosság elé tárni, mert az apáról fiúra maradt emlékek olyan értékeket rejtene, amelyek mindannyiunk kincsei lehetnek. A „sorsokban tükröződő mindennaposan átélt változást” azért jó megőrizni emlékezetünkben, hogy lemérhessük újat építő munkánk valós eredményeit, amelyek nemcsak szemet gyönyörködtető tömbházsorokban, szélesített utcákban, korszerűsített városnegyedekben tükröződnek, hanem az új keretekbe átörökített jó szokásokban, hétköznapijaink erkölcsében is.

Nagyot fejlődött „kincses” városunk az elmúlt évtizedekben. Felmérni ezt a változást szinte lehetetlen azoknak, akik, mert még fiatalok vagy alig néhány éve betelepültek, nem tudják, nem is tudhatják, honnan indult nálunk a városfejlesztés. Az őslakosság számát többszörösen túlhaladták az új lakók, a város lakóinak hetven százaléka új lakásban él. Ha a lakosság több mint fele mit sem tud arról, hogy egykor a Fellegvár oldalán apró, összetákolt kunyhókban éltek az emberek, a monostori

Kalános utca tájékán siralmas nyomornegyed élte fülledt életét, a Kerekdomb alatt pedig óriási óvóhely húzódott (Pillich sem talált már idevágó visszaemlékezést), amit figyelmeztetésül a világháború emlékeként talán érdemes lett volna megtartani, hogyan őrizheti meg a város hagyományosan szép és tiszta arculatát? Hányan tudják ma még azt, hogy hol és miként éltek, hogyan tűntek el a dolgos hóstátiak és a Bulgária-telepen lakó kiváló zöldségtermelők? Ha alaposabban utánanéznénk ennek, talán a zöldségellátás javítására és helyi megoldására is telne az elemzésből leszűrhető tanulságokból. És az utcaközösségek, a lakónegyedek legendaris összetartó ereje, az egymást segítő lakosok készsége? Az új lakónegyedekből, a sokemeletes tömbházakból egyelőre még hiányzik az emberi kapcsolatok várost formáló ereje. Az elkülönülés, a bezárkózás nem lehet tartósan sajátunk. Van még mit tanulnunk a régiektől: a közös munkát, a város szépítését, értékeink megőrzését...

Többek között erre is fegyelmeztet Pillich László könyve, amely szórazokoztató olvasmány is, hiszen adatközlői nemcsak adatokat mondanak fel, hanem regényes történeteket, tanulságos epizódokat az életükből. Csak sajnálhatjuk, hogy bizonyos meggondolásokból az adatközlők névsora kimaradt a könyvből. A szerzővel együtt valljuk, hogy sokat köszönhetünk nekik: „Hálával tartozom valamennyi adatközlőmnek a tegnapi és mai kolozsvári külvárosok lakóinak, akik a »bennük élő« várost számomra, és ezáltal olvasóim számára is befogadhatóvá, otthonná avathatóvá tették.”

E város szülöttként magam is e hely örökös vonzásában-taszításában élek, és utcáit (nemcsak a külvárosiakat) a felfedezők kíváncsiságával járva érzem, hogy titkait megtudva, ragasz-kodásom hozzá egyre nő. Pillich könyvét olvasva hazaszeretetében is több lesz az olvasó. Kár, hogy mint minden jó kolozsvári szerző művéből, ebből a könyvből is feltűnően kevés jutott városunk könyvesboltjaiba.

Végül, de nem mellékesen, külön figyelmet érdemelnek a könyvet illusztráló Feleki Károly szoci-fotósorozatai. Hasonlóan sikeres munkáit hóstáti témájú Korunk-kiállításán már láthattuk. Fotói olyan kordokumentumok, amelyeket csakis a szülőhelyét értő és féltő művész készíthet. E könyv külalakja mondatja ki velünk azt is, hogy ideje volna észrevennünk Feleki könyvborítóit is, amelyek korszerű látás módját, sallangmentes grafikáját bizonyítják. (Igazság, 1985. szept. 4.)

*Városom évgyűrii (Kolozsvár városszociológiája, 1985)

Kimondott igazságok könyve*

A legszívesebben mindig magammal hordanám ezt a könyvet, hogy tudjam, ki vagyok. Pedig ennek a könyvnek minden sorából az író néz vissza reám, de az, hogy nem deresedő magát, nem gondokkal telt ráncait mutatja. Hanem a lelkét, a teljes önmagát, ezért kedvelem. Saját félig kigondolt, alig megfogalmazott, vagy kimondani (miért) eddig még nem merészelt gondolataim keresztmetszetét tartja előlem, mint egykori iskolámban szigorú oktatóim a legfontosabb gépekét, a legbonyolultabb motorokét, amelyekbe így könnyen belelátva, a színes képen játszva- eligazodva látni milyen egyszerű az egész. A kimondott igazságok fényénél örvendezve tudom, így első személyben, mondhatná minden olvasó.

Évekkel ezelőtt olvastam egy jól megírt könyvet a fiúról, aki langyosból menekülve, az ismeretlen jövő igyekezetében futott optimális, mélyen emberi, lelkiismeret-hőmérsékletre. Akkor kedvem kerekedett belegyö-möszölni kevéske ruhaneműmet és elutazni magam is az ismeretlenbe. Egy építőtelepre például, ahol minden bizonyos, minden kiszámított az alapkőletétel a pántlikavágásig, ahol kedvem, kitartásom teljességgel ismeretlen.

A könyv, amit most oly szívesen teszek személyazonossági bizonyítványom mellé, hasonló lendülettel nyilallt belém, és arra ad erőt: céllal maradjak és figyelő gondolattal, és a mindent megismerés jogán ízekre szedjem magunkat és azokat, akik nemcsak akarnak, de tudnak megmaradni.

Mert a MI DOLGUNK A VILÁGBAN? ismeretlentől hemzsegő egyenletét százszor is meg kell oldanunk, százszor is szájba rágott vagy elcsent fél ismeretlenek vagy féleredmények nem segítenek, mert zárban hiába fordul a majdnem jó kulcs: az ajtó zárva marad.

Ezt a kérdést egyes szám első személybe tenni: elkerülhetetlen. És, aki így: kérdezve-olvasva – gondolja végig a könyvbe foglalt esszéket, jó úton halad: elindult az ifjúság útján, mert az író tudja, hogy mi mindig is oda vágyunk.

„Az író dolga, hogy általa magára találjon az ember. Azoknak írunk, akik velünk gyötrődnek” – szól a jó tanács, s nem szól az, aki a maga életéből ezt az igazságot idejében ki nem választja.

Van már egy ilyen könyvem, amelynek nyugdíjba vonult írója „emlékeink nyelvét oldogatja: ifjúságunk hitével a megkerülhetetlen nagy példákhoz: Adyhoz, Bálcscuhoz ragaszkodva, sajátosnak is nevezett, pedig inkább természetes feladatát végzi.” Intelmeire naponta válszólnunk kell – sokunk könyvet kivető választ örökalakít magában -, mert örökké új kérdőjelek kinyújtóztatását próbáljuk, a talán soha ki

nem bontható politikumok erdejében
Kitüzesedett meggyőződésünk acélja keményedik az ilyen könyvektől.
Amelyekkel lehet vitatkozni. Amelyekkel kell vitatkozni, de folyton ki-
bővíteni kell őket, és lelkesedve mércénknek kikiáltani és világánál a
megértésig hűlni, hogy gondolataink ajtójára, mint a jó Baltazár hónapos
szobája ajtajára kiszegezhessük a figyelmeztető „menetrendet”:

Vigyázat!

Ígérd meg barátocskám...

Ígérem, hogy:

1. kérdezni fogok,
2. a merészen vállaló emberek példájára odafigyelek,
3. meghallgatom a bölcsőhely parancsait,
4. visszanyúlok igazoló példáért a történelemben: a testvériségért,
5. és a hitért, hogy helyünk a világon itt van és itt lesz, hol előbbre lép-
hetünk és
6. megmaradhatunk több önbecsületet érdemlő anyanyelvünkben.

Valóban ilyen egyszerű lenne?

Csak kérdezni kell?

Mint „pisztráng természetű” írónk, aki a közösségi küldetés hitében élt
és alkotott?

Mint festőnk, aki magányából kiragadott színeivel is „népsors hangulat”-
ot rögzít, vagy mint az a mindig komor emberünk, aki akkor alkotta a
legnagyobbat, amikor másnak ajánlott tanácsa szerint maga is írásainak
hőse lett?

Igen, kérdezni kell, mint a Székely bánja szerzője, aki a levéltárak mé-
lyéről is a mára fülel.

Odafigyelni kell konok és merészen vállaló embereinkre, akik évek után
sem tagadják meg gondolataikat, bevárják az igazságot ballagva felismer-
ők csapatát, mert tudják a történelem leckéjét. Hát nem egyszerű: meg-
kérdezni egymástól néha, hogy: mit ér az ember, ha kommunista és ma-
gyar? És mit ér az, hogy közös kincseink közül, például Creangă és Be-
nedek Elek könyveit egyszerre adhatjuk gyermekeink kezébe? És hogy
Petőfit fölváltva olvashatjuk Eminescuval?

És az egész román irodalmat eredetiben és a lehető legnagyobb termé-
szetességgel, hiszen testvéreink ismeret, nekünk: a bölcsőhely parancsa.
Mint ahogyan a bölcsőhely diktálja, hogy megtartsuk a magunk arcát, a
sajátosát, amely nélkül őszinték nem lehetünk. Szavunk sem volna érthe-
tő és annyira ízes, ha először nem anyanyelvünkön gondolva-
mondanánk.

Azt hiszem, nem is annyira ismételni kell ezeket a sokszor elismételt igazságokat, inkább: nem feledni.

Ezek az igazságok kimondhatóak - ez a könyv legszebb szavainkkal, gyönyörűen épített mondatokkal mondta ki – felemelt fejjel járhatunk.

„A vélt igazság kimondhatósága motor az élet elviseléséhez, az emberi fejlődéshez.” Innen a könyvfrissítő optimizmusa.

Íróját ezért illeti méltán most a legnagyobb jelző.

*Sütő András: Istenek és falovacskák – Esszék, újabb úti tűnődések. Kriterion, 1973.

Az önismeret könyve*

Mi az önismeret?

Pontos definíciók mutatják, hogy a gondolkodás végtelenében egyre nagyobb felületeket átfogó a gyűrűzés, amelynek középpontjában mi állunk. Az önismeret ugródeszka, amelyről eszmei-lelki magasságukba ugorhatunk, és ahonnan újabb energiákért minden vissza kell térnünk az önvizsgálathoz. Az önismeret határozottságunk, ahogyan hidegvérrel kidobáljuk magunkból homokzsákjainkat – a megkövesedett sablonokból összeállt egyre súlyosbodó terhet – hogy léghajónkról megpillanthassuk a horizontot.

A szükséges emelkedésben útmutatónk ez a könyv, a „felelősnek lenni annyit jelent, mint emlékezni” értelmében, és nem megrekedtség a múltban, mert „aki csak gépiesen ismételten tudja a tegnapot, az elveszti a mát, és elvágja magát a holnaptól”. Az önismeret tudáshalmozás, és mint ilyen, főleg a fiatalok dolga. De az önismeret értékítéleteink és ismereteink felülvizsgálata is, és olyan, mint minden bátor ember szikéje.

Ez a könyv egy olyan hajó, amelyenhez hasonlót a társadalomkutatást megelőzve Sütő András indított a nagyigényű gondolkodás vizeire. Ennek a hajónak az árbockosarában olyan ember áll, aki a filozófus elszántságával, az alkotó marxizmus fényében a világot nemcsak értelmezni, hanem megváltoztatni kívánja. „Lassan nemcsak személyiségem vegyi összetétele nélkülözhetetlen a belső autonómia irányítására, amelynek feltétele és egyben ismételve az a kritikai magatartás, amelyben – Marx szellemében – mindennel, ami létezik meg kell nyilvánulnia.”

Néhány évvel ezelőtt a szerkesztőség megbízásából részt vehettem azon a körúton, amelyen Balogh Edgár és Gáll Ernő a Korunk ifjúsági kérdésekkel foglalkozó súlypont- számát beszéltek meg kollegáikkal. Gáll Ernő őszintesége és közvetlensége adta meg valamennyi találkozásnak az

alaphangot, amely a legmagasabb szférákba csavarodó, de mindig a mába visszataláló vitát lehetővé tette. Nem a csalhatatlan tudományos, nem a mindent tudó egyetemi professzor állt a fiatalok előtt, hanem a tapasztalatait mindenki szívesen megosztó ember, aki hisz abban, hogy végső soron minden ember filozófus. „Újra és újra felteszem magamnak a kérdést: hogyan győzhetném meg ifjú közönségemet arról, hogy a tegnapi - általam közvetett - ismerete őket is közvetlenül érinti. A töprengések során aztán rátértem arra, hogy célomat csak akkor érhetem el, beszámolóim csupán akkor lesznek a maiak bensőséges élményeinek egykori, de ma értelmezett tapasztalataink segítséget adnak nekik a jelenben támadt kérdéseik, dilemmáik megválaszolásában. Ez a követelmény pedig azt jelenti, hogy nem tévedhetetlen hőroszokról, hanem hús-vér emberekről, olyanokról kell tudósítanom, akik dolgoztak és harcoltak, gyakran érezték, hogy birtokba vették az igazságot, s utána kételkedni kezdtek, akik nem csak győztek, hanem főnként vereséget is szenvedtek.”

Ezért hiszünk a szerzőnek, amikor legégetőbb gondjaink messzszelátóját a tudományos gondolkodás eredményei, teoretikusok művei, tegnapi magunkat boncolgatók és hazai kortárak felé fordítva jelenti figyelőállásából a távoli földet.

Néha információihoz jelzöt sem ragaszt, siet felhívni figyelmünket a teendőkre, szinte minden tanulmányában – kimondva vagy belegondolva – feladatokra lelünk. nyilvánvalóvá válik, hogy a nemzet önismerete nem lehet teljes a nemzetiségek ismerete nélkül, mint ahogy „magyar önismertet és románság ismeret valóban egymástól elválaszthatatlan egységet alkot hazánkban”, hogy a szocialista nemzetiségfogalom kimunkálása is még a jövő kérdése, s a történelmi emlékezés szükségességét a helyes nemzetiségi tudat kialakítása sürgeti. Az értelmiség fogalmának fényes meghatározása a „tevékenységükben kisebb vagy nagyobb mértékben fellelhető alkotás, a társadalmi – erkölcsi finalitású állásfoglalás” ismérveit, a korszerű műveltséget nonkonformizmust, kritikai magatartást és humanizmust kér számon az új típusú értelmiségtől – gondolom, elsősorban a fiataloktól, akikhez még számos, megszívlelendő gondolat szól a könyv lapjairól: „vallom ma is... közösség csak abban az esetben maradhat fenn, s főként csak abban az esetben győzhet, ha a soraiban küzdők egyéni érdekeit a közösség érdekeinek, felfogásának rendelik alá.” Nyilvánvalóan időszerű az a megállapítás is, hogy az ifjúság „nem mondhat le bizonyos romantikáról, az odaadásnak, s hitnek arról az intenzitásáról, amely a lehetetlen ostromához szükséges.” Ilyen intenzitást követel tőlünk jövőszemléletünk kimunkálása, amely „planetáris” és „összembari víziót igényel”, és amelyben a román néppel testvériségben élő romániai magyarság jövőjének a képe, a pártdokumentumok szellemében, azonos az egész ország szocialista jövőjével. A nemzet, s ezen belül a nemzeti-

ségek kérdéseinek vizsgálata társadalmi követelmény. A jövő embere nem valamiféle „anacionális szabványtermék” hanem a nagyvilág számára nyitott s ugyanakkor valamely közösséghez szervesen kötött, sokoldalú lény lesz.

Az új horizont, amely felé a munka hétköznapijaink helytállva, önismere-tünk kiapadhatatlan kútjából húzott frissítőkkal újra és újra nekilendü-lünk, a tudományos vizsgálódás messzelátóján biztató. Gáll Ernő könyve nem könnyű és nem nehéz olvasmány. A fiatalok számára hasznos” tanulmányút”, amely önmagunktól az ész- világította végtelenbe tart.

*Gáll Ernő: Tegnap és mai önismeret, Kriterion, 1975

Tanulságok begy jtése*

Történelmet ma már nemcsak hagyományörzésből, a közös sorsú népekre sza-bott köteleességből kell tanulnunk, hanem egymás előtti magatartásunkból és a jövő kialakításából is. Ha a jelent is megvilágosító tudásunkat olyan segédeszkö-zök és olyan segítő igyekezet ösztönzik, mint a Dacia Könyvkiadónál nemrég megjelent két könyv, akkor önmagunkat gazdagító, örömteli szórakozásba van részünk.

Létezésünk történelmi jellegéből adódóan mindig tapasztalatokra lesz szüksé-günk. Nemcsak elfeledhető és megmásítható események tanulságaira, adatok és számok halmazára, hanem –modellre, erkölcsi, politikai, esztétikai igazságra. Mindezeket a múltból tanulva, a régi idők és a közelmúlt történelméből. „A jövő pusztá lehetőség, azonban a lehetőségek logikájának, a szükségességgel, az eset-legessel, a lehetséggel, sőt, akár a lehetetlennel is számoló reális logikának ki-dolgozáshoz csak a lét tapasztalataira alapozva lehet nekilátni” – írja Veress Dá-niel az erdélyi magyar emlékirók gyűjteményének, jó tanárhoz illően kristály-tiszta és alapos bevezetőjében. De mivel a történelem – minden látszat ellenére – sohasem ismétlődik, válogatnunk kell jó és követhető, az elkövetett hibák és el-vetendő rossz példák között. A történelem tanulságai kérdésfelvető ösztönünket, az emberi lehetőség határait tágító igyekezetünket erősítik. Ítélnünk kell és igazságot szolgáltatnunk, századokat újraélnünk ahhoz, hogy jobban éljünk az elkövetkező időben.

A Tanulók Könyvtára sorozatban megjelent két kötet, a műfajok sokféleségében nem a szaktudomány elméleti szintjén tárja elénk a történelmet, hanem az emberi cselekedeteket és sorsokat irodalmi kezdeteinek nyersségével a maga teljessé-gében, az elevenné váló múlt megidézésével mutatja. Az Emlékezetül hagyott írások a Mohács utáni százötven év erdélyi emlékiróinak írásaiból ad ízelítőt.

Hogy mennyire gazdag ez a kor tollat ragadó, az akkori jelent az utánuk következő nemzedékekre testáló, igazságot kereső emberekbe, ezt az is mutatja, hogy a kötetben szereplő huszonkét szerző közé műfaji meggondolások miatt nem kerülhetett be Bocskai István, Bethlen Gábor, Báthori István, Gyulai Pál, Enyedi István, Rozsnyai Dávid, Kornis Gáspár, Bethlen Mihály, és az elmúlt években nálunk önálló kötetben megjelent Borsos Tamás, Tótfalusi Kis Miklós és Bethlen Miklós írása. A fejedelemskori Erdély emlékirodalmának gazdagsága az írássok nyelvezetébe is megmutatkozik éppen ezért ez a könyv több szempontból is izgalmas olvasmány.

Párja, a Kutassátok az írásokat, különleges nóvum. Román krónikaírók munkáiból nyújt olyan szemelvényeket, amelyek az iskolai tanulók számára román nyelven is megközelíthetetlenek. A Pompiliu Teodor által válogatott írássok, akár az erdélyi emlékirók válogatása esetében, a XV-XVII. századból valók. Átültetésük magyar nyelvre Varró János kitartó és körültekintő fordítói munkáját dicséri. A román krónikaírók ószláv nyelvű munkái, de az anyanyelvükön írott, nem kevésbé archaikus szövegek a román anyanyelvűeknek sem könnyű olvasmányok. Most ezzel a kötetel a forrásokig visszamenően ismerkedhetünk a román fejedelemségek történetével. Mivel többségükben e kötetben foglalt munkák is irodalmi értékűek, egyaránt haszonnal forgathatók a román irodalom vagy történelem tanulása közben. Az írássok válogatóját dicsérve, így ír a fordító: „Kolostorok falai közt született évkönyvek, fejedelmi udvarokban diktált követi utasítások, diplomáciai levelek, intelmek, emlékiratok, melyek közül mindenekelőtt a csodálatos triász: Grigore Ureche, Ion Neculce és Miron Costin mindent kibeszélő írássai, melyekhez csak az erdélyi Szalárdi János, Bethlen Miklós és Apor Péter emlékiratai hasonlíthatók. S tán nem is véletlenül. Hiszen ha valamivel később is, Erdély ugyanolyan történelmi-politikai helyzetbe került, mint Moldva és Havasalföld, belső politikai erővonalai éppúgy a török és Habsburg- világhatalom közötti feszültség hatása alatt rendeződtek, s az örökös késélen táncolás sok ember fejét követelte, és még több ember életpályáját törte ketté. E roppant gazdag emlékirat-irodalom megszületésének egyik fő oka tán éppen az, hogy az önmegvalósítás konkrét lehetőségének hiányában egyes alkotó szellemek önelemző elmélkedésben éltek ki magukat, ami egyúttal arra is lehetőséget nyújtott számukra, hogy jogukat a maguk szemszögéből magyarázva befolyásolják az utókor ítéletét.

E két, aránylag nagy példányszámban megjelent kötetet lapozgatva látjuk, hogy a tanulságok begyűjtése, a történetek rögzítése nálunk két forrásból is táplálkozó hagyomány. Századokat átugorva ugyanezt tapasztaljuk például a Korunk folyóirat Sors és emlékezet pályázatát szemlélve, amelynek gazdag termését valószínűleg a történelem iránti különleges vonzódással magyarázhatjuk, továbbá azzal, hogy a történelem megismerésével felségérzésünket tudatosítjuk. Ha ilyen könyvekkel tehetjük ezt, az eredmény nem maradat el.

* Emlékezetül hagyott írások – Erdélyi magyar emlékirók – Válogatta, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta: Veress Dániel. Szerkesztette: Varró János. Kutassátok az írásokat... Román krónikaírók munkáiból – Válogatta, előszóval és jegyzetekkel ellátta: Pompiliu Teodor. Fordította: Varró János.

Az éden kényszerképzete, avagy seink a fülesbaglyok*

A fogalmazás pontossága és szépsége. A szöveg súlya és fajsúlya. A történetek közeli és távolai. A mesélés lendülete és céliránya. A „kifakult és kiürült világ” lenyomata. A hasonlatok elszabadult költőisége. A páratlanság hatványozottsága. Rideg valóságsszemlélet és lírai homály. Premier plán, vágás, panoráma-saját tengely körül. Párhuzamos vágta és szubjektív kamarajáték. Kényszerképzet és kényszeredetten megélt valóságábrázolás. Alakzatruhát, technikai virtuozitás, magas esztétika. Sokszínűség, érzéletes nyelvhasználat. Emeletekre osztott történetek között gyorslítése, néhol tandem, máshol önreflexió. Idegeken átdarált történet, groteszké torzult szemlélet. Képzeletünk kapuit szélesre táró fejleményekben megforgatott hősök, akikkel kell, lehet, vagy nem lehet együtt érnünk. Csupa idegfeszültségben kinyílt lélek, rohanó jelenünkben lélegzetállító pszichikailag expandált szereplő, akikben magukra ismerhetünk. Magasműveltek ízléseinek tárháza. Kifinomult párbeszéd-gyöngysorok. Fülledtségnélküli, szépen fogalmazott együttlétek. Mélyenszántó kirándulások a társadalomszemléletbe. Kitartó pászta műveltségdomboldalakon. Csupa gyógyító erejű hangulat, arányos figyelmeztető vallomás. Valóságtartalommal tömött képzelet. Tudományos jellemzés történetkavalkádban. Történetek konvencionális értelem nélkül. Olvasottak dicsérete, látszólag magától érthető idézetek okossága. Látomássorban tébláboló történetek titkokra várnak. Mozaikkockákon siklik a történet vörös fonala a végtelenből kiszakított puszták felé. Tudatalattiból fölsejlő érzéki alakzatok robosztus rajzolata. Földlökéses szerelmek káprázata, rendszert veszélyeztető átlagemberek fölhogadása. Vergődő világ vándorai. Folytathatnám a kötet végéig és azon túl más könyvekben megjelent szövegeiből vett eszenciákkal érzékeltetve írásainak egyedi hangulatát.

Holdkoros tavaszban remény lüktet a mellkasban. Rohadni kettesben vigyorogva. A boldogság veszélyes állapot. Rühellt áhítatban nászéjszakát játszani. Csukott halánték remeg. Lepedőn evickélő vékony sziluettű bálna. Tévécsatornákon elbambult tömeg lábvízben. Letaglózó zenezuhany a megsemmisítésben. Súlyos bosszúságpelyhek a sors kezében. Ma- és újjászületés vágya. A honfoglalók csillogó tekintete. Néma zenében ráncok rejtett értelme. Haja fűszál kiégett fehér prérin. Törmelékéből egészhet hazudni törzsi türelemben. Megosztani az ágyat, a

gondjainkat nem. Kiszáradt tengerfenéken kagylóban kotyog az idő. Bennünk folyó fásaszto utazás. Őseink fülesbaglyok. Lakók az anarchia állapotában. A többi csak közönyös fényözn. Morbid eszmeiség ellenkozmetikája az érettarcúsítás jovialis tételében. Szökés életformában imbolyogva a divatnak megfelelően. Létmederben tudatlan hordalék.

És így tovább...

Ezek a felcsípott gyöngyök Az éden kényszerképzete című kötet egyik kisregényéből valók.

És ami ritkaság: ezek egy nagyon termékeny író művei.

Színvonal és termékenység. Úgy tűnik ez is lehetséges. Éppen csak tehetség, áldott kényszerűség, éltető akarat kell hozzá.

Mindez együttvan Lászlóffy Csabában. Az elmúlt évtizedben nem tudnám megszámolni hány prózai kötete jelent meg.

Az egyiken ez a dedikáció áll:

A félelem halmazállapota után is változatlan „állapot”-ban, köz- és kényszerállapotban. Ez a mi örökségünk, kedves barátom. L.Cs.

Úgy érzem, ez a mondat nemcsak nekem, hanem minden olvasójának szól.

*Lászlóffy Csaba: Az éden kényszerképzete, Napkút Kiadó

A félelemkutató bátorsága*

A halmazállapota felől megközelíteni a félelmet költői gondolat. Így feltárható az a képzeletbeli kés által okozott fájdalom, amely agyunkba hatol, amikor onnan tiltott gondolatokat, a meghaladott társadalmi gyakorlat elleni lázadás próbálja kimetszeni. A félelem halmazállapota gyakorta olyan szilárd falakhoz hasonlatos, amelybe fejünket beleverjük és beleverik, amelyeket nem sikerül megmásznunk, mert visszahúznak a hatalom emberei, az áporodott gyakorlatok, a sunyi szokások, a teljes életet gátló minden mesterséges akadály és csapda.

Életünk így gyakorta kifolyik kezünk közül, elfolynak éveink, lelkünkben kongó ürességek maradnak, és céltalanságunkat közlekedő edényhez hasonlatos mutatói jelzik: félelmünk mindenkor csak addig emelkedhet, amíg hőköléseink és bénaság elfolyó akaraterőnk.

Elszállnak legjobb gondolataink, bátorságunk a másként gondolkodásra, a hasznos cselekvés izmainkat feszítő gőzei is elpárolognak a beláthatatlan semmibe, ahonnan valamiért jöttünk, amiért a biológia törvényei szerint élnünk érdemes.

A félelem halmazállapotának szilárdsága hasít fájdalomainkba és megtöbbszörözi azt. A cseppfolyós erkölcs és a légiesített életérzésben eluralkodott félelem kü-

lönleges, nehezen megfogható és leírható halmazállapotának közegében peregnek le különféle történeink, lehetséges életünk töredékei.

A századvég riasztó panoptikumának ábrázolására vállalkozó költő egy szerelmi történet keretébe ágyazva, sejthetően, a diktatúra által elembertelenített világban, a sokféleképpen kiszolgáltatott értelmiségiek gondolatterhes hétköznapijaiba nyújt bepillantást. A szereplők az elidegenedés sorvasztó kórjában szenvednek. A drámai levegőt a regényben nem a szereplők közötti konfliktusból, hanem az mindennapi élet fortyogó katlanját légmentesen lezáró, a hősök legapróbb cselekedeteit is befedő, nehezen magyarázható, tehát kilátástalan, az egész társadalmat elborító félelemmel szembeni magatartásukból következtethetjük ki. A sorjázó esemény-kockák, a filmszerű visszaemlékezések és a gondolatgazdag naplórészletek egymáshoz hasonlatos alaphangján, mint a sajátos ecsetkezelésű képrírók, változatos színekkel: álmokkal, visszaemlékezésekkel, Pongrácz Mária szerint találóan „a lelkiismeret és az öntudat vergődéseinek drámai hangokat megütő zaklatott keretében” ábrázolja a szerző.

A grafikus futó kalandjával induló történet a zihált élet ábrázolásának kelléke. „Csökkent cenzúráviszonyok között élt az egész ország.” Amikor legegyszerűbb szavaink is gyanúsak voltak, és a félelemkeltés célja az volt, hogy a beszari alakok őrizkedjenek a felforgató gondolatoktól. A kisvárosi napilap grafikus a „a sejtekbe oltott félelem” tobzódásának idején másokhoz hasonlóan megingott és fulladozott a hullámverésben, nyüzszítő idegekkel próbált menekülni a mindent beborító szennyes hordalék erkölcspusztító sodrásából. Kétgyermekes kolléganője „élet-halál játékra termett”. Nyíltsága, bátorsága teszi vonzóvá. A grafikus belékapaszkodik menekülésében. De a nő – a mindenütt felsejlő félelem ködében, a talán sohasem feltárható félelmek hátterének érzékelést elősegítendő – eltűnik egy viharos éjszakán, „az idomítottak” keze lehet a dologban, mert halála után kapcsolataiban turkálva próbálják az újságíró bátorságának apróra töredezett darabjait is összeszedni, hogy másokban ne nőhessen tovább. Mert akkor bátorság kellett ahhoz, hogy ilyen mondatokat fogalmazzanak az újságírók: „Egy nemzedéket sem ítélnének életfogytiglan ünneplésre.”

A hozsánna évtizedeiben lelki nyomorékokká satnyult az ember. A szókimondók elől menekültek az emberek. Lászlóffy Csaba jól ismeri ezt a világot. Ő maga is a azok közé a szókimondók közé tartozott, akiktől félelmükben elfordultak az emberek, amikor például a magyar nyelvű oktatást, megkülönböztetett diákokat és tanárokat vett védelmébe. A fiam halálakor is, versben mondta ki a zsoldosok minden módon eltitkolt vétkét, a félelemkeltés nemcsak fenyegetésekkel teli kihallgatásokkal, jogtalan házkutatásokkal járt, hanem a legvéresebb megtorlásokkal is.

Még sokan elmondhatják: „Oly korban éltem..., amelyikben, aki karrierre vágyott, annak egyetértésével történt minden rossz. S mivelhogy cinkossá avasztotta magát, nem emlegethetik az áldozatok között még az unokák sem.”

Emlékszem, a szókimondás még legjobbjainkat is pánikba ejtette. Amikor a ve-

gyes házasságokról írt riportom harmadszor került a neves filozófus-szerkesztő elé, az felugrott és elmenekült a szerkesztősségből, az iskolaügyeinkről kérdező vezető az általa írásban kért helyzetelemzésemet, amelyben elrománosításunkról írtam jóindulatáról biztosítva adta vissza, amikor a nemzetiségünk ügyeiért börtönt is ült vezető költői, „Mi történik itt?” kérdésére a fasizmust mondtam, hűledezve utasított rendre és a lehallgatókra figyelmeztetett. Lászlóffy bizonyára ennél is cifrább és vérlázítóbb eseteket élt át, így aztán mindenképpen a félelemkorszak hiteles ábrázolója, a „csontok gyökeres ellenállására” rendezkedett be, szerelmi történetébe ágyazott elemzése ma is kivételesen fontos és szükséges, hiszen a megtisztulás elősegítője lehet.

„Kerülöm a kutató tekinteteket, igyekszem észrevétlenül elsuhanni a közösnek hazudott érdekektől hevülő arcok előtt, amióta tudom, hogy vadidegen emberek vonásait képes egyazon kifejezésbe rántani a gerjesztett ujjongás vagy rémület.” – írja a szerző grafikus hősének gondolatait is felmondva, szerelme és küzdő társa, Z. a titokzatos asszony.

Formailag a szerző a már évek óta nagysikerű apokrif-történeteinek szerkesztési módját alkalmazza, gyors vágásokkal, filmszerűen pergő képek és gondolatok költői mozaikjaiból áll össze a máig erő zaklatott múlt tanulságos története, tragédiája. „És aki mellett meghalt már egy ember/ Az maga is – meghalt maga is egyszer... Életünkben így többször is meghalunk. És közben Lászlóffy Csaba ösztönzésére katarziszokban élhetjük meg az örök kérdést: „Milyen messzire jutottunk a szellem méltóságától, vagy akármilyen öntetszelgő (mégis) harci taktikáról?” A kolozsvári háttér előtt többekké aprózott személyekre, kettényílt alakokra ismerünk, akiket a lehetséges eggyé tömörülésben az író intellektuális sikra emelt, valószínűtlenségük is a hatalom torzító félelmetességét példázzák. Az /ami akkor történt/ ami történt/ami holnap tört...../ fájdalmas tanulság. A változás perceitől kezdve, a reánk támadó falkába gyűlt kételyek ellenére, a végső megtisztulásig mai és holnapi kötelességünk. Mindaddig, amíg magyarnak lenni az egymástól való félelem sápasztó betegségében nemcsak állapot, hanem igaz magatartás lesz. A kiút, akár a regényben közhelyes, de igaz: az utánunk jövőket kell eligazítanunk múltunkban és jelenünkben. Általuk léphetünk a felemelt fejűek paradicsomába.

Lászlóffy Csaba: A félelem halmazállapota című regényéről
Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2005

Svédországi magyar újregény*

Vajon miért vetkőznek meztelenre a blogozók, miért árulják el féltve őrzött titkaikat a nagy nyilvánosságnak? Miért a virtuális valóságban keresnek barátokat? Mi hiányzik valós életükből?

Lehet, hogy mára elmosódott a határ a hétköznapi realitás és a virtuális valóság között?

A Svédországban élő Lipcsey Emőke új regénye a haBlog portál tagjainak életét tárja elénk. Pontosan követve a komoly és setesuta, az irodalmi igénnyel készült és helyesírási hibáktól hemzsegő üzeneteket, az MSN-eket, a skype-társalgásokat. Bár a szereplők nagyon különböző családi háttérrel. műveltséggel rendelkeznek, s legtöbbjük a való életben sosem keresne kapcsolatot bejegyzéseket gyártó társával. a haBlog szorosan összefűzi őket. Aggódnak egymásért, szerelembe

esnek, s egy emberként utálják taurust. De ki az a taurus? A rejtély megfejtése az olvasóra vár .

*

Az ember alapvetően közösségre vágyik, folyamatosan közlendője van, ki kell beszélnie magából bánatát, meg kell osztania másokkal örömét. Atomizálódásunk

gyógyításának világméretű eszköze a világháló. Ahogyan elődeink mesélő kedvéből, a közlés minőségi formájaként született az irodalom, az internetes kapcsolattartás rohamos fejlődésével, a villámlevelezés mellett kialakult sokféle formájú szövegcsere: csetelés, blogozás stb. Várható volt, hogy mennyiségében felmérhetetlenül nagyszámú közlés minőségi előrelépést eredményez. Az internetes világban a plegyka formája a csetelés, a világhálón kialakuló új prózai műfaj a blogregény. Érdekessége, hogy akár régi lapokban és folyóiratokban megjelenő regényt, itt is folytatásokban kapja az olvasnivalót az érdeklődő, és rögtön beleszólhat, véleményezheti az írást. A könyvkiadók elkészerítő számokkal bizonyítják, hogy egyre kevesebb olvasnak könyvet. Ez igaz. De egyre többen olvasnak internetes írásokat. Azt hiszem forradalmi változás tanúi vagyunk. Ha akarjuk, ha nem használnunk kell az Internetet. Hasonlóan ahhoz, amikor az agyagtáblák helyett papiruszra írták a betűket, vagy amikor a kézi szedésről a gépi szedésre tértek át a nyomdák, most az elektronikus hordozókra rójuk szövegeinket, érdeinket pusztító kilós köteteinket cseréljük, zsebben hordozható ezer kötetes könyvtárra, az e-könyvre. Az e-könyvekbe valók pedig számítógépen születnek és már a szövegek születésekor a nyilvánosság elé kerülhetnek. A blogregény a legfiatalabb irodalmi műfaj, születése várható volt, hiszen egyszerre kitágítja a

regényírás és a befogadás lehetőségeit. „A szerző a szöveg publikálása után is változtathat rajta, az olvasó hozzászólhat, javaslatokat tehet, együttműködhet a szerzővel. A szöveg tehát interaktív és folyamatosan alakulóvá válhat, ha úgy tetszik, folyamatosan létrehozhatja önmaga iterációját, de multimédia jelleget is ölthet, és elméletileg az egész világháló a regény része lehet. Az internet, ami otthont ad a blogregénynek, és ami nélkül ez nem létezne, a hiperlink segítségével lábjegyzetté redukálódhat. Vagy más blogok, más blogregények linkjeinek beszúrásával elérhetővé válhat az, ami nyomtatásban elképzelhetetlen, ti. hogy egyetlen regényben végtelen számú regény kapjon helyet.

Mindezek persze csak lehetőségek, amik még kiaknázásra várnak. Az interneten jelenleg íródo blogregények egyelőre csak töredékét használják ki a műfaj adta lehetőségeknek” –olvasom egy blogregény ismertetőjében. És az is köztudomású, hogy ez a műfaj immár négy - öt esztendeje ismert, számos ilyen regény nyomtatott formában is megjelent. Érdekessége, hogy olyanok is olvassák, akik egyébként nem vesznek könyvet a kezükbe. A román Dragoş Bucurenci: RealK. című jegyzetsorozatból álló regényének témája a kábítószer, a magyar Blumm Áron (Virág Gábor) szerelmi történetet mesél. Ide kíváncsoznak Elekes Ferenc irodalmi igénytel írt, egyenként is kerek blogbejegyzésekből álló, a Feriforma című blogjában közölt kisregényei. Az Éden Bádenben-t , olvasmányosságát tekintve az Ághegy Könyvek sorozatában nyomtatott könyvként is megjelentettük, hiszen szerzője úgy igazodik a blogbejegyzések szokásához, hogy tekintettel van a kevés idejű mai ember lehetőségeire, jegyzetei egy szusszanásra felcsíphető, rendkívüli nyelvgazdagsággal gondolatserkentő történetek. Lipcsey Emőke új regénye írásakor körültekintően kihasználta az új műfaj adta lehetőségeket. A haBlog portál tagjai életének bemutatásával tükröt tart az olvasó elé. A világhálós kapcsolattartás mindenféle formájában, a MSN-ekben, a skypetársalgásokból idézett szövegek hűen mutatják hősei különböző szintű műveltségét, gondolatvilágát. Máságuk ábrázolása az írói tehetség mutatója, közös bennünk: közösségre vágynak, ösztönös kényszert éreznek, hogy megmutassák magukat a világnak. A virtuális valóság ígézetében vallanak titkaikról, azokról is, amelyekről különben nem szólnának valamilyen személyes kapcsolatban. A jó szerkesztéssel összehordott szövegzuhatagból az a jövőben elképzelhető, de már most a társadalmi élet kapuján kopogtató világ bontakozik ki, amikor az emberi kapcsolatok új formáiban keressük a közösségi érzést, az egymásra hatás, az egymást segítés örömet, az önmegvalósítás közösségi cselekedeteinek lehetőségeit. A regény szereplőinek neve a divatnak megfelelően idegen, de problématikájuk és nyelvük magyar gyökerű, néhol pedig sajátosan svéd-magyar természetű.

Blackbeard, superfive, vadnarancs, myDream, anakonda, luna, taurus, Orpheus, fifi, andras232, dudika, ShingFeng, Konrád, valaki, wolf6666 a véletlenül alakuló virtuális közösség tagjai. Blackbeard 19 éves fiú, kalózzregényt ír és szerepjáték a szórakozása, anakonda „lideje” „ldülálló” diák, kitarulkozik és bár tud helyesen

írni, erre nem fordít gondot, csajozik, myDream 17 éves magyar lány, aki tánc-házba jár, önismeretre törekszik és romantikus, taurus egy történetet ír és ehhez kéri mások nem felületes véleményét, hőse, Konrád 19 éves, megalkotója pedig 257 évesnek gondolja magát, jól értesült, ismeri Orpheus igazi nevét és tudja, hogy anakonda magyar, a regény figurái közül talán a legérettebb, a legműveltebb, a legcélrányosabb, a többieknél jóval tájékozottabb, úgy tűnik, maga az író, Orpheus furcsa szerzet, apja fekete volt, anyja norvég, Svédországban lakik, nevelőapja magyar, verseket is ír, vadnarancs 31 éves orvos, okosnak tartja magát, agysejtritkításnak nevezi a piálást, superfíve munkanélküli lány, rajzol, luna gimis, zongorázik. És így tovább, mindnyájan mai gyerekek, nyiladozó fiatalok, az élet értelmét kereső, önmagukkal tusakodó emberek. Többségük nyiladozó természetű, nem éppen művelt fiatal. A regény cselekményéből nem hiányzik a szerelem, az akart titokzatosság, az internetes névtelenséggel járó, a leírt szót vállalni képtelenek eleresztettsége, a süket duma, a trágárság és agyatlanságot mutató locsogás. Sok az ötletes és élvezetes nyelvi lelemény, egyféle világhálós diáknyelv, szócsavarintás, rövidítés. Konfliktus is adódik, hiszen magyarázatra vár Konrád jól értesültsége,

és az, hogy az adBlog társaság azonosítani véli taurus regényhősét. A történések színhelye változatos, fiatal világpolgárok életével ismerkedhetünk meg a regény olvasásakor. Orpheus öngyilkos lesz vagy megölik, globális betörés lehetősége is felmerül a szereplők nyilvánvalóan számítógép-átítatodottságú világában. Konrád sejteti, hogy visszatér még a világhálóra, és egy Valborg ünnepséggel zárul a könyv, amely alkalmat teremt a tél, a rossz és a sötétség „elégetésére”. Lipcsey Emőke könyve friss, jelenkori regény, kicsit kirándulás is a jövőbe. A regény olyan irodalmi műfaj, amely folyamatosan átalakul, igyekszik lépést tartani gyorsuló világunkkal.

Sajátos a könyv előszava helyett írott felhívás is: „Aki a könyvhöz szeretne hozzájárulni vagy a szerzővel csetelni, jelölje meg ismerősnek „taurus blogja-t a facebookon vagy írjon a taurusblogja@hotmail.com e-mail címre. A twitteren Lipcsey Emőkére vagy taurusblogjára is rá lehet keresni.”

*Lipcsey Emőke: taurus blogja Helikon Kiadó, 2011

Esszék

Futuva bösürmen*

avagy az erdélyi groteszkr l nem csak általában

Olvasónapló-jegyzetek

A cím nyilvánvalóan felhívás-értékű. Egyébként a kisberek-i böszörmény fiatalok mohamedán vallást is vállaló bajtársi szövetségét jelöli Szócs Géza színjátékában.

Hogy most éppen hol van Kisberek, és úgy általában, merre tartanak a böszörmények, azt a polgári függetlenségüket a fejlécük alatt harsányan hirdető, de elkötelezettségüket a befuccsolásig tagadó napi- és hetilapokból akármikor megtudhatja a rendszeresen nyájas olvasó.

Foglalkozzunk hát tűz-, víz- és hóhányásmentes dolgokkal.

Itt van például ez a könyv - indulatos címünk ösztönzője -, amely szövegek, ábrák, táblák, dalbetétek és játékos kifejezések segítségével matematikai pontos-sághoz hasonlítható biztonsággal mutatja a böszörmények kényszerű jelenlétét a földszinteken, s onnan fölfelé minden emeleten, és az atyaúr-isten magasságokban kiváltképpen.

Büszkék lehetünk arra, hogy Erdélyben az egyelőre, több nullás infláció közepette könyv jelent meg anyanyelvünkön.

A mellfeszítő romantika híveit, akik „A nyelv a hazám” elemistáknak szánt gondolatát dédelgetik, és nyelvünk „elnégeresedését” búskomorságunk elhatalmasodásáig fájlalják. nyomatékosan figyelmeztetem, hogy Gézánk ebben a könyvében is erdélyiül, európaiul, tehát groteszkül szólt. Ha úgy tetszik - ezen a nyelven. Ne tessék a költőt ezért holmi kivagyiságból eredő internacionalizmussal vádolni, netán a nyelvi haza sablonosságból eredő anakronisztikusságtól való túlzott félelemmel gyanúsítani. Stílszerűen, a divatos anyaországi sablon-félmondatokkal hangsúlyozom: Úgy gondolom... - Géza tudja, mit csinál... Többek között fontosnak tartja, hogy meggyőzzön minket Zsófia kérdésmegközelítő igazáról, aki szerint: „ahogyan élek, az a hazám”, amely pragmatikusan „ahogyan beszélek, az a hazám”-má jegecesedik ki a Géza felfogásában. Hogy ez mennyire igaz, legyen szabad leszögezmem: itt és most csakis groteszkül értjük egymást!

Fejtetőre állítva született új világunk

Még a leggyengébbek kedvéért sem tartom szükségesnek áttekinteni a hátunk mögött lekavart történelem tótágasunkat kikényszerítő csapásait. A közéleti tények eddi~ tapasztalható indukált energiái Petőfi atyánk „Talpra magyar!”-jának hangoztatására sem elegendők, nyilván, nincs is erre szükség, helyzetünk ezt

amúgy sem engedné, most minden, amit tehetünk, csupán annyi, hogy meg kell próbálnunk a közérzetünkön javítani. Géza --könyvéből kiolvasható -- ezt is tudja. De látnia, tapasztalnia kell az ellenállást is, amely a mai élet adekvát nyelvét fogadja, a viszolygást a sajátosan erdélyi groteszktól.

A kisberek-i böszörményeket háromszori függönyhúzásra érdemes tragikomédiának komponálta a szerző, színpadra képzelte, de a lehetőségekhez mérten inkább télvíz idei olvasmányának. A közéletben és a színházban nyitott szemmel járók előtt nem titok, hogy ezt a darabot nálunk csak egyetlen rendező viheti színre, aki nem biztos, hogy valamiféleképpen tompa.

Képzeld el, ahogyan a Mén földjén uralkodó Vérmarót világa megelevenedik Uralkodását és általában az uralkodást a felületesek, de még inkább az egykori fullajtárok sietnek múlt időbe tenni, miközben mindenféle vasfüggönyök le- és felhuzigálásában izzadva segédkeznek. Ne bizakodjunk el tehát, mert csupáncsak egy az igazság, amit egyelőre a pesti földalatti Blaha Lujza-téri állomásán a vezetőnek állított sín pár melletti visszapillantó-tükör hátlapjára ácszeruzával rótt fel korunk névtelen bölcse: „Minden út Kómába vezet!”

(A dolgok ma már ilyen egyszerűek. Egyetlen betűvel világot változtathatunk, régi igazságokat újakkal cserélhetünk fel. Ennek bizonyítására alább még visszatérek.)

Mert tény, hogy nem voltunk és nem vagyunk képesek a Gézák közül választani; miért sikerülne ez a Gáborok vagy mások esetében. Nem tudhatjuk, kik, mikor, miért és mennyire tompák vagy fogékonyak, és hogy mit kelepelnek fülükbe az élettől idegen nyelveken a kapaszkodó létrán az előkelő magasságba jutottak. Ezért egyelőre elégedjünk meg Lacival és dicsérjük őt furtonfurt és feszt, aki miután itt nálunk senkinek sem kellett, remek színpadképeit és mellőzését reánk hagyva, bevált történelmi darabok mintájára a Duna-Tisza közre vándorolt egész háznépével, szívét, idegeit, idejét szaggatva most éppen csak játékból telerajzolta a jövőbe is kivetíthető böszörmények könyvét, amely ettől még groteszkebb lett, akár a liba, amikor fáradságos igyekezettel tömve kövér lúdnak óhajtják. Lacink bizony kitett magáért, olyannyira, hogy ha a kisberekiek böszörményességét valaki színpadi látvánnyá kívánja avanszálni - őt sem kerülheti meg. És a zenét sem, amelyet a könyv borítójának belső oldalán a „koltói” nóta kottája rögzít a fekete alapon, hófehéren, hogy erről a halandónak rögtön eszébe szökjön a szöke, öregember korában ezüstfehér üstökű Frici. A zenetörténelemben járatanabak kedvéért a szerző a könyv hátsó borítójának belső oldalára is néhány taktust nyomtatott zeneszerzőnk XIV. századi rapszódijából, hogy a kottaolvasásra képes, netán digitálisan is művelt és zongoratulajdonos olvasó szürkeállományába a szemén és a fülén, esetleg a szívén át, egyfajta párhuzamot nyilalttasson, ha már hiába erőlködik - mint a telefonkártyás készülékeknél -, hogy leessen neki a tantusz.

Mi szükség van arra, hogy szerzőnk egy tálból cseresznyézzzen a zeneszerzővel? Ezt talán, tessék megkérdezni a történelemtől. Tény, hogy a szemtanú gróf közlése szerint (húsz esztendő elteltével, 1877.-ben, a Hölgyfutár februári számában ezt írta): „Liszt szemei kigyulladtak, ujjaival pattogatott, s bekiáltott a nótába”, mármint a „koltóiba”, amelynek a könyvben olvasható szövegében a neves gróf családjából kettőt is keresztnévén nevezhetünk, történetesen Jankót és Gergelyt, hogy akár akkor régen, ma is értsen a szóból a halandó. Az üzenet lényege ugyanis ez: „Elfogyott a bankó, bankó, bankó.” A duhajnak is elképzelt színvallás december első hetében történt akkor és most is, amikor ez a könyv megjelent. A hely is azonos: Kolozsvár. Éppen csak a város nincstelenségét kellett és kell egyre felsőbb fokba tennünk. Akkor a Máramarosszigetről külön gyorsfogaton utaztatott Pócsi Laci bandája húzta a nótát „vadon”, tehát kotta nélkül. A „zongora Paganinije” nem gondolt a dal szövegére, a bankók sorsára, a népes erdélyi nemes társaság csapzottságára, duhajkodásukban is a bajt mutató szöveg szajkózására, ahogyan az „ördög” idézésébe belefeledkezett társaság Apáczai uram tanácsát semmibe véve, az időt bizony nagy állhatatosságában hasznosan nem töltötte, hanem csupán erősen azon volt, hogy a figyelmeztetés rajta beteljen, és sikerüljön mindnyájuknak „barmok gyanánt az életből kimúlni.” Hogy nagyok voltak ebben eleink, - ez nem vitás. A kimúlás minden időkben sikerült nekünk. Amíg bordal és szittyá-szilajság akadt, a hangulat feledtette a jövőt alakító cselekvés szükségességét, közben a mi „Liebe Fricink” csak ült és fészkelődött a zongoraszéken és verte hangszerét. ... „Mi apróztuk s meddig mi hajtottuk, ő megírta Első magyar ábrándját” - jegyzé a jó emlékezetű gróf.

Gyönyörű a párhuzam. A végtelenbe mutató sínparóké kiváltképpen. Nyomot hagyni a végtelenben találkozó pályán, a kerekek edzettségének milyenségétől függetlenül csakis apránként végzett konok munkával lehet. Groteszk tragikomédiánk jegyzője mostanában nemigen számíthat olyan társaságra, ahol neki „apróznának és hajtatnának” kolozsvárian „elengedett kormánnyal”, mint a régi békebeli időkben. Szednénk talán össze magunkat! Akad még bor, dal, Pócsi utódot is ismerek kocsi-ugrásra a növekvő tasnádi cigánytelepen. Ha az öreg már nem, hát a „villanygitárt” is idomító nótás kedvű fia rendelésre halálíg húzza a zsibbasztót. Az alkotók utódlásával már nem állunk ilyen jól, hiszen kissé költő-, író-, festő-, szobrász-, orvos-, mérnök-, színész- és tanárihiányos nagyjaink hazai jelenléte. És még azzal sem biztathatjuk magunkat, hogy a gyengék mentek, az igazán jók, az igazak, itthon maradtak. Volna tehát miért nekikezdenünk a legelkeseredettebb magyar mulatásnak, ha ezzel segíthetnénk az alkotón. Tudnánk-e számára valami újat, eredetit, ősit felmutatni igazságainkból? Nem, de-hogy! Az önfeláldozók, a másokért víg arcot, tetterőt, nekifeszülést mutatók ideje lejárt. Hiába vitték el évtizedekkel ezelőtt a Mária-szobrot az Egyetem-utca végéről, az a Szent-Péter templom mögött is csak azt mutatja: „Minden szentnek maga felé áll a keze.” Hogy a hatalom birtokosairól ne is beszéljünk! Beérnénk mi - az írástudók körében maradvá - a pocakban kissé roggyant Tibi bácsi nosz-

talgia-zenekarával, a szokásos két gitárra és hollófekete kasztanétására komponálva, ha nem a mostanában sehoggy sem divatos szurdinókat játszaná. Az sem zavar, hogy természetén kívül nem sok a groteszk benne.

Hát, Istenem! Menjünk vissza Kisberekre? Bizarrr gondolat. Egyenlő az újbóli fejre állással. Matematikai igazságokat követő sorsunk, világunk groteszkségét mutatja. Mindenféle levezetéseink és felkapaszkodni óhajításunk sorvadása ezt igazolja.

Következő évezredünk vezető műfaja a groteszk lesz. Nemcsak az irodalomban, hanem az emberi megnyilvánulás mindenféle területén. Valamennyi tettünkben és álmunkban megtalálhatók lesznek a groteszk jegyei. Fizetőeszközü is használjuk majd. Az euró helyett bevezetik a groteszket. Az aprót, a százast, és az ezres GROTESZKET is. Csillagpor fedezettel még a dollár is lehengetli majd. Látom, és mások megélik. És akkor a groteszk újból diadalmaskodik, megint játszani fogják a Kolozsvári Magyar Színház színpadán is!

Groteszk live

Kísérclük meg érzékeltetni, hogy mi a groteszk. (Arról, hogy honnan, merre tart ez az irodalomban is ősidőktől lecsapódott jelenség, talán majd máskor és más helyen, ahol több a papír, olcsóbb a nyomda, kékebb az égbolt és nemcsak a járás - hanem jó Bertoltunkat parafrazálva - még a lélegzés is könnyebb, mint itt nálunk.)

A groteszk magyar apukája, akit magunk között nyugodtan nevezhetünk Pistinek annyira örkényes volt, hogy amint tehette úgy tiltakozott mindenféle önkényes (ugye, hogy micsoda különbség produkálható egyetlen betű változtatásával) gyakorlat ellen. Figyelt, látott, amit látott, de nem akart csupán félisten lenni. Bertoltunkat tisztelve - egyidősök lévén egyszerűsítéseit imádvá azt hiszem, nyugodtan nevezhetem Bertnek - Pistici tudta, hogy „Aki képes kinevetni magát: félisten.” Aki egésznek hiszi magát, annak jóval nehezebb a sorsa, reggeltől estig röhögnie kell önmagán. A mi Pistink ezzel szemben csak egyik szemével vigyorgott. A másikkal vegyészkedett: kilúgozott mindent, ami valóságábrázolását elködösíthette volna. Kísérletezései alapján velünk is elfogadtatta, mint lehetséges sorrendváltoztatást, hogy olykor alul van a sörhab, aztán következik a sör. Alul a moslékos élet, fölötte a jótékony halál. Minden tettünkben buborékként, akár a borszéki vízben a széndioxid, fölfelé igyekszünk az elmúlás titkos régióiba. Ha nem közeledne rendőrbiztosnál is pontosabban a halálunk, bizony mondom, nem lennénk egyebek lusta állatnál.

Az erdélyi toleranciába áztatott groteszk a következő párbeszéddel érzékeltethető:

- Szervusz. HoSiMin? (Gézától kölcsönöztem.)
- Hát..., És nálatok: Ce ziar? Ce ziar? Ki vele bátran!

- Biztatsz, hát megpróbálkozom. (Hirtelen fejre áll.)
- Nocsak! Mit faci? Mondd, nem szédülsz?
- (Fejen állva) Ezt kérdezhetném én is...
- Tőlem? Én megszokott helyzetemben vagyok...
- Nyugodj meg, én is...
- Igazán. Nahát ez érdekes!
- Magam is furcsállom fordítottságodat.
- Én normális magyar vagyok.
- Valóban?
- Tényleg. És ilyenformán nálad magyarabb vagyok!
- Nahát! Ennek igazán örvendek. Ölellek! Viszlát!
- (Talpra áll) Szálvé!

A fonákság és a megjátszott, mindenkit- és mindent-megértés sajátosságunk. Így van ez rendjén, ott, ahol a nyüzögött képűnek is bátran szemébe vágják: „Milyen jól nézel ki!” Itt, ahol a csoportérdeket elismerik, de meg nem nevezik, ahol a klikkesdit sajátos toleranciával igazolják. Nem bántjuk azokat, akik elismerik képzelt nagyságunkat, nem szólnak, de biztatóan megmosolyogják törtetésünket, mesterkélt közérdeklődésünk közhelyekbe és frázisokba csomagolt nyilatkozatait. Segítünk kiutálni valakit vagy valakit, ha megtérnek érdekközösségünk langyos bugyrába. Nagyok vagyunk az egymás iránti gyűlöletben, parányiak az igazság, a becsület, a tisztaság és nyíltság védelmében. Virtus constat ex hominibus tuendis. Nem, nem az emberek megvédésében vagyunk bátrak, hanem megrágalmazásában, a koncert, a pozícióért, az anyagiakért folytatott marakodásban. Itt a politika is annyira megszokta a nagyotmondást, a hazugságra alapozott akarnokságot, hogy a meghirdetett elveknek szöges ellentéte a gyakorlat - apró és nagy dolgokban is. Toleráns az, aki mindezt elnézi, hagyja, támogatja? Nem leszámolni, nem elszámolni, - nem felelni senkinek semmiért, ami velünk és általunk történik. Kifogyott a lelkiismeret az erdélyiekből, a magyarokból? Vagy ortodox módra, lakásunk sarkában feldíszített sajátmagunkat ábrázoló ikonok előtti használatra szoktattuk lelkiismeretünket? Meghalt a közérdek, a népszolgálat, az elvűség és egyéb apróságok, amelyek propagandisztikusan könnyen ide-oda röpködő léggömbökké váltak, felszálltak képzelt paradicsomunkba, ahol az üdvözülteket újból megszállják szentlélek módra. Hol tanultuk mi ezeket a szokásokat? Ha visszanézünk önmagunkra más nemzetek épeszű és egészszlelkű fiaihoz hasonlóan, azt látjuk, hogy a legmagyarabb magyarságnak is egyetlen szó adott igaz tartalmat: a becsület. Nem tudhatjuk, mert újabban meg sem számláltattunk itt Erdélyben, mégis nyilvánvaló, hogy ez is hiányzik magyarságunkból. Erre még az sem mentség, hogy nemrég itt szocializmust mondtak és fasizmust építettek, jogokat hirdettek és csírájában eltiporták, testvériséget emlegettek nagy ünnepeinken és testvéreket gyilkoltak hétköznapiakon. Eljött a Kánaán - hirdetések és mi az éhségtől, hidegtől, saját gondolataink hiányától a nagy országos sár-

ban-fetregésbe kezdtünk.

- Delenpiszdámeszi - mondták, mondogatják a dák varázsszót a bizonyíthatóan balkáni lelki eredetüket szenvedő polgártársaink, és mi hiába próbálkoztunk a regő-regő-rejtem-féle táltos-ráolvasással, hatása ennek nem mutatkozott. A könyörtelenül múlt időben elcorpásodtunk, gyomorfekélyesedtünk és egyéb más bajunk adódott a halálon kívül. Időnként aztán mindig akadt, és holnap is lesz valaki, aki hujhujhajrász közben ilyeneket állít az utánunk következők vigasztalására: „Uraim! Nem igaz, hogy fedetlen fővel eszménytelenül állunk a történelem fejfájós frontátvonulásában. Jelszavunk is van: a megmaradás!”

Megmaradni - ez a munkánk és nem is kevés! Megmaradni annyi, mint élni. Ha lehet határokon, halálainkon túl is. Iparkodik is mind, aki ért a szóból. Csakhogy látnunk kell, hogy a megmaradás hirdetői - akármilyen bombasztikus és üres is a jelszó - ezt elsősorban magukra értik. Népből, nemzetiségben, nemzetben gondolkodni anakronisztikus, ennek gyakorlata éppen úgy kiveszett, mint a villás farkú fecskemadar eresz alatti fészkeivel együtt. Tótágasunkban sokféle veszteség ér bennünket. Rendre vagy inkább rendszertelenül kipotyognak zsebünkből különféle kulcsaink, lelkünk öngyújtója, igazolványunk, amely hovatovább egyetlen bizonyítéka annak, hogy létezzünk; kicsurran fejünkből az értelmes gondolat, szívünkből a szeretet. A fejre állás következtében eluralkodhat rajtunk potenciálunk látszata, és a koltói nótába mindegyre belegyömöszöljük a „Sose halunk meg!” csüddöngölős akarnokságát.

Hát ez a groteszk!?

És az, hogy miközben önmagunkat, a szerencsétleneket és az európaiakat is eszszük, igehirdetők, félreállók, félreállítottak, kitántorgók, sunyin kíváncszorgók, szemforgatva, transzba esve mindnyájan harsányan hirdetjük az összefogás megváltó szükségességét. Vigyázat! Hirdetjük csupán. Fejre-állítottságunkban ennek annyi a valószínűsége, hogy a siker érdekében inkább az ezerméteres csoportugrást kellene választanunk. Ejtőernyő nélkül is. Az értelmesebbje ezt is túléli. Csoportonként marad egy-kettő. A tömeg pedig simán asszimilálódik a holnapi történelem-szemlélet szerint az egyre dákabb anyaföldben. Mert szemléletváltásra nincs igyekezetünk. Csak, ha valahonnan megfizetgetnek érte. Piacról él az ember, ha történész is ugyebár! Az erdélyi magyar értelmiségi szerepe még akkor is népszolgálati, ha azt tudatosítja „isa por és hamu”-sorsa felé rohanó, anyagiakban és szellemiekben leszegényedett fajtájával, hogy itt-maradásának lényege az ősi magyar föld táplálásának szent feladata: dicsőség. A finnyásabbaknak felajánlott alternatíva: temetkezzenek anyanyelvükbe. Negyven betűből készítse nek maguknak koporsót, szemfedele. Tótágas ez is, mert tudjuk, miként fogynak fogaink a számból, ahol anyanyelvünk hangjai is eltorzulnak. Foghíjas ábécénk bizonyíthatóan mai valóság. Nemzetinek mondott pártunk groteszkségét talán elegendő piros–fekete jelképével szemléltetnünk. Nem a koszorús költőnk

látta széki lányok forgatagából való ez a szűkre szabott színvilág. Inkább a lejáratott vöröset és a minden időnkben fölöttünk lengő gyászt hozta és idézi emlékezetünkbe. A patyolat, meg a remény színeit meddig kell még nélkülöznünk? Elgondolhatjuk a magunk kicsi eszével, hogy nemzeti színei, himnusza és becsülete nélkül milyen magyarnak akarják megmaradtatni maradékainkat. Szóljunk groteszkül - ehhez szoktunk, ehhez szoktattak nagy idők, parányi vezető emberek, folytonos megalkuvások. A fősvény asszony „Nem kérsz a pánkómból?” mintájára alakítjuk az „Ugye nem kérsz magyarságodból?” tagadó választ kényszerítő kérdését azokhoz intézve, akik az üres szavakra, a kortes-beszédekre még mindig reménykedve odafigyelnek. Egyre többen kényszerülünk az „alagsorba”, ahol nehezen fizethető az élet, ahová csupán a tagsági díjért nyúl szervezettségével a szervezet, s a bennünk még pislákoló magyarságtudat egyre inkább csak annyira ösztökél, hogy választásokon „Mindegy ki az, csak magyar legyen!” jelszóval, egyetlen listára adjuk szavazatunkat. Ezt a groteszk állapotot lentől némi felháborodás, fentről némi igyekezet próbálja megváltoztatni. A valóságos talpra állást egy előlről és alulról kezdett építkezés oldalán meg, de ennek nem igazán örülnek a felül megkapaszkodottak: az is tótágasunkhoz tartozik, hogy országos méretekben kipróbáltatottan jobbnak tartjuk, tudjuk és szoktuk meg a senkit nem bántó, a senkit sem sértő semmittevést, a látszatváltoztatást. Aki dolgozik, az hibázik. Tótágas logika szerint a hibátlanul dolgozó az, aki a legkevesebbet mozdít.

Ilyenformán Gézánk láttelepe, a püspökünk adta változás pillanatának diagnózisa pontos: a nagy-, közép-, és kisberekiek elbőszörményesedése olyan alapigazságaink közé sorolható, mint az üveges hanyatt esése sikamlós időkben. A kisberekiek mikrovilágában a megmaradás lehetőségének sokféle módozatát próbálják, amíg végül az elnégeresedést világ-premierségének mellbevágó voltaért választják. Négyzetre emelten groteszk helyzetben a nálunk szokásos: „Miért éppen ez sikerülne?” kételkedés, apró szervezési melléfogások állítják akadályát a falu elébenfeketedésének, az átfestés olykor a katonák zöld foltos, terepszínű ruhájához hasonlóra sikerül.

Mit akart a szerző ezzel a svédcsaváros megoldással? Mit „szórakozik itt velünk”?! Mit groteszkedik?! A pesti aszfaltbetyárok ingerültségét színlelők is tudják, hogy nem erről van szó! Éppen csak százszorosán bizonyítani óhajtja ő is, hogy maga az élet groteszk. Örkeny Pistikéihez hasonlóan nem ő találta fel, nincs is szándékában feltalálni a magyar spanyolviaszt. „Ilyen ez a világ”, - mondta a magyar groteszk mestere, és elsietett egy „Rózsakiállításra”, valahol a rákos betegeknek rezervált kimúló-intézet tájékán. Ezért aztán Géza művei, akár Pistái humorosnak tűnhetnek, de biztosítom az olvasót, mindketten mosoly nélkül, halál komolyan írták könyveiket. Még abban is megegyező tulajdonságot mutattak, hogy az esetleges rendőri igazoltatásnál egyszer sem nevezték magukat drámaírónak.

A mi Gézánk dialógusokba tördelt prózával ingázik a vers és a regény között.

Történései közérzetünkről szólnak, tükrök, amelyekbe, ha időnk engedi belenézünk, furcsa idegenséget látunk, szabad szájú ordítózást hallunk, hétköznapi fohászaink szemünkbe fröcskölődését szenvedjük el, miközben őszinteségi rohamunkban, a megvilágosodás fuvallatában a saját hangunkon halljuk a szentenciát: Istenem! Baromi nagy állatkertedben állok, és nemhogy másként, de még csak nem is gondolkozom!

Merre kakai s?

Álljunk hát széles terpeszállásba, és mélyen meghajolva sorsunk előtt, pillantunk gyakorta hátra a lábunk között. Ha maradt még valamiske önbecsülésünk-ből, aránylag jól érezhetjük magunk. Így minden a helyére kerül a világban. A tótágast álló miliő csakis így érthető. Ez az író egyik lehetséges üzenete. És amikor a sírásók magasba engedik a koporsót, szemünkből fölfelé peregnék a könnyek, hogy gondolataink konok kalitkáját áztassák, miközben hajunk a földbe-gyökerezést próbálja. Ilyenkor aztán érdemes eltöprengenünk azon, hogy érdemes újra fölegyenesednünk, éppen most, amikor a saját világunkat képtelenek vagyunk a feje tetejéről a talpára állítani.

A magukat böszörményieknek képzelőket, beleértve a színre lépő tanári kart, nem lehet rávenni arra, hogy ne meneküljenek a szerencsétlenségbe. Néger lesz valamennyi „ott, ahol az éj, a mély, a félelem dalol”. Az idézetet Géza egyik családnévrokonától vette át. Ezt sem a komédia tragikumának kihangsúlyozása, hanem az apró betűs élet diktálta neki. Kálmán ugyanis az egymásra nem figyelés, a tótágas tolerancia és egyéb langyosságok áldozataként, miután hiába hajította ki írógépét az ablakon, senkit el nem talált vele, a groteszk világából való fel-egyenesedését sajnos, még a változások előtt kénytelen volt tartós kötéllel rögzíteni. A mások számára példamutatóan, a maga számára véglegesen.

Négernek lenni nekünk jókora fordítotttság. Mert mi már finnyáskodás nélkül esszük egymást. Tapasztalatból tudjuk, hogy mindenki megehető. Minket főként azért esznek, mert mások vagyunk. Ha nem akarunk mások lenni, akkor is megessznek, mert könnyen elhitetik rólunk, hogy mások akarunk lenni. Ha könnyen befekethetnek vagy sűrűn HIFELLOTESZ-t (Hirtelen Felindultságból Lóvá Tesznek) követnek el rajtunk bizony ugyanolyan koszosak leszünk, mint a néger-ek vagy azok, akiken az európainak álcázott intellektuális mocskolódás guanója szárad. Száraz nyelések, fogak csattogása hallatszik mindenünnen, fröcsköl a nyál. Minden, amit tehetünk csupán annyi, hogy ideig-óráig megpróbálunk a mohón zabálók torkán fennakadni. Sovány vigaszként évtizeddel ezelőtt máig támogatatlan könyvtelenül elkönnyvelhetem, hogy akit már lenyeltek, annak sem

kellene azért végleg föladnia a reményt. Megemésztésünk talán évszázadig eltarthat.

MBKH él ben

Frici, Bert, Gábor, Sándor, Pista, Jankó, Gergely és a többiek... Géza mindannyiuktól tanult.

„Úgy gondolom...” - sablonosodom újra hétköznapiasan (pedig az aranyshájú János bácsinktól évszázada tudjuk: „Gondolta a fene!”, ha mondom, bizonyára gondoltam. Ha pedig gondolkozás nélkül beszélünk összevissza, akkor időnként csakugyan jelezniünk kell, hogy az üres szócséplést mikor fejezzük be, és mikor kényszerülünk végre saját mondanivalónkkal előállni) - ezért inkább feltételezem Gézánkról, hogy nemcsak Frici bácsi zenéjét gyúrta darabjába, hanem olvasta, hatott rá a szövege is.

šMegmondani egy embernek az igazat, legtöbbször annyit jelent, mint hibáiról beszélni. Ebb l - ha szigorúan vesszük - az következnek, hogy nem volna igazság, ha elismernénk egy ember el nyös vonásait. Bizonyos, hogy jobban meg vagyunk gy z dve a kellemetlen dolgokról, amelyeket az embereknek meg kell mondanunk, mint amennyire szinték vagyunk, amikor megdicsérjük ket.”

(Lásd Liszt: Gesammelte Schriften, IV.)

Fordítottságunk régen elkezdődött, mondhatnánk úgy is - hajdanán. Olyannyira megszokhattuk volna, akár a fordított bőrből készült lábbelit, többnyire mást sem használ már a bőripar. Igazat mondani is könnyebb groteszkül, mint direktbe: LIVE. Jobb az ilyesmit csacska dalbetétekre, feliratos táblákra bízni. Aki akarja, meghallgatja, elolvassa. Szemlélődve tanul az ember. Ezekkel is az a helyzet, hogy az eltelt évtizedekben alaposan groteszké váltak. Ilyenformán az új hang, az új szöveg frissítően hat: MBKH! MindenkiBeKapHatja! Ez a felhívás például fontosságában vetekedik azzal a svédországi plakáttal, amely öles betűkkel, közpénzen és messze látszóan hirdeti, hogy élni érdemes! Mindebből arra is következtethetünk, hogy a kisberekiek elzártóságuk ellenére maguk közé fogadták Bert bácsitól Pisticiig euamerika legjavát. Találkozójukat összehozni -hacsak ennyi a Géza érdeme - férfimunka, szervezőkészség kell az irodalom játékmezején is. Ebből pedig máris levonható a tanulság: ha visszájára fordul a világ körülöttünk, és mi magunk is tótágasra kényszerülünk, helyükre kerülnek dolgaink. A tanulságok - akár a szeg a zsákból - mutatni kívánva maguk, magától értetődően napvilágra bújnak életünk fix pont nélküli, öntörvényű rendszerében.

Most pedig (legalább gondolatban) ülünk zongorához. Pötyögtessük aprózva a „koltóit”. Dúdoljuk, szilajítsuk aztán szöveggel együtt a dalt:

Gróf Teleki Jankó, Jankó, Jankó
Elfogyott a bankó, bankó, bankó
Gróf Teleki Gergely, Gergely, Gergely
Eredj haza nyergelj, nyergelj, nyergelj!

Folytassuk, a lehető legnagyobb önbizalommal, a rapszodiával. A botfűlűek is felismerik majd a ritmusban és a dallamfoszlányokban a két mű hasonlóságait. Zeneélvezet közben a hol van Kisberek?, hol vannak a böszörmények? kérdésekre is választ találunk. A válasz vizuálisan is adott. Keresetteink ott tombolnak a két zenei mű között, életünkben léptek Géza könyvének lapjaira. A lényeg a két zenei mű közötti átmenetben keresendő. Abban, hogy az elhatalmasodó pénztelenség és az egyre éktelenebb kurjongatások közepette, a feje tetejére állított világon átlépve (azt megélve?) a rapszodiához hasonlítható klasszikus tökéletes-ségre kell törekednünk minden munkánkban.

A kétnegyedes ütem sodrásába csimpaszkodva pergessük szaporán a fehér-fekete billentyűket. Játsszunk magunkban és a sorsban bízva erélyesen, lendületesen Liszt Ferenc módján, bármilyen furcsa testmozgással, belefeledkezve az egyetlen életünk adta lehetőségbe. Közben azért figyelmezzünk a mértékre. Önmagunkat a „messzeségre varrva” vessük meg lábunkat az anyaföldön. Figyeljünk a kottatartók irányába, de oldalvást és a hátunk mögé is.

Vigyázat! Elég egy óvatlan pillanat és a szemünkbe mosolygók, a sunyin barátkozók, kiváltképpen pedig a bösz akarnokok „futuva” kiáltással bármikor kezünkre csaphatják a zongora fedelét.

Már megtörtént.

Többször is.

Ezt az írást például sokadik esztendeje takargatják mindenféle kottatartókon: nem jut fényre, nincs hozzá sehol sem elegendő nyomdafesték. Hát így megy ez! Groteszk világban groteszk a véleménynyilvánítás is. Pedig a szerzőt sosem érdekelte, hogy ki mennyit... és honnan... és mikor... és kivel..., hanem csakis az, ki miféle gondolatmagot vetett papírra, mellyel szolgálni kívánja a maga megmaradást óhajtó népét.

Holló úr és a többiek

A mindig zord jelen örömteli eseményének tartom, hogy megismerkedhettem Holló úrral. Hogy régi jóvágású kolozsvári úriemberek szavajárásával éljek, „megmondom őszintén”, nem bántam meg. Ugyanis valósággal megkedveltem Holló urat. Nem csupán platóni értelemben. A hasonló hasonlót vonz. Ebben az esetben is vitathatatlanul igaz megállapításán túl, tartom szerencsémnek, hogy becsülhetem másságát, egyediségét, furcsaságait. Holló úrral olyasmik történtek ebben az egykor, mondhatnám úgy is „hajdanán” kincses városban, amiknek részben magam is tanúja voltam. Kolozsvári őslakosként családom megszenvedett sajnos, minden bejövetelt, egyesítést, felszabadításnak mondott valóságos és lelki rombolást, amelyek sorozatossága szoros kapcsolatban van és lesz a város elkincstelenedésével. Ha csak az innen elszármazott és sorolhatatlanul sokféle módon elüldözött szürkeállományra gondolunk, bizony mondom, hogy Kolozsvárra az utóbbi időkben kincseinek pazarlása a jellemző. Igaz ez akkor is, ha az innen eltávozottak, kitántorgók, elszáguldottak és elpályázók a világ legtávolabbi sarkaiban is ezt a várost megtartják jó emlékezetükben, magukban tovább építik, örököltik hírnevét leszármazottaikra, nem egyszer olyanformán, hogy hazagondolásuk eredményeképpen az otthon maradottaknak anyagi segítséget is nyújtanak.

Holló úr megdöbbenő emlékeivel gyarapít minket. Olyanokat mesél, amiről nem tudtunk vagy a robogó élet elfeledtette velünk, amiket titkolnunk kellett gyerekeink előtt, amiktől szigorúan eltiltott a hatalom, hogy kisebbitessen és lassú őrlődésben önmagunk feladására kényszerítsen. Holló úrból nemcsak azért lett ebben a két operatársulattal gazdag városban a magyar operaház hegedűse, mert erre tehetsége volt. Hanem azért is, mert sors adta feladatát kellett teljesítenie. A sors pedig fiatal nagyanyja hangján, a „dobd vissza kenyérrel” bölcsességet bővítve, hihetetlen józansággal egyszer ezt mondta neki: „Nem ölni fogsz, hanem hegedülni nekik.” Ezt azután mondta, miután Holló urat még fióka korában csaknem megerőszakolták, mivel nagyanyja hóbortjából férfiassága jelét lányruhában viselte. A vérittas honfoglalók nemcsak nagyanyjáról, hanem róla is letépték a ruhát, hogy aztán csalódottan vágják földhöz a kisfiút, és nagyanyjára sorba ráfeküdve töltsék ki minden bosszújukat. Ez akkor történt, amikor a Főtéren, a Szent Mihály templom előtt, szekercével levágott magyar fejek gurultak a feledés egyre sűrűsödő homálya felé. És ezt a „semmiséget”, az ilyen bejövetelekről mélyen hallgató krónikások eddigelé elfelejtették megörökíteni. Fotós sem akadt, aki ezt reánk örökítette volna. Nos, ez a családi örökségként fennmaradt történet bizony befeketítette a nevében amúgy sem derűs úr egész életét. Holló úr azt a kényszerítő feladatot kapta a sorstól, hogy szinte naponta bejárja azokat

az óvári utcákat, ahol ez a csúfság megesett velük. Az igazság kedvéért a többes számot velünk-re kell pontosítanom, nehogy az olvasó holmi fehér hollónak képzelje Holló urat. Igazoláslul álljon itt saját emlékeimből egy másik „bejövétel” dióhéjba szorított története.

A vér nemzetisége

Vasárnap volt. Városi polgárhoz illően családunk a Sétatéren sétált. A csónakázni jó tó vonzott, a Kaszinó környéke, ahova elhallatszott a cifra szobrokkal díszített szökőkút melletti filagóriából a fúvószene. Azon a vasárnapon egy darabig néma volt a Sétatér, csak a fősétány hosszában fűgén tovaszaladó két patak csobogott, arra biztatva a rövidnadrágosokat, hogy papírhajókat eregessenek kristálytisztá vizén a Magyar Színház fényben fürdetett épülete irányába.

A szigetre vezető japán hidacska magasságában jártunk, amikor állati ordítás törte meg a világháború dörgései után sokak által áhított békés csendet. Aztán öt lépésnyire hirtelen megnyílt előttünk a bokrok sűrűje és egy falusi ruhás, marco-na alak, magasra tartott, vértől csepegő késsel lépett elénk.

- Magyar vér! - ordította diadalmasan a megtorpanásunk idején mögénk érkező társainak. Úgy éreztük magunkat, mint bekerített majorság az ünnepi ebédre való előkészületek idején. Hang nem jött ki torkunkon. A nővérem hirtelen kikerekedett, valószínűtlenül nagy szemeire emlékszem. Olyan csend ereszkedett közénk, mint a hófehérségével szédítő orvosi rendelőben szokott sebkötőzés közben. Anyám hirtelen kézen fogott minket és óvatosan elhúzott a városfoglalók gyűrűjéből. Közben látnunk kellett, hogy a bokorban egy erősen vérző városi ember feküdt.

- Egy szót sem! - súgta anyám. Sohasem láttam még olyan szigorúnak. Szerencsén volt. A diadalmaskodók egy, a tó partján lélekszakadva menekülő megkéselt fiatalember után vetették maguk. Láttam, amint bekerítették. A fiatalember belevetette magát a vízbe és átúszott a tó túlsó partjára. Megkerülve a tavat, mi is oda tartottunk. Egy teherautó mellett haladtunk el, amelynek padlóján vérbefagyott sebesültek ültek és feküdtek. A gépkocsi mellett a vérszomjas üldözők felfel rugaszkodva ütlegelték a félholtakat. A vizes ruhás fiatalember is megkapta a kegyelemdöfést. Valaki megkérdezte a teherautó mellett álldogáló rendtartókat, miért nem indulnak már a sebesültekkel a kórházba.

- Majd, ha összeszedjük a többieket is... - hangzott az „emberséges” válasz. És ez is a vérengzőknek kedvezett. A Főtérrre tartottunk, ahová akkor még nem jutottak el a fajgyűlölők. Akkor ott még panaszkodni is lehetett. Anyám és mézeskalácsos nevelőapám szemtanúként feljelentést is tehetett. Persze, hogy nem lett semmi következménye. Később sem kellett tanúnak. Kényszerű hallgatásuk egész életüket végigkísérte.

Ez pedig akkor történt, amikor a városhoz tartozó Monostoron elkötötték az utat. Tábla hirdette ott:

EDDIG A DEMOKRÁCIA, INNEN MĂNĂSTUR!

De vagyunk még Holló úr félék, akiknek emlékezete nem csal, mert naponta járjuk kisemmiztetésünk tereit, rójuk az európaira alkotott, de balkánra igazított utcákat és lelki ösvényeket, és Holló úrhoz hasonlóan ragaszkodunk szülővárosunkhoz, ahol tesszük a dolgunk, éljük a nekünk kimért életet, és jóra való társainkkal együtt nem acsarkodunk, nem lihegünk vérbosszút, hanem az emberségben igyekezve, a szeretet megtartó vallását gyakorolva többek között, hegedülünk is nekik. És, ha ők nem az európai értékek megtartását szolgálták, hanem a sajátjuk fényének csillogtatását századok értékeinek az elhomályosításával, mellőzésével, a régi jó szemérmetlen eltüntetését erőltették, ha megtartó és felemelő erkölcsaink helyett a maguk híg szabályait hozták, és a város polgáraivá nem nemesíthető, mindig megszállóként élő és viselkedő tömeget tettek a városban uralkodóvá, a bennszülötteket pedig a történelemből ismert, az egész világon elterjedt módozatoknál is fondorlatosabban kiforgatták javaikból, ország- és helytörténelmet hamisítva, évszázados helyeket, utcákat, tereket átkeresztelve, család- és keresztnéveket megmászva pöffeszkedtek a mondvacsinált előbbre valóssággal megtámasztott hatalmukban, nekünk nem maradt más, mint az emlékezés többek között Zaharia Stancu által megírt módja: íme, ezekre az „apróságokra” alapoznám Holló úr dicséretét.

Holló úr fehérsége

Talán már mások is felfigyeltek arra: Holló úr tekintélyes volta ma már ritkaságszámba megy. Igen, ő még fehér. De hogy nem kezdték ki. Éppen ő maradjon ki az egymást megevés nagy dzsemborijából?! A szolgálatos, zsibongó gyorsolvasó műítész fekete-sárgaságba esve serényen gyömszőli-utasítja a világhálón is, a hivatalosságok szájíze szerint a közügyek kedvelt gyásztónusához hasonló árnyalatba Holló urat. Abba a feketénél is sötétebb feledés-színbe, amelybe, akár a titkon ázott sírgödrök homályába a hatalom helytartói szokták belökdösni a józan ész lehetséges jelöltjeit, a nehezen hozsannázókat, a hibát észlelőket, „ami a szívemen, a számon” egyedeket, a visszapofázókat, a másként gondolkodókat, a régi haragosokat, a jogosnak vélt politikai vendettákban tárgyalás nélkül elítélteket, mindenkit, akit a nagy és az egészen apró hatalmaskodásokhoz ragaszkodó, maguknak transzcendentális erőt tulajdonítók ellen szólhatnak. Akik hivatalos ügyeink örökös felkent helytartóinak hiszik maguk, pisszenést sem tűrnek és nem értünk kívánnak cselekedni, hanem mindig valaki vagy valakik ellen, azok ellen, akiket bármely okból káderesi előrelátással kényelmetlen ellenfélnek képzelnek.

Pedig Holló úr, akármennyire is élőnek és a kolozsvári belvárosi utcák hú koptatójának tűnik, nem más mint egy könyv, amit az Erdélyi Szépmíves Céh, az évek óta jobbra váró, a Céhet újraalakító tagok és a politikailag, illetőleg hajcihőileg

el nem kötelezett polgárok, hogy egészen pontosak legyünk, az egyszemélyes Erdély Párt határokat fumigáló kétmillió tagja és további irodalomkedvelők lehetséges milliói megbocsátó örömmel fogadtak és fogadnak az elkövetkezőkben, a Gutenberg-galaxis időszámítása szerinti lehetséges életben. Éppen most, amikor annyi az ördögi feketeség, a rosszindulat, a kicsinyes irigységgel feje búbjáig borított piszkálódó, a kivagyiskodó, az öndicsérő, az önámító, a törtető a magát előtérbe sunyító, hogy nemcsak Szamost, hanem tengert lehetne velük rekeszteni, és sajnos rekesztenek is vele demokráciát, népszolgálatot, megmaradásunkért való igyekezetet, becsületet, bátorságot, szókimondást, értelemmel tele akaratot, összefogás-igényt és egyebeket is, szinte mindent, amiért egy erdélyi magyarnak élni és küzdeni érdemes.

Holló úr erről nem szól, van neki elég gondja a múltjával. Elég az neki, és a nevét viselő könyvben sorakozó társainak úgyszintén, hogy Kolozsvár tükörcserepeiként szolgáljanak bennünket. Az, hogy a saját hangjukon, tehát a mai kolozsváriak hangján és zamatosan magyar nyelvezetével mondják fel a közelmúlt nosztalgikusan édes, máskor irtóztatóan mellbeverő történeteit. Olyan valakik hímes doboza ez a könyv, akik nélkül meg nem lehetünk, akik nélkül meg sem maradhatunk. Ha elcsúfították főterünket, ha költöztetéssel fenyegetik világhíres szobrainkat, ha Kárpátokon túlra cserélik utcáink levegőjét, ha a Házsongárd útjainak szélét a később jöttek sírjaival szegélyezik, hogy a múltat haló poraiban is eltakarják, ha múltunk tárgyi jeleit is kisajátítják és megmásítják is, történeteinket, az irodalomba menekített nagyjainkat, hőseinket, példaképeinket, jóembereinket nem vehetik el tőlünk. Leszünk, mert voltunk.

Író, ma nem tehet nagyobb szolgálatot az erdélyi magyarságnak annál, hogy emlékezik. Ahol volt szép és igaz élet, ott máskor is teremhet örömet az idő. Ezért és ennek tudatában üldözte a múltból táplálkozó reményt zöld színével együtt az egykori totális hatalom. Egy közepesen fejlett erdélyi magyar író akkor, az egyik napilapban is megjelent novellájában a cenzúrára figyelve tömören fogalmazott: „A Hatalom az Hatalom...” A helyzet ma sem változott. Éppen csak kimondható, hogy a totális hatalom helyett mindenféle apróbb hatalmaskodással kell életre-halálra harcot vívnunk. Mit tegyünk, hogy „a mindig magunkért, soha mások ellen” dsidai figyelmeztetést se feledve, csakis a jót és a jókat igeneljük? Mi legyen a fölöttünk és nem értünk hatalmaskodó sorsválasztottakkal?

Egy Kolozsvárott íróvá lett székely ember már a változások utáni esztendőben szóvá tette, hogy a magyarság emeletekre rendeződik, s az alagsorban lévőknek nincs szavuk. A jéghegy csúcsa, amely a nagy elhidegülésből kilátszik, szervezetnek mondja magát, és a maga kedvére gazdálkodik. Számításaiban sokféle pénzt és értéket forgat, a tagság számát, értékét, hasznát nem igazán. Az Erdélyért kiáltani nem rest író, a változások utáni hónapokban vezércikkben figyelmeztetett, hogy a romániai magyarságot mindenoldalúan építeni óhajtó szervezet elsősorban nem a politikai csatározásokra, hanem „a közművelődés építésére, a

magyar családra, kisközösségekre támaszkodó, iskolára, egyesületekre, egyházakra, intézményekre számító nevelésre" kell berendezkedjen. Az akkor készülő, de most is hiányos alapszabályzatba pedig a következő fontos kiegészítést javasolta: „A Szervezet körütekintő és minden tagjáig elérő tevékenységet fejt ki az erdélyi magyarság megmaradásáért, kultúrája, műveltsége és hagyományai megtartása és gyarapítása érdekében." Annyira nem ez járt a vezetők eszében, hogy később ez is megtörtént: a kultúrára kapott pénzt önhatalmulag zárolták, és kamatoztatásra rendelték a sürgős feladatok - mint például a magánkezdeményezésből és magántőkéből elkezdett olcsó népkönyvtári sorozat támogatása - és hasonló a művelődést valóban szolgáló tervek pártolása helyett. Az sem volt, egy percig sem ínyére a vezetőknek, hogy a Szervezet felépítése című szakaszba bekerüljön a következő igény: „A kerületekben, utcánként, utcarészletekként, tömbházak vagy tömbházi lépcsőházanként szomszéd-közösségek szervezhetők, amelyek célja a magyarok összetartozásának, másokat nem sértő elmélyítése, a sokoldalú emberbaráti segítségnyújtás, a politikai és sajátos művelődés terjesztése (közös sajtó és könyv előfizetések által és mindenféle más módon) a Szervezet tevékenységének kisközösségi, alapos vitatása és a sikeres működést segítő javaslatok, valamint a tagsági díjak begyűjtése, a tagok gyors mozgósítása és a szervezetbeli információ-áramlás minden körülmények közötti biztosítása. A begyűjtött tagdíjak egynegyedével a szomszéd-közösség választott három egyenrangú felelőse gazdálkodik, és tartozik negyedévenként elszámolni a tagság előtt." Ez a lényegében Kolozsváron hagyományos tízes-szervezetek korszerűsített formája lehetett volna, ha ez egyáltalán érdekében állott volna valamikor is valamelyik vezetőségnek. A népben gondolkodók minden hatalmi eszközzel visszaszoríttatnak. A hatalomnak e sajátossága nem meglepő, ez mindig is így volt mindenkor és mindenütt. Az ami rendkívül furcsa, hiszen magyarságellenes, hogy a mellőzöttek, és az immár nyíltan üldözött mást akarók közösségnek hasznos tetteit sem kíméli a hatalom. Így történhet meg, hogy lapot, könyvkiadót, népművelésben hasznos olcsó könyvsorozatot mellőztek, embereket löktek félre, akik életüket a közösség szolgálatára tették fel, s helyükre bólogató fullajtárokat állítottak. Ebben a hatalomerős törtetésben nem találja helyét a halk szavú értelmiségi és a kivagyiskodó vezetőktől utálkozó fiatalság. Ki számolja össze, hogy csupán az elmúlt években hányan hagyták ott az erdélyi magyarság megmaradásáért hirdetett kemény harc mezejét, az egymásellenesség gyomrot émelyítő dulakodásaitól megcsömörölve? Hányan hagyták ott, és hányan pályáznak el szülőföldjükről a vezetők gyerekeinek példáját összekötetés-mentesen, és anyagiak híján is követve"? Kettős hatalom ellenében küszködik az erdélyi magyarság. Az országvezetés nem bánja, sohasem bánta, ha fogy az Erdélyben élő magyarok száma. A saját vezetőségünknek pedig, mert úgy adta a sors, nem kell gondolnia az alagsoriakkal. Mert a derék erdélyi magyar minden soron következő választáskor amúgy is a jéghegy csúcsára kerültekre szavaz.

Tartásunk hiánya

Amennyiben Holló úrhoz és társaihoz hasonlóan emlékezni és emlékeztetni tudnánk a régi időkre, vérforraló és ma is hasznosítható tapasztalatainkra, bizony mondom, jobban menne sorunk. Holló úrban benne van a móríci hevület is, amely egyszerre tiltás és biztatás. Ne tessék naivul közeledni, neves írónknak ahhoz a jelszávához, amit a háború idején hirdetett meg lapjában: Ne politizálj, építkezz! Móríciz Zsigmond ne tudta volna, hogy mi a politika? Nagyon is tudta, de az erőviszonyokat tekintve a politika ellenében nagyobb jövőt jósolt az építkezésnek, amelyet természetesen a legtágabban kell értelmeznünk. Ilyenformán belefér ebbe a múlt regényes megismerése és tapasztalati felhasználása is.

Holló úr alkotója, Papp László, nemhiába használja a Kolozsvári előnevet. Ő nem általában politizálva akarja megváltani a világot, hanem tapasztalatát kicsi helyről összesűrítve úgy adja vissza olvasóinak, hogy az a társadalmilag is emeletezett valóságban mindenütt meggondolkoztasson.

Bátorsága is példamutató. Erről csak annyit, hogy az elmúlt század bizony elégé elgyávította az erdélyi magyarságot. Ne tessék megsértődni, orrot felhúzni. Ha most azzal dicsekszünk, hogy a nemzeti elnyomás ellen mi sohasem lázongtunk, és mindig csakis békés úton akartuk kivívni jogainkat, akkor hivatkozhatunk ugyan józan eszünkre, de annak nyilvánvalóságát sem tagadhatjuk, hogy megfontoltságunk nem egyszer gyávaságunk következménye és babosgattuk azt mások kínos röhögtetéséig. Tessék erről mai példákat gyűjteni a napi politikából. A kormányzásban való téblábolásainkból például. Minden tétovázásunk régóta takargatott visszafogottságunk eredményeként is felfogható. És azzal, ahogyan ezt ma feltálaljuk egyben lebecsülése is azon bátor embereinknek, akik életük nagy részét, egészségüket, és mert nem volt más kiút, életüket adták ügyeink védelmében. Elég, ha Márton Áronra gondolunk. Vagy akár az eszményeiért hősként halt Józsa Bélára, hogy mindenkori küzdelmeinkhez méltó magatartást mutató panteonba illő személyek sorát minden irányban kiterjeszthessük.

Hogy a jövőben kik lesznek az egyre eljegesedő alagsoriak, a zúzmarás szuterénbeliek mondvacsinált képviselői, ezt csak az időnként tompított farkasüvöltéssel egybekötött csámcsogásokból sejti a jó nép. Azok, akiknek a megmaradására közben egyfolytában propagandisztikus hülyítésekkel esküszik a hivatal. A rosszindulatúak szerint sóhivatal. De ezt nem mi, hanem majd az utókorra visszapillantó józanság dönti majd el. Nem lehetetlen, hogy csodával határos módon, magyarok lesznek azok, akik ezt vagy az ehhez hasonló rosszat megállapítják. Ha élünk, meglátjuk.

S mert nem vagyunk vakok, már most szemrevételezhetünk egyet s mást. Holló úr ebben is segít. Mert Holló úr megjelenése megkönnyíti és elmélyíti az emlékezést. Az ő modorában jó együtt gondolkozni a régiekkel, vitázni az előttünk járókkal, kibarkochbázni a lehetséges jövőt, a magunk jövőjét.

Holló úr becsületes városi polgár. Élettere a belváros. Ruházata, viselkedése,

szokásai a szokásosak. Barátait sem sodorta a városi élet kintebb a Boldog utcánál vagy az illegális húsbeszerzők vágóhídjánál, ahol még a Toldi-féléknek is jutott néha vacsorára elegendő sertésmáj. Innen a következtetés, hogy a Holló úr édeskésen szomorúságos életénél szomorúságosabb élet is volt és van az egykori és mai Kolozsváron. Tágítsa ki-kí a maga tapasztalatai szerint a kört. Valaki majd lejegyzí ezeket a tapasztalatokat is. És ezek jó és tanulságos olvasmányok lesznek. És azok, akik őseikre vagy netán magukra ismernek ezekben a történetekben, azok bizonyra sokan lesznek. Mert az alagsorban mindig sokan, talán túlon túl is sokan laktak és laknak. Feltéve, hogy lesz, aki elolvassa ezeket az írásokat, ezeket a könyveket. Feltéve, hogy lesz miből könyvet is vásároljanak a szuterénisták. Röser úr, a Mátyás király utcai magyar könyvtár Manó úrhoz, az egykori latin nyelv és irodalom tanárhoz hasonlóan, szelíden ingatja gondok által aprónként, de kitartóan ezüstözött fejét, és lapos pénztárkönyvével bizonyítja, hogy az egykori nő- és könyvfaló Kolozsváron a kutya sem vásárol ma olvasnivalót. Merthogy nincs olcsó könyv, teszi hozzá a szép emlékek révületében egy, a hitetlenkedést is megkockáztató, bátorságát, akár bajuszkáját naponta különös gonddal ápolgató szerkesztő. Holló úr emlékei nem pásztázzák a közművelődés ma már alig művelt, jórészt szántatlan-vetetlen területeit, de a nyájas olvasónak megenged némi következtetést azokra a szép időkre, amikor Janovics úrnak a színház egyszerre volt hivatás és üzlet, és a kultúra olyan értékes és keresett volt, mint a friss ékszer Braunfeld Henry főtéri üzletében.

Holló úr ilyen és hasonló erényeit nem értékeli a kritikus, aki fanyalogva esztétizál. Nem hajlandó beismerni, hogy Mikszáth és Krúdy nyomán haladva Kolozsvári Papp László írásaival, sajátos kolozsvári nyelvezetével úgy képes tudatunkban tükröztetni a nélkülözhetetlen közelmúltat, ahogyan azt az egykori impresszionisták tették legjobb műveikben. A kritikus megjegyyezheti, hogy az Ezeregyéjszaka vagy a dekamerón mesék keretében sorakozó kolozsvári legendák egyik- másiknak végkifejleténél jobbakat is művelt már a világirodalom, de szemüvegtelen arra, hogy lássa: az anekdotikus különösségre épített történetek csak ürügyként szolgálnak, ahhoz, hogy gazdag érzelmekeltő hangulatot keltsen az író, a lelkünkre hasson, hiszen ott kell megőriznünk mindent, ami öröm és elevenen fájó múlt, onnan emelhetjük aztán napi tájékozottságunk, irányultságunk szemetes terei fölé. hogy fensőséges felemelkedésben szolgálhassuk a mindig emberibbnek képzel jövőt.

Ahogyan Kolozsvári Papp László hősei ráérősen mesélgetnek, esznek, isznak és bölcsekedést kerülve nyugtázzák a legendába sűrített közelmúltat, kedvet teremtenek a békességes életre, az emberi életritmusra, a tartásos szelídségre és egyéb olyan emberi apróságokra, amelyeknek ki tudja miért egyre inkább híjával vagyunk. Holló úrral és a többiekkel elmélázva visszakíváncozik az olvasó abba a jótékony időszemléletbe, amely hatványozott fontosságot kölcsönöz az egyszerű létnek, és a lelkeket mindenirányban érzékennyé finomítja. Az idő a lélek magánügye.- állapítja meg Krúdyról írva Szerb Antal, és ebbe a magánügybe az

emlékeztetés serkentésével szakavatott módon beleszólhat az író. A mai jólneveltségéből, kellemes külsejéből, javunkat szolgálni feledő mivoltából kivetkezett világban lelkünket mentő SOS kiáltással egyenértékű ez. Minden egyéb, amely megmaradásunkat szolgálja, ebből és ezután következik.

Miért fanyalog tehát a szolgálatos? Megmondom. Azért, mert a könyv olvasása után a napi viselkedés divatjához igazodva fontosabbnak ítélte a kiválasztottak ízlésvilágának igenlését, mint a könyv erényeiből adódó népszolgálatot. Jólneveltségének látszatát a diplomatikusan szolgálat jegyében őrzi, a könyv mondani valóját, küldetését, olvasóban keltett teremtő visszhangját nem firtatja, úgy tesz, mintha nem vette volna észre, a könyv nyelvezetével, szerkezetével bíbelődik, aztán kissé burkoltan a lektúr-irodalom kategóriájába utalva a művet, a több izgalmat, a több és a precízebben kezelt cselekmény hiányát rója fel az íróra. A mellébeszélés ilyenforma módját akkor választja a szolgálatos, ha nem a műre, hanem egészen másra, például a napi politikára figyel a saját érdekében.

Gerinctelen kaméleon-világ

Illik, ha nem is tanácsos egy kis kitérőt tennünk, ahhoz, hogy az ilyen és hasonló magatartásformákra pillantást vessünk. Sietek megjegyezni, hogy Holló úrék világában valamennyire más erkölcsök alakították az erdélyi embert. Az összevetés amennyire utálatot keltő, annyira szükséges. A számlálhatatlan példák helyett, amelyek felsorakoztatásával amúgy sem érnének célt, hiszen beismerést semmi esetre sem váltana ki a szereplőkből, de mindenféle övön aluli és útszéli kifejezésekben, mögöttes fúrásokban is bővelkedő, ádáz támadások sorát minden bizonnyal. Elégedjünk meg hát a jelenség általános leírásával.

A hatalom embere valamilyen nemkívánatosnak tart valakit, és ezt burkoltan érezteti környezetével. Emberei tudják mi a dolguk, leradírozzák a küzdelem táblájáról a lehetséges ellenfelet. Ez a magatartásforma nem égből küldött ajándék, az emberi aljasság történetébe tartozó külön fejezet. Nálunk kiváltképpen a diktatúra éveiben gyakorolt, és a jó látszat megtartása végett folyamatosan csiszolt politikai tettek eszköze tárát gazdagította. Hogy nemcsak ezt az eszközt vették át, tartották meg és fejlesztették tovább hatalmasaink, ezt nyilvánvaló példák sokasága mutatja. Irodalmunk és sajtónk egykor legfőbb felelősenek felháborodását őrzöm emlékeimben, amivel egy új könyv megjelenése kapcsán annak íróját dühödtten elítélte. Naiv kérdéseimre aztán kiderült, hogy a könyvet nem olvasta, és nincs is szándékában elolvasni. Éppen csak elítélte. És döntéséből eredően ezt a könyvet is elhallgatták fullajtárai a hatalma alá sorolt sajtóban. Ma sincs ez másképp. Napirenden az a gyakorlat miszerint nem a könyvben vagy más formában írt vagy elmondott gondolat lényeges, hanem csakis az, aki írta vagy mondta. Nem az írás ismeretében dönt a felelős, hanem neveket válogat, és nagyon is tudja a leckét, hogy kit kell támogatnia, kit pedig figyelmen kívül hagynia ahhoz,

hogy a hatalom elégedettségét aztán a maga és klikkje javára fordítsa. Ha mégis elolvassa valaki a hivatalosságok közül az írást, annak szövegéből csupáncsak arra figyel, amit sértőnek érez a maga számára, amit megcáfolni illik, amin fel kell háborodnia, amit visszautasíthat. Gondolat vagy gondolatok, amiért a szóban forgó írás született, figyelemét valahogyan elkerüli. Ha ötletet is adó, használható a gondolat, kiegészítésére, továbbgondolására akkor sem való, mert az író, a másként gondolkozót, magát kell mindenestől kiebrudalni a közös gondokra megoldást keresők közül. Ezt csak a hatalom által felkentek tehetik, minden dicsőség irányítottan és a hierarchiához pászítva száll a vezetők fejére. A hatalom embereinek szürkeállománya sem tágítható gumibogyó, az erősen akart cél szolgálatához nem szükséges a végtelenül szélesíthető látókör, „a virágozzon minden virág” kínai bölcsessége és más egyéb apróságok sem, hanem legfőbbként és leginkább a hatalom megtartásának pillanatig sem feledhető akarata az egyedül fontos. Ma már csak a vakságot mutatók nem látják, hogy a klikkekbe tömörült akarnokok a levitézlett diktatúra módszereit alkalmazzák lépennyomon. És az sem titok, hogy a magukat liberálisnak minősített és a kommunizmust habzó szájjal ugatók sem kivételek ennek gyakorlata alól. De ez már nem a piszkos politika eredménye, hanem a piszkos politikát előidéző erkölcsi hanyatlás, a „hatalomnak mindent szabad” hallgatólagos uralma.

Kolozsvári példákkal is igazolhatjuk, hogy Holló úrék világa a mai erkölcstelen világ éles kontrasztjaként gyógyító ír a maguk é leszármazottaik épülésére példaképet keresők háza táján. Kultúránk irányítására kinevezett emberünkre panaszkodott a sajtó aprómunkáját végző polgár. Megbotránkoztatta, hogy az, éppen az, akit ellenállásáért tisztelt a diktátori időkben, a változáskor művelődést vezető munkájában az egykori pártbizottság épületében, ugyanazon a telefonon, amelyen a legképtelenebb parancsokat osztogatta a magyar nyelvű sajtónak a diktátori hatalom akkori bérence, tehát a változás után magunkénak tudott és akart vezető ugyanazt a pökhendi hatalmi hangot használta, mint az egykori mosdatlan szájú pártaktivista. Vajon hol tanulta emberünk a diktátori módit? A szekuritáté kihallgatásán, ahol őt faggatták? Hol tanulta, hogy valamely megbeszélés után taxit követeljen fontoskodva, és ordítózva? Hol tanulta, hogy írásáért a legmagasabb honoráriumot kérje, és lakását telehordja a külföldiek ajándékaival, amit az erdélyi magyarságnak címezve küldtek azok, akik gyorsan foszladozó, a harácsolás betegségében hirtelen elpárolgott becsületében oly oktanul bíztak? Költői kérdések. Tény, hogy Holló úr és társai, Gordon úr a pipás szerkesztő, Maxim úr a nyugalmazottan is higgadt ügyész, Manó úr, a latintanár, a kalandos életű Szamosy doktor, Tangó úr, az egykori tanácsos. Sípos Gedeon, a költői lelkű fogadós és a szépreményű. nőtársaság: Kövári Annuska, Keszeg Erika, Kiss Rita, a mindenre képesnek képzelt fürdős Rozál, és megannyi drágalátos kolozsvári hölgy, akik olyan otthonosan ringatják csodálatra méltó testüket a kolozsvári legenda-levegőben, hogy időnként a Szamosnak is meg kellett állnia bámulatukra, szóval ők, Kolozsvári Papp László könyvbefogott hősei ilyen, a mát szomorí-

tó cselekedetre sohasem lettek volna kaphatók. Az sem fordulhatott volna elő ebben az ábrándos példavilágban, hogy Gordon szerkesztőt, mert egyik írásában csak homályos utalással emlékeztesse az egyik nagymenő főszerkesztőt fogalmazásának talán készakarva elkövetett zavarosságára, válaszképpen amennyire sunyian, annyira útszélen vagy inkább infantilis módon, előbb írásainak lapjából való kitiltásával, majd felfokozott és kitartó sértettségét, már-már tébolyodottságát mutató viselkedésével, a nyilvánosság előtti gúnyolódásával, utánzó grimaszkodással üldözze. És az is bizonyos, hogy Gordon úr, mestersége szabályaihoz hű maradva, lapjából nem utasított volna ki egyetlen levélbe lökött szóval olyan irodalmi alkotást, amely a határon túl már kiérdemelte az évenként megjelenő antológiába válogatás kitüntetését. Merthogy ilyenek és még cifrábbak is megtörténtek a diktatori időkben éppen úgy mint a közelmúltban. A hatalomra figyelő igézetében például olyan Holló uraknak teljesen idegen dolgok történtek kies Erdélyünkben, mint amikor az irodalomtörténetünkben szent helyen gyülekező írástudók nem tudták, hogy a kitűnő ebéd elköltése mellett miért kellett nekik ott összegyülekezniük, de óránál is többet biztatták egymást, hogy ez feltétlen megismételendő. Miért? - tette fel a kérdést egy kolozsvári, akinek az sem tetszett, hogy mesterségbeli társának miért kellett holtrészegen kifekdünie a község főterén a gyepe... És akadt olyan is, aki beszámolt az írói hagyományok folytatását mutató eredményekről is. De hatalom csak annyiban figyelt oda, hogy eléje mikrofon ne tegyenek, felsorolt adatait, gondolatait a szolgálatos sajtó, mint arra nem valót, fel ne jegyezze. Miért? Megmondom. Azért, mert a tények azt mutatták, hogy az abban az időben hatalom legádázabb ellenségének tartott egyén közösségünknek hasznosat cselekedett. Ne tudjunk róla, akkor nincs! Vagy: Vesszen az ellenségünk! rövidlátást mutató és más hasonló jelszavak igézetében megfeledkeztek arról, hogy megmaradásunk ügye abban is közös, hogy az erdélyi magyarokat, úgy, ahogy vannak, jelesekkel és elítéltekkel, kicsikkel és nagyokkal, gazdagokkal és szegényekkel együtt kell továbbéltetni, mert ha csak a kiválóak és a hibátlanok maradnak meg, kik ellen küzdenek majd, kiket üldöznek, kiket vetnek meg és kiket mellőznek, hogy saját nagyságukat narcisztikus bódultságukban fenéig élvezhessék? A primitív gondolkodás jeleit mindenféle vallási tanítások, de még a becsületes és naiv kommunista hitűek ellenében mutatják és gyakorolják a mai hatalmasok. Miért? Megmondom: csak hatalmuk védelmében. Ennek elvesztését foggal-körömmel megakadályozandó. Másként miként történhetett meg, hogy ismert szerzők darabját hatalmi nyomásra leveszik egy színház bemutatóinak műsorából, kipurancsolják tervéből? Van író, aki, mert bár csupán burkoltan szólt vagy írt valamely hatalomba jutott személy nem éppen patyolatmultjáról, támogatást nem kap. Közhasznú könyvek megjelenését gáncsolja a klikkére támaszkodó ilyen-olyan kategóriájú hatalom, mert annak szerzője vagy - horribile dictu - annak szerkesztője nincs a fenn lévők ínyére. Ezek a feledésre ítélték nem kerülhetnek bele holmi válogatásokba, antológiákba. Még akkor sem, ha azokból nem hagyják ki a totális diktatúra atyásko-

dó talpnyalóit és évtizeddel ezelőtt még gátlástalanul hozsannázó írókat.

Néhány konok fő mégsem nyugszik a mindenfelé patakozó csúfságban. Itt-ott könyveik is megjelennek kis példányszámban. Figyeli ezt a hatalommal felkent könyvkirály és figyelmeztet, hogy ezek mit sem számítanak, nem veszi őket figyelembe a hivatalosság. Terjesztésüket is olyan formán gátolják, hogy az meghaladja a tisztességes konkurencia kereteit. Miféle konkurenciára van most szükség, amikor a nincstelenségbe ájult erdélyi magyar polgár lelkiekben, kultúrájában való megmaradását kívánja az égető szükség. Az erdélyi magyarok fölött basáskodó hatalmasságok mindenképpen és pereputtyostól megmaradnak magyarnak. De a szuterinben betevő falatért esdekel a nép, már nemcsak a nyugdíjas, hanem a növekvő számú munkanélküli is. Miként maradhatnak meg ők nemzetiségükben, anyanyelvükben?

Holló urat hozzásegítette családja ahhoz, hogy másoknak, és nekik is hegedülhetett. Csakhogy hol van ma az a tisztességes polgárság, amit évszázadok hosszú során épített az erdélyi élet? Holló úrék bizony emlékeinkbe mentek, kikezdte és felmorzsolta őket a betolakodók és a totális diktatúra hatalma. És folytatja ezek embertelen munkáját az erdélyi magyarság alagsorát semmibe vevő hatalmaskodók rétege, akiket minden választáskor jósszándékkal emel maga fölé a magyar érzésű jó nép. Olyan ez, mint ruhátlan emberen a vitézkötés...

Ájtatos diktatúra

És így tovább, és így tovább... Örököltük és virágzik a bűjtatott, az ájtatos szemforgatással is takart diktatúra. Ehhez igazodik az erkölcs, ehhez illeszkedik a fullajtárok hada, akik értékítéleteiket a napi hatalomra irányított figyelmeztetés után alkotják elképzelt karrierjüknek hasznára. Aki Holló úr és társai történéseinek végén elolvassa a szerkesztő figyelmeztetését, miszerint ez a könyv is a kiadó „megsemmisítésére irányuló, eszközökben nem válogató hadviselés idején készült és annak ellenére”, az bizony többet is gondol, mint amennyit mi e olvasni érdemes könyv kapcsán kapásból papírra vetettünk. Az ilyen tettek, mint ennek a könyvnek a kiadása - legyen elkövetőjük az, akire kígyót és békát joggal vagy jogtalanul kiáltanak is -, nemcsak dicséretes, nemcsak példamutató, hanem egy lehetséges közös ház kialakításának lehetőségét nyújtja, ahol az erdélyi magyarság jelesei és akarnokai, handabandázói és hallgatag munkásai, régiek és újonnan eszmélők, a múltuk miatt elítélendő és az örökösen meghúzó, magukat patyolat-bűntelenek képzelők együtt vannak és egymás ellen nemhogy „hadviselnek”, hanem európaibb módon csakis szellemi csatákban jeleskedve, egymás hibáit kölcsönösen kiigazítva, az ősidőktől várt összefogást próbálják földi valósággá kiizzadni. Egyelőre még az a helyzet, hogy Holló úr nem tetszhet a szolgálatosnak, mert kiadója nem tetszik a hatalomnak.

Holló urat lelkembe fogadva örömmel figyeltem fel arra, hogy társaiból is hiányzik a harag. Ők nem esküsznek egymásnak hazudva világmegváltást. Élik csen-

desen a maguk életét. Mércét följük csak a magasságos Úr és önbecsülésük tart. Akaratlanul is évezredek előtt papiruszra írt egyiptomi sorok jutnak eszembe az ilyen könyvből kikívánczozó, az eldurvult emberiséget szelíd jelenlétükkel mindig javítani szándékozó emberekről. „Itt található a lelkek orvossága. Ezt a könyvet minden embernek magával kell hordoznia, és olvasnia kell, ahogyan meg van írva, mivel jobb ez az emberi lelkeknek, mint bármi, ami ebben az országban található.” Karácsony Benő Kolozsvárról a krematóriumba menet hagyta ránk utolsó könyvének címében ma is időszerű üzenetét, miszerint A megnyugvás ösvényein kell járnunk halálunkig. Ne a diktatúra idején alkalmazott módszerek másolása, a rágalmozásokra, a feljelentésekre, a sejtésekre alapozott káderezés ossza táborokba az erdélyi magyarságot, hanem csakis a közösségért végzett önzetlen munka legyen a mérvadó a vezetők és vezetettek megítélésében. Valóságos vezetőink pedig azok lesznek, akik nem a politika moslékos csebrében, hanem az erdélyi magyarság anyagi-szellemi lemaradásának bepótlására áldozzák erejüket és minden idejüket. Teleki Béla hagyatéka szerint Erdély ügyét szolgálni mindenhol és mindenkinek csakis önzetlenül, és magát előtérbe nem tolva lehet és szabad. Aki pedig nem ura indulatainak, és a polgárosodás szívós, mindenkinek magával való küzdelme helyett, alattomos balkáni módszerekkel, ferde utakon, mohó harácsolással kívánja elsősorban rangban, anyagiakban, tehát közösségekben elérni a felemelkedést, az Holló úrék nyugodalmára, mesés és mesélőkedvére, a megpróbáltatások alatti és utáni felhőtlen közérzetése ne számíton.

Az erdélyi magyarság temetését elősegítő hadviselésnek szépített acsarkodások gyógyításával és az egyre csak elnapolt erkölcsi megtisztulással, félelem nélküli lelkiismereti számadással, apránként gyűjtött polgári értékeink gyarapításával, egymáshoz vezető utjainkon járva kell most a szükségesnél is szükségesebb megnyugvást a magunk és a jövő hasznára kialakítanunk. Holló úr példáján tanulva, ha nem feltétlenül szükséges igazság- és előrehaladás-éhségünkben ne együnk meg senkit, hanem békésen, továbbra is kitartóan hegedüljünk és terceljünk, de ne csak a mellénk és fölébünk kerülőknek, hanem mindenekelőtt a magunk sorsverte fajtájának is.

Mi a magyar-2?

Ezt a kérdést nemcsak a nehéz időkben, hanem naponta kellene magunknak feltennünk.

Hangsúlyosan, éppen hetven esztendeje, amikor a magyar magyarra mutatott, „mint rossz, gyöngé, hamis, beteges magyarra”, a Magyar Szemle Társaság nevű tagjai – Babits Mihály, Bartucz Lajos, Echardt Sándor, Farkas Gyula, Gerevich Gyula, Kerecsényi Dezső, Kereszturi Dezső, Kodály Zoltán, Ravasz László, Szekfű Gyula, Viski Károly, Zolnai Béla és Zsirai Miklós - fogalmazták meg feleletüket a Szekfű Gyula szerkesztette, méltán nagy visszhangot keltett, és ma is figyelemre méltó, a kérdéssel azonos című kötetükben.

A Mi a magyar? időszerűségét nemcsak a kötet megjelenésének közelgő évfordulója, hanem az a korszakváltás teszi parancsolóan szükségessé, amit országunk Európai Unióba való belépése ró a magyarságra. Szekfű Gyula ma is találó megfogalmazásában azért, hogy: „...öntudatosá tegye az emberekben magyarságukat és megóvja őket a tévelygéstől, az illúzióktól, az ingoványba süllyedés-től”. Mert az európai közösséghez való tartozás újabb köteleességeket jelent nemzetiségünk, sajátosságaink, hagyományaink őrzésében. A tudatosan vállalt magyarság továbbélésének kötelezettsége indokolja ma is, hogy tudományos vizsgálattal, újabb elemzések alapján válaszoljunk a kérdésre.

Úgy tűnik, túl vagyunk már a magyar romlás századán, ha az elmúlt századot, vagy századokat, ha Kárpát-medencei történelmünket tekintjük, és valamilyen új élet kapujában állunk, mintegy tizenötmillióan, az európai nemzetekkel való egyesülés kavalkádjában újabb megpróbáltatások előtt, amikor illik tisztáznunk, mit viszünk magunkkal a nagy közösségbe, mihez tartuk magunkat a magunk megőrzése és a másokkal való állandósuló kapcsolatokban. A begubódzódástól, az ostoba elzárkózottságtól, nemzetiségünk, nyelvünk, jellemünk, szokásaink feladásáig terjedő skálán szólhat hagyományaink hatyúdala. Amennyiben hagyományainkon szellemi javainkat értjük, a legértékesebb javainkat féltő aggodalom környékez minket, s teszi kikerülhetetlenné, hogy nemzeti önismeretünk kérdésére időnként körültekintő, jövőt mutató választ keressünk.

Kérdés az is, hogy kik folytatják majd ezt a munkát, kik lépnek az egykori Magyar Szemle Társaság köré csoportosultak nyomába.

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, a mai magyar művelődésre is kiterjedő „sanyarú” időkben, egy esztendeje keresi identitászavarának orvoslását. Anyagi támogatásának fogyatkozásával, előjáróinak köre is zsugorodott, választmányi tagjai is jobbára már csak a még nem eléggé megszokott levelezés-re szorítkozhatnak, közösségi munkára lendületesebb vezetés híján az eddigiek-

nél kevésbé foghatók. De mert tagjai magyarságszolgálatukban elkötelezettek, képesek a szemléletváltásra, a megújulásra, új stratégiájuk kidolgozására, Komlós Attila (volt ügyvezető elnök) ilyen irányú javaslatával egybehangzóan, a Társaság választmányi tagjaként javasoltam, hogy munkánk középpontjába álljon az összmagyarság önismeretét elősegítő, hagyományait megőrző, művelődését felmérő olyan tanácsadó tevékenység, amelynek eredményeképpen évenként egyszer a köztársasági elnöknek, a miniszterelnöknek és az Akadémia elnökének címzett jelentést készítsünk és hozzunk nyilvánosságra. Magyarságunk megtartásának hogyanját mutató legidősebb teendőink évenkénti felsorolása a civil nyilvánosság előtt valószínűleg nem marad válasz nélkül, minden bizonnyal serkentőleg hat ebben a sziszifuszi, az egész népet illető munkában. E feladat elvégzésére keresve sem találunk alkalmasabb közösséget a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságánál. Közel kétszáz, többnyire a tudományos életben tevékeny, a művelődés különféle területein és a közügyekben is jártás elnöksége és tagjainak, az anyaországi, a Kárpát-medencei, az Európai Unió országában és nemcsak nyugaton, hanem külföldön mindenütt élő magyarok nemes szolgálata lesz ez a nem hétköznapi munka. Meggyőződésem, hogy a Társaság választmányi tagjai szavazatával indult, és elnökség irányításával felgyorsítható tevékenységhez a gyakorlati teendők előszámlálásával, további javaslatok megfogalmazásával juthatunk előbbre.

Ettől az indíttatástól vezéreltetve javasolom, hogy folytassuk a két –három emberöltővel ezelőtt indult gondolatcserét, adjunk a mai ismeretekre, tudományos kutatásokra támaszkodó, kötetbe foglalható választ a Mi a Magyar? kérdésre. A társaság elnöksége, amely megegyezik a Nyelvünk és Kultúránk folyóirat szerkesztőbizottságával, többféleképpen bizonyíthatóan alkalmas arra, hogy e kötet kovásza, szervezője, szerkesztője és kiadója legyen.

Az új Mi a magyar? kötet mielőbbi megjelentetésének szükségességét hangsúlyozva, a kérdés új körülményeit, szerintem, a következő tartalmi okok indokolják:

Öntudatosabb és erősebb magyarságot

Kell-e a magyarságért a létet, illetve a létért a magyarságot feláldozni? A Ravasz László által megfogalmazott kérdés ma már nemcsak a kisebbségi, a szórványokban élő magyarokra vonatkozik. Az bezárkózottság, majd az egyetemesülés (globalizáció) parancsának engedelmeskedve az anyaországban is nyilvánvalóan megmutatkozik, - csak az nem látja, aki nem akarja -, hogy önmagunk feladásának következményei csorbitják magyarságunkat. Lemérhető, hogy az elszakított országrészekben élő magyarság inkább ragaszkodik sajátosságaihoz, mint az anyaországban. Ennek felismerhető oka az, amit a „teher alatt nő a pálma” költői megfogalmazás alatt értünk. A Széchenyi által megfogalmazott feladatot, misze-

rint „Magyarország nem volt, hanem lennie kell”, még nem teljesítettük. Sem alanyi, sem szellemi téren. Mert ehhez az összmagyarság szellemi egyívé tartozása is szükséges. Mennyire igaz, az, hogy hazánkat nem azért szeretjük, mert szép, hanem azért, mert a miénk! Otthon kell lennünk a hazában! A kérdés azért bonyolult, mert a magyarok egyharmada a határon kívül él, és számuk a jövőben tovább növekszik. A magyarság, mint érték, egységességének függvényében mutakozhat meg.

Babitsi gondolat, hogy önmagunkra eszmélésünk életfeladat. Kilétünkéről megbizonyosodni, szembenézni azzal, hogy mik vagyunk, és mi van bennünk, kikerülhetetlen az ilyen történelemfordító időkben. „Ezer évet éltünk már e honban, s alig-alig jutott még eszünkbe, módszeresen vizsgálni magyarságunk jelentését és jelentőségét. A nagy szótár... magyar-érzésünk önmegértéséhez még nem készült el.” Nemzeti tudatunk bizonytalansága betegségként már kikezdte népünk. Intő jel, az anyaországiak csúfosra sikerült népszavazásában a legfájdalmasabb: a határon túliak iránti érdektelensége. A kór megelőzését elmulasztottuk, elhanyagoltuk, ezt beismerve kell ezután gyógyítanunk magunk. Innen a mai tükörtartás fontossága, kikerülhetetlensége. És nem az akármilyen tüköré, amelyben főként a „mit jelent magyarnak lenni?” kérdését látjuk, mint, amikor szédítő kútba nézünk, hanem az utolsó évtizedekben átélt magyar sors nyersmérlegét mutató öneszményítés nélküli, igazmondó tükörré van szükségünk. Ha tükröződik benne káprázatmentesen valóságos képünk, valóságos világunk, ha nem látjuk meg benne mindenféle hibáink szeméttelpeit, és hanyagul elszórt, útszélre hányt rendetlenségeinket, a továbbiakban is magunkkal kell cipelnünk őket, és tovább rontjuk közérzetünket és a nemzetközi életben rólunk kialakult, kedvezőtlen képet.

Nyelvünk mindenekel tt

Babits Mihály A magyar jellemről című írásában a magyar nyelv sajátosságaival, európai különlegességével is foglalkozik. Zsirai Miklós Nyelvünk alkata című tanulmányában Ravasz Lászlót idézve figyelmeztet, hogy nekünk a nyelvünk a legfőbb kincsünk, fontosabb, mint a föld, vagy mint a történelmünk, „legjobb képünk, mert nem nyelvünk olyan, mint mi, hanem mi vagyunk olyanok, mint a nyelvünk.” Mai nyelvünk állapotát ezért is fölöttébb szükséges kritikusan szemügyre vennünk, hiszen benne valóban megláthatjuk a magunk eltorzult arcát.

Szavaink kevésbé halványak, mint más immár „elhasznált” nyelvek szavai, „átlátszóak”, és „aki magyarul gondolkodik, nem gondolkodik sémákban.” Jellemünkhöz tartozónak véltük, hogy inkább kételkedő, mint cselekvő nép vagyunk, de nem cinikusak, hanem józanul azok. Jó volna, ha ezek a régi állítások ma is igaznak bizonyulnának. Ennek kevés a valószínűsége. De bármennyire is elmarasztaló legyen, a jövőben folyamatosnak ajánlott tudományos vizsgálódás, hasznáért időnként mindenképpen meg kell tennünk, mert csak így derülhet ki nyelv-

ápolásunkat körvonalazó teendőink súlya és sürgőssége.

Meg kellene vizsgálni, miben változtunk ezen a téren is az eltelt három emberöltő súlya alatt. Merre halad nyelvünk dicsért friss képszerűsége, európai egyénisége? Kérdőjeles már az is, amit tudományos kutatás nélkül is érzékelhetünk. Mi az oka a fenyegetően terjedő zagyvanyelvűségünknek? Mi az egykori latin és német hatást felülmúló, se nem angol, se nem magyar keveréknyelv eluralkodásának orvossága? Miért használunk annyi nyelvi sémát, gondolkozásnélküliségünket mutató sablont, szavaink értelmével ellentétes, divatszót? Miért hallgatólagosan elfogadott szabály, hogy nyelvünket nem érdemes különleges odafigyeléssel pallérozni, mert a nyelv olyan, mint a minőségi villanyborotva, megbízhatóan öntisztító? (Lehet, hogy csak engem bánt már az, hogy a pár kifejezésünk a néhány helyére tolakodott, amelynek, az értelmező szótár szerint csak másodlagos jelentése. Utánanéztem, már Jókai is – sűrűn - így használta. Pedig még ma is, néhány kisvárososunkban a pár tojás, éppen kettő, mintahogyan az ifjú pár sem pár ifjú, hanem csakis kettő, amióta a többnejűséget, legalábbis hivatalosan, még a törzsi életünkben elhagytuk. Ha engedünk szavaink értelemváltoztató gyakorlatának, akkor horribile dictu az is elképzelhető, hogy a kedves párom kifejezést a kedves néhányommal helyettesítjük, amely a házasságot könnyelműen felfogók között valóságghűbb. És az is zavar, hogy örökösen odahaza és idehaza az otthon és az itthon neve, és hogy a szajkózott Elnézést! is említsem, amelynek mondandójában hibánk beismerése csak halványan van jelen. A bocsánatkérést számúztuk, elnézett hibáink pedig halmozódnak, mert ha mindent elnézhetnek nekünk, semmi okunk arra, hogy javítsunk magunkon. Ez már annyira sablon, hogy a francia filmek szereplőinek pardon!, az olaszok scuzi!, az angol excuse me! kifejezését is csakis „elnézést”-ként halljuk vissza a filmekből, a tévéből. Úgy tűnik, a magyarok nem hajlandók bocsánatot kérni. És az is meggondolkoztató, hogy nem minden divatos sablonkifejezés kopik ki egyhamar a köznyelvből, némelyik állandósul, nyelvészeink sorolhatnák szavainkat, amelyek jelentés-tartalma fogatkozott, átalakult, netán ellentétesé vált.)

Nyelvünk őreinek elbátortalanodása lehet az oka, annak, hogy félévszázaddal ezelőtt a magyar ember csak gyereket csinált, ma elterjedt a választékosság hiányát mutató cselekvésmegnevezés, a csinál homálya alá minden belefér, ilyenformán mintha valamiféle ádáz verseny folyna, agyatlan divat kelne lábra azért, hogy az eleink által használt szókészletünkben mindössze néhány százat vagy ezret használjunk. „Zolnai Béla megállapítása, hogy jó szándékú nyelvújításunk is, az idegen gondolkodás szolgálai utánzásával, hozzájárult nyelvünk németesítéséhez. Ezt a betegséget nyögjük ma is, az angolból átvett szokással, a segédigék sokszor fölösleges használatával például. Svéd- magyar unokámmal naponta kell megküzdennem, hogy kigyomlálja ezt magyar beszédéből. („Én tudok menni veled... én tudom látni a kocsit... a ...keresztül meggondolatlan és feltűnő gyakoriságú használata stb., stb.)

És még mennyi sok minden a teendő magyar kiejtésünk idegenségeinek megtisz-

tításában. „A nyelv is énekel, a zene pedig beszél” állítja Kodály Zoltán. E kettő pedig összefügg, a nyelv zenei eleminek tudatosítása, közelebb visz a magyar zene világához. „Születése még senkit sem tesz magyarrá. Azért is meg kell dolgozni.” Ehhez pedig művelődni kell. Nézzünk hát körül: Mi a Magyar a kultúrában? Harc vagy béke ázsiai hagyományaink és a nyugati kultúra között, amelynek átjárhatóságát ezer éve erőltetjük.

A beözönlő idegen szavak ellenére szegényedik a nyelvünk, és vele együtt jellemünkben is sorvad mindaz, amit magyarnak tartottunk. Ha ezt ezeréves országunk levegője táplálta, („képzeletünk színgazdagsága, méltóságteljes nyugodtságunk, lényeket tömörítő hajlamunk, tiszta, egyenes beszédünk” stb.) és megmérettetésünk hiányjeleket mutat, valószínűleg baj van a „levegőnkkel”.

A Mi a magyar? kérdésre adott őszinte feleletekből majd mindig kitetszik, hogy nemesítésünkért gyökeres változtatásokra lesz szükség, egész népünkre ható változtatásokat követel az idő.

De lássuk, hogy mi mindent kínálnak még gondolatcserére a kötet szerzői.

Határtalan hazában

Ma más kell, hogy legyen haza fogalmunk, mint az egykor volt. A Kárpát-medence magyar földje most újra kitárulóban, a régiók, a határokon átlépve újra közösségformáló erejüket mutatják. De még elkerüli a társadalom figyelmét a régi Magyarországon kívül élő azon másfélmillió honfitárs sorsa, akik még nyelvükben vagy egyre inkább már csak emlékeikben hordják a haza fogalmát. Rendre otthon lesznek más hazában, vagy a hordozható haza kifejezéshez szoktatják maguk, mert valahol otthon kell lenniük a világban. A haza eltető figyelme nélkül nemzeti érzéseik halványulnak, elhalnak, s ezt emberileg a maguk kárán teszik, az anyaország szempontjából pedig veszteségről kell beszélnünk. Bele-nyugvással elterjedt a gondolat, miszerint a hazánktól távolabb, a „külföldön” élő magyarok harmadik nemzedékére már nem számíthat az anyaország. Vizsgálatra érdemes, hogy honnan ez a lemondás. Az emberiséget számos titokzatos betegség rágja, de a kutatók sohasem adták fel, ezek okozóit, gyógyításának módját keresni. A határon kívülre menekült, ott rekedt magyarok maguk őrzésére ne volna a felgyorsult civilizáció fantasztikumot tágitó körülményei között orvosság? A svédországi Lundban, kétezer kilométernyire szülővárosomtól, hamarabb olvasom kedvenc napilapomat az Interneten, mint amikor otthoni előfizetője voltam, hiszen a postás legalább 12-20 órával később kézbesítette, s ráérősen teszi ma is. Ilyenformán feltehetném Ady kérdését: Én nem vagyok magyar? De kirekesztettségemet, kirekesztettségünket elvégezte az emberi irigységet felvert piszkos politika, közömet szülőhelyemhez elállja a kisszerűség, és a kaparj kurta, neked is lesz, harácsolásra buzdítás gyakorlata. Szemléletváltás szükséges ehhez is, bel- és külföldön egyaránt. „A magyar pártoskodás egészen különös

valami, sajátos formákkal és jellegzetes motívumokkal” – írja nagy költőnk, és a megalkuvást, a „struccpolitikát”, a jogfenntartást és a bujdosást jelöli meg eredményeként. Ez utóbbira megjegyzi, hogy „a magyar a saját hazájában is bujdosó”, és hogy türelmes nép vagyunk. Látnoksága késztesen alapos vizsgálatra, hiszen türelmetlenségünk, civódó, útszéli viselkedésünk immár világismertté vált. Az erdélyi magyar félévszázaddal ezelőtt még viselkedni, becsületet tanulni látogatott el az anyaország fővárosába, aztán apránként, kénytelenül fel kellett fedeznie, hogy a balkáni viselkedés csápjai, a megbízhatatlanság, a mellébeszélés, a tolvajlás legyalulta azt a magaslatot, amelyre jó volt felnéznie. Ma már az erdélyi ember nem ül taxiba Pesten, nem jár vendéglőbe, mert átejtik, és a „maga mit szórakozik itt velem” ökölrázókat megcsömörlötten kerüli. A két emberöltővel ezelőtti anyaországit „pökhendinek” nevezte az erdélyi ember, aki ezt éppen úgy megvetette, mint a hegyeken túli oltyának kivagyiságát, balkáni modorukat. Ma a kötekedő bunkóság sűrűsödő tömegeivel találkozva, maga is utánozta, s ha teheti még túl is tesz rajta, mohón utánzó törtetésében. A egykori magyar bátorság, harciasság és lovagiasság elfajzott maradékát örököltük, a nemes küzdőszellem hiányát a magyar sportban sem a magasra emelt lécz fölött uraljuk, hanem inkább a tisztos győzelem helyett átveréssel. (Lásd ajzószeres botrányaink.) A Mi a magyar a sportban? kérdés újabb adalék lehetne vizsgálódásunk kötetének tágitásában.

A magyarság külföldi rossz hírnevét a honfoglaláskor a rabló hadjáratok alapozták, most vajon mik öregbítik rossz hírnevünk, és milyen tettek, milyen kiemelkedő események és emberek javítják egykori megítélésünk?

Példaképnek mi maradt a magyar hazában? Érdemes volna előszámolni jót, rosszat.

A hazaszeretet iskolái

A hazaszeretet alapja az otthon, a család. Innen nyerjük szellemünk nyíltságát, szemlélődő fölényünket, fegyelmezettségünket, alkotásra késztettségünket. Riasztó számok mutatják a magyar családi élet bicegését, amputáltságát a gyakori válások miatt. Hiányzik ennek megdöbbentő módon való nyilvánosságra hozatala, amely a magunkba nézést serkentené, és újból felelevenítené ősi hagyományainkat. A közösségi együttélés új, emberi formáit kell hagyományaink alapján népszerűsíteni.

A közösségek összetartozásának eddig legfontosabbnak tartott kifejezője a nemzeti öntudat, amely a nemzeti önismereten alapszik. „A nemzetről szóló képzetek nem élnek a maguk teljes világosságával, mélységével és gazdagságával a közösség minden tagjában.” – állapította meg egykor Keresztury Dezső. Ha ehhez a családot, az iskolát, a templomot, az egész társadalmat, és az egész országot elmarasztaló megjegyzéstől eltelt időben bekövetkezett tudatos és kétségtelenül „sikeres” elnemzetlenedés szocialista éveit is odaszámítjuk, a lerombolt nemzeti

tudat építését az alapoknál kell kezdenünk. Az alap pedig a család, az iskola és így tovább. De ehhez a felnőttnevelést is ugrásra kellene készíteni. Örök kérdés: ki nevei a tanítókat?

Hol van az a lelkiismeretből fakadó belső ösztönösség, amit egykor a kisebbségben szenvedő magyarok között, egy gyermekorvosi várakozóban tapasztaltam: a kisfiával várakozó apa csemetéje fülébe súgva tanította a magyarok hét vezérének akkoriban szigorúan tiltott névsorát. Mi készíthette erre a cselekedetre? Bizonyára családjából vagy egykori tanítójától kapta az indíttatást. Ehhez képest, a nemzeti öntudat mai kialakításának vérszegény módozatait is sokallják egyesek, hiszen életük a pénzről, a szórakozásról, elhatalmasodott önzésekről és az értelmetlenül átviharzott élet évekről szól.

Ha magyarázatot keresünk hímagyarságunk eredőjére, nem kerülhetjük el a csaláadneveinkben is mutatkozó idegeneredetiség tényét, sem azt, hogy génjeink vizsgálatából kiderült, hogy Magyarországon, a lakosság alig néhány százaléka magyar eredetű. Csak fel kell ütni a telefonkönyvet ahhoz, hogy erről meggyőződjünk. Az évszázadok óta nálunk gyakori névváltoztatókkal együtt, kis túlzással, állíthatjuk, hogy Magyarország nem magyar. (Lásd még: A nevekről és a Magyarország nem magyar! című írásaimat a Magyar dolgok című kötetben, Erdélyi kiskönyvtár, NIS Kiadó, Kolozsvár, 2002) De, mert elfogadott gyakorlat szerint, ki-ki olyan nemzetiségű, amilyennek vallja magát, és a magyarság számos kiemelkedő egyénisége, akikre méltán lehetünk büszkéek, bevallottan idegen származású, bántó következtetésekre nem juthatunk. De nem kerülhetjük meg azt a lelkiismereti kérdést, amely szerint az ősök tiszteletén alapuló hazaszeretet örökös kétséget támaszthat az idegenekben: ha megtagadják, ha megváltoztatják nevük, őseiket tagadják meg. A kettős önazonosság létráján kapaszkodva, a magyar becsület azt sugallja, hogy az ezer éve országunkba fogadottak, őseiket tisztelve, vállalják magyarságukat. Egyetlen példa, beszédes bizonyítéka annak, hogy csak ilyenformán hiteles hazaszeretetük. A Stockholmban élő, világhíres Klein professzor, lehetett volna Budapesten Kiss, svéd földön Liten vagy akár milyen nevű, de világpolgárként is kitartott magyar zsidósága mellett. Feleségével együtt végzett, sok évtizedes tudományos kutatómunkája mellett a magyar irodalom jeles ismerője és terjesztője, egész estét betöltő versműsora, nemrég pedig a nagy Karinthy írófiával, a Nagykövetségen folytatott nyilvános beszélgetésével is bizonyította törzsgyökeres magyarságát. Bizonyítja, hogy családjából, iskoláiból kelt hazaszeretete életre szólóan kíséri második hazájában is. Mi a magyar az ilyen emberben? Az, mi talán a legfontosabb, és éppen ezért egyetememes emberi tulajdonság: a becsület.

A magyar meghatározásának lényege a becsületből fakadó nemzetszolgálat, „a romlott haza megtartása és védelme”. Ehhez nem kis- vagy nagymagyaroknak kell lennünk, hanem összetartóknak. A „széjjeltartást”, ezeréves tényét sem kerülhetjük meg, gondolkoznunk kell feloldásának módozatain. A magyar politika elfogulatlan elemzése lehetne tárgya egyik kötetbe való tanulmánynak. Ha kide-

rülne belőle a Széchenyi megállapítása szerinti meghatározó igazság: „semmi szebb vonzódás nem köt anyaföldjükhöz, mint egyedül jövedelmeik pontos elvárása”, mérlegelhetnénk mindnyájunk valóságos hazaszeretetét, erkölcsi értékét.

Keresztury Dezső figyelmeztet, hogy már az ő idejében a kor két út elé állította a magyar polgárt: légy méltó jobbik önmagadhoz, múltadhoz, vagy változtasd meg nyelvedet, környezetet, öltözkédedet, boldogulj gátlástalanul, ahogyan tudsz. Nyilvánvaló, hogy napjaink Magyarországá melyik úton törtet kicsinyes célok felé. A magyarosodás és a magyarkodás évtizedeiben észlelt útkeresés mai nyomai világosan láthatóak, s ma is fellelhetőek, a különféle álarcban mutatkozó érdekhazafiságban. Eltitkolni nem érdemes, bevallani kell a jövő érdekében.

A hazaszeretet a nemzet szellemi közösségében erősödhet. Ha megszüntethető a nép és eszményei között tátongó szakadék, ha sikerül az egész nemzetet a kornak megfelelő műveltségszintre emelni. Elképzelésekben, tervekben ezen a téren sincs hiány, de a tetteket összeszámolva kevesellhetjük ezeket. És örökösen hiába hivatkozunk gazdasági mutatóink elégtelen voltára. Fel kell figyelnünk a jobb életkörülményeket felmutató társadalmak műveltséghiányának jeleire is. Ebbe beletartozónak véljük az emberiesség mutatóit is. A jövőt idézhetjük Illyés Gyula szavaival: „A magyar az, akinek jellemzésére azt mondhatjuk el, amit a tökéletes emberről gondolunk.” A magyarság önmegtagadással lépett Európába. Mostani elfogadtatásához a rárakodott embertelenségek tudatos elhagyását követeli a józan ész.

Kényes dolgaink

A Mi a magyar? kérdés mai megválaszolásakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tudomány legújabb eredményeit, vizsgálódásait, az új elméleteket földünk, életünk és az élőlények folyamatos átalakulásáról, a világmindenségről, az emberi agyról, a lélekről, a mágiáról, a kollektív tudatról, az élet keletkezéséről, a halálról és még annyi mindenről, amivel az elmúlt évtizedekben okosodtunk. Hihetünk abban is, hogy az anyag és a lélek eredője a fény, ebbe még az értelmünkkel fel nem fogható világ, a tudatalattink és Teremtő is belefér, de amikor a magyar lélekről beszélünk, meg kellene magyaráznunk a lélek eddigiénél tágabb jelentését. És azt is, hogy elképzelhető a lélek anyagi eredete is.

Ha kutakodásainkat a magyarság mibenlétéről, nem a fogalmak tisztázásával kezdjük, ha nem a tudomány legújabb eredményeinek ismeretében fogannak iránymutató dolgozataink, akkor a különféle tanulmányok szerzői, nem sokban haladhatják meg Mi a magyar? egykori szerzőit, nem rajzolhatják fel jövőbe mutató valós teendőinket.

Mögöttes beszéd nélkül, magyaros szókimondással, érthető egyszerűséggel írott vizsgálódásokból ért a nép, s talál magának követésre méltót a tiszta beszédből. Az elzárkózás az újtól, ezen a téren is, az európai és a világkultúrához vezető utunk gátja, s végül nemzeti vonásainkat sorvasztó lehet.

Ha napra készen nem ismerjük értékeinket, miként őrizzük meg őket? (Lásd még: Györffy István A néphagyomány és a nemzeti művelődés, A magyar táj- és népismeret könyvtára, Bp., 1939)

Magyarságunk megbecsülésének fogyatkozó jeleit látnunk kell életünk legapróbb dolgaiban is. A kivagyoskodást sugalló, semmire sem ráérő életünkben, a félműveltség hordóiról zagyválók szívesen mellőzik érthető magyar szavainkat idegen kifejezésekkel helyettesítve, fitogtatják ragadós idegenmajmolásukat. Őket nem Széchenyi magyarságot gazdagító szabadelvűsége vezeti: „mutassunk az idegen, a minket gazdagító, s az anyanyelvvel majd-majd összeforrandó szó iránt éppen annyi vendégszeretetet, mint amennyivel régi magyar szokás szerint fogadjuk a jövevényt”, hanem a saját nyelvünk értékeinek felületes ismerete, lebecsülése. (Lásd a szoftver, hardver stb. kifejezések érthetetlen elterjedését) Pedig jó példáért nem kellene messzire mennünk. Finn nyelvtestvéreink ragaszkodása anyanyelvükhöz példás, minden új dolog megnevezésére keresnek megfelelőt, miközben nem restek a kisebbségben élő svédek nyelvét és az angolt is használni feliratokban, a legapróbb dolgokban, még a busz- vagy villamosjegyeken is. Nem tévesztik össze a többnyelvűségre való törekvést a legfentebb rétegnyelvként használható zagyvanyelvűséggel. Az időnként felkapott idegen kifejezések közül, íme egy mostani: Feltűnő gyakorisággal hallom a rádióból, hogy az innovációkért mi mindent tesznek a műszakiak és az Innovációs Hivatal, mert-hogy az innováció jövője... stb. Megfoghatatlan, hogy miért jobb, miért kifejezőbb az innováció az újítás szavunknál, amit már csak elvétve hallani a magyar hivatalnokok, közemberek és politikusok szájából. Különösen furcsa, hogy számos közintézményünk megnevezésében előszeretettel használnak idegen kifejezéseket. Kinek jók ezek a fontoskodó nevek. Kár, hogy sikeresnek ítélnél, a városi üzlet- és cégnevek szabályozása nem terjed ki a különféle hivatalok és intézmények nevének felülvizsgálatára, érthetőségének javítására, magyarosítására is. Itt van például egy egészen friss példa, a nemrég alakult Antikorrupciós Koordinációs Testületet. Miért kell az ilyen megnevezésekben túltengnie az idegenszavúságnak? Az embernek az az érzése támad, hogy az ilyen hivatalokban betolakodó idegenek ülnek és hatalmaskodnak. Példák sokaságával bizonyíthatnánk, hogy nyelvünk lebecsülése ma is betegségünk. Ennek szakavatott bizonyítása, a jövevénytiszta szavak mértékletes, indokolt befogadása nyelvészeink irányításával lehetne folytatása annak az egész társadalomra kiterjedő javítószándékú igyekezetnek, amelynek eredményeképpen magyarságunkat megfelelően gazdagíthatnánk, az eddig lezajlott népies-magyarság vagy európai magyarság vitában, hogy a természetes, a népi élethez kapcsolt beszédünkben megmaradjon, ami magyar: a szemléletesség, az életesség, a képes beszéd.

A magyar írók mutatnak erre jó példát, irodalmunkban, „a szolgálattevés irodalma”, mutatkozik a magyar jellem is, amely Farkas Gyula hetven évvel ezelőtti megállapítása szerint „története során sokat romlott, de nem ismeri a hízelkedést, a csalfaságot, az álnokságot, az emberi becsület áruba bocsátását.” Rózsás, hízel-

gő kép. Hol vagyunk már ettől?! Mindenképpen felülvizsgálatra érdemes téma ez is. A magyar jelleg felolvadni látszik a délibáb erkölcsünket szétfoszlató társadalmi viharokban. Ady riasztó jövődöleése szerint: A Duna-táj bús villámháritó, / Fél-emberek, fél-nemzetecskék / Számára készült szégyen-kaloda. Talán az európaiság levegője hozhat javító változást ezen a téren is.

Kényes kérdés az is, hogy a határtalanságra való törekvés eredményei kitágították a magyarság fogalmát, amennyiben az anyaországiak egyre többet tudnak, jobban megismerik a „végeket”, a székelyeket, a csángókat például. Tudományos kutatók génvizsgálatából kiderült, hogy a székelyek csak néhány százalékanban magyar eredetűek. A gatyás, kieresztett ingű, mejjeskeptáros, tarkacsikos szövött övvel mutatkozó moldovai csángókat nem könnyű befogadni a magyar népviseletűek társaságába. De a kevertnyelvűségük alól kibukkanó ősi magyar szavaink megőrzéséért az eddigieknél is nagyobb figyelmet érdemelnek. Évszázados elnyomásban csodával határosan megmaradt magyarságuk példamutató lehet az elkövetkező nyugatba való beolvadás erőltetett menetében. A Mi a magyar? meghatározásához közelítő néprajzi elemzéskor nem feledkezhetünk meg róluk.

Kodály Zoltán írja a kötetben közölt Magyarság a zenében című tanulmányában, hogy „Az értelmiség kivetkőzött a magyar nyelvből, elidegenedett a magyar zenétől. Ha találkozik vele: idegennek érzi. El lehet, hinni, hogy őszintén. Akár asszimilált, akár „törzsökös”, nem közvetlen folytatása a népnek, nem él benne a nép kultúrája, mint felnőttben a gyermek, más a lelke, nem érti a nép beszédét, zenéjét, baját, örömet.” Ezen törvényszerűen jó irányban változtatott az idő, de még messze vagyunk a „honfoglaló lélek újjászületésétől”. De mai tudásunkra alapozva, ideje lenne többet, tudományosabbat tudni a magyarságba beolvasztottak mibenlétéről, és a lélektani kutatások fényében a magyar „lélek” alakulásáról. Hogyan kell értelmeznünk ma az a kitételt, mely szerint „Nem lehet magyar, aki nem iszik a magyar kultúra csodaforrásából”. És, hogy „lelki magyarságunk többet ér, mint a vér.” Van-e, lehet-e ehhez valamennyire kimutatható szomjúság az évszázadok óta befogadottakban? Mert a szentistváni idegen befogadásból merített új ösztönzés mellett az volt az elfogadott, hogy az idegen hatást károsnak vélték, ha nem tudtuk őket a magunk képére formálni. Tehát magunknak idegen országban beilleszkedést, az idegeneknek pedig nálunk beolvadást ajánlunk? Miért és mit prédikálunk?!

Pedig jól tudjuk, hogy a őseink a különféle törzsek megtelepedésükkor azok önállóságát tiszteletben tartották. Az erdélyi szászok története is ezt példázza. Az ilyen felemáság csorbitja magyarságunkat a mai cigánykérdésben is. A Mi a magyar a cigányságban? vizsgálatával, áldatlan helyzetük emberséges megoldásához is közelebb kerülhetnénk.

Távolodó szórványok

Méltatlan az összmagyarság külföldre szakadt részével történő jelenlegi felületes bánásmód. Úgy tűnik, hogy magyarságuk ápolása immár nem országérdek, egyre hivatalosabbá válik az a nézet, miszerint a más hazába jutottak harmadik generációja, így is, úgy is beolvadásra van ítélve. Innen az a gyakorlat, amely nem számol velük, sorsára hagyja őket. (Lásd még: Nagy Károly Szigeteket, szórványokat is megtartó haza, határtalan hazában, EKE- Stockholm, 2000)

A határon kívüli magyarok megkülönböztetése céljából értelemszerűen vannak Kárpát-medenceiek, az Európai Unió országaiban élők és külföldiek, akik nemcsak nyugaton, hanem a világ legkülönbözőbb országában élnek. Az EU-ban és külföldön élőket, nemcsak számukat illetően illeti megkülönböztetés, hanem többnyelvűségüket, jártasságukat, kapcsolataikat tekintve is értékesek. Munkájukkal, világnyelvűségükkel, de pusztán jelenlétükkel is az anyaországot, a magyarság ismeretségét szolgálják. Kapcsolatuk a szülőhazával nem lehet csupán gazdasági érdek, nyelvük és hagyományaink ápolása az anyaország nyilvánvaló érdeke. Az, hogy Mi a magyar? külföldön több figyelmet érdemel, és tetteket, amelyek a magyar műveltség külföldi fenntartását szolgálják. Hinnünk kell abban, hogy akármekkora, az ezt szolgáló beruházás, kamatostól megtérül a jövőben. A külföldi magyarság minden egyes tagja, az anyaország rendkívüli nagykövete. Mindezt hangsúlyozottan és ismételten kellene a közvélemény elé tárni, ahhoz, hogy ezen a téren is szemléletváltásra bírjuk a különféle rövidlátó hivatalokat.

Tudatában vagyunk annak, hogy a magyarság nyelvi közösségre alapuló lelki és kulturális közösség. Függetlenül attól, hogy hol élnek azok, akik politikai, vallási és állampolgársági különbözőségük ellenére, a történelem során eltérő állami keretekbe kerülve, más nyelvi közösséget vállaltak, joguk és egyben önként vállalt kötelességük az, hogy magasabb szinten ápolhassák vagy tanulhassák a magyar nyelvet.

A magyar politikában több ízben megfogalmazott igény szerint, tizenötmilliónyi magyar érdekében kell cselekednünk. Az innen kiinduló gondolatsornak el kell jutnia ahhoz, hogy az anyaország, a Kárpát-medencei magyarságon túlmenően, a nyugati régió szórvényaiban élő magyarságnak az anyanyelvi és hagyományörző gondjait is felvállalja.

A magyar nyelv európai nyelv, az Európai Unió egyik hivatalosa nyelve.

Ebből következik, hogy a világ bármely részében élő magyarok anyanyelvének és kultúrájának megőrzése és gyarapítása, különös tekintettel az anyaországra, a Kárpát-medencében élőkre, és az Európai Unió országaiban megtelepedettekre is, állandó feladatunk.

Az Európai Unió tagjaként, nemcsak a lehetőségeink, hanem a jogaink és kötelességeink is megnövekedtek. A Barcelonában, 1996-ban a Nyelvi Jogok Világkonferenciája által elfogadott Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata alapján, a

magyar nyelvet beszélők többségének nyelvi korszerűsödése olyan államokban folyik, amelyek az európai közösséghez tartoznak, idegen szavainkat a velük folytatott társas kapcsolatokból, eredményes nyelvi együttműködésünk révén nyerjük, és a nyelvhasználatnak az egyének szabad cselekvése eredményeképpen hasznosítjuk, de ugyanakkor lehetőséget kell teremtenünk arra, hogy a világ bármely részén élő nyelvtársaink a magyar nyelv magasabb szintű változatait is elsajátíthassák. Ebben az iskolai oktatásnak, a közösségek anyanyelvi nevelésének és a tömegközlésnek rendkívüli a felelősége. Nemcsak a magyarországi és a Kárpát-medencei magyar iskoláknak, hanem az unióbeli régiókban működőknek is feladatuk, hogy elősegíthessék a különböző régiókban élőknek az anyaországi magyar nyelvközösséghez való szorosabb kapcsolódását, önazonosságuk erősítését.

A nyugati és az unióbeli szórványokban folyó anyanyelvi oktatás felületes vizsgálatából is kikövetkeztethető, hogy színvonala elmaradt a hazai iskolákban folyó munka színvonalától, nehezen felel meg a mai követelményeknek, a szülők elvárásainak. A nyugati régiók magyar iskoláinak a munkájába közvetlen beleszólása nem volt, nem is lehetett a magyar szakembereknek, de az unióbeli régiókban folyó oktatás színvonalának emelése érdekében, az EU parlamentjében és a különféle szerveződéseiben, bizottságaiban tevékenykedő magyar képviselők és tisztviselők segítségével, megtalálhatják annak a módjait, hogy az uniós országokban élő magyarok anyanyelvi oktatásának és művelődésének, az eddigieknél hatásosabb segítői legyenek. Elképzelhető, hogy az uniós országok közös egyetértésben oldják majd meg a maguk anyanyelvi oktatásának szakmai és szervezési kérdéseit az unió minden államában, és ezzel az eddiginél magasabb minőségi színvonalra emelik országukban a különféle nyelvek, más uniós országokban pedig, a saját nyelvük oktatását. Nem tűnik elfogadhatatlannak az a fel fogás, miszerint a magyar anyanyelv az EU országaiban való tanításának szakkérdései a magyar szakminisztérium illetékességi körébe tartozzanak. Ennek a szemléletváltásnak nem lehet gátlója a mások belügyeibe való be nem avatkozás elve, hiszen a felek közös érdekében a szövetségi országban történik, és minde nütt a színvonalas nyelvtanulást, a művelődést szolgálja.

Külön vizsgálódást érdemelne a magyar zsidó értelmiség tetemes hozzájárulása műveltségünk kialakításában. Tanulságos két évezredes megmaradásuk miként je, amely számos dologban követésre érdemes. Egy Izraelben megtelepedett újságíró társamtól tudom, hogy időszámításunk első évszázadának végén, amikor Jeruzsálem romjai még füstölögtek, az iskola és imaház alapító Ben Zákáj kezdeményezésére, az életben maradt tudós rabbik olyan vallási törvénykódexet dolgoztak ki, amely a későbbiekben kiegészítve láthatatlan falként emelkedett a világban szétszórott zsidóság védelmére. Ezek a törvények segítették és segítik mai is okos beilleszkedésüket, élenjárásukat az élet legkülönbözőbb területén, a legkülönbözőbb szokású országokban. A törvény eredményességét bizonyítja, hogy

zsidóságukat nem kellett feladniuk. Kézenfekvő, hogy magunk is próbálkozzunk a szórványban élő magyarok tízparancsolatával:

1. Beilleszkedni igen, beolvadni nem!
2. Ne szégyelld anyanyelvedet.
3. Nemzeti ünnepeinket megtartsd.
4. Tiszteld gazda országod szokásait, vedy át belőle mindent, amit jónak látsz és ismertesd néped hagyományait.
5. Vegyes házasságban is beszélj gyermekeiddel anyanyelveden.
6. Három éves korától tanítsd anyanyelveden írni, olvasni gyermekeid.
7. Keresd honfitársaidat. Szoktasd hozzátartozóidat rendszeres anyaországi látogatásra.
8. Kerüld a zagyvanyelvet. Havonként olvass legalább egy könyvet, hetenként legalább egy oldalt (levelet, naplót, stb.) írj - anyanyelveden.
9. Rendszeresen hallgass anyanyelveden rádióműsort, nézz anyanyelvű tévét.
10. Imádkozz anyanyelveden.

Az ilyen vagy hasonló kitételek elterjesztése, ha nem használ, nem árt alapon, sokat segíthet a magára hagyott külföldi magyarság életében. Az anyaország valamely megfelelő intézményének – mint például a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – de egyházi, iskolai, művelődési intézmények ajánlásával és terjesztésében tudatosíthatná teendőinket magyarságunk megőrzésében.

Ha elmarad a határon túli magyarság támogatása, ha nem érzi kellőképpen a haza éltető figyelmét, marad a „csakazértis” elszántsága és dühe, amely a legutóbbi katarzisos népszavazás után, számos értelmiségi kínos megbotránkoztatással magyarságának megtagadásával válaszolt. Volt, akik visszamondták magyar kezdeményezésű tudományos ülésen való részvételüket, vagy magyar nevüket megváltottatták. Pedig a józanésznek inkább ama román fejedelem határozottságát kellett volna és kellene mutatnia, aki „ha ti nem akartok engem, én akarlak titeket” üzenetével tett tanúbizonyságot népe mellett.

Intők Reményik Sándor hatvanhat évvel ezelőtt Mi a magyar? című, verssorai:

„Magyarok voltak Magyarország nélkül,
Magyarok vannak Magyarország nélkül,
Magyarok lesznek Magyarország nélkül.
Mert az országnál mélyebb a magyarság,
Mert test az ország és lélek a nép –,

Ez akarjuk?!

A magyar jelleget az idő és a hely szülte és alakítja ma is. Nem vagyunk jobbak vagy rosszabbak másoknál. Csak másak. Összeboronálásunk folyamatában egyre

hasonlatosabbak más nemzetekhez. A lényeg az, hogy jó tulajdonságainkat megőrizzük. S mert a nemzeti jelleg alakítható, szegényedését vagy kiteljesülését vigyáznunk szükséges. Idegenek, idegen hatások, politikák rombolhatják. Hóman Bálint görög, szír, arab és nyugati források alapján a honfoglaló magyarokat így jellemzi: „szabadságot szertő, jogait ismerő, idegenekkel szemben óvatos, körültekintő, sőt körmönfont, de alapjában nyíltszívű és egyenes, de sokszor álhatatlan, az élet küzdelmeiben bátor, munkabíró, nélkülözést tűrő, de a jólétet, a pompát kedvelő, hallgatag és szófukar, de mulatozás közben kedélyes”. Embe-re válogatja. Hasonló erényekkel bármelyik európai nemzet büszkélkedhet. Nagyön mélyre kellene ásnunk, hogy általánosan elismert sajátosságainkból újat előbányásszunk.

A skandináviai országokba befogadott magyarok jellegzetes tulajdonságai között elsőként a szorgalmuk említhetjük. De ezt a tulajdonságukat, hasonulva az őslakossághoz néhány keményen ledolgozott esztendő után, leginkább új állampolgárságuk megszerzésével, rendre feladják, gondolkodásmódjuk lassul, elkényelmeskednek, művelődésgényük sem gyarapszik, közösségi szellemük elsorvad. Változtatni ezen otthonról kaphatnának ösztönzést. És régi hagyományaink felélevenítésével és alkalmazásával javíthatnának egyre sanyarúbb közérzetükön.

Itt van például a magyar szervezkedés ősi módszere a tizedesek rendszere, az egymássegítés magyarság által sikeresen gyakorolt módozata. (Lásd még; Tar Károly: Magyar szerveződés, Szabadság, 2004; Tar Károly: Magyar dolgok, Erdélyi Kiskönyvtár 22, NIS Kiadó, Kolozsvár, 2002)

László Gyula, a honfoglaló magyar nép életét bemutató könyvében, (A honfoglaló magyarok élete, Püski, Budapest, 1997) bizonyítja, hogy a magyar nagycsalád neve, a szláv család jövevényszó megjelenéséig, a nép, had, nem, ág kifejezések csoportjába tartozó falu volt, amelyben a 10-es rendszer volt érvényben. Eleink mágikus erőt tulajdonítottak a tízes számnak. A falu tíz tagjának képviselőiben a kiválasztott, akár tüzes próbát is tehetett a kisközösség tisztaságának bizonyítására. Ha a templomtól távolabb eső falu népe valamiért nem mehetett templomba, „mégis egy közülük menjen el mindnyájuk képében”, szól Szent László egyik parancsolata. A 10, 100, 1000, 10.000-es rendszer a keleti népek hadseregszervezésének alapja volt, és nyomai megtalálhatók Szent István és Szent László törvényeiben. Ilyenformán a tízes egységbe tartozó családok egybe-telepítésével, „Szent István egyszerre szolgálta az ország katonai érdekeit és az egyházi szervezetet.” Mert hagyományainkban elevenen élt a gondolat, hogy a vezető, a fejedelem, a későbbiekben pedig a király, nem a föld ura, hanem a nép vezetője. Régi közösségszervezetünkben az ember volt a fontos, és ezt tükrözi tízes rendszerünk is. Első királyunk tífalunként rendelte el a templomépítést. Később a különféle települések szervezkedésében, a városok életében jelentős szerepet kapott a tízes szervezet, amely régi katonai szigorából engedve a polgári teendők szervezésére alkalmasnak szelődött. Az ősi szervezetben tíz család vagy ennél több is, tizedet alkotva teljesíti katonai kötelezettségét, de együtt végeznek

közös munkában útjavítást, kutak tisztítását és más közmunkát. Az élén álló tizedes legfőbb kötelessége volt számon tartani a vezetése alatt álló közösséget. Ha valamelyik családjában baj történt, segített. A tizedes rendszerint a legtekintélyesebb családfő volt, évenként válasz-tották azt, akire az egész közösség hallgatott. Jakab Elek, Kolozsvár történetírója szerint: „A városnak negyedekre felosztása tizedesi és kapitányi intézményekre, szép és egészséges alkotása volt a régi századoknak, lelkesítő emlékei egy küzdelmek és dicsőség között eltelt múltnak, mire büszkén gondolhat a mai nemzedék, s azt fejleszteni, a korhoz idomítva fenntartani az ősök emléke iránti tisztelet és a magyar nemzeti érdek követeli.” A székelységben, Kolozsváron, Debrecenben, Kőszegen, Szombathelyen, Győrött, Egerben, Szatmárnémetiben, Nagyváradon, Szegeden, Kecskeméten és másutt működő tízes szervezetek az ezernyolcszázas évek végéig fennmaradtak. Kolozsváron a második világháború éveiben néhány esztendőre felújíthatták nemzetvédelmi céllal. Napjainkban, Egerben próbálkoznak ennek visszaállításával.

A becsület, a tisztesség, a nyíltság az adott szó szentsége és más magyar sajátoságnak akart jók mellé ma is hozzáírhatjuk a közszolgálat hitét. „Ahol hosszú kisebbségi élet volt a tanítómester, ott beszélni lehet már közösségi gondolatról, szolgálatot vállaló jó szándékról, magánember és hatóság közötti együttműködési törekvésekről ... felelősségvállalásról. Rengeteg cselekvési vágy él az emberekben. Az egymásért való aggódás és tettekrevalóság mind olyan kincsek, amelyeket a társadalmi közösség javára kihasználatlanul hagyni vétség a nemzetközösség ellen.” Puskás Lajos hat évtizeddel ezelőtti tanácsa tanulmányozásra, alkalmazásra vár. Az életközösségek tizedesi munkáját egyszerű emberek végezték, az a magyar tömeg, akit mostanában cselekvésképtelenségre kárhoztat a meggondolatlan és elmaradott vezetők kicsinyes felfogásából eredő gyakorlat. Otthon és a szórványban élő magyarok szervezkedésének megújítását jelenthetné a tizedes módszer vizsgálata. Vajon annyira megváltozott volna gondolkodásunk, hogy ne fogadná vissza e mélyen demokratikus szervezési formát. A testvértelen nemzet tudatából végleg kikerült volna a szomszéd (utca, falu, község, járás, megye, ország), a természetes határon belüliek gondja, baja, élete? A nemcsak vérségi kapcsolatokkal épített „nagycsaládok” összetartozásának gyakorlata?

Szekfü Gyula a „dolgok önmagát” néző politikai magatartást ajánlotta annak idején az érzelmi politika, a gyűlölködés helyett. Az örökös viszály magyar átkát nekünk kellene végre megváltoztatnunk „a szétbomló ország, az egymás ellen agyarkodó nép” jelleme ellenére, amelynek eredetét a nyugatra került keletiségünknek köszönhetjük Koppány óta.

A nemzeti gondolat egységét nem elég áhítoznunk, de megteremtünk kellene, hogy nemzetfenntartó és országvédő ősi tulajdonságunkat visszaállítsuk és ne legyünk, Zrinyi figyelmeztetése ellenére „a nemzeteknek és magunknak, ellenségünknek” prédájává. Jellemünk alakította történelmünk és történelmünk visszahatott jellemünkre. Meggyőző példának itt van az elmúlt félévszázad, amellyel

nem vagyunk képesek, leszámolni. Pedig ugyancsak tanulságos volna egykoron, amikor máig érő hatásait bevalljuk, elismerjük, kijavítjuk. A nevelés, a nemzeti nevelés sem elegendő ehhez, mert úgy vagyunk vele, mint a szülővel, aki „foglalkozik” gyermekével, ahelyett, hogy minden mozdulatára ügyelve példát mutatva neki. Széchenyivel előszámlálhatjuk nemzeti vétkeinket, de ha nem felülről kezdjük az orvoslást: a vezető réteg betegsége fertőzi, mert mindig is megfertőzte, a magyarságot. A magyarság társadalmi kettészakadása, a katolikus-protenstáns ellentét sem járt emberséges társadalmi hatással, és meghirdetett osztályharcaink célját feledő diktatúra sem vált javunkra, nemzetellenességével, jókora lapáttal, okozta mai siralmas állapotunkat. Hazafiságunk formáinak kialakítását és irányítását jobb híján, jó ideje, a maguk szája íze szerint, a jövevények befolyásolják, diktálják.

Vissza tehát, újra csak vissza kell térnünk a „paraszti józanészhez”, népi kultúránk egyesítéséhez, amely az önismeretre építhető magyar szellemiség alapja.

A Mi a magyar? kérdésre adott mai felelet az eddigieknél szélesebb körüljárást igényel. Japán, évszázad alatt európai műveltségű állammá vált, anélkül, hogy nemzeti hagyományait feladta volna. Vagy éppen azért, mert ápolja. Nekünk is, hányféle területen található sajátosságunkat illene előszámlálni a magunk megváltoztatása végett?! Az élőnyelv, a tudományok, az irodalom, a művészetek, a néprajz, népszokások, a népi tudás, gazdálkodás, a honvédelem, az iskola, a zene, a tánc, a játékok, a viseletek, az építkezés mellett, a műemlékek, a sport, a konyha, a háziipar és még sok más terület nyújt izgalmas és felemelő tudást mindarról, amit a hagyományátadás és – átvétel végeláthatatlan folyamatában elsajátítva, a magunk és az utánunk következők életét, magyarságunktól megszabot-tan, a világ többi nemzeteihez hasonlóan, a legtermészetesebb útra, a velük azonos holnapokba terelhetünk.

Távoli vélemény az Erdélyi Tollról

A szakavatott elemzés oly időigényes, hogy erre csak kevesen vállalkozhatnak, de feltételezhető, hogy az átlagolvasó szintjéről megfogalmazott véleményben is akad majd hasznosítható gondolat.

Jelzőkarók szükségesek, azért a hat kérdésben megfogalmazásakor használt véleményekből leegyszerűsítve megállapíthatom: az Erdélyi Toll olyan, öt esztendeje élő, irodalmi és művészeti folyóirat, amely szellemi otthona kíván lenni az erdélyi és világban élő minden magyar alkotónak és érdeklődőnek. Kétszázvalahány oldalas számokkal immár több ezer oldalnyi irodalmat közölt a legkülönbözőbb műfajban, munkatársainak száma százon felül, világhálón megjelenő honlapját tízezernél többen látogatják, felerészben erdélyiek. Legnagyobb nyomtatott példányszáma hatezer volt, anyagi háttéréről annyit tudni, hogy támogatatlan, sajtóvisszhangja jó, jelentős erkölcsi támogatást jelentő, jelenléte az erdélyi médiában dicséretes.

Rovatai – szerint néhány tavalyi lapszám alapján –íróközpontú, ezt szolgálja a címlapra kiemelt szerző névsora, de az évfordulók alkalmából írottak, az emlékezések, a Sors és pálya és az Írói hagyaték rovat. A Múzsza és lant rovatban jelenkori költők, nevelő jellegű az Anyanyelvünk épségeért és az Élő néphagyományok, História és ének, Könyveink világa. Az Erdélyi Toll– gyermekeknek amolyan melléklet. (Erről a Napsugár volt főszerkesztőjeként majd lennebb fogalmaznék meg egy gondolatot.)

A skandináviai Ághegy – irodalmi és művészeti lapfolyam – és a Magyar Liget – a skandináviai magyarok családi lapja – szerkesztőjeként önként adódik, hogy eredményeink összehasonlítása végett az olvasóra bízom az Erdélyi Tollal való összehasonlítást, hogy elismerő méltatáson túl, a szerkesztésbeli és a lapkiadásbeli azonosságokra figyelve bizonyítást leljen arról, hogy így is lehet. Lehet pénz nélkül, szinte a semmiből, pezsgő művelődési életet gerjeszteni a céltudatos lapok körül.

Az Ághegy, a skandináviai magyar alkotók irodalmi és művészeti lapfolyama azzal a célkitűzéssel indult, hogy az északi országokban élő magyar író, költő, képzőművész, filmes, fényképész és a különféle előadóművészek közössége legyen, akik műhelyt teremtve példát kívánnak mutatni a magyar művelődés szolgálatával a tevékeny megmaradásra. A skandináv országokban félszáznál több magyar – közte néhány alkotó közösség – egyesület figyelhet rájuk, de hídszerpekkel, az északi alkotók műveinek tolmácsolásával, az otthoniak számára is hasznos betekintést kíván nyújtani a skandináv alkotók munkáiba.

Magamat idézem:

„Ez a skandináviai magyar irodalmi és művészeti lapfolyam néhány észak-

európai országban élő számos magyar alkotó műhelye kíván lenni. Összegyűjteni óhajtja mindazokat, akik a magyarság idáig érő ágán irodalmi és a különféle művészeti alkotásaikkal rügyeket bontva szolgálják magyarságtudatunk erősödését.

A mi szolgálatunknak nem kedvez semmiféle elkülönülés. Az Ághegy ezért céljaul tűzte ki, hogy megtöri a különböző, a többnyire mondvacsinált okokból sokfelé közénk emelt hallgatás falát. A skandináv országokban tevékenykedő magyar egyesületeknek szükségük van íróink, képzőművészeink, zenészeink, filme-seink, fotósaink és mindenféle más alkotók, értelmiségiek szolgálatára és példamutatására, hogy az itt élő magyarság anyanyelvét, sajátos műveltségét, hagyományait tudatosan megtarthassa és átörökítse az utánuk következő nemzedékekre. Ugyanakkor erősíteniünk szükséges hídszerepünket is, amit az anyaország joggal elvár tőlünk. A Svédországi Magyarok Országos Szövetsége és a Magyar Nagykövetség szervezésében a skandináviai magyar írók találkoztak, hogy ennek az igen fontos munkának részleteit, lehetőségeit megbeszéljék. A kezdeményezőknek észlelniük kellett, hogy a tenni akarás légkörében néhányan már is a cselekvés útjára léptek. Az Ághegy Irodalom rovata a skandináv országokban élő magyar írók munkáiból közöl, a Rügyek a kezdőknek nyújt közlési lehetőséget, az Észak hírnökei többnyire svéd, dán, norvég, finn írók műveiből született fordításokat tartalmaz, a Páholy színházi, a Zene/Szó zenei a Képfény filmes, fotós anyagokat tartalmaz, a Járkáló esszéket, az Akik mellettünk járnak portrékat. A Könyv és a Megjegyzések rovataink tájékoztatnak művelődési eseményeinkről. Minden számban néhány képzőművészt is bemutatunk, munkáikkal díszítjük lapunkat. A lapszámok végén kísérletet teszünk arra, hogy az északon élő különféle magyar irodalmi és művészeti alkotókat összeírjuk, névsorukat folyamatosan bővítjük.

Még a művészet a művészetért felfogást igenelőknek is el kell ismerniük, hogy a társadalmi tudat egyik formájának, a művészeteknek meghatározó szerepe volt és lesz az emberi fejlődésben. A magunk háza táján körülnézve Szerb Antallal valljuk: „A közös kultúra, a közösen átélt emberi értékek tarthatják csak össze a sokféle szétszórt magyart Magyarok lenni ma nem állami hovatartozást jelent, hanem az érzésnek és gondolatnak egy specifikus módját, ami ezer év értékeiből szűrődött le: kultúrát ... Amíg kultúránkhoz hűek maradunk, önmagunkhoz vagyunk hűek.”

Ezt a fajta hűséget ösztönszerűen vállaljuk, de az értelmiségi embertől elvárjuk, hogy tudatosan példát mutasson a magunkat megtartó művelődésben. Még nagyobb várakozással tekintünk valamely művészeti ágazatban tevékenykedő alkotókra. Az írók, a művészek népszolgálatára mindig is magától érthető elvárás volt. Nyilvánvaló, hogy nemcsak az anyaországiakra, hanem az abból kiszakadt alkotókra is érvényes ez. És az alkotók sorából nyelvünket megtartó és művelő sajátosságai folytán ebben ma is rendkívüli szerepe van irodalmunkon belül a határon

túl élő írók munkáinak is. Évszázaddal ezelőtt írta Beöthy Zsolt irodalomtörténeti előadásai gyűjteményének előszavában: „A magyar irodalom, irodalmi értékeiben is, természeténél fogva nemzeti életet élt; a nemzet szíve irodalmában dobogott legerősebben.”

Mert a magyar szellem folytonos volt az irodalomban. Ahhoz, hogy nyelvünkben megmaradjunk, mindenütt sokféle közösségre van szükségünk. Irodalmat és művészeteket művelő közösségre mindenképpen. Pomogáts Béla, a Magyar Írószövetség elnöke figyelmeztet a Nyelvünk és Kultúránk folyóirat idei első számában arra, hogy „a nemzet több mint politikai együvé tartozás, tágasabb, mint a földrajzi és állami közösség”, mert „az ország fogalmának van egy szellemi-lelki dimenziója, amelyben nem a területnek és az államnak, hanem a történelemnek, a hagyománynak, a kultúrának és a lelki közösségnek van elsődleges szerepe.”

Szellemi-lelki országunk építéséhez legalább „fél téglával” hozzájárulhatnak a skandináviai magyar alkotók is, ha közösséget – műhelyt – teremtve példát mutatnak a tevékeny megmaradásra. Skandináviában számos magyar alkotó él – az írással foglalkozók például, akár írószövetségi fiókot is alakíthatnának –, akik közösségben az eddiginél hathatósabban szolgálhatnak a magyar művelődést. Legyen az ősszel induló Ághegy című irodalmi és művészeti lapfolyam egyik szellemi tanyájuk. Nem azért, hogy azzal a bizonyos fél téglával kivagyiskodjanak. Inkább azért, hogy egymásra is hatva, egymásból erőt merítve, a tőlük telhető legmagasabb szinten szolgálhassanak. Fél százánál több magyar – közte néhány alkotó közösség — egyesület figyelhet rájuk.

A lapfolyam megjelenési helye elsősorban a világháló (<http://aghegy.hhrf.org>), de eddig, összesen ötezerháromszáz oldalas terjedelmét, öt-ötszámonként, antológiaiaként, nyomtatott formában és CD -lemezen is megjelentettük, hangos kiadása pedig amíg egyetlen szerkesztője bírta erővel, az Ághegy Rádió volt: www.lifs.org

Az indulásunk óta eltelt tizennégy esztendőben műhelyépítéssel foglalkoztunk. Gyarapodó közösségünkben születésünkkel kapott tehetségünket, otthonról hozott, iskolákban ránk ragadt értékeinket és hitünket összeszedve irodalmi és művészeti alkotásainkat becsülő olvasótáborot és anyagi támogatókat kerestünk és találtunk. Beruháztunk javainkból majd minden szellemi, de kevés anyagi és erkölcsi támogatásra leltünk. Pedig hangoztattuk mindenfelé, hogy tettünk közösségsszolgáló indítékú: ahhoz, hogy az anyaországunkon kívül élő magyarok nyelvükben, hagyományainkban megmaradjanak, szükséges az irodalom és a művészet helyi alkotóinak a szolgálata, a példamutatása is. Az európai közösségbe beilleszkedő Magyarországon is tudják ezt, és vallják tiszteletreméltó, művelt fők szép számmal. De talán azt hiszik, hogy itt északon lazacból fonják a kerítést, és azok, akik irodalmi és művészeti alkotásra adják a fejük: milliomosok. Sajnos, nem így van. Az északra vándorolt magyarok számához viszonyítva, az

íteni magyar vagy magyar származású értelmiségiek száma jelentős, de csak kivételes összefogással lesznek képesek szellemi műhelyt képező saját folyóiratot eltartani. De mivel ez az összefogás egyaránt szolgál minket és szülőhazánkat, reménykedtünk némi elismerésben és támogatásban. És szüntelenül keresgélünk az értők érvei között, és hirdetjük a Mészöly Miklós által hangoztatott „osztatlan magyar érdekek” szellemében, hogy „az európai kultúra nem más, mint soha meg nem szűnő folyamatos cseréje a kulturális értékeknek.”* Az északon fogant magyar alkotás előszámolásával csereképességünket óhajtjuk növelni. Tisztában vagyunk azzal is: „Cserére a kultúrában csak az képes, aki értéket teremt, akinek van mit felkínálnia, és aki nyitott a Másik szavának befogadására.”***

A magyarországi és a svédországi különféle – nehezen elérhető - pályázatok hálójában vergődve egyetlen reményünk erősödött: magunkra vagyunk utalva. Így aztán, induláskor kitűzött célunk, miszerint lapfolyamunk nemcsak a világhálón, hanem legalább néhány száz példányban nyomtatott formában is megjelenjen – csak nagyon nehezen, sok ügyel-bajjal, szégyenletes anyagi körülmények között, minőségi megalkuvások árán valósulhatott meg. Azt, hogy a skandináviai magyar irodalmi és művészeti kiadvány szükség, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy köteteinkből mára már alig maradt mutatónak néhány.

Így lépünk hát - tovább. Mert kell! Mert most különösen szükséges: a skandináv országokban élő magyarok hídszerepe hangsúlyozottan fontos. És felemelő is. Mert adhatunk, mert szolgálhatunk hazánknak. A befogadóinknak éppen úgy hasznára lehetünk, mint az otthoniaknak. És ahhoz, hogy ezt az utánunk jövők is így cselekedjék: meg kell tanulniuk magyarnak maradni. Ebben segíthet, és segít az a magyar alkotóközösség, amelynek műhelye az Ághegy.

Folyamatosan összegyűjtött értékeinket azzal a gondolattal továbbítjuk olvasóinkhoz, hogy sokféleségünket igenelve, összefogásunk eredményességét bizonyíthatjuk.”

Mindez ráillik az Erdélyi Tollra is. Ha szétnézünk az anyagi gondokkal küszködő magyar irodalmi folyóiratok háza táján, a hasonló célkitűzések mellett, sejtünk kell, hogy többnyire egy-egy csoportosulás lapjai, akiktől nem idegen a klikkszellem sem. Saját tapasztalatból tudom, hogy némelyik szerkesztő a maga kiskirályságának tudja a rábízott rovatot, beküldött írásaimra ezektől választ sem kapok. Feltételezem, hogy az ilyen szűk körre korlátozódó munkatársi kapcsolat okozója a mindig kevés honorárium, amit körein kívül nem szívesen osztogat a szerkesztő.

A nem támogatott kiadványok, mint az Ághegy, nem fizetnek, ezért ingyen letölthetők a világhálóról, csupán a nyomtatáshoz szükséges pénzt kérik az olvasótól és a támogatótól. Ezért is dicséretes az Erdélyi Toll erőfeszítése, hogy változó példányszámban, de rendszeresen megjelenik. Ki viszi hátán, ebben az anyagiaktól függő világban és meddig bírja? Ez itt a kérdés? Az Ághegy kezdeitől fogva úgy rendezkedett be, hogy a szerzők hazafias munkában fogant írá-

saira számít. Tudatosítjuk, hogy az északi országok, eddig még fel nem mért számú, de százezret meghaladó magyarságának értelmisége megtermi a maga sajátos műveltségét szolgáló, életünket tükröző műveket. Amit viszont nem nélkülözhetünk: ez a haza éltető figyelme. E nélkül nehezen összehartható immár fél ezres alkotó közösségünk. Ezért szükségszerűen úgy alakult, hogy minden új, öt számonként nyomtatott kötetünket a skandináviai országok magyar nagykövetségeinek segítségével mutatjuk be.

Feltételezem, hogy az Erdélyi Toll méltó folytatásához nélkülözhetetlen az egyre nagyobb olvasótábor. Ehhez népszerűsítő rendezvényekre lesz szüksége, melyeket különféle művelődési intézmények és iskolák segítségével megszervezhet. Az erdélyi magyarság, ha szegényedik is, tudatosan áldozva, eltarthat egy olyan átfogó, múltbeli és jelenkori irodalmunkat nevelő célzattal szerkesztett folyóiratot, mint az Erdélyi Toll.

A gyermekeknek állandósított rovatra, véleményem szerint, különösen szükség van, mert az egykor európai hírességű Napsugár, személyi és anyagi szempontok miatt, megszűnt gyermekirodalmi lap lenni, s ha sajátosan erdélyi is, csak egy a többi magyar gyermeklapok között. Az Asztalos István által 1957-ben indított lap munkatársai, az író mellé állított aktivistán kívül, aki az alapító halála után átvette a főszerkesztői címet, mindnyájan költők, írók voltak. A Szivárvány címűnek tervezett, kicsiknek való lap nagy részét erdélyi gyermekirodalmi művekkel töltötték meg, kiterjedt munkatársi gárdával szerkesztették. Asztalos István, Sütő András, Méhes György, Kiss Jenő, Létay Lajos és sok már erdélyi alkotó írásai fémjelezték a lapot. Munkatársai közül kiemelkedők Bajor Andor, Kányádi Sándor, Bálint Tibor és Fodor Sándor és a lap képes arculatát teremtő, gyermekvilágot ábrázoló képzőművész közösséget alkotó Soó Zöld Margit. Ezt a hagyományt érdemes volna folytatnia az Erdélyi Tollnak, serkentve az oktatásban is használható gyermekirodalmi művek szerzőit, céltudatosan uralva a hazai gyermekirodalmi könyvek kiadását.

Ismerjük a mondást: Aki sokat markol, keveset fog. Az Erdélyi Toll a kezdeti indulására talán ráillik ez a mondás. És az összefogás iránti vállalt elkötelezettsége miatt kivívhatta a többi irodalmi lap szerkesztőinek ellenszenvét. Különösen azért, mert ezt a nemes feladatot nem dúsgazdag, hanem nincstelen kiadóként kész vállalni. Úgy vélem, ettől a vádtól megvédi anyagi lehetőségeinek korlátja. Véleményem szerint, amennyiben nevelői szempontok vezérlik, és amennyiben az iskolai irodalom-, művészettanítás és hagyományápolás szolgálatába szegődik, állandó olvasótábort nyer, és rendkívülien hasznossá teheti magát a teendőink által folyamatosan táguló jövőben.

Jelentések magamról

Ez a könyvcím azért jó, mert minden olvasó magáénak tudhatja és megismételheti. Bátorkodom ezt tenni magam is.

1.

Végre kezemben tartom Cseke Gábor: *Jelentések magamról* című könyvét. Fontos könyv. Előző jegyzetemben már szoltam a szerző bátorságáról, és vallomását nem a jobb későn, mint soha érzéssel, hanem az embertársba vetett hit beteljesülésének örömeivel olvasom, elégedetten nyugtázom özönlő emlékeiből kihámozott igazságaimat, hiszen a sors kegyelméből egyazon rögzös úton jártunk, hasonló kihívásoknak kellett megfelelnünk. Hol együtt jártunk, hol előttem járt, s az idősebb jogán még azt is megkockáztatom, hogy olykor utánam, mindenikünk a maga „megrakott szekerével” téblábolt a sohasem könnyű életben. Túlélők voltunk. És sokáig, valamiféle szülőhelyi fuvallatra, ösztönös sugallatra az élet azonos oldalán caplattunk ki-ki bokáig vagy derékig sárban. Nagy dolog az, hogy merünk emlékezni dolgainkra. És bizonyára nem tanulság nélküli a tükörbenézés, ha becsületünk borotvájával faragjuk le magunkról az évek ráncainkba rögződött gondjait, a vállalt és reánk szabott szerepek felelősségét, a melléfogásainkat, az akarnokságunkat, a magunk mutogatására elkövetett törtéteseinket, az önzéskédeéseinket, a kivagyoskodásainkat.

A szerző vallomásos jegyzeteiből tudjuk, hogy az embernek önmaga fölé kell kerekednie ahhoz, hogy valóban, a görög bölcsek ajánlotta módon, megismerje önmagát, olyan bűnökről adjon számot, amiért nem is jár büntetés, hiszen nagyon sokan hasonló hajóban zötyögtek a zavaros életvizeken, éppen csak nincs bátorságuk legalább maguknak bevallani, ha volt, túlélési stratégiájukat, ha nem volt, akkor azt, hogy hagyták magukat sodortatni az árral. Hiszem, hogy ez a könyv bátrabbá tesz minket a magunkkal való szembenézésre, és ezzel egy időben újabb lehetőséget nyújt emberi kapcsolataink újrafelvételére, ápolására és barátságok szorosabbra fűzésére. A megbocsájtás, a szeretet, az együtt munkálkodás, az együttélés, az egyházon kívül is gyónással kezdődik. Másként nincs kötődés.

Egykor, régen, vagyis éppen fél évszázada, házassági ajánlatomra társam boldogan elmosolyodott, együtt örültünk, és úgy éreztem mindent tudunk egymásról. Percnyi csönd után következett a vallomás: „Kicsi koromban, tú ment a szemembe, fél szememmel nem látok.” Semmi nyoma nem volt balesetének, talán sohasem veszem észre, de fontosnak tartotta beismerni.

Az ilyesfajta egyenességet génjeiben hordozza, akinek megadatott. Akinek van bátorsága megismerni önmagát, a mások feltárulkozásától is ösztönözve, belelást enged saját életébe és másokat is erre ösztönöz. Követnünk kell a bátrakat.

Húsz esztendő telt el ama „átkos” esztendőkből való kilábolásunk óta. Szerzőnk jó évtizedre, maga szabta belső emigrációba vonult, mert az eltörölt sok rossz között máig erően megmaradt a gyakorlat: Beszéljen mindenki amit akar, az számít, ki mondja! Tudom, hogy Cseke lelkét már a régi világban nyomta a bűntudat azért, hogy a túlélés érdekében enged a különféle szorításoknak. Olyan szerkesztőségen kívüli fiatal közösségben cseperedtünk, ahol egymástól kis adagokban kaptuk az újságírásban pusztító hozsánna-betegség ellenszérumát, a valóság-látáshoz való bátorságot. Többnyire naponta találkoztunk a kolozsvári Béke téri kávézóban, s haton-heten egymást folytatva, egy flekkes vidám történeteket sorjázva egy szépen vastagodó kopottas irattartóba, regényírásba is fogtunk. Ebben a társaságban Cseke Gábor neve a megtisztelő poeta doctus volt. A munkásparaszt környezetből kiemelt, faragatlan modorú újságíró csemeték között az egyetemi tanár bölcsészkaron végzett fia komolyságával, nyelvi pallérozottságával tűnt ki, de alkata, viselkedése, polgári lágysága, életrealitásának hiányzó jeleit mutatták. Nem vett részt a főtér közeli Leányvárbán gyakori, a szakács kedveltjeinek rendezett, fűszeres csontvelőt zabáló közös villásreggeliken, és nem is illett volna a hajnalig tartó vendéglői vacsorázásaink társaságába.

Félszáz oldalnyit egy szuszra olvastam, és mert nem találtam újságírói indulásának eme közösségéről említést, hajlok rá, hogy a rá jellemző szerénységének számlájára írjam, kerüli azokat a történeteket, ahol magát kellene dicsérnie. Könyvének oldalain a csapongó emlékezés szab idősíkokat, s ez lehetővé teszi, hogy arra emlékezzen, amit ma fontosnak tart, azt boncolgassa, ami közelebb viszi a vallomásos megnyugváshoz. Nem firtatom, hogy ez a szerkesztési mód arra is jó, hogy homályban hagyja az önvizsgálatára még éretlen gubancokat, az olyan kényes kérdéseket amelyek, mert másokban és bennem is folytatódnak, nem tartoznak egészen rá, inkább reánk, akiket mintegy kényszerít a saját Jelenések magamról való megfogalmazására. Késztetését próbáltam elhessegetni magamtól, de könyvében araszolva, csapongásait követve, belátom, csak így van értelme az olvasásnak.

Nem kiegészítenem, nem helyreigazítanom, nem felülírnom kell sorait, nem magyaráznom tévedéseit, hanem megszűnöm az általa idézet idők történéseiről magamnak szóló jelentéseket. Ha egyazon úton is jártunk, az út más és más pontján állva, más szögből figyeltük az eseményeket, más, nyilván szubjektív szempontok alapján ítéltünk meg történeteket, embereket, tetteket, vitákat, jót és rosszat, igenelést és tagadást, küzdelmet és árulást.

Nem az emlékezés pontossága, a narráció lüktető sodrása a lényeg ebben a könyvben, hanem a tükörbe nézés mélységének, minőségének folyamata. Itt állok magam előtt és előttetek, számolok és elszámolok minden jelent formáló garassal! Jöhet, segíthet minden könyvvizsgáló, emberségemben ne legyen hiány! - sugalmazza az író. És az olvasónak megadatik a jó könyvek által okozott kiváltságos helyzet, bátran léphet olvasmánya hősének szerepébe, hogy megérintse a mindenkor tanulságos múltat.

Ülök a Cseke-féle elképzelt szobában, amely megegyezik a valóságos lakásommal, fojtogatónak inkább csak éjfél után érzem benne a levegőt, amikor a túlbuzgó önműködő elektromos fűtést irányító szerkentűk nincsenek tekintettel felforrosodott gondolataimra, múltban bókászó izzadáso álmaimra, és a fűtőtestek kitaró egyenletességgel ontják a meleget. Ilyenkor óvatosan kitaró a virtuális erkélyemre nyíló üvegajtót, hogy a legapróbb neszre felriáo nyuszikat el ne kergetsem ablakom alól, kitekintek a bokrokkal szegélyezett kerékpárútra, és miután hosszasan csorgatom szennyvizem a vécékagylóba, nyugodtan fekszem vissza szúi nászágyam emlékeit idéző heverómre, mert a szokásos egy-két, agyamba és csontjaimba bújt nyílalláson kívül, unottan konstátálom, hogy a világ tovább áll, megy minden a maga útján – nélkülem is. Hetvenöt évem ment arra, hogy ezt elhiggyem. Már nem érzem a magamért való cselekvés szorító kényszerűségét, tetteim nem a magam, hanem a mások szolgálatának megszokásából fakadnak, néhány kisközösségért, megmaradt kevés hozzám tartózóért, unokáimért élek.

Próbálom kideríteni, miféle betegség gyötör, miképpen semmisít meg, ha becsülettal szembenézve a múlttal, nem leszek képes meglátni a rám száradt gyalázatsarát, cipómtól a lelkemig, ahogyan ezt Gabi, nyilvánvalóan nekem is címezve, keményen megfogalmazta. De hiszen egész életemben ezt tettem, magamat gyötörtöm. És persze, másokat is, mert az mindig könnyebb volt, mint a viviszekció. Büszkén viseltem, amikor szókimondónak neveztek. Nem az én érdemem, anyámtól tanultam. Anyám könyörtelen volt – de csak a hozzá közelállókka szemben. Kutakodom múltamban, és nyugtalanít, hogy ellenségeimet nem bántottam, elsírtam, elpletykáltam a rajtam esett sérelmeket, de el nem akasztottam, hátulról nem támadtam őket. Emlékszem, milyen rosszul esett, amikor egykori főszerkesztőm azzal szúrta meg, hogy az ifjúsági laptól való menekülésemkor, az egyik folyóirat hirtelen halált munkatársa megüresedett helyének örültem volna. A kolozsvári napilap szerkesztőségét, frissen megjelent, elhallgatásra ítélt, felvásárolt és nyilvánosan elégetett kisregényem sikerét le nem aratva, úgy hagytam ott, hogy a leépítésre megérett tehetségtelen párttitkár-feleséget óvtam, aki éveken át kitaró irigyem és bajkeverőm volt. Hogyan cselekedhetném a szembenézést magammal, ha íme, rögtön védekező állásba vágom magam, és jólesik saját magam dicsérete? Apám, akitől a becsülethez való hűséget tanultam, örökösen nevem három betűjének tisztántartására figyelmeztetett. Nem kaptam, nem is értettem volna holmi egyetemi tanáros papolást. És ő tanított, éppen negatív példájával ösztönzött, hogy kerüljem az öntömjénezést. Akkoriban a napilapok első oldaláról nem hiányozhatott a Sztálinról írt dicshimnusz, talán ennek példájára sorolta apám az ő munkásmozgalmi cselekedeteit, amit kommunista vallásának megszállottjaként végzett kitaróan és mindig nemzetisége szolgálatában. Mit tehetek, ha akkor elítéltem, untam, megcsömörlöttem a túlbuzgó öndicséretétől,

ma pedig örvendek, hogy buzdításomra papírra vetette emlékeit, belátom, hogy a magam életében is tapasztalt mellőzés mennyire fájhat az embernek. A múltba nézés valóságos eredménye az lehet, ha megtaláljuk helyünket a Nap alatt. Leva-
karhatjuk magunkról a nagyravágyást, a kivagyiságot és elfogadjuk akkor is, ha a jelen, a „futottak még” kategóriába sorol.

Cseke Gábor új könyvének megjelenésével, második írói szakaszába lépett. Nem véletlenül, hanem magát szigorúan megítélő akaratral. Megnyitotta, megnyithatta a maga állította zsilipeket. Nem véletlen, hogy éppen most szaporodnak régi könyvei is a Magyar Elektronikus Könyvtárban. Eleinktől tudjuk, hogy a tehet-
ség olyan szög, amelyik kibújik a zsákból. A mondás kissé pejoratív felhangját remélem, ellensúlyozza a hasonlatul használt zsák, amelybe mindnyájunkat bele-
gyömöszölt a beteges múlt. Költői megfogalmazásában „mintha csak egy nap lenne az élet”. Nem tehetek róla, ha ma ezt a megfogalmazást ma is kissé fensé-
gesen romantikusnak érzem, ilyeneket írtunk naponta, megtoldva általános aján-
latokkal, hogy miként is kell élnünk, bibliai intelmekhez hasonlóan a pártpropa-
ganda hangján okítottunk, valamiféle felsőbbrendűséget képzelve magunkról, akár az „élenjáró csapat” tagjai. És eljutottunk az azóta is megmosolyogtató, de inkább röhejes „Most kell a búzát learatnunk!” fegyelmező hangig, mintha a pártvezetők és szócsöveik szerkesztőiként felülmúlhattuk volna a szántóvetőket. Amikor a pártvezetésre hivatkozva felmenteni akarjuk magunk az elkövetett fe-
lelőtlen bólintásokért, amikor szolgálatunkért nemcsak aránylag jó bért, hanem különféle apró kiváltságokat is kaptunk, ne feledkezzünk meg arról, hogy ma-
gunk döntöttünk pályánkról. Innen felelősségünk. Házasságunk, ha megbomlik, függetlenül attól, melyik felet ítéli el a törvény, vagy a rokonság, azért a mi hi-
bánk is, mert nem jól választottunk.

Apámnak köszönhetem, hogy nem lett belőlem szekus. Érettségi előtt, három álló hónapig naponta keresett a szervező, mert kiváló származású voltam, a mun-
kásosztály hú fiának fia. Apám, halálos betegágyán csak ennyit mondott: A fiam dönt. És miután magunkra hagyott a győzködő, nem papolt, nem kért, úgy tett, mintha nem életbevágó kérdésről lett volna szó. Másnap azt mondtam az idegen-
nek, hogy nem szeretem a katonaruhát. Apámra miután a „magyarkodás” vádjá-
val illették, és a Bolyai Egyetem káderesi székéből visszahívták, pontosan az egyetemek egyesítése előtt, pártszolgálatként rákényszerítették a besorozást vég-
ző politikai biztossághoz szükséges őrnagyi rangot. Nekem kapitányi rangot ígért a beservező, egyetemi oktatást és külföldi munkát. Lehettem volna kém és bizonyára sokak szemében előkelő ember, mint néhány osztálytársam, de őrző-
angyalom, amiben pofátlan csökönyösséggel nem hiszek, vigyázott rám. Kicsit túlhajtotta magát az angyal, mert a tanulmányi eredmények alapján a szovjet egyetemre javasoltak listájáról is töröltek, más magyar tanulóval együtt. Mosto-
haanyám javaslatára, a kétgyermekes család (féltestvérem is volt) anyagi nehé-
zségeire való tekintettel kiadták az utam, így kerültem önként, a foglyoknál vala-
mivel jobb körülmények közé, a Duna-Fekete-tengeri csatorna építőtelepére.

Akkoriban jelent meg első novellám az Utunkban, ha jól emlékszem *Kitagadott a város* címmel.

Nem számoltam hányszor döntöttem jól és hányszor rosszul az életben, de ha melléfogtam, magamat okoltam. Így voltam a házasságommal is. Apám ellenezte, mert illegális harcostársa lányát nézték ki nekem, a kisiparos csizmadia lányáról tudni sem akartak. Hát még, amikor kiderült, hogy otthoni fusizáshoz anyagot lopott a cipőgyári munkahelyéről, és a párttagjelöltek listájáról is törölték. A fiamat egyszer a pólyában, másodszor a ravatalon látta apám. A sokféle megpróbáltatást kiálló házasságunk, gyakori távolléteim és a szülők ellentéte miatt zátonyra futott, de megfogadtam, nem követem szüleimet, nem válok. Szerencsémre feleségem is hasonlóan gondolkozott, és kitartottunk egymás mellett mindenféle nyomorúságban, hosszú szenvedéssel járó haláláig.

A magam hibájából lettem főszerkesztő. Ez jut eszembe most, amikor Gabi könyvének elején olvasom, hogy a hetvenes évek kezdetén, amikor kinevezték az Ifjú munkás főszerkesztőjének, kezdődött a párt- és országvezető kultuszának újbóli elültetése. Nem az a kérdés, hogy mennyiben a mi hibánkból, hanem az, hogy miként történt? Ha nem mi tesszük, ha nem vállaljuk, jöttek volna helyünkbe mások, akik jobban vagy másként csinálják? Fölösleges kérdések. A megtörténtekkel kell elszámolnunk.

3.

Fiatalkori tapasztalataim alapján jutottam arra a következtetésre, hogy valószínűleg nálunk mindenkinek káderlapja van, és származása szerint ez más és más színű. Az enyém nyilván vörös, gondoltam, és mert ez kivételezettséget jelentett, szerettem volna legalább rózsaszínűre váltani, vagy a sehová se tartozást mutató fehérre. Kényszerképzetem a későbbiekben erősödött, azt is tapasztalnom kellett, hogy egyik skatulyából a másikba csak kivételes esetekben van átjárás, a katonatiszt-, a pap-, a tanár-, a kereskedő-gyerekek hátra kerültek mindenféle sorban, pályájukat behatárolta az a fajta megkülönböztetés, amit a háború előtti rendszer elemzésekor osztálytagozódásnak neveztek okítóink. És naponta látnom kellett, hogy nem „a dobd vissza kenyérrel” alapján, hanem a kíméletlen osztályharc szellemében bántak el az egykori kizsákmányolók kategóriájába soroltakkal. A rendszerváltozás után a káderezés és a káderezés nyíltsága megszűnt, a megkülönböztetést ki-ki a maga módján személyes kapcsolatainak és érdekeinek megfelelően végzi, múltbeli cselekedeteiért bűnöst vagy bűnbakot akárki kijelölhet, megkülönböztethet, elítélhet, s ha hatalomhoz jutott mellőzhet. De a vezetés sok más módszerét örököltük a szocialista rendszerből. Olykor a svédországi magyar egyesületi vezetők mindent tudása is ijesztően hasonlít a parancsuralmi rendszer vezetőinek viselkedéséhez.

Régen, azoknak, akiket a hatalom nem nélkülözhetett, tudásuk és tehetségük miatt, többszörösen bizonyítaniuk kellett hűségüket, szolgáltságukat. Az urak ellen

feltűzeltek nem szánták a gazdagságuktól megfosztottakat, a mindenünnen kiebrudaltak között aztán akadtak elegendően, akik egyre inkább alkalmazkodtak a sajátos rendhez, gyerekeiket beilleszkedésre nevelték. Emlékszem, megfedtek, amikor a szomszédban lakó kereskedő fiával barátkoztam, aki ráadásul divatos „malagamba” cipőt hordott. Elemi iskoláimat a „magyar időben” hat éves és egy napos koromban kezdtem, akkor kereszteltek, másként nem engedtek beiratkozni. Apám nem engedett vasárnapi istentiszteletekre, minden hétfőn engem bűntettek.

A viláégés utáni demokráciában elvártam, hogy az alulmaradtak hasonlóképpen ellenállást tanúsítsanak. Nem értelemmel, hanem az otthonról kapott egyenességgel vétezetten visolyogtam a gyáváktól. Sokan közülük pionírok lettek, én nem kértem és nem kaptam vörös nyakkendő. Most úgy értékelem a történeteket, hogy élhettem kiváltságos káderlapommal, nem kellett gyerekes fogadkozásokkal bizonyítanom hűségemet. Apám győzködött akkoriban, hogy az ifjúsági vezetők között lenne a helyem. Anyámnál laktam a külvárosban, mézeskalácsos férje kerékpárján az ifjúnunkások lapját hordtam szerteszét. És otthon éreztem magam a Ref. Kollégium önképzőkörében. Kézimunkatanárom, Cseh Guszti, szobrásztehetségnek mondott és az igazgató elé állított. Nagy igyekezettel franciát tanultam Oláh Tibornál, osztálytársaimmal együtt imádtam osztályfőnökünket, de a gimnázium után műszaki pályára adott apám, mert a pártnak hitt: „első a nehézipar és annak élenjárója a gépgyártó ipar.”

A Cseke könyvéből is kiérem azt a nekem sehogyan sem tetsző általánosítást, miszerint a múlt század második felében történetekért mindnyájunké a felelősség. A könyvben található Kányádi felszólalásból is kiolvasható, hogy a túlélők nem mind hősök, és nem mind vétkesek, mert igenis volt ellenállás.

Ahogy beismerjük melléfogásainkat, be kell ismernünk igyekezetünket is a becsületes megmaradásra. Csakhogy a sokféle ellenállásnak minősíthető tett között a leggyakoribbnak tudom, az egymás elleni harcot, az önkényes táborokra osztottság ígézetében: Vesszen az ellenségünk! - kimondatlan felkiáltással, ahol tehették, egymásnak keresztbe tettek a különböző táborokba tartozók. Nem védekezésért, nem a magam mentségére írom ezt, hiszen akkor is volt „pofám” legnagyobbjaink szemébe mondani olyan történeteket, amelyekből közösségi kár származott.

A rendszerváltozás ferdeségeiből is az fájt a legjobban, amikor a személyeskedők feledték a közösség érdekében kíváncsú kompromisszumokat.

Egyre nagyobb meggyőződéssel vallom, hogy nemcsak a politikai hovatartozás, hanem emberismeretünk, egymás megértésének képessége, egyenességünk, nyíltságunk és a „mögöttes beszéd” száműzésének akarata szerint alakultak s alakulnak dolgaink.

Személyes példákat kell idéznem, ezekre nincsenek, nem gyűjtöttem bizonyítékokat.

Ha történetesen nem „vörös” a káderlapom talán szobrász lett volna belőlem. Szeretett Kollégiumom, ahol mindössze három évig koptattam a padokat, egész életemre szólóan ellátott a legfontosabb tudnivalókkal. (Lásd Kollégiumi történetek- <http://mek.oszk.hu/01300/01353/>) De a gimnázium első osztályában negyvenkét tanulóból harminckilencet buktatott meg franciatanárom, Koncz Rudi. A háború utáni első esztendőben jártunk. A gyógyszerész, az ügyvéd és egy tanár fia kapott átmenő jegyet, miután mi, a hülye barmok, egyszeri feleletünkkel, amely néhány soros felolvasásra korlátozódott, megbuktunk. Nem értettem miért volt dühös reánk ez a tanár, akinek láthatóan nem volt kedve a tanításhoz. Apám, azon a nyáron talált az általa alakított szövetkezetben egy „osztályidegen” fiatalembert, aki segített és megszerette velem ezt a világnyelvet. Oláh Tibor megdicsért a pótvizsgán, és minden francia óra előtt elénekeltette velünk a Marseillaise-t. Hat évvel később, amikor a Duna-Fekete-tengeri csatorna foglyai között láttam viszont Koncz tanár urat, és beszélhettem vele, megértettem, hogy nem ellenünk volt. Ellenálló volt. A maga módján volt ellenálló. Furcsa és visszatetsző, hogy az örökké létező akarnokságban is az ellenállás jeleit látom most. Elemista koromban a vallásórán azért tépette egymással a hajunk és főleg a „pajeszünk” az oktató, mert az évezredek szokásainak engedve vissza akarta téríteni a nyájhoz az eltévelyedett báránycákát. És ugyanezért verte végig az osztályt a Kollégium szigorú hittan tanár-lelkésze is.

Amikor a műszaki egyetemi felvételi vizsgáinak kezdete előtti napon megérkezett az erre feljogosító miniszteri engedély, már tudtam, hogy nem lesz belőlem diák. Apám betegnyugdíját nehezen intézték, mostohaanyám erre hivatkozva, meggyőzte apámat, hogy eltanácsoljon a tovább tanulástól. Az akkori ingyenes oktatásra és ösztöndíjrendszerre gondolva, ma nehezen hihető, hogy valóságos akadályba ütköztem. Apám felfogása volt az áthághatatlan akadály, miszerint az oktatás pénzbe kerül. Középiskolai éveim kezdetén anyámnál laktam. A szövetkezetesítés szűkre szabta mézeskalácsos nevelőapám családjának anyagi kereteit, féltestvér nővérem és szívbeteg mostohahúgom eltartása egyre nehezebb terhet rótt a családra. Kezembe került az a törvényszéki végzés, amelyben szüleim válásakor engem az apámnak ítélték. Néhány napi fontolgatás után, tizennégy évesen, saját elhatározásomból átköltöztem apámékhoz, de nem kívánt gyerekként internátusba raktak. Apám az egyik nap felment az iskolaigazgatóhoz és tandíjként halom pénzt rakott az asztalra. Egyszerűen nem volt hajlandó tudomást venni arról, hogy az iskoláztatás ingyenes. És haláláig szoba-konyhás lakásánál elvből nem kívánt többet. Akkoriban, a már országossá növekedett szövetkezet egyik alelnöke volt, kiszámította, hogy mennyi bér jár egy első osztályú cipész-munkásnak, a többit a Magyar Színház támogatására adta, később pedig a fővárosi sajtópalota építését segítette. Böröndnyi „téglajegyeit” évekkal később dobtuk a kukába.

Ma talán röhejes, hogy ilyen megszállottak is voltak. Törvényszerű, hogy reám

is ragadt valami ebből. A káderesek is tudták, hogy az alma nem esik messze a fájától.

Apám halálára készülve, felmérte lehetőségeimet, tiltásával önállóságra bízott. Csak magamban ellenkezhettem. Jártam a felkészítőkre. Bár otthonosan mozogtam az integrál és differenciálszámításban, algebratudásom hiányos volt. Tehetetlenül vergődtem, erőlködtem a magam módján. Miniszteri engedélyemmel a frissen kinevezett rektornál kopogtattam, hogy jóváhagyja késői jelentkezésemet a felvételin. Jóraivaló román ember lehetett, mert magyarul bízott, apámról is kérdezett, és azzal búcsúzott el tőlem, hogy ha bajban lennék, keressem fel bátran.

Egyféle bátorságot, a sors ajándékaként cseppenként kaptam. Gyerekként elájultam a sebesült fejre vagy karra tekert fásli és a gipszkötéses betegek látványától, később mások sebeiben vájkálni sem riadtam vissza, kerítések előtt elhaladva nem rezzenem meg a dühös kutyáktól és az emberektől sem, a tükörfényes téli úton a busz előtt átszaladó fiú kerek alatti nyögése sem arra figyelmeztetett, hogy ezt nem szabad, hanem inkább arra a tanulásra készítetett, hogy gyorsabbnak kell lennünk. A sétatéri bokorból kiugró monostori legény magyar vértől csöpögő késétől sem ijedtem meg, mert drukkolnom kellett a megkéselt magyar fiúnak, hogy sikerüljön átúsznia a tavat, ahol sebesültekkel megrakott teherautó várta, hogy kórházba szállítsák. A vasúti fűtőház mögötti telepünkre vezető keskeny és kivilágítatlan, kerítések közé zárt kilométernyi folyósón sem éreztem soha félelmet. Nem értette ezt bokszbajnok barátom sem. És amikor késő estén lányra vártam a gyárkapu homályában állva, hiába reméltem, hogy valamely bandával verekedve erősíthetem bátorságomat, egyszer sem verekedtem. A régi Monostor kis utcáin kísértem lányt, esedezett, hogy forduljak már vissza, akkor sem kellett legénykednem, tapasztalatlanságom védett a félelemtől. A fiam, máig felderítetlen körülmények közötti halála után, fájdalmasan álmatlan éjszakáim során, gyakorta jártam éjfél után a temetőt, s ültem órákig sírja mellett a sűrű csöndben, ördögre, szellemekre, kéjgyilkosra várva. Elszántam magam pokolra menni, most sem tévovázom, hiszen onnan a bátorságom, hogy második életemet élem, az elsővel leszámoltam, rájöttem, hogy semmit sem tudunk, innen a bátorságunk, amivel megváltani akarjuk a világot. Fellengzős kijelentés. Ha még egyszer ennyit élnék, akkor is volna számolni és leszámolni valóm, mert szárazkút mélyén kapirgálok, amikor magamat védem. A megértés, feneketlen kút mélyén lehet, a zavaros vizeken túl, önmagunkban. Ha valóban megismerhetjük magunk. A régi világgal, a régi rendszerrel szembeni ellenállást másokban kell keresnünk. Ha magunkban találunk is parányi tetteket, hajlamosak vagyunk azokat dicsőségünkre felfűjni, mert nemcsak másoknak akarjuk magunkat, de mindenkinél jobbnak is. Ha most leírom, hogy mi történt a számomra már mindegy felvételin, jóakaróim mindjárt rám sütik, hogy mindent a magam védelmében teszek. Így vélekednek a nyolcvanas években sebtében írt és 1995-ben lakkozatlanul közreadott naplómról, a Faragott fájdalomról. Pedig amikor a naplót írtam nem kellett

védenem magam. Most sem kell. Kell-e bizonyítanom, hogy nem azért írtam a velem megesett történeteket, mert másokat befeketíteni akartam, és már akkor a rendszerváltás utáni hatalom zsíros kenyérére áhítoztam. Különállásunk mikéntje izgatott. A fennen hirdetett keresztény és a keresztényen parancsolatok mellőzése. Azért tettem, mert rögzíteni óhajtottam elrománosításunk napi történeteit. És az emberek írói tanulmányozásra érdemes különbségét, furcsaságait gyűjtögettem. Az utókornak.

(A mai olvasó talán azt hiszi, hogy naplóm megjelentetésével nagyobb adagot kívántam csajkámba az új világ fazekából. Vagy dicsőségkoszorút és szépen hangzó mellébeszélést temetésemkor. Nyilván ilyesfélére is áhítoztam, a rendszerváltás utáni tülekedésben. De könnyen védhetném magam, hiszen nem vettem részt a „jó fiúk” egyetlen ingyen vacsoráján sem, s nem is lázadoztam a fölött, hogy a bőség asztaláról ki mit és mennyit „merített”. Őt esztendőt, s utána Svédországban háromszor annyi évet, ingyen dolgoztam, Ma is azt teszem. Nem vezeklésképpen. Erdélyi Kiskönyvtár címen könyvsorozatot indítottam semmiből, fejről egyszer talpra állítottam az Erdélyi Szépmíves Céhet, szót sem érdekel, de azzal, hogy munkámban a politikában levitézettekkel is társultam, kiérdemeltem a mellőzést. Most három lapot szerkesztek és néha rádiót is, apám szoba-konyhájánál kisebbben élek, magam sütöm kenyerem a svédek nagylelkű segélyéből, három unokám tanítom anyanyelvükre... Gyorsan ide a zárójelet, megint felfújom magam. Volt egy unokatestvérem, ha megbántották, kikerekedett amúgy is gömbölyű arca, és csökönyösen hallgatott. Ilyenkor Bummbum Rózsi volt a neve. Játsszótársaim és magam akkor, de most sem kívántunk hozzá hasonlítani. De azt is be kell látnom, hogy a hallgatáshoz kevés a tehetségem.)

Nem tehetek róla, ha akkori naplóból jegyzeteimből kitetszik, hogy összetartással, amit készakarva bolygatott és szétzilált a hatalom, többre mentünk volna. Nekem elég ez a szikrányi tanulság.

Végigcsináltam a felvételit, közepes sikerrel. Fizikából nem ment valami jól. A gyakorlati példák mellett, elméleti kérdésnek, a sűrlődást kaptam. Felrajzoltam a szükségeset a táblára, elmondtam a meghatározását, felírtam a képletet. Magyarul vizsgázhattam. Tanárom nem korholt, nem biztatott, de érezte, hogy ismeri káderlapom színét. Évekkel később, újságíróként is találkoztam vele, köszöntöttem. Sajnálkozó pillantása, pillanatnyi zavara miatt mindannyiszor rosszul éreztem magam. Talán úgy gondolta, hogy szigorúságával érvényre juttatott ellenállása miatt nem lettem mérnök. Nem volt alkalmam elmondani, hogy már a vizsga előtt eldőlt, nem mehetek egyetemre. Nem kellett kérnem a rektor segítségét sem, mert protekciósnak lenni, számomra egyenlő lett volna a legnagyobb gyávasággal. Apám betegágyánál számos káderes ismerőse megfordult. Elhangzott nem egyszer: „Holnap gyere be hozzám, majd csinálunk valamit!”

Jelentkeztem a Duna- Fekete tengeri csatorna toborzó-irodájában, ahol vonatjegyet s felvételemről papírt adtak. Így kerültem, tizenhét éves koromban, jó másfél esztendőre, Dobrudzsába.

De nem életrajzot szeretnék írni, hanem a küzdelemben fojtott ellenállás bizonyítására keresem az engem is érintő történetek szövevényes erdejében a példákat.

4.

És a magukat győztes harcosnak képzelők ellenállása napjainkban is folytatódik. Mert az ember embernek farkasa. A fejüket felemelőkre akkor kell nagyot kop-pantani, amikor kidugják azt a tömegeből. Akit pedig, hogy hallgasson félre kell állítani, mellőzni kell, s ha nem megy családotól meg kell enni, habozás nélkül felfalják a fullajtárok. A nagymenők saját dicséretükre kórust alakítanak, hatal-muk van pénzek fölött, a demokratikus elvárást megcsúfolva, kegydíjat osztogat-nak ma is. Régen ezt a párthoz való hűség jegyében követték és könyvelték el.

Cseke, hogy elkerülje a maga dicséretét, nem részletezi főszerkesztősége történe-tét. Az, hogy később magam is főszerkesztői székbe kerültem az én hibám, ha úgy tetszik áldozatom. Az ő főszerkesztősége pedig érdemeim kívül a mi hibánk-nak mondható, de most is hajlok arra, hogy valamiféleképpen ellenállásunknak tulajdonítsam. Nem olyan egyszerű a története, hogy csak úgy leír hassuk, hogy főszerkesztő lett.

Domokos Géza távozása után nem ülhetett az Ifjúmunkás főszerkesztői székébe, mert származása miatt nem nyerhette el a pártvezetőség bizalmát. A szerkesztő-ség akkor már túl volt a hosszúságával is bizonyíthatóan közkedvelt romantika vitán, amelybe akkori jeles embereink jórészt bevonta, túl volt a szókimondásá-val, a hatalom tűrését feszegető és a sajtóvezetőkben rémületet keltő, lakkozás-vitán is. Mások jobban tudják, én csak feltételezem, hogy ezeknek a vitáknak a közreadása miatt kellett Gézát elmozdítani, és az ifjúsági lap szerkesztőségét párttagokkal erősíteni. Az Ifjúmunkás akkori erősségei közül (Lázár László, Her-vay Gizella, Gálfalvi György, Aradi József, Müller Ferenc, Elekes Ferenc, Matekovics János, Szele Vera, Bodor Tamás) többen, Cseke egyetemi társai voltak Kolozsváron. Kidolgozták, gyakorolták azt a fiatalosnak mondott nyelve-zetet, amelynek sorai mögül/közül kiolvashatóak voltak a ki nem mondható iga-zságok, mondjuk szerényen: tört része. Olvasói levelekkel bizonyíthatóan ezért kedvelték a lapot. Valahol leírtam akkor, hogy ha szükségük volna reám, portás-ként is szolgálnám az Ifjúmunkást. A Kolozs megyei néptanács művelődési osz-tályán az utolsó nemzetiségi felügyelő lehettem Rácz Győző kívánságára, aki nem titkolta, hogy azért vállalta pártaktivistaságot, hogy saját embereit maga köré gyűjtve mozdítson, amit tud, nemzetiségünk ügyein. Ottani másfél eszten-dőm alatt többet, és talán jobbat írtam az addigiaknál, minden romániai magyar lapban jelent meg írásom. (Erre még vissza kell térnem, mert eddig, ezt a életsza-kaszomat, határozott és olykor többeket is megdöbbszentő, bátornak hitt fellépé-semnek tulajdonítva, sikeresnek tudtam, most látnom kell, hogy a pártvezetők stílusát utánozva jártam el, és nem érdekelt, hogy voltak, akik ezt visszatetsző-nek, a hatalommal való visszaélésnek tudták be.) A kultúráért felelős megyei

alelnök, káderlapomra való tekintettel, jóindulatúan figyelmeztetett, gondoljam át, nem dolgozom igen sokat!? Értettem a szóból, tudtam, hogy a nemzetiségi felügyelőséget hamarosan megszüntetik, kapóra jött a felkérés, beálltam az Ifjúmunkás riporterei közé.

A nagy árvíz idején történt, Gabi Szatmárra küldött, láttam a legfelsőbb vezető halott sápadtan ijedt képét, a város Szamos-vízzel borított főteréről terepjárón szemlére indult, és az akkoriban kezdődő hozsannázásra rátettem egy lapáttal, amikor nyomósítva, többször EMBERNEK neveztem. Csak egy embernek. A riport megjelent, benne van a Domokos Géza által szerkesztett Árvízkönyvben is. Hozsánna volt? Valószínűleg annak tudták be. Mint azt a kolumnás írásomat is, amit ismételt felszólításra, születésnapra írtam, mert „a lap jövője függ tőle” biztatott a Gabi utáni botcsinálta főszerkesztőm, akivel később nem lehettem elnéző, mert maga terjesztette, hogy az ország vezér fiának barátja. Meg sem fordult a fejemben, hogy valószínűleg a maga kikezdehetlenségének reményében mondta ezt, miután Gabi meguntá istápolását. De azt, hogy nem pillanatnyi felindultságában, kidobta a kukába - most is vélni hallom, miként robajlik a patinás sajtóház szemétdobójában - az Ifjúmunkás éves kötetekbe gyűjtött kollekciónak, most sem bocsájthatom meg neki, főhajtással tűrnie kellett volna elődeink, talán még máig, példamutató munkáját. Erről jut eszembe, a Cseke könyvében kevésnek találom az idevonatkozó részt, az Ifjúmunkás története megér egy „misét”, valami olyasféleképpen, ahogyan ezt a Fellegvár-ral Szöcs Gézáék, több kötetben is megtették, nekem pedig, aki tasnádi menedékhelyemen őrzöm még a hetvenes évek elejétől gyűjtött újságköteteket és a helyi lap alapításakor olvastattam is belőle, a helyi értelmiségiek újságírói igyekezetét támogatva – mindenképpen. Nyáron majd előkeresem árvizes riportomat és azt az inkriminált születésnapi írást is, hogy megbizonyosodjam, benne van még az a mondat, amit sikerült cikkembe csempésznem, hogy felmenthessem a lelkiismeretemet a nehéz szolgálatból. Gabi áthelyezése után elfogyott az a hallgatólagosan vállalt becsület, ami szerint, a lap érdekében, mindannyian részt kell vállalnunk a hozsannázásból. Ha mindannyian vállaltuk volna, ma szót értenénk, valamennyire emelt fővel elmondhatnánk miért, hogyan tettük. Az új főszerkesztő valószínűleg parancsot kapott Matinéink beszüntetésére, engem, aki addig szerveztem, kihagyott belőle. Váradon aztán, felsült a maga vezette kétnyelvű rendezvénnel, nemkívánatos személy lettem, naplóból tudom, figyelmeztettek akkor, minden írásomban magyarkodáson akart tetten érni, kerestek miként szabadulhatnak tőlem. Amikor másodszor is rám osztotta a születésnapi hozsannát, kerek perec nem vállaltam, rám küldte segédét, aki azt hiszem félelemből teljesítette feladatát és fenyegetett, hogy fegyelmi úton rúgnak ki, s ez akkor azt jelentette, hogy sehol sem kapok majd munkát, kenyér nélkül maradok. Felháborodásomban elővettem a lapkollekciónak és statisztikáknak készítem, amiből kiderült, hogy néhány kivételetnek nem kellett musz-anyagokat (muszáj vagyis hozsannaírásokat) írnia. Az adódó első szerkesztőségi értekezlet végén a főszerkesztő elé tettem a kimuta-

tást, és arra kértem tegyen meg mindent (akkoriban gyakori sablon volt), hogy újra olyan közösség legyünk, ahol mindenki vállalja a szükséges elkötelezettséget. Segéde, mert ő is a kivételezettek közé tartozott, az értekezlet után azt terjesztette, hogy feljelentettem a nem hozsannázókat. Ezzel védte magát. Aztán ő sem járt jobban, azt híresztelték róla, hogy házastársának valamelyik vezetőnkkel hirtelen kitudódott viszonya miatt kellett sűrűn dobantania.

Dadogva írok, nem vagyok jó már tisztafejnek, hiányzik Gabi éles szemű pallérozása, magamat kímélve kerülgetem a kását.

Gabi helyzete nem volt rózsás, írja, hogy a musz-feladatokat többnyire magára vállalta. Ezzel magára zúdította néhány munkatársának, évfolyamtársának rosszallását, minden valószínűség szerint nem azért, mert irigyelték tőle ezt a sáros munkát. Akkor kerültem a szerkesztőségbe, amikor javában állt a bál. Volt, aki egyetlen írásából kihúzott szóért úgy becsapta maga után a főszerkesztői párnázott ajtót, hogy az kiesett a sarkából. Ha jól számoltam huszonhárman dolgoztunk a lapnál tudósítókkal együtt. Rövid időn belül az általam vezetett nevelési rovat tagjainak száma tizenkilencre emelkedett. Nyilvánvaló, a főszerkesztővel szembeni ellenszenvük abban is megmutatkozott, hogy volt, amikor háromoldali szöveg elhagyását is elértem olyanoknál, akik a főnök-évfolyamtársuknál minden szóért kardoskodtak. Pedig Gabi akkor még csak helyettes főszerkesztő volt. Fentről szorították, letről lázadoztak. Mondhatom nem irigyeltem. Nem áttallottam tanácsokkal ellátni. A fenti nyomást úgy védtük ki, hogy az akkoriban pártfőiskolát végzett Nits Árpit győztük meg jöjjön a laphoz. Három évvel azelőtt, amikor újra pártiskolára akartak küldeni és nem vállaltam, Árpit beszéltem rá, hogy foglalja el a helyem. Nem bánta meg, hiszen közgazdaságot tanult. Még be sem fejezte a főiskolát, a lapból hiányzó gazdasági rovatot létesítettünk számára. Ügyesen, fiatalosan és főleg rövid, olvasmányos írásokkal oldotta meg a feladatot, így felfelé bizonyíthattuk, hogy a pártpolitikában legfontosabb kérdésekkel kiemelten foglalkozunk.

Miután Árpi a laphoz került főszerkesztő helyettesi rangban, a felső vezetés biztosítottak láttá a párt általi vezetést nálunk, és Gabit kinevezték főszerkesztőnek. Megalkuvás volt? Bizonyára igen. De ezek a lépések tették lehetővé a lap – egy romániai magyar lap! - ötvenéves évfordulójának, Király Károlyig felmenően értékelt és részvételével fémjelzett ünneplését, és a lap fogadóórának, valamint a régi Matiné sikerét felülmúló magyar ifjúsági rendezvényeink, hatvan előadást megért turnéját Erdélyben. Nem hiszem, hogy akad valaki, aki ne ismerné el, hogy ezért érdemes volt.

A kolozsvári állomáson jegyeztem meg egyszer Gabinak: Mit csinálsz majd Gabi, ha jönnek a „kommunisták”? Nem fenyegetőleg mondtam, hanem az általa is érzett változások közelségét nyomósítottam. Máskor az Előre folyosójára vontam az új lapszám áttekinthetősége végett az üres szoba falaira függesztett oldalak mellől, hogy az első oldali hozsanna-versikék mibenlétéről kérdezzem. Mi nek kell ez, Gabi? Cinkos vigyorgásából megértettem vagy inkább csak most

értem, amit magam is vallottam abban az időkbën: az esztelenséget mutató és minden jó ízlést meghaladó propaganda grotesksége is lehet ellenállás. Olyanformán, ahogyan ezt a kolozsvári napilap egyik vezércikkében állítottuk: „Gondolkodás nélkül követjük a pártot!” Amire forró dróton rögtön jött a megyei elvtárs elismerése: Jól van fiúk!, pardon elvtársak! Így kell ezt csinálni!

Gabi akkor az válaszolta, hogy bizonyára lesznek majd nálunk nagyobbak, akiknek felelniük kell mindenért. Nos, Gabikám, ebben nagyot tévedtünk.

Nem a felelősségre vonást hiányolom, hanem a lelkiismeretvizsgálatot. Az olyasfélé, amire az 1989-es esztendő szilveszterén sietve kértem az érdekelteket. Nem akadtak érdekeltek. Nem a volt főszerkesztőktől reméltem választ, akiknek a nevét kicsi betűvel írtam, hanem barátainktól, kollégáinktól. De hát mind sárosak voltunk és okosabb volt hallgatni. Megszólalásomat valószínűleg még Gabi is menekülésnek hitte, gyávaságnak, kivagyiskodásnak. Védtek is persze néhányan, még azt is elismerték, hogy hatással voltam pár, talán ennél több, fiatal kollégámra, akiknek a szárnya alá nyúltam, de érdemben nem szóltak a lelkiismeret vizsgálás elengedhetetlen szükségességéről. Ezért mondtam le a Kántor vezette Kolozs megyei magyarok szervezésről és állítottam helyembe az RMDSZ-t szervező csoport élére fiatal kollégát. Nem kellett volna lemondanom?

Szívhez, észhez, lelkiismeretünk szerint.

(Nyílt levél az újságírókhoz.)

Boldog új esztendőt, szép jövőt mindnyájatoknak! Bátor önítélkezést magunk fölött, tisztességes gyónást, jobb erkölcsöt, békés átmenetet a tegnapi élet mocsarából a megtisztuló, demokratikus jelenbe, hogy népünket tisztességben szolgálhassuk a fiatalok által fölének borított szabadság felhősen is szép ege alatt. Ezenel be is fejezem ezt a (nagyon is tudjuk hová vezető emelkedett) stílust, és egyszerűen arra kérlek benneteket, hogy a népfelkeléshez méltó bátorsággal seperjünk mi is tisztára házunk táját. Az új lapok indításával a munka nagyját elvégeztük; az események krónikaival egy csapásra olvasmányossá vált minden újság, itt-ott már utat kapott a többvéleményűség, a sokoldalúság láttatása, az elfogadható igazság felé vívő, belemenősen is jótékony vita.

De kísért még a múlt, a gyávaság.

A forradalom első napján engem a betegnyugdíjast is behajtott a tettvágy a helyi lap szerkesztőségébe. A lap munkatársai nem merték hazaküldeni botcsinálta főszerkesztőjüket, de két, mindig is becsületes ember vezetésével összeállították az új lapot. Harmadnap bejött a helyettes főszerkesztő is. (Megjegyzem, hogy a két főnök együtt nem képes egyetlen épkezláb mondatot magyarul leírni.) Sohasem voltak újságírók, de pártaktivistaként ők voltak nemcsak újságírói munkánk, hanem minden kulturális megmozdulás hőhérai. Eltanácsolni őket a lapszerkesztéstől a belsők joga és kötelessége. Hallom, hogy a romániai magyar sajtóban

van olyan lap, ahol ezt nem merték megtenni. Bizony ez arra vall, hogy közülünk nem csak egyesek, hanem egymás gyávaságába kapaszkodva és csoportot alkotva többen is feltétel nélkül eladták magukat a letűnt hatalomnak. Én mégis hiszek abban, hogy a jó újságíró, kellő önvizsgálat után, képes megújhoni, és hasznossá lenni az elkövetkezőkben is. De elhatárolom magam a közénk toladottaktól és kérlek Benneteket, ne higgyetek (...) * nekik és hű kiszolgálóiknak. Ha ők továbbra is újságírónak mondhatják maguk, és velük együtt kell dolgoznunk, miként állítjuk vissza a lapcsinálás ezerszer megtaposott erkölcsét és a szerzők jogát az önálló véleményhez? Miként állítjuk meg a kéziratok meghamisításának elharapozódott szokását és a szerzők saját maguk mentésére kitalált atyáskodó, valóban mondatokat, bekezdéseket, gondolatokat tolvajló szokását, a senkihez sem szóló, senkit sem bántó semlegest, de fölfelé mindig mértéktelenül hozsannázó írások közlését. Nem hiszek abban, hogy a bennük élő sablonoktól rövid idő alatt megszabadulnak. Az elkövetkezőkben dolgaink vállalásának bátorságától függ az újságíróerkölcs alakulása. Szolgák voltunk, mert naponta figyelmeztettek arra, hogy kinek a lapját írjuk, kinek a kenyerét esszük. Azok, akik lelkiismeretükre hallgattak, még a legnagyobb elnyomásban is találtak módot arra, hogy a sorok között közvetítsenek néhány igazságmorzsát. A gátlástalan diktatúrát egyaránt megvető szerző és szerkesztő közös erőfeszítéseként olykor az olvasóban reményt keltő sorok is megjelenhettek a fűrészporhoz hasonlító sablonszöveg-tengerben. Gyermeklapjaink volt főszerkesztőjeként elmondhatom, hogy a romániai magyar sajtóban elharapozódott talpnyalás és a himnikus dicséretözön nem volt, illetve nem mindig volt kötelező. Nem volt kötelező és éppen ezért a törtetők kenyere volt a kondukátorról és nejről versformába tördelt ízléstelen jelzőhalmazt írni, és az ordító tehetségtelenségről árulkodó fűzfapoéták "alkotásaiból" hányingerkeltő első oldalakat szerkeszteni. A Napsugár szerkesztői elmondhatják, hogy a gyerekekbe oltott vezetőimádatból, de bizonyára a felnőttek biztatására is született hozsannázó versikéket íróasztalfiókba süllyesztettük, és a szerző minden esetben megkapta a magáét a mérges Csipikétől, akinek rendreutasító leveleit Fodor Sándor írta. És fokozatosan lefaragtuk a gyermeklapban amúgy is szükségtelen politikai vezércikkek terjedelmét tíz-tizenöt sorra. Kihasznlva, hogy a sajtóirányítók figyelme csökkent irányunkban, tizenegy hónapig egyik gyermeklapban sem engedtem meg leírni a scornicești-i Dracula nevét. Annak bevallását, hogy leváltásom után (a lányom Svédországban menekült) miért kellett, olykor két oldalon is, a gyerekek számára érthetetlen dicshimnusz közölni az "aranykorszakról" - ezt talán bízzuk a szerkesztő lelkiismeretére. Ki, mennyire volt gyáva és a hatalom kiszolgálója, talán majd annyira iparkodik munkájával bizonyítani azt, hogy a mások által kikapart szabadságfrissítő levegőben hasznos tagja kíván lenni összefogásra kیهezett közösségének minden észokokkal bizonyítható és felemelkedésünket segítő cselekvésben.

Szükségünk van és lesz az egymásra figyelésre, a tisztességes vitákban kialakuló

igazságokra, a magunk és olvasóink fölrazott lelkiismeretere, hogy országos közös ügyeinket (köztük nemzetiségünk visszaállított és a valóságos egyenlőségig segített jogait) szolgálhassuk. Áldjuk sorsunkat, hogy ezt a világot is megértük. És gondoljunk az utánunk jövőkre, azokra, akiknek átadjuk majd a tollat. Az elmúlt évtizedekben olyan szemponthálót tartottak a mesterségünk felé kacsingató fiatalok elé, amelynek csupán lényegtelen eleme volt az íráskészség. Előbb volt a származás, aztán a párttagság és a társadalmi tevékenységnek nevezett aktivistaság. Még ilyen körülmények között is a romániai magyar újságírás megteremtette szükségpótló gyakorlóiskoláit: a kolozsvári napilap szerkesztőségében és az országos ifjúsági lap nyári levelezőképző táborozásain kaphattak az érdeklődők némi eligazítást a szakmai dolgok szövevényében. Amikor magyar nyelvű egyetem létesítésére gondolunk, az újságírás-képzésről sem feledkezzünk meg. És már most szorgalmazzuk szakmai egyesületünk megalakítását, szorosabb kötődésünket a magyarországi sajtó szakmai egyesületéhez, gondoskodjunk a tömegkommunikációban dolgozók nemzetközi szakmai kiadványainak beszerzéséről, legyünk újságírásunk olyan papjai, akik holtig tanulnak, tegyük lehetővé a sűrű bel- és külföldi újságíró cserét, alakítsunk klubokat, cseréljünk egymás között is rendszeresen gondolatot. Legutóbb, a minden körülmények közötti megmozdulás lehetőségének bizonyítására, a táncházak kolozsvári országos találkozójához kapcsolódva sikerült a Korunk szerkesztőségébe összegyűjtenünk a romániai magyar lapok ifjúsági rovatainak vezetőit. A sajtó elnyomói betiltani már nem, csak korlátozni tudták a találkozón kialakult eszmecserét. Tíz évvel ezelőtt történt. Azelőtt 1935-ig kellett visszalépnünk az időben, hogy hasonló rendezvényt találjunk. (Akkor az erdélyi magyar újságírók szovátai találkozóját jegyezte föl a krónika.) Az összefogásból született és a kishitűek minden elképzelését felülmúló kolozsvári táncház-találkozó után még olvasóikkal sem találkozhattak az újságírók. Pedig akkor még működtek szerte az országban az Ifjúsági lap Martinéjához kapcsolódó baráti körök, melyek között nemcsak közművelődési, turisztikai stb., hanem tudósítói munkára kész fiatalokból álló csoportok is alakultak. Jobb híján állítsuk vissza ezeket a köröket, legyünk mi újságírók egy-egy ilyen kör gondozói, folytassuk ott, ahol abba kellett hagynunk. Közelítsünk többszörösen is az olvasóhoz. Amikor írásaink alanyait kiválasztjuk, amikor gondolatainkat, beszámolóinkat nyomtatásban eléjük tárjuk, és amikor segítünk nemzetiiségünk megmaradását szolgáló öntevékenységük beindításában.

Rajtunk, romániai magyar újságírókon is múlik, hogy mivel telítődik a tegnapi véráldozatokkal kivívott nagyszerű szabadság. Tudatos szolgálatunk, az észhez és a szívhez szóló szavunk legyen hasznos a legjobb lelkiismeretünk szerint. Úgy érzem, az elkövetkezőkben nemzetiségünknek nagy szüksége lesz reánk és a mindig szebbnek kikiáltott jövő az, amely minket is összeköt.

* Néhány főszerkesztő nevét írtam le kisbetűvel
(Kolozsvár, 1990. január 1.)

Mai eszemmel, a piros betűs szövegrészek közti sorok helyébe írnék a magam lelkiismeret-vizsgálódásából valami mellbevágót, valami olyat, amit példamutásnak és nem másokra mutogatásnak olvastak volna. De kissé elhittem magam, mert „érdemeim elismerése mellett” leváltottak a Napsugár éléről, párttagságot a magam módján úgy szüntettem meg, hogy nem jelentkeztem az ajánlott pártalapszervezetnél és nem fizettem több tagsági díjat. Fél esztendő gyomrozás után, diliházba és nyugdíjba kényszerítettek az Előretől, s amikor még ropogtak a fegyverek Kányádihoz robogtam Trabantommal, utána Kántornál kerestem azokat, akikhez tartozónak gondoltam magam, szerencsére a Kántor felesége nem káderezett, hanem kocsimba ülve Csép Sanyiékhöz vitt, akinek a felesége biztatására, amikor levegőbe emelkedett a diktátor helikoptere, indultunk egy haladónak tudott román íróval, Buzura Augustinnal együtt négyen a városi néptanácshoz, ahol egy pufajkás technikus elnökölt. Bejelentettük, hogy lapot csinálunk, engedélyt kérünk. Végignézett rajtunk és azt mondta, hogy ehhez mi jobban értünk, de - és ezt ki vörös, ki fehér arccal fogadta - írjuk a nevünket egy papírlapra. Ha féltem volna, ha arra gondoltam volna, hogy mi lesz, ha visszatérnek a diktátor emberei, nem írtam volna egymás alá mind a négyünk nevét.

Némi tanakodás után a megyei pártbizottság épületénél kötöttünk ki. Buzurát beengedték, minket nem. Néhány perc elteltével Buzura kijött.

- Ezekkel nem lehet tárgyalni- szólta lemondóan.

Ott találkoztunk Victor Rebenciuc-al, aki később azzal vált emlékezetessé, hogy a bukaresti tévében asztalra tett egy csomag wc-papírt.

- Ezzel töröljétek meg a szátokat... - figyelmeztette a sajtóhősöket.

Kántor, Csépet és engem bízott meg a pártaktivista főszerkesztő eltávolításával. Beléptünk a főszerkesztő szobájába, és Csép kezét nyújtott a közutálatnak aze-lőtt sem „örvendő” főnöknek. Utálkozva kifordultam a szobából, hazarobogtam és megírtam az akkori túlfűtött lelkesedést tükröző írásom. Orbán Feriék már szerkesztették az új lapszámot. A lapcímváltoztatáskor egyikünknek sem jutott eszébe, hogy mi legyen az. Új Igazság? A legjobb címet, az akkor már az Egyesült Államokban megtelepedett Sőni Erzsébet adta volna: Kolozsvári Újság! Így őrizhettük volna máig és az elkövetkezőkben is városunk sokáig elhallgatott nevét.

Mit kezdünk a szabadságunkkal?

A belénk rögződött félelem ujjongásban, örömben, sóhajokban szakad föl bennünk. Remegő lélekkel, tisztuló aggyal készülünk a holnapi napra, az új életre. Mit kezdünk a szabadságunkkal mi, erdélyi magyarok? A lehajtott fejűség, a magunkba fordulás, a magunkról való gondolkodás apátiájából hunyorogva állunk a szabadság fényébe. Mi, romániai magyarok új értelmet kell adjunk az egyenlőségnek, a testvériségnek, egymás megbecsülésének. Első gondolatunk a sors ál-

tal közös hazában egymás mellé rendelték összefogásából megszületett tabularasa, és a tisztára seprtet jelent életük kockáztatásával megteremtő hősök dicsérete és követése a végső győzelemig. A temesváriaké, akik Tőkés László mellé állottak, a fővárosiaké, akik végül megfutamították a diktátort. Románia órák alatt nagyot lépett "a sötét Balkánról" a közös Európa felé. A demokratizmust mindenek fölé emelt Európához tartozunk immár és eufóriánkból, a haza földjét megcsókoló áhítatunkból a ránk nehezedő tettek magaslatába emeljük fejünk.

A forradalom fehér éjszakáján írom ezeket a sorokat, amikor veszélyben a fővárosi tévéstudió, amikor a rádiót célozzák a banditák. Újabb és újabb emberi életekbe kerül a régen áhított szabadság, mert a sok évtizedes elnyomás kitermelte az emberi külsőbe öltöztetett fenevadat, a diktátor körüli henyélők seregét. Nem akarják elveszíteni kivételezett helyzetüket, félelmük örült tettekre ragadtatja őket. Megszokták, hogy védtelen embereket tipornak, és elbizakodottságukban a szabadsággal is képesek szembe szállni. Nem győzhetnek, mert mi fegyvertelenül is erősebbek vagyunk, ajkunkon a szabadság dalával.

Hősies küzdelemünkben minden eddiginél forróbb testvéri érzés fűt bennünket önfeláldozó román testvéreink mellett. Kell a szabadság, és ha megértjük, a saját hangunkon, a saját nyelvünkön, a saját hagyományaink alapján igényelhetjük rabszolgasorsunk megszüntetését, erőszakos asszimilációnk eltörlését, történelmünk megbecsülését, az európai kultúrát erősítő hagyományaink folytatását, a békességet, a jövőt, amelynek biztos tudata nélkül nincs tudatos emberi élet.

Felvirradt a forradalom második napjának hajnala és még mindig szólnak a fegyverek. Korai még a szabadságról beszélni? Nem hiszem. Elszigeteltségünkben, a romániai magyarság terrorral, rágalmozással, cselekvéssel véghezvitt atomizálódásában. Készületlenül, szervezetlenül érkezünk e hajnalhasadáshoz. Értelmiségieinket elhallgattatták, határainkon kívülre futamították, hiszen érthető, hogy az életet választották. Az éj leple alatt lopakodó helikopterekkel végzett nemrég a forradalom mellé állt katonaság, lelkes, valóban lelkes, önfeláldozó emberek ivóvizüket megmérgezni akaró banditákat tettek ártalmatlanná... És mégis, már most szólnunk kell arról, hogy a végső győzelem után, a nemzet megmentésére alakult, hősökből álló bizottság többször is ismertetett kiáltványa olyan jogokat biztosít nekünk, romániai magyaroknak is, melyekért, ha kell tűzbe megyünk. Újra kitehetjük hát az egyenlőség jelét, és a többpártrendszerben helyet kaptunk az egyenlő küzdelemre. Újraalakíthatjuk nemzetiségi kultúregyesületeinket, és nem kell megszeppenten bevallanunk nemzetiségünket, hanem természetes módon vállalhatjuk, hogy itt, és magyarnak születünk ebben a közös, drága hazában. Ezért a szabadságunkkal most mást se kezdünk, mint hogy megkeressük mindazt, ami az itt élőkkel minket összeköt. És a pillanat parancsa szerint menjünk ki az utcákra, álljunk katonafiaink mellé, tegyük, amit sorsunk adott: végső sikerre vigyük a szabadságot! Győzzön a népigazság! Mi dolgozni, és élni akarunk!

(1989. december 22.)

És akkor jött Gyimesi Éva és Cseke Péter. Karon fogtam Évát és egy csendes szobába vittem. Papírt szereztem, azt hiszem írógépet is. Mit írjak? – kérdezte Éva. – Akármít – bíztattam, mert ő volt az üldözött, náluk tartottak házkutatást, mindenki tudta ezt a Szabad Európa Rádióból. Rövidesen elkészült az írással, kivettem írásomat a már kész lapból és Pálfi Mircsa barátom helyére tördelte Gyimesi Éva írását. Az enyém másnapra maradt.

Erre úgy emlékszik Cseke Péter, hogy külön bekezdésben ezt írja:

Aztán jött Tar Károly.

Nem látta, nem tudta, hogy már előtte jóval ott voltam és tettem is a dolgom?

Fel kell mentenem Pétert is. Amikor ezt leírta vagy ennyit hagyott meg visszaemlékezésében rólam, már dolgozott benne a igazodás vágya, ugyanis a fővárosi lap írásomat elfektette, amíg párttitkárunktól rendelt, engem rágalmazó írást meg nem kapta, s szalagcímben szemétdombnyi szemetet összehordva, nekem tulajdonított mindent, amit maga a szerkesztő sem hitt, de lelkiismeretének könnyítése helyett, elhallgatásom végett jónak tartott. Elérte célját a szerkesztő, Cseke Péterre sem orrol senki, hogy holmi magát előtérbe helyező, levitézlett kommunista szerepét eltűlozta.

Az RMDSZ szervezését átadtam, visszavonultam a népművelés terén tettem hasznossá magam

A történetek után nem tudom miért képzeltem, felmentetnek magam a múlt bűnei alól. Akkor dühös voltam Csép Sanyira, csak most értem, hogy nem dühvel, hanem emberséggel kellett volna, és kell minden időkben közelednünk ellenségeinkhez is. Hiszen, a pártaktivistaságból kiebrudalt kolozsvári főszerkesztő is csak kis eszköze volt a hatalomnak, voltak nála nagyobbak és felelősebbek is, akiket azóta sem háborgat senki.

Ide tartozik egy önbizalmamat erősítő és megmosolyogni valóan is véres történet. A Magyar Színház Kötő Jóska bocsájtotta rendelkezésünkre. Tele volt az emeleti rész emberekkel. Az opera pénztárában Pálffy és jómagam felváltva szedtük be a Szövetségbe iratkozók, lapból kivágott, jelentkezési cetliit. Szövegének megfogalmazását az igazgatói irodában kínlódtuk többen, Balogh Edgár vezetésével, aztán Kántorral minden fölöslegesnek tartott fogadkozást, elkötelezettséget jelentő mondatot kihúztunk, nyúlfarknyi változatát vittem a szerkesztőségbe, ahol a tagszervezésnek külön rovatot indítottam. Egy idős ember tucatnyi jelentkezőlap átadása után nevemet kérdezte, hogy beszámolhasson kinek adta a papírokat. Mondom a nevem, amire csodálkozva megjegyezte: Amikor a háború után a Magyar Népi Szövetségbe iratkoztam, akkor is Tar Károllyal beszéltem. Még aznap elmondtam ezt apámnak, elbizakodottságomban eszem ágában sem volt holmi lelkiismeretvizsgálat.

Balogh Edgár jelenlétét többen is nehezményezték. Benkő Samu, szép szóval, az öregúr szerintem is jogos felháborodását csitítva, visszavonulásra készítette. Tanulságos volt számomra a Benkő Samu tapintatos viselkedése is, és amikor a

színházi csarnokot megtöltő, az épület előtt hullámszó, tettere kész tömeg nyomására szervezkedésbe kezdtünk, egy ügyvéd szót kért, és fenyegető hangon mondta, hogy kiket nem szabad befogadni a Szövetségbe. Balogh Edgárra valamiért nagyon kivolt. Legcsúfondárosabb hangomon közbeszóltam, hogy le kell lőni a delikvenst. Valaki aztán a szervező csoport vezetőjének javasolt. Önkénteseket kértem, emberem elsőként jelentkezett, hogy ahol én vagyok ő is odatartozik. Huszonheten voltunk szervezők. Mentünk gyárakba, falvakba, szervezeteket alakítottunk. Kós Károly könyvét vittem mindenhol magammal, s mint a bibliából úgy olvastam részleteket a Kiáltó szóból. Vértbosszús emberem aztán, mert túlzásba vitte a bűnösök üldözését, perbe fogták, s eltűnt a közéletből.

Eltelt húsz sanyarú, gazdag, ígéretes stb. esztendő. Jelzőit mindenki maga szülheti, és íme, nem sokan tolakodtak lelkiismeretük nagytakarításával. Kicsiknek kell megtenniük ezt is, nekünk, akik nem igazán kívántunk nagyok lenni, marsallbotunk divatjamúlt „szakosunkban” penészedik ifjúkori kacatjaink között. Vigasztaljon, hogy ettől még lehet jó vagy legalább valamivel igazabb a világ!?

5.

Volna még agytekervényeimbe nyilalló sokféle apróság, amit illene elmondanom Cseke könyvének olvasása közben, de szükségesnél vastagabb könyv kerekedne belőle. Régi kollégám szerint az ilyen vastag könyvek fejünk alá valók, lehet, hogy nyugodtabb volna így az álmunk. Esetleg fejtartásunkat is kiigazítaná, hogy a lehajtott fejűségből felemelve, előbbre is lássunk.

Visszafogom magam, mert még nem tudom, miként szóljak az engem illető dolgokról, hogy ne legyen belőle öndicséret. Mesterségbeli megszokásból megfigyelt és elraktározott apróságaimról azt hittem, hogy kulcsát adják a félelem, a gyávaság kialakulása mikéntjének. Emlékeimben örökölt és belénk nevelt tulajdonságokra bukkanok, magatartásbeli furcsaságokra, amelyek segítették közösséghez tartozásunkat vagy elszigetelődésünkhöz vezettek. Néha megbotránkozunk azon, hogy más mire nem képes.

Tudni vélem, hogy szerzőnk akkor tévedett, amikor eltávolodott attól a bennem most is tiszteletet ébresztő közösségtől, ami akkor az Ifjúmunkás szerkesztősége volt. Nem politikai meggyőződésünk különbözőzése okán, hanem, azt hiszem türelmetlensége miatt, de főként viszolygása miatt, az italozással, sok üresjárat, fiatalos hülyéskedéssel együtt járó, a szerkesztőségi értekezletek folytatásaként nála összejött társaság viselkedése miatt. Családját védte a felfordulástól és magát is, a baráti körben általában megengedett tréfáktól, sarkos megfogalmazásoktól. Emlékszem milyen megnyúlt képpel fogadtuk, amikor bejelentette, hogy hagyjuk abba a dumapartikat. Átköltöztünk Aradi Jócó lakására, velünk tartott, de korán kellett távoznia. Valaki tréfával ütötte el hiányát: „papucs alá került”. Azt hiszem itt kezdődött a mások, de maradjak csak magamnál, begubózásom is. Teltek az évek, idősödtünk, az idősebbeknek kifelé állt a szekere rúdja, elkop-

tunk, felőrlődtünk. Magunkra maradva félelmünk hatványozódott. Akkor nem éreztem, most is vonakodva ismerem be, hogy féltem. A sötétben sokan félnek. De ha legalább egy társra lelnek, törpülnek az ijesztő dolgok.

Tegnap, pillanatnyi gondolkodás után, teljes egészében, a kisbetűvel irt főszerkesztők nevének elhagyásával idéztem botrányt kiváltó írásom. Próbálok megérteni, miként lehettem olyan önhitt, hogy magam kiemeljem, kollégáim fölé helyezzem, s ezzel kiváltsam a sárdobálást. Olvasom az írást, és nem értem, hogy amikor a szerkesztőségről írok, miként süt át mondataimon a magam dicsérete.

Merthogy nem így gondoltam. <http://mek.oszk.hu/01700/01703>

Talán azért történt, azért voltam annyira elbizakodott, mert Tompa Gábor bátorságának köszönhetően, a farmere zsebében Pestre kicsempészett színjátékom vége olvashatatlanra vált, és amikor augusztusban agydaganat gyanúsan orvosi kivizsgálásra útlevelet kaptam, Boldizsár Ivánnak a Színház neves főszerkesztője ötletének köszönhetően, fogadott Szűrös Mátyás. Felkészültségemet kérésemre, Bodor Pál, három oldalas, a romániai magyarság helyzetét ismertető jegyzetével segítette. Ezt átadva, megtoldtam három kurtán fogalmazott, naivságomat bőven bizonyító kéréssel. 1. Hangozzék el végre az anyaország részéről a romániai magyarság asszimilációjának ténye. 2. Létesüljön az erdélyi magyarsághoz szóló külön rovat a magyar rádióban. 3. A szovjet vezetés tudomására kell hozni, hogy Romániában szocializmus ellenes diktatúra van. Csodák csodája egy óras beszélgetésünknek volt foganatja. Augusztus végén, Pusztaszeren mondott beszédében Szűrös Mátyás szólt az erdélyi magyarság asszimilációjáról. És mert nálunk egész nap szólt a konyhában a rádió, örömmel nyugtáztam, hogy Budapestről, ha nem is külön rovatban, de híradásokban rendszeres gyakorisággal sugároztak erdélyi magyarságot érdeklő műsorokat.

Elhittem, hogy beleszólhatok a politikába. Erre több alkalmam volt régen is. Fia-tal párttörténész vitt a Központi Bizottság legfelső emeletére, ahol mélyinterjút készíthettem Vincze János (Vinte Ioan) apám illegalitásbeli kapcsolatával, volt belügyminiszter helyettessel. Az akkoriban feltűnést keltő kazettafonómmal, amit feleségem amerikai rokonaitól kaptam, a MADOSZ ötvenéves évfordulójára interjúkötetet készítettem. Neves embereket kérdezhettem, végül nem lett semmi a könyvből, az ünnepelés helyett mély elhallgatás következett. V.I. azt üzent apámnak, hogy leveleit, amelyekben az 1951-től hirdetett „Nem agy akar-tuk!” meggyőződését hangoztatva a legfelsőbb pártvezetőnek címezte, nem ad-ta tovább, s ennek köszönheti, intett V.I., hogy még szabadlábon van. A tíz vala-hány oldalas interjúmat is letiltotta, mert kolozsvári éveire emlékeztetve megje-gyeztem, hogy akkor a szocialisták magyar nyelvű könyveiből tanulta a marxiz-must.

Az idős BáKay Domokost, a régi madoszost, kérésére az illegalitást idéző titkoló-zással vittem Trabantomon Kacsó Sándorhoz, hogy képzelt változtatásainak sür-gős teendőit megbeszéljék. Gyakran megfordultam Balogh Edgárnál, akit apám nem tartott elég kommunistának. Sokat tanultam tőle, és mondhatom valakinek

éreztem magam, mert elfogadott vitatársnak. Most is magam előtt látom megüt-közését, amikor kérdésére, hogy mi történik itt, az válaszoltam, hogy fasizmus. Elbizakodottságom, amit az is táplált, hogy a Váraink sorozatban nyolcvannál több történelmünket idéző ismertetőt szerkeszthettem/írtam az ifjúsági lapban, nem ismert határt.

Valóban magamnak kívánok szoboralapzatot, amikor a lap által elért eredményes munkánkat dicsérem. Olyan közösség nélkül, mint amilyen a Cseke vezette lap volt ennek tört része sem sikerülhetett volna. Elhittem magamról például, hogy Erdély történetét ismertető sorozatot gondolhatok az Ifjúmunkásban. Miután, azt hiszem főszerkesztőmnnek köszönhetően, ennek politikus megfogalmazását benne hagyták éves tervünkben, a párttörténész védő szárnyaira való tekintettel, a kolozsvári egyetem rektor helyettese által összehívott neves történészek előtt vázoltam, hogy miként képezem a testvériséget is bemutató, olvasmányos sorozat megvalósítását. Provokációnak vehették, mert a megbízott professzor ígérte, de nem készítette el a sorozat tervét. Vártam néhány hónapot, és Varró János segítségével Szerelmes történelem címmel indult a sorozat, megjelent néhány írás, bizonyítottan láttam, hogy megalkuvásokkal, kinnal, de lehet. Azt hittem mindannyian magunkba szívtuk és valljuk erdélyi elődeink következtetését: „Lehet, mert kell!”

Csép Sanyi kérésére a párttörténésszel még a tévékamerák előtt is latolgattuk, hogy az együttélés éremének két oldala van. Nagybányán pedig románul kérdeztem a színpadon a magyarul felelő párttörténészt, és az „Íme, így is lehet!” végző után, a kulisszák mögött rám förmedt, hogy ez volt az utolsó. .. A nagy vihart kavart vásárhelyi szerzővel írott kötete megjelenése után magyarázatot kértem tőle, a nyilvánvaló hazugságokról, amit megtagadott. Jelezttem, hogy amennyiben még találkozunk az életúton, köszönés nélkül áttérek a másik járdára.

Nem jelentett fel? Káderlapom óvott szókimondásaim következményeitől? Nem tudom. Tény, hogy elhittem magam. A fiam halála után (körülményei nem csak szerintem a belügyhöz vezetnek) félelem helyett fokozódó dühöt éreztem. Megbotránkoztam azon is, hogy a fiam esetéről valamely katonai lapban közölt beszámolót, nem kaphattam meg, mert aki küldhette volna felnagyított félelmében azt hitte, hogy ez végzetes lehet katonafiára.

Most már örvendek, hogy egészében tegnapi jegyzetembe másoltam a RMSZ-ben megjelent írásom. Ebből ugyanis világosan kitűnik, hogy nem a saját múltbeli szerepemet kívántam kedvező színekben feltüntetni, hanem a Napsugár szerkesztőségének, az ott dolgozó neves íróknak, az ottani légkörnek köszönhetően állítottam, és állítom ma is: sikerült csökkentenünk a hozsannázást. Ez jócskán kérdésnek tűnt, azok szemében, akik ezt naponta megszokták. De ha összevetjük az ottani másfél esztendőm alatt, és az előtte vagy utána megjelenő lapszámokat, pontosan kiderül az igazság. Miért kell ezt titkolni? Ki hiszi el, hogy mindenki nyüszített? A RMSZ ötöséből kettőt közelállónak tudtam, cikkem szántsándékkal való elfektetése idején magától értetődőnek képzeltem, hogy

szólnak, kijavítanak, ha valamit tévedtem. Hiszen az igazi célom kiolvasható. De csak a régi főnök évekkel azelőtt kiszemelt segéde hívott, hogy a nevekből, a fővárosiak közül töröljek néhányat. Az olvasó megtudhatja Faragott fájdalom című könyvemből a botrány részleteit, itt most csak annyit, hogy a gyermeklap szerkesztői nevében írt pocskondiázást egyedül a magát menteni óhajtó párttitkárunk, a sérelmezettek kérésére követte el, és nem a szerkesztőség nevében. Akkor már, nem kis büszkeségemre, mert vallási hovatartozásomat sem firtatták, Fodor Sándor mellett, a Bajor Andor szerkesztette katolikus lap munkatársa voltam. Nem voltam „a legyőzött zsarnokság legbátrabb hőse”, de valami okuk csak volt, hogy káderlapom ismeretében befogadtak.

Az sem volt titok, hogy a rendszerváltás előtti hetekben vállaltam fiam barátja gyermekének keresztapaságát, A plébániára eljuttatott levelemben, a katolikus egyház akkori hatalommal szembeni bátor kiállását üdvözölve, az erdélyi magyarság megmaradása zálogának neveztem. Így kellett tennem, mert joggal hittem, hogy jelenlétemet a keresztelőre való felkészítőn, provokációnak hihették. És egy kispap megsúgta, hogy előrelátóan, nem iktatták levelemet, mert akkor a belügy kezébe került volna.

Hihetetlenül makacs ember vagyok. Nem átallom irataim között őrizni pártkönyvem és azt a kis átigazoláshoz szükséges cetlit, amiből kiderül, hogy a saját szakállamra mikor léptem ki az élcsapatból. Szakállamra, amit a figyelmeztetések ellenére sem vágtam le. Akkoriban ez nem volt divat a főszerkesztők között, azok engedték meg maguknak, akik kivándorlási papírjaikra vártak. Igaztalanul vádoltak ezzel is. Azt a párttagsági igazolványt, amit egyszer Szülőföldtől távol című riportsorozatomban és főszerkesztőm védelmében asztalra, az övé mellé dobtam. Nem tudom elfogadni a könyvében végigvonuló önostorozását.

Akkori felállásában a RMSZ-nak védekeznie kellett, nem volt más módjuk erre csak a támadás. A személyeskedésbe fulladt vitát pedig nem írhatom a javamra, mert mindössze néhány sorban jeleztem, sejtem honnan fúj a szél, s hogy a lelkiismeretvizsgálat szükségességéről várok választ. Gúnyos hangú bűnbánatom közlését pedig a szerkesztőség belátására bízam. A belátás pedig akkoriban teljességgel hiányzott. Majd az idővel. És - ha nincs is olyan - vasfoggal...

Megkerülhetetlen kérdés: mit akarunk mi visszaemlékezéseinkkel? Azokkal, amelyekkel töredelmes bűnbánatot gyakorolhatunk magunk fölött. Írjuk, és magunknak írjuk? Magunkkal van elszámolnivalónk. Akkor meg minek tesszük közzé? Minek végezzük a lehető legnagyobb nyilvánosság előtt viviszekciónkat? Ez talán nem a saját szobrunk talapzatának építése? Furcsa játéka ez a logikának. A félelem lehet génekből eredő betegség, és bizonyára felerősödhet környezetünk ilyen olyan hatására. A gyávaság beismeréssel gyógyítható. Cseke Gábor könyve felér egy műtéttel. A műtét sikerült. Mert van, akinek sikerül. És van aki ebbe, és sok más bajába belehal.

Regények színhelyén

Ismerek valakit, aki harmincegynéhány éve készül hazalátogatni szül falujába, de tervezett utazását minduntalan el kell halasztania. A falu, ahol született, közben várossá nőtt, rokonai, ismersei eltértek ez időben, csak vágya és emlékezete változatlan. És megtanult sóvárogni. Ilyen sóvárgó vágyat érzünk egy-egy emlékezetes könyv elolvasása után: vannak olyan olvasmányok, amelyeket önkéntelenül továbbgondolunk, hálójukat és a tájat, amelyben élnek, képzeletünkben a valóságba, a mába vetítjük. Nem kontárkodás ez, hanem az író igaz szándéka szerint való. Az igazán életes művek, úgy tűnik, egy befejezhetetlen regényfolyam gyönggyé zsugorított részei.

Pjotruska ó fényben

– Gyere, Pjotruska – kértem Jurcă Gheorghe nevű kollégámat az Unirea című megyei lap szerkesztőségében –, gyere, sétáljunk egyet a városban.
– OKAI, Bátyuska – mondta beleegyezően, de föl sem pillantott az előtte fekvő Karácsony Benő könyvből. – Még néhány oldal és...
– A világ legjobb írásának címére sem várhatok tovább – robbant közénk a szerkesztőségi titkár, akit mindenütt arról ismerünk meg, hogy nagymama-szigorúsággal tömi a nyomdát kézírattal.
Jurcă félretolta a könyvet, és öntudatosan átment egy másik szobába, nehogy sablonos címet találjon adni írásainak.

Lelkesen a derékszögű térre. Előbb félrehúzó a függönyt néhány emlék előtt. Félrehúztam a függönyt a szerkesztőségi szoba ablakán, és leltározni kezdtem a háztetőket. A háztetők álmosítóak és szürkék, mint a hosszúra nyújtott beszámolók. Ezért fölemeltem tekintetemet a szenzációt ígérő szalagcím magasságába, a reggeli ködfátyolon át Gyulafehérvár dombra épült falait nézegettem. A történelem engem mindig fölélénkít. Giovanni Morando Visconti olasz építész jutott eszembe; a vár utolsó átépítésekor ő készítette a terveket. Följegyezték, hogy húszezer jobbágy dolgozott itt. Ma a város lakossága 36 ezer, a vártól északra eső új lakónegyed építéséhez legalább ugyanannyi építőanyagot használtak fel, mint a tizenkét kilométer területű várhoz. Kézenfekvő az összehasonlítás: írhatnék újabb jó pontot a békés építkezés javára, ha egyáltalán szükség lenne a bizonyításra, ha azzal a feladattal bíznanak meg, hogy valakit a várépítésről sürgősen lebeszéljek. Nincs ilyen feladatom, különben is szeretem a várakat. Ha nagyon megerőltetem most a szemem, gazdagon díszített barokk kapujából is látok egy sarkot. Odébb a három parasztvezér emlékére emelt emlékmű. 1937-ben állították. Az ugyanebben az évben újra megjelent Pjotruska című regényében, Kará-

csony Benő így írja le a század eleji várost:

„A város bóbiskolva emésztett a langyos őszi napsütésben. A dóm tornyában a kontrabasszus harang történelmi méltósággal hármat kongatott. A puha dörrenések lobogva úsztak át a tetők felett, ki a szabad rétekre, ahol a szeptember végi délután bágyadt derűjében bogáncsok között elkésett lepkék csintalankodtak. A mészárosor felől egy elzavart komondor lassú ügetéssel kanyarodott ki a főtérré, beleszagolt az egyik gesztenyefa törzsébe, aztán a Fűszer-udvar című szatócsbolt grízes zsákjába, és lomha unalommal talpalt el a patak irányába. A város drótkerítése mellett néhány élemedett kofa fényesre sikált eperalmáit rakta halomra az alacsony asztalokon, és lassú kéjjel szívta sötét cseréppipáját.”

A lényeg pontos, a hangulat.

Még megvan a „derékszögben elhajló kettős tér”, ahol a regénybeli Csermely János elcsapott városi fogalmazó bolhaszínű felöltőjében, Kiriljovics Pjotruska alias Balthazar György pedig talpig igazmondó gúnyfegyverzetben elkezdték a porverést a kisvárosban, ami annyira jól sikerült, hogy szellemesen friss írójáról még halála után sem akartak tudomást venni a város lakói, nem ismerték el „sem gyulafehérvárinak, sem írónak”. Pedig Klärmann József helyi, leginkább hitelben dolgozó, élehetlen szabómesternek, ennek a vajszívű ruhaművésznak Bernát nevű fia itt cseperedik fel a város „Balaton háborgatásához hasonló kövezetén”, első karcolatait a Gyulafehérvári Hírlap közli, itt illenék őt a leginkább számon tartani.

– Mehetünk – szólal meg a hátam mögött Jurcă barátom, és valamiféle bocsánatkérés van a mosolyában, amiért voltam olyan szíves szerkesztői munkájában zavarni.

– Jól van, Pjotruska, most az egyszer még megbocsátom – mondom szigorúan, miközben elővesszük a jobbik énünket, szívünket pedig, mint egy fényesre dörzsölt rózsagyökérpipát, megtömjük tavaszi illatot füstölő lelkesedéssel, és megindulunk az L-alakú tér felé. Közben elmondom neki, hogy miért nevezem ezen a délelőttön őt Pjotruskának.

– A küzdelmed miatt, amit a hétköznapi ügyekben folytatsz, és mert nagyvárosi igényvel, nevelő szándékkal nyúlsz minden témához. Mert számon tartod a változásokat. Rögzítsünk egyet s mást e múlt fölé emelt mából, Pjotruska, mostanában olyan gyorsan változik a kép, Gyulafehérvár képe különösen.

Pjotruska magát és a jövőt magyarázza.

Elmegyünk a posta új épülete előtt. Szemben, a vár felé vezető út mellett egy-szintes raktárszerű épületben üzletsor.

- Lennél olyan szíves ezeket jól megnézni – figyelmeztet a kollégám –, ugyanis ezeket nemsokára lebontják!

Átvágunk a két ház sor között meghúzódó parkon, és ott állunk a derékszögű tér sarkán.

– A várnegyedi lakótelep további fejlesztése mellett a városközpontot is beépít-

jük magas épületekkel. Az L hosszabb szárába, a most épülő szalagházzal szemben, tizenegy emeletes tömbház kerül a mostani szegényes házak helyébe. A kisebbik szár bal oldalán láthatod új szállodánkat, egyáltalán nem kisvárosias. A régi szállodát, amelyet nagyképűen Európának neveztek, néhány évvel ezelőtt lebontották, üzletház épült a helyébe. A teret az Ifjúsági Klub épülete zárja le.

Négy kávézó hívogat egyszerre, de egyelőre kitartunk a jó kilátást nyújtó sarkon. A vár felé vezető úton állandó a nyüzsgés. Végében, amely térré szélesedik, buszállomás. Innen indul minden városi autóbusz. A vár felé, az állomásra, két irányba: a gyárak felé.

– Tetszik neked ez a város? – kérdem, hogy valamiképpen az emberek irányába tereljem azt a számzuhatagot, amely a megvalósításokat kívánja híven tükrözni.

– Egyre inkább tetszeni fog! – jelenti ki mély meggyőződéssel, és arról beszél, hogy a következő ötéves tervben Fehér megye a gépgyártók, a vegyészek és a bányászok megyéje lesz. Az elmúlt tíz évben épült tűzállótégla–gyáron, felszerelésgyáron és porcelángyáron kívül üzemelni fog a gépgyártóipari öntöde, a szerzőgyár, a borászati töltőállomás. Megkezdődött a Művelődési Palota építése, mozit kap a várnegyedi lakótelep és 14 emeletes szállodát, szupermagazint, stadiont, sportcsarnokot. És még 6000 lakás épül.

– 1975-ben kétezer éves múltjára emlékezik a város. 1800 esztendeje emelték municípiumi rangra. 375 évvel ezelőtt Mihai Viteazul lakott a várban, innen proklamálta Munténia, Moldova és Erdély egyesítését.

Jurcă Gheorghe is a várnegyedben lakik. Sohasem ül autóbuszra. Azért szereti ezt a várost, mert naponta megmártózhat történelmi levegőjében. Különben mocs vidéki. Visszahúzza oda a szíve. Az újságírást Déván kezdte, és mint az építők, amikor már csinosodott a hely, ahol a munkát megkezdték, összecsomagolt, hogy máshol kezdjen munkához. Közelebb került szülőhelyéhez. Újságírói tapasztalatait öregbítve közelebb az emberekhez. Hozzá fordulnak, ha lazsál a kereskedelem, egy város nevében ő érdeklődik meg, mi újat nyújt az egészségvédelem, mi a helyzet a tejellátással és millió apró ügygel, amelyek – ha nem oldódnak meg – mindegyre visszaráncigálnák a város lakóit a kisvárosi színvonalra. Panaszlevelekkel járja a hivatalokat, és mérgelődik, dühöng a fölösleges idegességet, huzavonát okozók magatartásán: egy a harcias, mai Pjotruskák közül.

– A történelmen és az egyre csinosodó városképen kívül szeretsz itt még valamit? – kíváncsiskodom erőltetetten, mert legszívesebben a Napos oldal írójára terelném a szót. A Hunyadiak, Dózsa megkínzott testének a vár kapujára tűzött egynegyede, Bethlen Gábor emléke mellett őt is idézi nekem ez a város.

– Azt a rengeteg fiatal szeretem, akik itt mindent birtokukba vesznek. Együtt tanulni velük, és megismerni a múltat, megteremteni a jövőt – kell ennél szebb feladat?!

– Csakhogy ehhez több kell egy vezércikkhez való lelkesedésnél – figyelmeztet később Balthazar komolyságával, és akaratlanul is arra gondolok, hogy milyen

imbolygó lendülettel épült föl a felszerelés-gyáriak legényszállása, amelyet havonta noszogattam lapunk erre való rovatában. A lemérhető építőmunkára fordított erő hányszorosára van és lesz szükség a nevelésben, amelyben a történelmi múlt ismerete, az általános műveltség, az irodalomszeretet csak részek az egészből. Ebbe a nagy égboltba szorítanunk kell egy csillagnyi helyet Karácsony Benőnek is.

– A fiataloknak különösen szükségük van összehasonlítási alapra, abból lesz a lelkesedéshez szükséges kovász – mondom, és gondolattisztító célzattal bemelegyünk a legközelebbi kávézóba. Ülve jobban megy a panaszkodás is.

Tömör vagyok, mint a boldogság. A régi induló és az új derű.

– Két éve járom gyakrabban ezt a várost, megkérdeztem vezetőket és egyszerű embereket, előtted hívtam föl a város legidősebb orvosát. Nem ismerik... Számodra kolozsvári könyvtárból kértem ki a könyvét. Fordításban is kitűnő, élvezetes és sokat mondóan hasznos.

„– Nem ajkbiggyeszteni, nem morzsolódni, nem öregedni... Kis horzsolásokat nem fájlalni. Éjjeli tücskön nem elmélázni. Hosszú szakállt nem eresztetni. Préselt kakukkfüvet nem szaglászni. Bankjegyet garasra nem váltani... Hanem: Nekirugaszkodni. Kitavaszkodni. Friss hajnalokból nagyot lélegzeni... És újra megpróbálni...” – olvasta újra a neki nagyon tetsző sorokat barátom. – Indulónak ez most sem rossz! – jelentette ki meggyőződéssel, és magával vitt a közkönyvtárba.

Három könyvtárosnő közül egy tudott róla. Azt mondta, első regényéből van egy példányuk. Kézről kézre jár, nagyon olvasott könyv. És volt egy könyvtárosuk, egy idős néni, aki órákat tudott mesélni könyvélményeiről, attól tudják, hogy egyszer a Zalatna felé igyekvő vonaton valaki nagyon szépen emlékezett egy Bernát nevű fiúcskára. Akiből, mint hallotta, később híres író lett.

– Léb néni – mondta szomorúan a könyvtárosnő –, meghalt a múlt héten... Más személyt, aki ismerte az író, aki látta vagy hallott róla, nem ismernek. Visszamegyünk a szerkesztőségbe.

A terepről visszatérő mezőgazdász kolléga a könyvre pillantva megjegyzi:

– Összeírtam a megyében született híres embereket. Nem árt, ha egy kicsit büszkélkedünk velük. Karácsony Benőről is írunk kell. A miénk...

– Derül – vidámodik velem együtt Pjotruska modorában Jurcă.

Karácsony Benőt nem fogadta be a kisváros. Befogadta újjászülető szülővárosa. Nosztalgikus hőseinek boldogságkeresése, konokul vidám hangja messziről jött, s a mai fényben, értve fogjuk őt megbecsülni.

I.

Az Öreg Havason állunk, térdig ködben és hószagban.

Eddigi utunk sem volt éppen mindennapi.

Gyulafehérvárról indultunk a régi római úton, a Via Magnán jöttünk Sárdig. Aztán tovább, a híres „boros” falvak és a Mátyás király lakodalmi borát termő Celná vonzásának ellenállva, fel az Ompoly völgyén, jó aszfaltozott úton jutotunk a Mócvidék szívébe.

Abrudbánya az a hely, ahol az utak találkoznak. Nem akármilyen utak, kétezer évesnél régebbiek: elsősorban az arany útja, amely a verespataki, ecettel locsolt, tűzzel repesztett sziklaktól messze vezet a történelembe: Cotilius Bruda húsz tonnás aranykészletével és pompeji hírességű palotájával csupán aprócska állomás ezen az úton, amely (többek között) Traianus Rómájáig visz. Egy tudós számítása alapján az innen származó 165 tonna arany és 331 tonna ezüst árán épült Traianus oszlopa és a Forum, s ki tudja, még mi mindenre volt jó a más vidéken termett ragyogás, amelynek évezredekig csak az árnyéka jutott erre a vidékre.

Bármikor és bármit elvihettek erről a vidékről, csak a táj szépségét nem. Ez is aranyat ér. Nemkülönben a történelem, amely aranytáblákon nagy emberek nevét őrzi és köti végérvényesen ehhez a tájhoz.

Abrudbányán egy leszerelt fiatalember jó kocsiról álmodik.

– Minek neked a jó kocsí, Nicodim?

– Követ hordok az útépítéshez, nemsokára jó utakon robogunk, nem illik a műút-ra a tragacs...

Csakugyan, az innen induló utak rohamosan korszerűsödnek. Brád irányában vadregényes szerpentinre képzelünk aszfaltot, onnan pedig a visszakanyarodó câmpeni-i út építését már megkezdték mindkét oldalról. Câmpeni és Avram Iancu között kitűnő az út. Az Abrudbánya és Câmpeni közötti tizenkét kilométer is aszfaltos, nem beszélve a Torda felé és a scărișoarei jégbarlang mellett, Dr. Petru Groza városba és onnan Nagyváradra vezető útról. Mócvidék minden égtáj felől könnyen megközelíthető.

Hová vezetnek ezek az utak? A fiatalok szempontjából kétségtelenül a vidék alaposabb megismeréséhez. A găinai leányvásár színhelyére, a közel másfél ezer méter magasan fekvő hegytetőre nem illik kocsival fölmenni. Az ARO-kon kívül nem is merészkedik föl gépkocsi. Persze nem a több tízezer embert vonzó júliusi népünnepély miatt kellenek erre a vidékre az utak, hanem azért, hogy az országnak ezen az évezredek által elzárt részén is másként lüktessen az élet.

Bálcescu szerint a Mócvidék Erdély koronája. Szépséges tájaival, történelmi levegőjével, egyszerű, nyílt szívű embereivel, gazdagságával valóban sokékú koronára hasonlít.

II.

Țebea fölöttünk van.

Az író fölött, aki Cei doi din fața Țebei címmel hat évvel ezelőtt írta meg regényét, a fordító fölött, aki D. R. Popescu mondanivalóját nyelvünkön tolmácsolta, és az olvasó fölött, aki a Fodor Sándor fordításában megjelent regényt megszerette vagy újra felfedezte.

A fordító Ők ketten – vagy akik csak az erdőt látták címet adta a regénynek, de a kíváncsi olvasó, aki figyelemmel és bátor beleéléssel végigkövette Ilie és Ilona szerelmének tragikus történetét, és gondolatban beleszólt a tragédiát megérteni akaró, de megérteni nem tudó emberek vitájába, fölhúzott szemöldökkel és özszeráncolt homlokkal azon töprengett, hol van ez a falu. Hol van az a falu, amely Erdélyben akárhol lehet? Hol vannak azok az emberek, akik a sokféle kósza hír és szerencsétlen történet kavardásában emberek tudtak maradni!

Az olvasó tudja, hogy Țebea mögöttünk van az időben.

Alig hagyjuk el Brádót, az út jobb oldalán kőkerítés mögötti dombon templom körüli temetőt látunk. Őszi színekben pompázó levélkönnyeket hullatnak a sírokra a tölgyek. Közöttük a legidősebb Horea fája. Fiatalok gondozzák a parkot; a vén tölgyet derékig cementhabarcsba öltöztették, hogy a parasztfelkelés két évszázados ünnepén is álljon. És hirdesse a múltat. A fa alól beszélt Horea a néphez. A szabadságról szólt és a jobb élethez való jogról, ezért hallgatott reá a nép. Tizenkét méter a tölgy kerülete. Alatta Avram Iancu sírja. Mellette fiatal tölgy. A templom körül botra támaszkodva öregember sétál. Az idegenvezető aprólékosan és hazafiúi büszkeséggel magyaráz. Ezt teszi naponta; gondolatokat ültet el a látogatókban a múltrol, a történelemlről, a hazafias büszkeségről, amely minden időben ápolást, gyarapítást kíván, a magunk teljessége szempontjából: ésszel és szívvel való megértést.

Belépünk a hatalmas fák lombkoronája alá, ebbe a természeti panteonba, amely tele van a tisztelet megannyi márványba és gránitba vésett jelével és ahol a hivatalos koszorúk fényét egyszerű virágcsokrok emelik, virágcsokrok, melyek magukon hordják még az egyszerű emberek kezének melegét.

„És semmit sem tudok, nem láttam semmit, és nem értem, mi értelme azon rágódni, ami volt. Nem, egészen ostoba nem vagyok, egyet–mást megérték, de van –e mindennek valami értelme? Az embernek mindenekelőtt élnie kell. Csak aztán jön a kérdés: hogyan? Különben olyan az egész, mintha az ember szekeret fogna az ökrök elé, és elvárná, hogy minden jól menjen.”

Ezt a regénybeli Saveta mondta, nem csoda, hogy szavaira emlékezmem kell. Túl Horea tölgyén kicsi falu házai látszanak. Az út jobb oldalán tábla mutatja: Țebea a neve.

Várjuk a termelőszövetkezet elnökét, nézelődünk az évszázados fák alatt. Az öreg, akit tévesen idegenvezetőnek neveznek, fordul egyet még a templom körül: „Hűl a templom árnyéka, egészen kihűl.” A tölgyek némán magasodnak.

„Tölgyfa vagyok, nem élhetek máshol” – parafrázálom az öreg Gălătioant, aki olajfának képzelte magát. Icg értette őt: „Az én népem mindenfelé megél, mégis olajfának érzem magam én is. Nem azért, mert itt születtem, de sírok kötnek ide, és miközben az üzletemben árultam, nálam tanultabbaktól tanultam meg, hogy az ember nem szakadhat el az övéinek csontjaitól. Ha az öreg bolond volt, én is az vagyok, de mert én nem vagyok bolond, az öreg Gălătioan sem volt az. Ha az ember egyenlő a napjaival, életkorával és az idővel, amelyben él, nem azt jelenti, hogy az idő, a kor és a napok is egyenlők vele. Különben nem is lennének se bolondok, se ép eszűek, minden egyforma hálájmesszé válnék.”

Todea Gheorghe a helyi termelőszövetkezet elnöke. Izzadva cipeli a hátgerinc-sérvét.

– Nem tudok róla, hogy a mi falunkban előfordult volna vegyes házasság. Bizonyára vannak ilyen családok, Erdélyben mindenütt vannak... A mi falunk nagyon régi bányászfalu... Hanem kérdezzük meg az öreget...

Megkérdezzük. Neveket sorol. Újból megcsodálhatjuk bámulatra méltó emlékezőtehetségét.

– Ott van például Dragoşa Mihai, a felesége leánynevéen Ember Anna... A fiatalabbak, igaz, csak az esküvő idejére jöttek haza, a Gorcea Lazărhoz tartozó fiú és felesége. Mindketten nemrég végezték az egyetemet. Szép lakodalom volt, ez a Niță, mert Niță Lazăr a fiú neve, ügyes. Most éppen katona.

A falu keskeny utcáit és emlékműszámba menő kőkeresztjeit csodáljuk. A merész lejtőkkel összeszaladó dombok között friss vizű patak kanyarog. Szép, új házak. A háború után a házak nyolcvan százalékat lebontották és újraépítették. A férfiak kilencvenkilenc százaléka bányász, vagy bányász volt. A falu lélekszáma ezernél alig valamivel több, de iskolát építettek, kultúrházra, múzeumra is összegyűlt a pénz.

Az öreg Lazăr harminckilenc évig aranyat bányászott.

– Én úgy tartom, sikerült esküvő volt, elfogyott vagy hetven liter szilvapálinka és minden más, ami ilyenkor szokásos. Hát így van ez manapság. A fiatalok meg szárnyra kelnek. Mindketten jogot végeztek, el kellett foglalniuk helyüket, más-ként minek is taníttatná őket az állam...

Persze gyerekes egyszerűsítődi volna a Lazăr Niță és a Gizella sorsát az Ilie és Ilona sorsával összevetni. Ma már hihetetlennek és ostobaságnak tűnik mindenféle ilyen akadály. „Ostobaság – mondta Gălătioan –, hogy ne azt tedd, amit akarsz, ne azt tedd, ami jólesik, ne azt vedd el, akit szeretsz, legyen az magyar, zsidó, német vagy román leány, csak azért, nehogy megharagítsd Iciget, Pétert vagy mit tudom én, kit!”

A mai és a regénybeli fiatalok sorsa között olyanformán van összefüggés, ahogyan a ma következik a tegnaptól. Az általunk is ismert tragédiákon át. Ezekből tanulva ma az érzések előtt nem lehet gát a nemzetiségi hovatartozás.

Különben Ţebeában senki se keresse Ilie és Ilona történetét. Hasonlót viszont nem egyet találunk az Erdélyi Érchegeység lábánál húzódó falvakban.

Mikor a könyvbeli Ilie és Ilona a jégbarlang felé kapaszkodtak az erdőben – deres–fagyos leveleken és szénaboglyában aludtak –, az ég éppen olyan gyönyörűen ragyoghatott fejük fölött, mint manapság tiszta őszi éjjeleken. Magukban viték boldogságuk kilátástalanságát, és talán tudták, kegyetlen sorsuk mit tartogat számukra. A mi sorsunk az, hogy múltunk felett emberként ítéljünk.

A hegyek felé vezető utak mentére őszi tájképeket aggatott az idő. Találkoztunk egy hatvanhárom éves emberrel, aki elnézést kért, hogy életét dalba szedte. Nehezen lélegzett a föld, szürke felhők lógtak az égből, és bele–beleütköztek a fenyőkbe, s mert nyakunkon volt az este, szállást adott, s mellé rímekbe szedett életéből egy dalolásnyit. Ennek a mócnak két felesége is volt és tíznél több gyermeke. Most a harmadik feleségéhez nyolc kilométernyit kerékpáron ingázik, mert nem hagyhatja a szénafüvet s az állatokat.

Fönt voltunk a hegyek között, a furcsa nevű Ciuruleasa faluban.

„Mit kerestek itt? Ők pedig, tudván, mit vár tőlük, hallgattak, mire az öreg boldogan válaszolt helyettük: Önmagatokat!”

A mi öregünk nem kérdezett semmit, meghallgatta felfedezéseinket, amelyek egyszerre kutatnak múltban és jelenben, s valami olyasmit mondott mosolyogva: azért vagyunk, hogy megértsük ezt a világot, amelyben élünk.

Lehetett volna hétfő is, akár a regényben, de nem volt hétfő. Olyan nap volt, amely nem sokban különbözött a többi hétköznaptól. Tebea fölött voltunk, a hegyekben.

III.

Belementem ebbe a témába. Nem tudok szabadulni tőle. Sokkal nagyobb pazarlást sejtek mögötte, semhogy egyszerűen összevessem más hétköznapi hibáinkkal. Az égve felejtett villanyt eloltom, a feleslegesen folydogáló csapot elzárom. Az eldobált autóbuszjegyeket is összeszedném, ha nem tartana vissza valami félelemmel vegyes érzés: mit gondolnának rólam az emberek? A vegyes házasságokkal is hasonló a helyzet. Mert hogy mit gondolnak?...

1.

A télen egy mesélőkedvű emberrel utaztam. Hóról, hidegről, hegyekről beszélgettünk a fülkében. Robogtunk a gyönyörűséges máramarosi tájban. Megkérdeztem, hová való.

– Erdélyi vagyok – kezdte. Órányi időre volt szüksége, hogy elmagyarázza: apja mőcvidéki román, anyja mezősegi magyar, régóta nagybányai lakosok. Anyai nagyanyja szász. Amíg élt a szigorú öregasszony, csakis németül beszélt vele.

– Ha egy kicsit tovább tanulok, ma biztosan hibátlanul beszélem mind a három nyelvet. De hát belebolondultam a sofőrségbe...

Fél füllel hallgattam. Folyékonyan beszélt magyarul. Hiszen anyanyelve – villant át az agyamon.

Pedig hát iskoláit az „apanyelvén” végezte.

Dicsérném a sorsot és a történelmet, amely ilyen magától értetődő lehetőséget adott a többnyelvűségre; ekkora „hozományra” csakis módos szülők gyermekei számíthatnak. De ha földézem idevágó tapasztalataim példatárát, mérséklődik bennem a lelkesedés.

Úgy tűnik, felejtjük az „ahány nyelv, annyi ember” igazát.

2.

A nővéremék közösben laknak. Az előszobából a történészhez, nappalijukon át pedig egy szabás–varrással is foglalkozó idős asszonyhoz jönnek–mennek az emberek. Ülünk az asztal mellett, a nővérem és a fiam születésnapját üljük szerényen, mert még szűk körűnek sem nevezhetjük ezt az ünnepet, ki ezért, ki azért hiányzik az asztal mellől. De azért zsong a ház. Dédi décsei cseresznyét, anyám káposztás kockát kínál. A fiam románul társalog a második osztályos Péterkével. Mi, felnőttek, a nővérem két nagy lányát is beleértve, a nyaralást tervezzük. Mindig is ilyen hangos ez a ház.

– Bábeli hangzavar – mondja anyám, de mi észre sem vesszük, megszoktuk már. Simona azt kérdezi, miért nem hoztam a lányomat is. Figyelem, hogyan keresi és nem találja a szavakat. Erőlködik irántam tanúsított tiszteletből. Hagyom, hogy erőlködjék.

Juli, a nagyobbik lány vitatkozik az anyjával. Vélt igazát úgy védi, hogy a magyarul kezdett mondatot elharapja, és pergeti tovább, most már biztosabban, szabatosabban fogalmazva, iskolában pallérozott román nyelven. Várom, hogy nővérem félbeszakítsa. Meg is teszi kisvártatva. Kiigazítja lánya helytelen véleményét.

Szigorúsága nem érinti a kevert beszédet.

Mit tehetnék?

A nővérem tanítónő. Jó tanítónő. Az iskolában nagyon elfoglalt. Otthon csak anya. Kevés idejű, kevés idegű, sokdolgú asszony, éppen olyan, mint a szülők túlnyomó többsége, akik gyermekeik tanítását és nevelését az iskolára hagyják.

Nemzetiségi kérdés? Inkább csak nevelésbeli fogyatékoság. És az, hogy azzal, amink van, nem tudunk jól sáfárkodni.

3.

Nem szívesen idézem a statisztikát, főleg olyankor, amikor valamit inkább helyzetekkel lehet érzékeltetni. Különbösen is, a statisztikai évkönyvekben nincs számadat a vegyes házasságokról. Megkockáztatom a föltevést, hogy manapság sok ilyen házasságot kötnek, és azt, hogy ami régen akadály volt, ma többlet, testvéri együttélésünkből adódó hozomány.

Régen látott gyermekkori barátommal találkozom az utcán.

– Sietek – szabadkozik, amiért sörivásnyi ideje sincs –, házat építek – mondja.

Kipattan régi kedves emlékeink ajtaja, és a zsongó gyermekkor zenéjében újra

látom a szomszéd ház éggékre meszelt sárfalait, a kamrába szoruló tehenet és fölötte a szénatárolót, ahol minden télen kásássá barnult a vackor. Geluékkal közös kutunk volt és közös udvarunk. Gelu nemcsak barátom, de rokonom is. Három évvel idősebb testvére a sógorom.

– Szóval lebontottad az öreg házat?

Nem osztja nosztalgiámat.

– Rá sem ismersz már az utcánkra! – mondja vidáman, és magyarra fordítja a beszédet. Még váltunk pár mondatot ebben a furcsa fordítottságban, ami arra késztet, hogy felülvizsgáljam az általam mondottakat; az az érzésem, hogy valahol hibázhattam, valamit helytelenül mondtam, és Gelu könnyebbíteni akart. Könnyebbíteni? Vagy inkább hibátlan kétnyelvűségét fitogtatni? Leforrázva bandukoltam haza.

Gelunak négy fiútestvére van. Hárman magyar lányt vettek feleségül. Ghițăéknál kétnyelvűek. Tituséknál csak egynyelvűek a gyerekek. A sógoroméknál fele-fele, így alakult magától, ahogy mondani szoktuk. Talán mert – rosszul értelmezetten – tabu volt ez a téma. Senkinek sincs beleszólása.

Jóval házasságom után tudtam meg, hogy anyósom román anyanyelvű. Férjhez menésekor mintegy lemondott anyanyelve használatáról. Nem, nem felejtette el, csak hozzátanulta a férje nyelvét. Ebben azért vagyok biztos, mert gyerekeire és unokáira is ráruházta a román nyelven való könnyed fogalmazás készségét.

Még egy példa közvetlen környezetemből:

Kollégám levitte másodosztályos fiát Medgyes mellé, hadd tanuljon a gyerek egy kis rendet.

– Valahol akaratlanul is meglazítottam a gyeplőt – mondja, és ismerőse tavalyi esetére hivatkozik: – „Igenis, Apuka!” – válaszol most gondolkodás nélkül a sokat szidott ebadta, és elég jól gagyog németül is.

– Mondd, mennyibe kerül nektek ez a nyelvtanulással egybekötött átnevelés? – kérdem kíváncsian, mert magam is szívesen levetném a fegyelmezés terhét, gyöngülő apai tekintélyem megerősítendő.

– Havi ezer – mondja a kolléga, és ha nem ismerném mindenben oly precíz természetét, azt hinném, téved. Nem téved, csak én sokallom az összeget.

– Megéri – bizonyodik, de nem azért, mert nála is a „mindent a gyermekért” jelszó érvényes. – Végül is egy intenzív nyelvtanfolyam többbe kerül.

Apropó, intenzív nyelvtanfolyam! Miért nincs nálunk az itthon használatos nyelvekből intenzív tanfolyam? S mert nincs, vagy nincs elég, két- vagy háromnyelvűségünk még sokfelé esetleges, és csak akkor megközelítőleg tökéletes, ha egyes házasságok értékeként tudatosult, megegyezésem alapon megfelelően ösztönzött.

Vegyészvárosban, gazdagon berendezett háromszobás lakásban dicsekszik a családfeje:

– Csaba mindkét nyelven szépen beszél. Sandával sem lesz baj. Persze sok türelem kell hozzá...

A vegyész-mérnök harmincegynéhány éves. Tudja, mit akar. Felesége természet-rajz-tanár. Ő is két nyelvet beszél. Anyanyelve mellett a franciát. Házasságuk elején fel sem vetődött, hogy megtanulja a férje nyelvét. Most a gyerekektől hall és vesz át néhány kifejezést. És szinte észrevétlenül jobban megérti a férjét is.

Egy Duna-parti városban élő fiatal biológus fölkereste a helyi állami gazdaság igazgatóját otthonában, s a szakmai probléma elintézése után anyanyelvén óhajtott beszélgetni vele. Az igazgató sok évvel korábban a Székelyföldről került a Duna mellé. Kérte a biológus elnézését: nehezebb esett anyanyelvét használnia, elszokott tőle. Később egészen jól megértették egymást az állam nyelvén, de a biológusban ottmaradt a tüske: milyen ember az, aki elfelejti az anyanyelvét.

Helyszín Bukarest. Több éve ideköltözött kolléganóm tündökölve újságolja: – A Toldit olvassa! És képzeld, érti! Élvezi!

Érettségi előtt álló lányáról van szó. Anyanyelvét – nem a konyhanyelvet, hanem az irodalmi – otthon tanulta. És nemcsak a nyelvet, az irodalmat is.

Érettségi találkozón ülünk a már szétzilált, hosszú asztalok mellett. Elmúlt éjfél. Tréfás emlékek, időtől szépujt tanár-diák konfliktusok fakasztanak egészséges hahotát. Bajuszos asztaltársam szomorú.

– Mi lelt, Gyuri?

– Elkerültök ti engem...

Patakszik belőle a panasz. Kisebbségi komplexusa tipikus. Sorra sértegeti volt osztálytársait.

– Hagyd, egyedül van. Nem látod, hogy az a baja? – állapítja meg feleségem a legvalószínűbb diagnózist.

– Miért nem hoztad el a feleséged? – szegzem neki a kellemetlen kérdést.

– Nem számít – legyint, és próbál mosolyogni. Aztán gyorsan búcsúzik.

Tudjuk róla, hogy sok évig az ország egyik sarkának nehéz építőtelepén dolgozott. Onnan hozott feleséget. Régi barátságait az asszony miatt nem elevenítette fel, nem akarta, hogy feszélyezett legyen a hangulat, amikor a felesége nem érti, mit beszélnek a vendégek. Elfelejtette volna, hogy a felesége által beszélt nyelv az elmúlt évek alatt észrevétlenül, de tanulással és sok gyakorlással sűrűn használt közös nyelvünké vált?

4.

Tanár barátom felesége panaszkodik, hogy gyerekei apja nem foglalkozik eleget nevelésükkel, sűrű elfoglaltságára hivatkozik. A gyerekek anyanyelvének tisztaságára a feleség ügyel. A nagymama úgyszintén. Így aztán észrevétlenül furcsa helyzet állott elő. Kisebbségi lányukról mondták az egyik szülői értekezleten, hogy baj van vele, helytelenül fogalmaz az „apa-nyelvén”, amelyen tanulmányait végzi. Barátom elgondolkodott ezen, most cseperedő harmadik gyerekükkel már sokkal többet és alaposan foglalkozik.

– Nemcsak arról van szó, hogy két vagy több nyelven jobban boldogul az ember. Ahány nyelv, annyi irodalmat, dallamosságot hordoz magában. A többnyelvűek általános műveltsége összehasonlíthatatlanul nagyobb és gazdagabb, mint az egynyelvűeké. Miért fosztanánk meg magunkat ezektől az előnyöktől?

Ez a véleménye.

Comenius Amos Jánost tehát már nem is szükséges idéznem.

Nem vagyok válogatós. Nemrégiben két kezünkön összeszámoltuk a feleségemmel, hogy hány ételféleség fordul elő heti menünkön. A kényelmesség teszi egyhangúvá az életünket. A szakácskönyvünk tele van jobbnál jobb receptekkel. Elgondolni is jó a sokféle zamatot és ízt. Annyira szegények lennénk, hogy nem tudjuk az okos könyvek bevált igazságait megvalósítani?

Hová tegyem ezeket az eseteket? Hogy van az, hogy egyszerre gazdagodunk és szegényedünk?

5.

Messzi földre került „hazánklányától” egy alkalommal román, aztán magyar nyelvű levelet hozott a posta. Mindkettő tele van angol szavakkal. Szomorúan teszem le leveleit. Két nyelvét odaadja egyért. A férjéért teszi? De hiszen semmiféle szerelem nem kérhet ilyet. A szerelem, ha igazi, csakis gazdagít.

Moszkvában élő hazánkfia rövid ottlétem alatt fölkeresett a szállodában. Házi bort ittunk, és beszélgettünk. Egyszer csak folyik, folydogál be az ablakon a fülünknek ismerős, szomorítóan édeskés cigányzene. Társasági lény az ember, barátom a telefonkagyló után nyúl. Hallom a telefonos kisasszony lágy zenéjű igenlését.

– Igen! Kapcsolom a maguk alatti emeleteket...

– Persze, nem egyszerre. Hanem szép sorjában – nyugtat meg önkéntes tolmácsom.

Tíz perc múlva népes társaság figyelmének középpontjában ülünk, és anyanyelvünk könnyű szekerén egybehordunk egy regényre való történetet kicsi magunk apró világáról. Folyik a nóta is.

Később barátom, aki még egyetemi tanulmányai idején élettársul egy nagyon szőke moszkvai lányt választott, csendet kért.

– Következzék néhány igazi – mondta halkán, és abból a néhány száz magában hordott tiszta népdalból eldalolt néhányat.

Számolom az éveket.

Talán már húsz évnél is több ideje annak, hogy más nyelv dallamát zümmögi fülébe minden hivatalos hang, otthoni, szomszédi kapcsolat, családi társalgás. Minden mozdulat. S lám, a magát oly tisztán és szépen megőrizte, megbecsülte, hogy méltán kiérdemelte azt a tömören fogalmazott dicséretet, amelyet a társaság világát látott vezetője a „kulturált” jelzővel csodálkozással kimondott.

Fölhívtam másnap a lakásán. Nem volt otthon. Tizenéves lánya vette föl a kagylót. Ma is csodálkozom, hogyan értette meg az apjának szóló üzenetemet. Nyel-

veink közül egyiket sem beszélte.

6.

Most jut eszembe, hogy a sokféle példa előállítására végezt félbehagytam a születésnap-i ünnepi ebédet. Pedig még vettünk a káposztás kockából. Anyám hatalmas lábassal készített. Megjött a mindig vidám sógor. Sör is került az asztalra, és váltott nyelveken elintéztük a nyaralás ügyét is. Gyermkeink együtt lesznek a nyáron, szívják a jó falusi levegőt, és fürdenek a Félixinél is jobb szilágybagosi hévízben.

Erről irkalapon gyors tudósítás íródik Zsuzsa lányomnak. A címzés Péterke szép és nagy iskolás betűivel készült ilyenformán: Jukanak...

Zsebre vágom ezt is. Miközben azon csodálkozom, hogy míg a nagy Petrică alig vét már a magyar beszédben, másodosztályos fia anyanyelve ábécéjét sem ismeri.

IV.

– Volt egy barátom, aki egyszer egy szokatlan szót mondott. Nem tudom már, mit, nem is ez a lényeges, hanem az, hogy az a számomra idegen szó megütötte a fületem. Tetszett a szó zenéje, és arra kértem a barátomat, aki katona volt, hogy még beszéljen úgy, mint az imént. Kiderült, hogy az anyanyelvén, magyarul beszél ez a katona, aki Tordáról került a Giurgiu melletti Duna-partra, és engem barátjául fogadott. Hatodikos srác koromban történt, egy nyáron hallgattam a magyar nyelv furcsa zenéjét, és elhatároztam, hogy megtanulom ezt a nyelvet. Figyelmeztettek, hogy nem lesz könnyű, mert egyetlen nyelvet sem könnyű meg-tanulni, ha nincs kivel gyakorolnia az embernek; katona barátom még az őszen befejezte szolgálatát és hazautazott, nekem pedig az iskolában az orosz és a franciát kellett tanulnom, tehát legfentebb vágyálmaimban szerepelhetett fogadalmam teljesítése. Aztán egyre otthonosabban éreztem magam olvasmányaim világában, olvastam és megszerettem egy költőt, akit a mi Eminescunkhoz hasonlítanak – Petőfire gondolok. Ami elérhető volt magyar irodalomból, azt mind megszereztem és elolvastam, a liceumban már e téma szakértőjének ismertek, sikerült dramatizálnom egy Karinthy Frigyes novellát, amelyet a Művelődési Ház színjátszó körében tanultunk meg és mutattunk be sikerrel. Közben „tanulgattam” a nyelvet, mert intenzív tanulásról szó sem lehet, hiszen bonyolultabb az ügy, mint a világnyelvekkel. Francia, orosz vagy angol nyelvkönyvet bármikor szerezhetek, magyart nem. Így aztán érthető, hogy az iskolában tanult francia és orosz nyelven kívül a vállalt angollal is jobban haladtam, mint ezzel a nyelvvel. Franciául például Kamerunból, Franciaországból és Németországból szereztem levelezőtársakat. Édesapám postás, ő tanácsolta, hogy az erdélyi fiatalok segítségét kérjem álomom megvalósítására.

Egyik alkalommal magyar nyelvű lap került a toporuli postára, bizonyára téves címzés miatt. Vakációban rendszerint otthon vagyok, és időnként benézek a pos-

tára, így akadtam erre a lapra, amely a kolozsvári Igazság volt. Megrendeltem a lapot és más lapokat is, írtam a szerkesztőségeknek, segítségüket kértem. Még Bodor Pállal is váltottam levelet, hogy céloimat elérjem. Mondják, hogy akarni kell, és én nagyon akartam, most is kitartok elhatározásom mellett. Úgy érzem, ha lassan is, de közeledem a célom felé. Az Igazság közölte leveletemet. Megőriztem ezt a lapszámot, itt van:

Prodan I. Marian a nevem, és a giurgiui (Ilfov megye) reál–humán líceum utolsó osztályának tanulója vagyok. Önökhöz fordulok segítségért a következő kéréssel: nagyon szeretnék megtanulni magyarul. Vannak szótáram, útikalauzaim, de mindez nem elegendő, szeretnék valakivel levelezni. Bízom benne, hogy önök segítségemre lesznek a fenti sorok közreadásával. A leveleket kérem a következő címre küldeni: Prodan I. Marian 8375 Giurgiu, str. Portului, bloc 60, scara B. ap. 28, et. III. jud. Ilfov.”

Néhány nap elteltével megjött az első levél. Érthető izgalommal bontottam föl. Egy licista sietős sorait olvashattam, aki megígérte, hogy segíteni fog. Aztán özönlöttek a levelek. Sok barátom van. Talán mindössze két olyan megyéje van országunknak, ahol nincs még barátom. Egyedüli gyermek vagyok, társakra vágyom, nincs ebben semmi különös. És meg akarom ismerni az embereket. Első sorban az embereket...

Ölnyi levelet terít szét a kerti asztalon, ahova kiülünk beszélgetni. Március végén kapta az elsőt, és utána jött, záporozott a többi.

– Mintha mindenki segíteni akart volna. Olyan kedves, baráti hangú leveleket kaptam, hogy nem a nyelvtanulás kezdeti nehézségein, de bármilyen más nehézségeken is átsegítettek volna.

A levélírók között a legtöbb tanuló, de van munkásfiatal, családapá. Kolozsváriak, tordaiak és a környező falvakban lakók: összesen huszonheten vállalkoztak arra, hogy tudásukhoz mérten tanításba fognak. Huszonhét önkéntes nyelvtanár és egy nagy kitartású tanuló barátsága kezdődött el ezen a tavaszon. A Mariannal egykorúak bőven írtak magukról. Marian válasza sem késett, sokféle közös témára talált, a nyelven kívül érdekli a filozófia és az irodalom, a bemutatkozást követő levelek már mutatják a felforrósodó vitát. Egy fiú versét küldi el neki, és mellékel a fordítást, egy másik módszeresen nyelvi leckével kezdi, a „Leesett a kalapom” mondattal kapcsolatban a birtokos személyrgról értekezik könnyed stílusban, mások kétnyelvű levelekkel kezdik, van, aki sorról sorra megy, a fordítást rögtön a kigondolt sor alá írja. Egy akkurátus levélnek a címe: Levél az ígéről.

A vakáció ráérős hangulatában, amelyet Marian szülőfalujának délelőtti csöndje tesz tökéletessé, közel száz levélborítékot tesz elém. Olvas belőlük, magyaráz. Azt bizonyítja, hogy a levelezés szinte olyan szokásává vált, mint a fogmosás, pedig közben még volt tanulás, vizsgaszesszió, sok izgalmas olvasnivaló és rengeteg utazás, mert a vakációt főleg arra használja fel, hogy utazik az országban.

Időnként pedig föl kell hívnia telefonon egy lányt, akinek többször ír, mint más levelezőtársának. Az is nagyon tetszik, hogy ez a lány is tanára, és Mariannak rögtön válaszol a leveleire. Telefonbeszélgetései is kétnyelvűek. „Tanárai” legtöbb dicsérték javuló kiejtését és gyarapodó szókincsét.

„Nagyon örvendtem, hogy felhívtál telefonon. Így legalább egymás hangjával is megismerkedtünk.” Ilyen bevezetők után következik a lecke. Vannak szigorúbb „tanárok” is. Így írnak: „És most lássuk a mai leckét!” Az iskolai évben kapott egyik levél lyukasórán íródott. Egy másikban a lecke mellett meghívót is kapott egy lakodalomra. Marian levelét kijavítva küldik vissza. Többen kérték, hogy ő is legyen a segítségükre: a levelek román nyelvű részét javítsa ki, és figyelmeztesse őket a fogalmazásban és a helyesírásban elkövetett hibákra.

Marian terve ezer szó magyarul. Ezért mindig magával hordja román–magyar szótárát. Éva könyveket ígért, Mária gépelt leveleket küld. Endre nyomtatott betűkkel ír, egy másik Endre módszer kidolgozását ígéri egy hosszú távú levelezői nyelvtanfolyam céljára. Piroska nyugtáz: „Megkaptam a levelet, amelyben mások mellett tanárodnak fogadtál...”

Marian járt Erdélyben, és felkeresett néhányat levelező társai közül. A nyelvtanulás nála most már nemcsak hobby, hanem tudatosan vállalt cél: barátokat szerez vele, elmélyíti meglévő baráti kapcsolatait. Célja a soknyelvűvé válás. A megtanulandó nyelvek közé úgy illeszti be a magyart, mint erőpróbát és a mindennapi életben hasznosat, de mint a sokszínű, feledhetetlen barátság eszközét is.

Víz és vas városa

I.

Ha az ember először jár egy városban, emlékek és mások emlékei után küldi összevissza kalandozó gondolatait; ezekkel akar kötődni a városhoz, az emberekhez, hogy ne érezze magát egyedül, hogy léptei fesztelenül kopogjanak az utca kövén, hogy ne mosolyogják meg, ha megkérdi, merre van az állomás, hol a főtérről, merre robog vele a busz, s mikor kell újra jegyet váltania, ha még mindig nem akar leszállni.

Megfordultam néhány Kárpátokon túli városban, mindenütt találtam barátot, ismerőst, kötöttem új ismeretségeket, barátságot; emlékek és emberek győztek meg arról, hogy mindenütt otthon érezhetem magam, akárcsak azok, akik ott letelepedtek, városhoz várost építettek, munkához példamutatást, a múlthoz jelent és jövőt tervekben, viszonyulásban, elkövetkező hétköznapjaikban. Romániaságunk alapja mutatkozik meg abban, hogy mindenütt ott vagyunk, ahol szükség van erőre és mesterségbeli tudásra: kubikosok, kőművesek, ácsok, magasépítők. Kolozsvár környékéről éppúgy, mint a székelységből. Ez hagyomány. Jó évszázad óta becsülik az erdélyi magyar munkást Moldvában, a Duna partján, a fővárosban.

Galacon kiváltképpen.

Ezt a várost valamikor a Duna szülte. Akkor talán még szőke volt és lányos, mindenesetre legalább hatszáz évvel fiatalabb. A legkorábbi írásos emlék egy kiváltságlevél: a halkereskedelem kapcsán említi Galacot, a víz városát, 1445. szeptember 23-ai keltezéssel. Itt találkozott az oltyán, a moldvai kereskedő, a székelgyűlés, a török édességárú a Dunán idáig felhajózó kereskedőhajók népségével; gabonát, sőt, bort rakodtak; minden tavasszal felduzzadt a kikötő lakossága, hogy télen, amikor jégpáncélt öltött a folyó, elnéptelenedjék, visszavedlődjön egyszerű halászfaluvá. Később műhelyek, egyre terebélyesedő vállalatok létesültek, élelmiszeripariak; pékségek, makaróni-gyárak, fánkgyárak, malmok, korpaszűrő-készítők, fazekasok, faipariak. A pékek, fazekasok és faipari munkások nagy része magyar származású volt. Angol érdekeltségű volt a konzervgyár, amely évente több ezer szarvasmarhát dolgozott föl. A század elején hajójavító és fűrészgár működött itt, sok volt az idevándorolt kisiparos.

Az ország legöregebb fotográfusa:

Amikor a tévé nézőinek bemutatták nevezték így Maksay bácsit, teljes nevén Jean George Maksayt. Múterme a város középpontjában található, de bárkitől kérdezi az idegen, mindenki megmutatja, útbaigazítja; a Maksay-cég közismert, ma is működő fényképészeti műhely. Benyitok csengős ajtaján, nézegetem, csodálom a régi képeket. Hattyú-nyakú hölgyek, ápolt bajuszú férfiak néznek rám a falakról, amint felkapaszkodom a lépcsőn a múterembe. Valahonnan előkerül a mester, aki nagyon hasonlít képeihez, pedig már hetvenhat éves és szívbeteg.

– Nagypám borvizes székel volt, sokszor lejött Galacra. Egyszer magával hozta apámat is, és azt mondta neki, embert farag belőle. Volt egy rokonunk itt, Molnár Teréz, a nagynénikénk. Férje egy francia fotográfus volt. Tőle tanulta apám a mesterséget. Amikor meghalt a francia, egyik segédje egy német ember felesége lett a nagynéni, később apámra maradt a műhely. Akkor ismerte meg anyámat. Anyám francia lány volt, de volt a családjában Homoród-fürdői székel és szász is. A Maksay név több mint száz éve ismert ebben a városban. Apámnak sok híres ember ismerőse volt, sokakat fényképezett, királyokat is, „udvari fényképész” címe volt. 1957-ben halt meg, 94 éves korában.

Maksay bácsi már gyengén beszél magyarul. Tudja, hogy az apja György volt, de ő már mint Georget ismerte meg. Őt magát mindig Jánosnak hívta az anyja. Képeket nézegetünk. Az egyiken a „Galacz-i” magyar dal- és műkedvelő egyesület vezetőségét látjuk. Maksay György volt az elnöke. Aztán az 1897-es áradás dokumentumai kerülnek elő. Az apja fiákeren járta a víz borította utcákat, riportképeit az árvíz sújtottak segélyezésére hozta forgalomba. Portrék kerülnek elő, szenátorok, főigazgatók, művészek. Az egyiken ismerős arc, hófehér szakállú, babos csokornyakkendős bácsi. Megfordítom a képet. Nem tévedtem; öreges írással ez áll rajta: Benedek Elek. Hogy került ez a Brassóban készült kép Galacra, Maksay György birtokába? Úgy tudja, hogy a Brăilában és Galacon élő magyaroknak egykor volt egy lapjuk, amelynek Benedek Elek volt a szerkesztője. Az ország legidősebb fényképésze a század elején filmezett is. Visszaemlékezései, munkái értékes dokumentumok lehetnek szakember kezében.

Beszélgetünk. Közben mindegyre szól az ajtó fölötti csengő. Ismerősök, kuncsaftok jönnek, közöttük egy régi újságíró. A kíváncsiság sokfelé kanyarítja társalgásunk. Kolozsvárról is szó esik. Kisütjük, hogy Maksay Éva balett-művésznő is rokona. Meg kell ígérnem, hogy szólok neki: látni szeretné.

Nagy István nyomában

Az írónak köszönhetem, hogy nem idegenként léptem a városba. Önéletrajzi regényének második kötetéből, a *Ki a sánc alól*, fogalmat alkothattam az egykori Galacról. Erre építettem föl mindazt, amit a különféle híradásokból az utóbbi években megtudtam; a város általam elképzelt jelenét és jövőjét. Ezt annál is inkább megtehettem, mert magam is a Boldog utcán túlról indulva meggyőződtem Nagy István valóságátalásának értékéről és igazáról. Galacon járva nekem úgy tűnt, hogy egyik jó ismerősöm nyomán haladok; az ember megengedhet magának ennyi romantikát!

Ezért aztán különösen megörvendtem annak, hogy Nagy Istvánra még ma is emlékeznek ebben a városban.

Mihály Imre történész, a helybeli Politechnikai Intézet egyik tanára mesélte, hogy ezelőtt néhány évvel orvos ismerőseivel magyarul beszélgetett az utcán, amikor hozzájuk lépett egy nénike.

– Maguk magyarok? – kérdezte.

– Igen – felelték.

Aztán szó szót követett, a néni azt állította, hogy ő az író sógorasszonya vagy valami rokona. Azt is elmondta, hogy a Dogáriei utcában lakik, amely valamikor egy kádárműhelyről kapta a nevét. Az utca ma is megvan, az állomás mellől lejt a Duna-partnak.

Szép napfényes áprilisi délelőtt indultam felderítő utamra. Az állomás felől nem sok új épületet látni, igazi kisvárosi hangulat uralkodik itt. Csak az utca elején épült szíromtetejű autóbusz-állomás emlékeztet a mára. Fehér hajú nyugdíjast kérdezek, sajnálkozva rázza a fejét. A 101-es szám alól kóstolót visz egy asszony a szomszédba.

– Hosszú ez az utca, sokan laknak benne, drága. Talán már nem is él az, akit keres – mondja, és siet, hogy megelőzze a porfelhőt ígérő teherautót.

Az utca közepe felé munkaerő-elosztó hivatal. Városterme üres. A helyi újságból tudom, szakképzetleneket is felvesznek kohász- és hengerészképző tanfolyamra. Egyik sarkon üveg- és furnérkalitkából kisüveg sört kínálnak. Beállok az asszonyok közé a sorba. Ők sem ismerik a rejtélyes nénikét. Ki lehet? Él-e még? Az egyik Schneider lány lenne, akiknél annak idején Nagy István Józsa Bélával együtt lakott? Vagy ki tudja?

A régi Galacot magam mögött hagyva, a jelképestől is indítatva megindultam a sarokról kezdődő Béke utca lépcsőin fölfelé, a romok fölé épített új városnegyedbe, amely az elmúlt évtizedben a vas jegyében született.

Ahol úszni tanítják a vasat

– Uram, azt szeretné tudni, miként készül egy hajó? No, jó. Hát idefigyeljen! Most egy óra tíz perc. Kettőkor gyűlésem van az igazgatónál, és addig meg kell ebédelnem, ugyanis most éppen ebédidő van. Na, jöjjön. Nem úgy néz ki, mint aki ebédelt, vagy mint aki nem bír ki még egy ebédet.

Fazekas Lóránt egyenes beszédű székelykeresztúri ember, a galaci hajógyár szervezési osztályának vezetője. Galacon végzett, itt is maradt, itt telepedett meg, szereti a várost, a hajókat, a Dunát, munkáját, mindent amit szeretni érdemes. Végigrohantunk a hajógyáron. Csak a legszükségesebbeket magyarázza. Azt, hogy a hajóépítéshez többek között fémlemez kell. A fémlemez a hengermű gyártja, az acélt hozzá a vasfinomító, a vasat a kohók. Mindent itt Galacon. A kohókat azért építették a Duna-partra, mert a tengeri ércszállító hajók idáig jöhetnek, külön bejáratú kikötőjük van. Végül, hogy bezáruljon a kör, azt is megtudom: az ércszállító hajókat a hajógyár készíti. Nagy iramban, egyre nagyobb úrtartalommal és egyre többet.

– Ha megvan a lemez, akkor ki kell szabni. Ehhez persze ki kell rajzolni az egyes darabokat, mint ahogyan a szabó teszi. Ezt általában a rajzolópadlásról végzik, legújabbán a rajzot fényképezzük, a negatívot egy automata gépbe rak-

juk, amely a rajz vonalait követve acetilén lánggal kivágja a lemezt. Utána következik az egyengetés, a hajlítás és a hegesztés. Az összehegesztett darabokat kocsin (harminc tonnásak) a szerelőpartra szállítjuk. Ötven tonnás darukkal összeillesztjük és hegesztjük, aztán a sólyára vagyis egy ferde síkra csúsztatjuk a több ezer tonnás hajótestet. Innen pezsgősüveg loccsantásával vagy a nélkül vízre bocsátjuk. Utána jönnek a belső szerelések. De erről később, miután bekaptuk az ebédet, tessék, itt az ebédjegy.

– Köszönöm, ha tényleg úgy gondolja, hogy vendége vagyok, akkor majd a sört én fizetem.

– Rendben van, uram – mondta a mérnök, ő ugyanis tudta, hogy az étkezdében nem szolgálnak sörrel. És ezt nagyon jól tették, mert amúgy is szédültem utána a tíz emelet magas VULCAN nevű hajón, ami még ennél is magasabb volt, hiszen legalább még öt-hat métert a Duna hullámai elrejtettek belőle. Megmásztuk minden emeletét. Megcsodáltam a legénység kajütjeit, ahol még egy kisebb főnöknek is csempés fürdőszobája van és dolgozószobája. Pedig a Vulcan csak egy közepes ércszállító hajó, alig fér bele vagy huszonöt tehervonatnyi érc, vasmackája is csak négy és fél tonna. Ennyi adat ismeretében megkérdeztem azt az aszszonyt, aki kinyitotta nekünk a készen bebútorozott szobákat, mondaná meg, hány éves a hajó kapitánya.

– Nemsokára megtudjuk – mondta mosolyogva, és hozzátette, hogy váradi, már három éve él Galacon.

A vége persze az lett, hogy Fazekas Lóránt elkésett a gyűlésről, és én még mindig tartozom neki egy sörrel.

Út a jövőbe

Galac nagy része a Duna-partról emelkedő domboldalra épült. Az első világháborúban lövedékek, a másodikban bombák és aknák nyomán romhalmazzá vált. Erre épült rá az új városrész ízléses tömbházaival, változatos középületeivel. Így a régi központ helyén építhették föl az újat, amely összehasonlíthatatlanul szebb, mint az egykori szegényes kunyhók összevisszasága, raktárépületek ormótlansága. Ha itt valahol újabb épületet emelnek, mélyre kell rakni az alapokat. Mindehütt rejtett pinceraktárakra bukkannak.

Széles út, gyönyörű sétány vezet a Duna-partra. Mindenütt tisztaság. Betonból öntött szemét-kosarak figyelmeztetik a járókelőket a rendre. A penge- és toronyblokkok között belső udvarok, itt sportpályák vannak betonból öntött teniszasztalokkal. Sok a szálloda. Legérdekesebb a város mellett kikötött Szabadság nevű öreg kétárbocos, amelyet vendégfogadásra rendeztek be.

A központ és az új Tíglina-negyed között, néhány utcányi, zsibongó vásármegyed. Itt lehet kapni a furcsa formájú (és ízű) török süteményekből. Korpasört (ismertebb nevén: brágát) is többfélét mérnek; barackkal, eperrel ízesítik. Mindehütt aszfaltosak az utcák. Egy kimutatásból tudom, hogy 225 kilométer hosszú-

ságban. Figyelemre méltó az a tény is, hogy itt minden az elmúlt tízegynéhány év alatt épült. A város nemcsak ipari központként, hanem lakosságának számát tekintve is előkelő helyet foglal el az országban.

Óriások földje

A kombinát kapujához kilométer hosszúságú viadukt vezet. Alatta kicsi tócsának tűnik a tó. A kapun túl hétszáz hektár területre vasat, téglát, betont ültetnek ma is.

A legkisebb épület is óriás, keresztül–kasul és mégis jól kiszámított rendben nyújtóznak a végtelennek tűnő folyó menti síkon. Csak amikor egy–egy épület alá ér az ember, akkor veszi észre igazi méreteit. Az ezerhétszáz köbméteres kohók például magasabbak a kolozsvári főtéri templomnál. Ércdúsítók, kohók, acélöntödék, oxigéngyár, hengerdék. A régi város utcáit járva megfigyeltem, hogy még a kisebb épületeken is tábla van, amelyen a tervező és az építő neve áll. A kombinát kolosszusairól túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy az ország építette. Az, aki ide eljön, nem csupán egyetlen mérnökre vagy egyetlen mesterre gondol, hanem százakra, ezrekre. A korszerű technika a nagy közösségek munkája.

– Nem azzal a gondolattal jöttem Galacra, hogy itt megtelepedjem, megszoktam én már az építők nomád életét. Igaz, itt minden különleges méreteken készült, látványos dolog, amit végeztünk, engem is megragadott, és fogva tart. Az első között érkeztem ide. Mágnes van ebben a városban, sokakat idevonz, nem bántam meg, hogy itt maradtam. – Ezt egy öreg magaskohó-építő mondta, aki innen akar nyugdíjba menni. Sokan gondolkoznak így. A kombinát napról napra növekszik, véglegesen csak évtizedünk végére készül el. Akkor négymillió tonna acélt termel majd évente.

A kombinát területén mindenki műanyag védősisakot hord. A főnökökén vörös csík van. Gyár és beosztás szerint váltakoznak a kalapon látható színek. Innen lehet megismerni a mérnököt, a mestert. Azt azonban nem lehet tudni, ki kinek a mestere, tanítója. A város emberi kapcsolatok szövevénye. Él itt például egy mester, Constantin Mareşnek hívják. Tízegynéhány évvel ezelőtt jött ide, akkor úgy gondolta, két hónapra. Csoportjával felépített vagy 5000 lakást, tudásával, szervezőképességével, munkabíráásával iskolát alapított. Vasile Severin, Ioan Rădulescu, Dumitru Drăgan és mások tanítómesterüknek vallják. Mareş bácsi erre a dicséretre csak nevet. Azt mondja, hogy ha valakit különösen tisztelni kell ebben a városban, az csakis Enache Mihalaşcu lehet, az „aranykezü mester”... És ez láncszerűen így folytatódik, embertől emberig. Mindez pedig kezdődött azon a napon, amikor Nicolae Afteti exkavátoros az első kupa földet kiemelte a Cătuşei nevezetű síkon. E terület neve magyarul béklyót jelent. Az itt született vas éppen jó lesz arra, hogy lezárja a táj nehéziparosítási szakaszát, s új korszakot nyisson: hazai gépek, járművek, építkezések dicsérik a galaci vasat.

II.

1.

Az alatt a néhány nap alatt, amit Galacon töltöttem, nem történt semmi érdemleges. Ám rengeteg olyan dolog van az életben, amelynek elindítója és éltetője az egyszerű – vagy ahogyan találóan nevezzük: a szürke – hétköznapiak. Amikor tudjuk, érezzük, hogy érik az idő, rejtelmesen vagy nyíltan, jóindulatú folyamatossággal sorjáznak a napok. A munka dicséri ezeket a napokat. Kedvünkkel lesznek ünneppé. Ilyenkor észrevesszük a bokáig érő pázsit puha zöldjét, a rügy-fakadást, a kék eget, a szivárványt, a tüzesedő napsugarat, a lányok hajának tavasszi fényét, és elcsodálkozunk a sarki virágárus asszony eddig rejtett kincsein.

A Duna nyolcvan mérföldre a nagy sós víztől egy kicsit már tenger: órákat lehet eltölteni azzal, hogy találgatjuk, merről, hová folyik. Tavasszal hajlamos vagy itt a nagyotmondásra: a vén folyó szürke vize lehet szőke, az ég kékje végtelen, a serkenő füvek selymesek, a lányok szépsége tündéri, a város gyönyörű, az élet: ünnep. De a valóság és a hangulat között van összefüggés. A valóság befolyásol, kedvet teremt, hogy aztán jó hangulatban holnapira szépítsd a máat.

Megérkezve valahová, az ember nemcsak a csomagjait emeli le a vonatról, vagy szuszogja föl a rakpartra, hanem az emlékeit is. Aki először jár egy városban, annak nincsenek emlékei. Csak elképzelései vannak. Arról, hogy milyen emberekkel találkozik, mit néz meg föltétlenül abban a városban, hogyan ismerkedik a hely múltjával, jelenével, miként derít majd fényt titkaira, amelyekkel vonzza és taszítja, élteti és örli az embereket.

Ismerős öregek múltidéző, csendes beszélgetéseiből tudom, hogy az elmúlt század végétől erdélyiek is kerestek és találtak itt munkát, ideig-óráig megélhetéshez lehetőséget. A régieket nem a kíváncsiság, hanem a nyomor, a harcok ellenállás következménye – az üldözés – kényszerítette nagy folyónk mellé. Mesterségtudó, szilárd jellemű egyenes emberek lehettek az első idevándorlók. Képzeletem hőssé, munkásmozgalmi harcosokká nagyítja őket. Gyorsan kibontakozó népszerűségükkel a Duna-parti matrózkocsmák fölé emelkedtek, hatásukra gondolkodóbbá vált a kikötő sokféle-fajta népe. Küzdőhelynek képelem a régi Galacot. És amilyennek Nagy István rajzolja Ki a sánc alól című kötetében.

2.

Érdekes, hogy szüleink, akik „regát”-nak emlegetik a Kárpátokon túli világot, a kivándorlók keserű szájjal beszélnek sok évtizeddel ezelőtt ott leélt éveikről. Mi, akik megfordultunk az országnak ezen a táján és újságból, filmhíradóból is ismerjük a szocialista építés éveiben elért fejlődést, és összehasonlíthatjuk a mindenütt gyarapodó ipart és rendben terjeszkedő városainkat, a hasonlóságra is hivatkozva mondjuk magunkénak a Kárpátok mindkét oldalán szépülő vidéket. És ha ez mégsem elegendő ahhoz, hogy szívünkbe zárjunk egy-egy ilyen várost

vagy vidéket, hogy igazán magunkénak mondjuk? Előfordulhat ez is. Hiszen emberi kapcsolatok nélkül, az ország különböző részében kialakított új világ bennünk számadatokká degradálódhat. Tucatnyi iparvállalat épült itt, sok száz egészséges lakás ott, hektárban kifejezve a zöldövezet, kilométerekben a vízvezeték, az aszfaltozott járdák, a szélesített utak, a könyvtári olvasók száma... A megnyugtató és további munkára lelkesítő számadatok mellett jó az, ha tudjuk, hogy a galaci hajógyárban egy székelyszerű mérnök tervszerűsíti a tengerjárók építését, a város legszebb lakónegyedében brassói lány tervei alapján építeték az üzletházat, craiovai mérnök vigyázza az ország legnagyobb kohóját, vajdahunyadi olvasztárok csapolják a szikrázó acélt, a kéményépítők mestere nagyváradi ember, a kőművesek között van néhány Nyárad-menti is, a pionírházban temesvári származású, fiatal mérnök vezetésével légpárnás csodajárművet építettek a gyerekek, a filharmónia zenekarát kolozsvári születésű karmester vezényli, a történelmi múzeumban egy szecselevárosi asszony munkásmozgalmi kiállítást rendez, a város tereit az ország legismertebb szobrászainak művei díszítik. És ha jól utánanézzünk a dolognak, a bujdosó kuruc vezérekkel együtt itt megfordult Mikes Kelemenről kezdve napjainkig fajtánkbelt is találunk ebben a Duna-parti városban.

Bejártam a város minden negyedét. Az állomás környékén könyvélményeim régi Galacára leltem; a régi központ helyén, romokra épült korszerű városrészre. A vasipari kombinát hétszáz hektáros területén nehéziparunk színvonalát érzékelte a csarnok, a kémény és a magas építményrengeteg. A hajógyárban a külföldi megrendelők elismeréséről olvashattam jelentést, a tervezőintézetben bepilanthattam a város jövőjébe. Mindabból, amit láttam, arra következtettem, hogy jó itt megtelepedni, dolgozni, jövőt alkotni.

Igy aztán nem volt nehéz megérteni azt a halk szavú, itt megemberesedő férfit, aki csaknem egy évtizede él ebben a városban, és jelenét és múltját kutatva gyökeret eresztett. Olyan maga faragta gyökerű ember ő, akit munkája és megszerzett környezete óriásmarokkal idefog. A városhoz méltóan, ahol vas, hajó és lakónegyed csakis nagy számokban fejezhető ki; képességeihez mérten a lehető legnagyobbra tervezte életpályáját.

Halk szavú emberem történész. Kolozsváron végzett. Helye volt többfelé. Végül a galaci főiskolához szóló kinevezést fogadta el. Diáktársait kérdeztem: mondták vasszorgalmúnak, közepesnek, egyszerűnek. A sohasem kivagyiskodó embereket illetik ilyen jelzőkkel. Nem feltétlenül dicséretnek szánják az effajta vélemény. Csak az első döntő tethöz mérve válhatnak az ilyen kvalitások erőnyé.

Feleségével döntött az ideköltözésről. És döntésükkel mindketten kiléptek a közepszerűségből. Vállaltak valamit, amihez már a kezdet kezdetén bátorság kell. Mert nem is olyan egyszerű az, hogy elmegyünk egy idegen helyre, ahol senkit sem ismerünk, és senki sem ismer bennünket, felmutatunk egy papírt, és erre megbíznak bennünk, munkát adnak, felelősséget, lehetőséget terveink és egyéniségünk kibontakozására. Hajlamosak vagyunk arra, hogy lenézzük az ilyenfajta

bátorságot. Megnyugtatóbb, amikor ismerőseink keresik és a szülői ház környékén, rokonok, barátok mellett találják meg a nem mindig nekünk való, de elfogadhatónak mondott munkát. Úgy tűnik, igen. De hosszú távon nem mindig egyeznek terveink a gyáván és kényelemből hozott döntésekkel. Persze más az, ha csupán a jó kereset hajt el idegenbe, és más, amikor a hivatás kényszerít el otthonról. Beszéltem hajóépítővel, aki „legyalogolna a térképről”; csakhogy hajógyárban dolgozhasson. Följegyeztem egy olvasztár vallomását, aki sehogy másként, csak dübörgő kemencék előtt, a csupán messziről és híradófilmről szép szikraesőben tudja elképzelni életét. Ez aránylag könnyen érthető. De mi a történetész munkájának, vállalásának indítórúgója, a humán értelmiségié, ha nem az, hogy talán még inkább, mint bárki másnak, benne kell élnie a mában, éreznie kell a közösségi élet lüktetését, saját jövőjével kell tudnia azonosítani a város jövőjét. Az átértézt feladatok és a tudatos önmegvalósítás súlya szülte a történetészházaspár bátorságát. Egykori kollégáik jó ideig semmit sem hallottak felőlük: „Galacra mentek, ott élnek...”

A Politechnikai Intézet társadalomtudományi katedráján kapott beosztást. Felesége két évig a városi könyvtárban dolgozott. Kivárta, amíg a helyi Történelmi Múzeum kutatója lehetett, ahol önálló kutatási területe van.

Hétköznapi érkeztek. Nem fogadták őket virággal és ígéretekkel. Naponta százak telepedtek meg akkor a városban, ezrek dolgoztak a Duna-parton, a város nevéhez az újságírók az építőtelep jelzőt illesztették a leggyakrabban. Tanulságos történetek maradtak abból az időből. Mesélik, hogy mikor megérkezett az első ércszállítmány, mindenki kiszaladt fogadására a rakpartra. A kapitány mellett büszkeség feszítette, óriásnak képzelte a legjobb esetben is csak közepesnek mondható teherhajóját. Tíz-tizenöt tehervonatnyi ércet hozott, és azt hitte, hogy ezzel a mennyiséggel huzamosabb ideig ellátja a kombinátot. Büszkeségét, akár egy léggömböt, a vezérigazgató pillanatok alatt lelohasztotta. Azt számította ki előtte, hogy a teherhajó rakományát néhány óra alatt megeszik a kohók.

Ezt a történetet nem azért mesélik Galacon, hogy az ember kicsinységét szemléltesse. Ellenkezőleg: hogy erejét, lendületét a helyhez illőre méretezze.

Történetész-házaspárismerőseim – Mihály Imre és neje – ehhez a kötelező követelményhez tartották magukat.

Mihály Imrével úgy ismerkedtem meg, hogy egyik galaci sétám alkalmával a művelődési ház falragaszáról rám világított a neve. A hazai munkásmozgalomról hirdettek előadást, amelynek (mint később megtudtam) ismert és kedvelt előadója. Megkerestem az intézetben. Könnyen ráakadtam; diákjai közül néhányan anyanyelvén köszönnek neki. A galaci műszaki főiskola hajóépítő és élelmiszeripari szakáról híres. Mihály Imre elbúcsúztatott néhány évjáratot, az elismerésért keményen megdolgozott. Több dolgozata őrzi kedvelt munkájának eredményeit. Dolgozatainak nagy részét a feleségével együtt írta. Felesége ideális munkatárs. Arra kér, ha írok róluk, ne felejtsem megemlíteni, hogy közös munkájuk nem egymás kiszolgálása, hanem kiegészítése. Aprónak tűnő, de lényeges különbség.

Szaktekintélyek hivatkoznak dolgozataikra. Mihályné írásait, első olvasásra is, arról lehet megismerni, hogy mondatai oldottabbak, olvasmányosabbak, mint férjéé, aki szűkszavú, szigorúan tudományos veretű szöveget alkot. Ha összegyűlt egy–egy dolgozat anyaga, napokig folyik a vita, amelyben nincs győző és legyőzött, nem lehet megsértődés, hiábavaló a harag: Irigylésre méltó helyzet. Már az egyetem padjaiban ideális házasságukról beszéltek.

Két ember szorgalma sokféle akadályt, a szellemieket is ledöntheti, ha azonos célt választanak maguknak. Mindketten a XIX. század második felét szemelték ki kutatási területül. Főleg galaci témákkal foglalkoznak, Alaposan ismerik a város iparosodó éveit, évtizedeit, munkásmozgalmát. Rengeteg izgalmas adatot gyűjtöttek és dolgoztak föl, emésztettek meg, értékelték az eseményeket. Nagy feltűnést keltett a galaci élelmiszeripar fejlődését feltáró dolgozatuk, amely a Danubius első számában jelent meg. A marxista eszmék Galac–városi elterjedése a múlt század végén című munkájuk hasonlóképpen. Mihály Imre mondja, minden dolgozatát, eredményét élettársának köszöni. Doktori dolgozata ugyancsak munkásmozgalmi téma: a marxizmus romániai elterjedésével foglalkozik a szociáldemokrata párt megalakulásáig. Közben megírta Galac megye monográfiájának egy részét, a munkaközösség, amellyel ezen dolgozik, népes, de a ráeső rész a legerjedelmesebb.

Szerettem volna ennek a két galaci embernek eddigi élettörténetében fellelni a város, a környezet hatását. Kell valami kapcsolatnak lennie példásan értelmes életük és maguk választotta lakóhelyük között. Elmentem a Történeti Múzeumba. Éppen átrendezték a termeket, várostörténeti kiállítás készült, türelmet igénylő, bibelődő munka. Mihályné arról beszélt, hogy nem szeretnek begubózni. Barátaik, kártyapartnereik is vannak, kellemes kirándulásokat tesznek a közeli szigetre, amelyen régi római várat fedeztek fel, segítenek az ásításoknál. Sétálni szoktak a Duna–parton, ott, ahol a kétárbocos hajóvendéglő ring a vízen, elnézik a zászlódíszben tovalahadó hajókat és az alig mozgó nagy, furcsa uszályokat. Ilyenkor Mihályné érzi, hogy boldog.

3.

Megkérdeztem Mihályékat, miként viselik el életük különféle megrázkódtatásait. Nem azt válaszolták, hogy nincs ilyen. Egyszerűen nem emlékeztek semmi olyanra, ami különleges idegtornával járt volna. Egyszer a főiskoláról a pedagógiai intézetbe akarták helyezni Mihály Imrét, magasabb beosztásba. Végül úgy döntöttek, hogy nem engedik el. Mindössze ennyi történt velük az elmúlt évek alatt.

Másféle gondok izgatják őket. A történelem sokféle összefüggésű dokumentumai, a meglévő és lappangó feltárára, értelmezésre váró anyag, az összefüggések munkára hívó, gondolati útra kényszerítő ereje az, aminek nem lehet ellenállni. Nem tudom pontosan, milyen érzés lehet huzamosabb ideig egy város közel-múltjában kotorászni. De nem hiszem, hogy megtehető ez anélkül, hogy magáé-

nak ne érezné az ember azt a helyet, azt a múltat, amelynek történelem-darabkáját feltárja.

Milyen kötelékek, miféle gyökerek kötik Mihályékat Duna-parti ipari fellegvárunkhoz? Sokszor elkezdett, sokféle kanyargó beszélgetéseink gondolatai magánoszalagjáról az idők folyamán itt megtelepedett magyarok iránti érdeklődésüket idézem most vissza. Azt a megállapításukat, hogy a székely emigráció célpontja nemcsak a tengeren túli új világ volt, hanem néhány Duna-menti és munténiai város is. Gyertyagyártók, famunkások és „mindenesek” telepedtek meg először Galacon. Fazekasságot folytatott itt egykor az öt Szabó testvér. 1893-ban a munkáltatók elleni harcban tucatnyi péket vesztett a város. Kiutasították őket. A Göetz-féle fűrészüzem munkásainak csaknem fele erdélyi volt. Református imaházuk 1896-ban épült, 1934-ben az iskolájuk. Följegyezte a történelem, hogy a század elején a famunkások szakszervezetének galaci küldöttei között egy Veress Sándor nevű munkás is volt. Tudományos munkát egyelőre még nem szándékoznak írni a spontánul összegyűlt anyagból, de egyszer majd erre is sor kerülhet. Galaci kötődésük is múlhat ezen, hiszen bármilyen óriásira növekedjenek eddig kialakult gyökereik, végül is a közös múltból föltárt emlékek csakis tovább erősíthetik ezeket, hogy a valóság és a virágzó jövő megingathatatlanul álljon.

Szép ez a város. Valóban mágneses vonzása van. Néhány napig engem is fogva tartott. Számos pontjáról csodáltam lüktető gyarapodását. Egy vízrebocsátás előtt álló hajó csinos fedélzetéről, a Brăilába igyekvő vízbuszról, egy külvárosi utcából, a dombtetőn nyújtózkodó, tavaszi ruhás parkból a kombinát és a város közé emelt karcsú viaduktról. Sehol sem éreztem magamat idegennek.

A Mihályék erkélyéről a város háborúban lerombolt részére látni. Régi világ, zezgugos utcák, nyomorúságos viskók, kiismerhetetlen pinceraktárak, emlékek közé kényszerített múltja fölött állunk, tetőtől talpig újban. A tervezőintézet érdekes épületéről hallottam szakszerű magyarázatot. Vendéglátóim újabb és újabb információkkal tömtek kedveskedve. Illatok és fények keringtek a levegőben. Frissen lehelt ránk a házak között előbukkanó folyó. Súlyosan és szüntelen-végtelen hömpölygött alattunk a Duna.

§ Az ember csakugyan lehetne a föld virágaö

1.

Az egykor tüdőbajosok és malmok városának nevezett Alexandriából indultam a hajnal hűvösében, az előző esti, megyeközpontnak kijáró utcai nyüzsgés emlékével, az épülő és iparosodó város tájékozott embert is meglepő, jövőbe mutató jeleinek érzékelésével. Fölfelé igyekeztem a Călmățui mentén, Zaharia Stancu szülőfalujába. Három évvel ezelőtt jártam itt Alexandrián, és akkor sehogyan sem értettem, miért épp ez a szanaszét dobált, alacsony és szegényes házakból, rendezetlen utcákból összeálló helység a megyeközpont. Ma már a szálloda kilencedik emeletéről látni lehet a várost új lakónegyedeivel, ipari övezetével. Este a főutcán korzózik a fiatalság. Számukból és a szokásból arra következtethetünk, hogy a városnak jövője van. A környékről beözönlött fiatalok helyüket keresik, ismerkednek, hogy beleszokjanak a város nyújtotta előnyök és igények ma még kuszáinak tűnő birodalmába.

Zaharia Stancu regényeinek Omidája a valóságban Salcia, az író szülőfaluja. Városok három-szögében, Alexandria, Turnu Măgurele és Roșiori de Vede között fekszik a teleormani síkságon, egyforma távolságra a Dunától és az Olttól. Arra számítottam, hogy tikkadt, néptelen kis falvak sorjázna majd erre az út mentén, és ingázó munkásokkal teletömött kocsik jönnek velem szembe, nyomukban a felkavart por tompítja majd a reggel friss fényességét és a madárfüttyöt.

Nem egészen így történt. Az út két oldalán beláthatatlan területen búza- és kukoricatáblák váltakoztak. A derékig érő kukoricásban emberek. Néhol egész falura való tömeg. Az egyik faluban néhány százan, többnyire asszonyok, maguk mellé fektetett kapával és elemózsiás batyuval ülnek a sánc szélén. Vidám terefere, énekszó hallatszott.

– Mindjárt itt vannak a kocsik. Az elnöknő nem hagyja, hogy gyalogoljunk...

Az elnöknő azt mondja, nem hagyja az embereket hiába fáradni. Különösen az asszonyokat nem, mert a kapálás után még éppen elég dolguk van. Ionescu Ștefaniának hívják az elnöknőt, láthattuk a tévé képernyőjén, a Közelkép című műsorban. Ez az elnöknő azzal tűnt ki, hogy megválasztása után a termelőszövetkezet új székházát átengedte az egészségügynek, beteggondozót alakítottak belőle. A fiától azt kérdezte a riporternő: mi lesz belőle?

– Agronómus, mint apámból és anyámból – válaszolta a fiú gyorsan,

– Jól van, fiam – mondta az anyja, miután elment a tévé kocsija –, mióta tettél le a matematikáról?

– Nem tettem le róla. Az agronómus pályát csak úgy bementam, ha már ezt a választ szerette volna hallani tőlem az elvtársnő.

– Az igazat mondd! Mindig az igazat! – mondta az anyja.

- Mindig? – mosolygott a fiú.
- Igen – felelte az anyja szigorúan.
- Most is?
- Mindig!
- Hát akkor jobb, ha tőlem tudod meg, hogy az elvtársnő sok mindenben pontot tett a dolgokra, de itt-ott lakkozott is. Nem tetszett, hogy többet dicsért a kelletténél... Máskülönben minden O.K.
- Hát ilyenek a mostani fiatalok! – állapítja meg valaki a várakozók közül. Öröm és büszkeség a hangjában. Munkakezdéshez jól fognak, sőt nagyon is kellene az ilyen igaz történetek.

2.

Kenyérrel tele asztallap a táj, arannyal tele kincseskamra. „Itt nálunk, a hosszú, keskeny és szegény Călmățui-völgyében...” Itt, ahol főleg puliszkán éltek az emberek, és földkunyhóban laktak, rongyokban és mezítláb jártak. Itt, ahol minden nyomorúság ellenére úgy születtek az emberek, mint ahogy szilvaéréskor potyognak a hamvas-kék szilvák. És ugyanilyen sűrűn hullottak el sebes háttal, sebes lábbal, sebzett lélekkel – úrtól, nincstelenségtől, kilátástalanságtól. Mikor is? Épp egy emberöltővel ezelőtt. Csak egy emberöltővel. Szerencsém volt, nem kötelező olvasmányként kaptam kézhez Zaharia Stancu Mezítlábját. Bennem végleg úgy maradt meg, mint a Réz Mihályék kóstolója, amelynek valóságos világában magam is éltem, és amelyhez úgy társítottam a Mezítláb világát, mint egyikünk nyomorúságát szoktuk a másikéhoz, testvéri egyetértésben. Szép, szomorú könyv ma is a Mezítláb. Most, hogy újralapozom az író szülőföldjéről írt műveket, újra szívemhez ér az itteni emberek emberség-melege. A század eleji riasztó nyomorúság ellenére nyílt szívű, egyenes emberségtől szépült Zaharia Stancu könyveinek világa. Ehhez illeszttem ezt a kora reggeli beszélgetést és sé-tát, amely a Călmățui mentén fölfelé visz, az író falujába.

„Maga, bácsi, úgy ír a Călmățui-ról, mintha a Călmățui a Mississippi lenne” – írta évekkel ezelőtt valaki az írónak, aki egy ankétban így válaszolt: „Nem tudtam, és most sem tudom, hogy ezekben a szavakban mennyi az igazság. Annyit tudok, hogy minden igyekezetemmel azon voltam, úgy írjak a Călmățui-ról, mint a Mississippiről, és szerény szülőfalumról, mintha a legszebb és legelbűvölőbb emberi település volna.”

Szél borzolja a gabonátáblákat. Hajladoznak, susognak az útszéli eperfák. Frissítón arcomba legyez a gépkocsi ablakán bepréslődő reggeli levegő. Eszembe jut az ars poeticának beillő anyai kérdés és Darie fogadalma:

„Lefekszem, Anyám betakar. Végigsimítja homlokomat. Suttog, hogy csak egyedül én hallom:

– El ne feledd, Darie. Semmit el ne felejts. Mondd el majd a gyermekeidnek. S a gyermekeid gyermekeinek is meséld el... Hallod-e, Darie? El ne feledd... El ne

feledd, Darie...”

„Nem felejttem el, Anyám” – fogadalmát megtartotta az író, és gyermekeinknek, a világnak meséli immár mindörökké a múltat. Emlékeink nélkül rideg, embertelen lenne a jelen, elképzelhetetlen a jövő. Szél, szülő, anyaföld szelleme, könyv és élőszó biztat mindenkoron emlékeink, megélt életünk tapasztalatainak továbbadására. Kapunk és adunk, ez életünk önmagában rejlő szépsége.

3.

A Călmățui hosszú, városoknál elterpeszkedő és gazdag völgyében élnek még néhányan Zaharia Stancu könyveinek hősei közül. Följegyezte a „helyi történelem”, hogy Dinu Turturică, az író barátja, az iskolában vele egyformán jól tanuló hajdani versenytárs olyan nagy ember lett, hogy autogramjáért sorba álltak az iskolások. „A vizsgán mindketten valamennyi kérdésre megfeleltünk. Tanítónk és a másik tanító, aki a szomszéd faluból jött át a vizsgára, mindkettőnket megdicsért. Virágkoszorút nyújtottak át nekünk. Átvettem a koszorút, és kimentem a patakra fürdeni. A koszorút a vízbe hajítottam, hadd ússzék lefelé, a Duna felé...” Dinu Turturică a koszorút apja mellén összefogott kerges kezére borította. Aztán lezárták a koporsót. Dinu Turturică egyszerre családfő lett. Nem tanulhatott tovább. Napszámba járt. Öt év múlva, amikor nem illett már gatyában mutatkozni, hiszen nagy legény volt, összegyűjtött annyi pénzt, hogy vásárolt egy nadrágot magának. A nadrág papírból volt, az első esőzéskor szétmállott. 1947-ben ő volt a falu első demokratikus bírója. Most nyugdíjas. A lányából, aki apjához méltóan kitűnően tanult, orvos lett. Lánya férje is orvos, a motrui klinika igazgatója.

– Hát azt nem lehet, hogy regénybeli alakom árnyékában éljek, azt akartam, hogy valamennyire fejlődjek. Hiába vagyok én regényhős, egyszer csak meghalok én is...

Ma a három falu, Tudor Vladimirescu, Băneasa és Salcia csaknem összeépült. Az új házak homlokzatára a kettőbe választott évszám között a tulajdonos nevének kezdőbetűi. Sok az új ház és sok a házak oldalára erősített kis fekete tábla. Regrete eterne – olvasni rajtuk, és alatta egy–egy név, a születés és a halálozás évszáma...

Örökké fájlaljuk...

Egy virágoskertes, családi ház mellett, amely maga a néptanács épülete, utcácska lapul. A saroktól száz méterre világítóan tisztára meszelt kútkáva. Idősebb aszszony vizet mer a kútból.

– Igen, fiam, ez a Zaharia háza – mutat a kút melletti telek felé, ahol három kisebb épület bújik meg a fák lombja mögött.

– Nyomja csak be a kaput, otthon van a nővére, Elisabeta...

– A régi házat lebontottuk, és ezt az újat építettük helyette – gondolkozik el Surugiu Elisabeta, aki néhány éve egyedül él a házban, amióta a férjét elvesztet-

te. Leültet. Rendre leszedi, s elém rakja a képeket a falról. Nehéz sorsú parasztember–arcok néznek vissza rám a megsárgult fotográfiákról, nagy a rokonság, a környező falvakban mindenütt él rokona, most már többnyire azok fiai, lányai és unokái, akik Zaharia Stancu könyveiben szerepelnek.

– Még élhetett volna, hiszen sokan vannak a családban olyanok, akik meghaladták a nyolcvan évet – mondja elérzékenyedve az író húga, akit a balladásan szép siratóból ismerünk.

„Mindig csak dolgozott, csak írt és írt, rontotta a szemét... Amikor időnként meglátogattam, leültetett, és kikérdezett. Mindenről és mindenkiről tudni akart, és én elmondtam neki, mi történik a faluban. Most már nincs kinek beszámolni. Amióta meghalt, jönnek az ország minden részéből, és kérdezik tőlem, itt született-e Zaharia Stancu? Mondom, hogy itt született, épp ezen a helyen állott a régi ház, ezt az újat éppen arra a helyre építettük, persze, nagyobbra. És azt mondják az emberek, akik lefényképezték a helyet és a kutat, amiről megírta, hogy a legmélyebb a faluban, azt mondják, hogy emléktáblát kellene tenni ide és emlékszóbat nyitni. Turnuban már nyitottak egy emlékszobát, és könyveiből elhelyeztek ott vagy kétszáz kötetet. Másik százat ide hoztak az iskolába, mert nagy tiszteletnek örvendett, amíg élt. És most is... Egyszer, még gyermekkoromban történt, hogy hazajött. Sokan voltunk, nem volt helye az asztalnál. Aztán nemsokára elment, és írni kezdett, és egész életében csak írt, csak írt, a végén már egészen meggyengült a szeme. Még élhetett volna...”

4.

Salcián van könyvesbolt. Az egykori kocsmá helyén székel. A könyvesboltban egyetlen Zaharia Stancu-könyv sincs. Mind megveszik a helyiek. Magukról olvashatnak bennük, a „csak most történekekről”, arról, ami nem az időben, hanem a valóságban oly messze kerül a mától. Most itt érthetően nem az a probléma, hogy a gyerekeknek nincs helyük az asztalnál. Kenyér is van és jövő is. Mégis elmennek a fiatalok. A könyvesboltban egy riportkötetre bukkantam, Zaharia Stancu emlékének ajánlotta a szerző, Ion Lazăr. A Călmățui vidékéről ír a riport, az egykori rengetegről, amelyet a vándorló népek Deliormannak (innen a Teleorman elnevezés), vad, vagyis bolond erdőnek hívtak, és a mai „rengetegekről”, amit mi iparosításnak, szocialista átalakításnak tudunk.

– Az embert soha sehonnán nem a boldogság hajtja el. Más okok... – mondja egy Salciával szomszédos községből Roșiori de Vede városba költözött szövő. Az ötvenes évek elején indult el otthonról, a „sokan voltunk” miatt. Egy másik szövő, Ștefania Stoiian, kilencszáz hozzá hasonló szövőlánnyal együtt már más indítást kapott. Plopii Slăvițești-be való. Érettségi után helyezkedett el.

– Az én városom tele van örömmel. Épül. Persze nem könnyű, sohasem volt könnyű az asszonyoknak. De ha ezt kijelentem, mit érek vele! Ugyanakkor azt is kijelenthetem, hogy néha a nők elképzelhetetlenül törekvőbbek, mint régen, ta-

lán még a férfiaknál is energikusabbak.

Összejártam ezt a várost is. Ideírhatnám, hány új tömbház épült benne az elmúlt években, hány új gyár. Felsorolhatnám a város növekedésének vagy helyesebben: átalakulásának más adatait is. Nem teszem, mert gyorsan változó, szinte naponta növekedő számról van szó. Ahogy egy cãrlomanui öreg mondja:

– Behatolt hozzánk a város... – Hogyan?

– Hát a villannyal, útjavítással, aragáztartályokkal, új iskolaépülettel...

– Ezek szerint ebből a faluból nincs elvándorló és ingázó?

– Dehogy nincs! Az emberek városon akarnak dolgozni. Fizetésért, kenyérért, szalámiért, a kávézásért.

– De hát maguknál nincs üzlet?

– Hogyne volna, csakhogy egy üzlettel még nem lesz a faluból város...

Ezek a mai gondok.

És egy kotrógépes fiatalemberéhez hasonlóak. Ez a fiatalember szerencsét próbált a színművészetin.

– Sikerral megbuktam – mondta keserűen egy kotrógépkezelőnek, akit éppen kint találtam a határban. Sikertelen vizsga után az ember legszívesebben nekiindulna a világnak. Ez a fiatalember is tele volt keserűséggel, nekiindult a világnak, éppen csak megállt egy percre a tágas mezőn szót váltani a kotrógéppel. Aztán másnap is kiment. Egész nyáron át, amíg kitanulta a szakmát. Most már „saját” gépe van, és nem fél az időtől. Inkább kifutna a világból, mintsem potyára töltse „minden perc drága” idejét.

5.

Salcia első emberét nem találtam a posztján. Nem a kora reggelért, hanem mert fontos ügyek tárgyalása végett bement Turnuba. Chirica Stanca technikusi minőségében libaoltás-ügyben járta a házakat. Egy fiatalembert találtam az irodákban, aki „félnormában” vagy talán beteg apját helyettesítette a rendcsinálásban, amit egyszerűbben takarításnak szoktunk nevezni, ha asszony végzi. Mondom, hogy egy fiatalemberről van szó, aki munkáját folytatva készséggel válaszolt kérdéseimre. Tőle tudom, a község évtizedünk végére az eddigieknél is gyorsabban fejlődik. Különben később átkísért egy átjáró terembe, ahol a község távlati fejlődését falra erősített tervek szemléltették. Malom, vágóhíd, pékség, bortöltő állomás épül vagy gyarapodik a következő években. Az iskola pedig harminc tantermes lesz, háromszáz gyermek lakik az internátusban, tornaterem épül, és nyolc teremben helyezik el a műhelyeket.

– De hiszen ez nagy iskola lesz!

– Líceum – kapom a pontos választ.

Most már tudom, minek az a százkötetnyi adományozott könyv. Az sem kétséges, hogy ezt a líceumot Zaharia Stancuról fogják elnevezni.

6.

„Mindenfelé rokonaink vannak, a Duna mellett, sőt még az Olt mentén is, onnét felfelé, ahol az Olt a Dunába ömlik, még Slăvitești községen túl is. A Duna men-

ti rokonokkal ritkán találkozunk, az Olt mentiekkel gyakrabban.” Az író rokonai-
val nemcsak könyveiben találkozunk, és a valóságban sem csak a vér szerintiek-
kel. Ahogyan rokona volt neki a táj minden „földhőztapadt” embere régen, most
rokonai még számosabbak. Magunkat is beleszámítom. És az utánunk követke-
zőket is. Az író szándéka szerint, mai és holnapi gondjainkkal együtt. Befejezhe-
tetlenül...

Merre van a Sánta angyalok utcája?

– Bontják a Zokogó majmot – mondja apósom a Május 1 utca sarkán, és erre meg kell állni egy pillanatra a hangyabolyban, amit városi forgalomnak nevezünk. A megtorpanás részemről kétszeres indítékú: apósom hangját jókora bánatfoltok tompítják. Meghatódását érzékelni kell, legalább egy együttérző hümmögéssel. De az illemen túlmenően az egykori majom–rajzos firma feliratának felidézése az utóbbi évek egyik legolvasottabb hazai könyvét, Bálint Tibor Zokogó majom című regényét juttatja eszembe.

Miközben két fényes Dacia között kivívjuk a gyalogosokat megillető elsőséget a zebrán, és megközelítjük az egykori mulatóhely szegényes épületét, arra gondolok, hogy nekünk, háborút is látott vagy háborúban született kolozsváriaknak nemcsak olvasmányi időre kimért élmény, régi dolgokból pillanatnyira fölhorgadó hasonlóság fölötti öröm ez a regény, hanem olyan, mint a bennünk csimpaszkodó gondolat, a homlokunkba évődött ránc, a megszokott mozdulat és a gyakori használatban hozzánk ragadt szó, a régi tükörből magunkra vetett pillantás. Ez a regény is bennünk van. Sokféle szereplőinek hasonmásaival jártuk a hóstátiakban gyérülő városi nagypiacot, tülekedtünk a mozi jegypénztáránál és földgázt szipogó autóbuszokon, melyek asztmásan és kopott izületeikben nyikorogva hordozták a külvárosból mindig is a központba vágyó népet, hogy Mátyás király lova árnyékában néhány órányit a feltámadó igazságot remélje. Tessék csak fellapozni ezt az emlékmű szépségű regényt, domborműveiről régi külvárosainkra ismerünk.

A magam részéről ma is szívesen élek a regény színhelyén. Szülővárosomban ugyanis évtizedekre visszamenőleg nem a Fadrusz–szobor környékén, hanem a külvárosokban mondják ki a legelhihetőbb igazságokat. Különben, amíg kétezer éves városom központjának változásait gyengéd szellőként formáljuk, külvárosa-ít valóságos teremtvő viharban alakítjuk újjá.

Kétszobányi szélességű parcellán épült a ház, amelyet kívülről, belülről megtekintünk, már–már olyan alapossággal és merészséggel, mint aki dagadó pénztárcával vásárlókedvében van.

– Nem ér pénzt ez a bontás – hallom a jóindulatú figyelmeztetést, amikor a keret nélküli ablakok előtt összenézünk.

– Hanem a Zokogó majom tulajdonképpen a pincében volt – néz vissza apósom vagy négy évtizednyit küzdelmes élete emlékeibe. – Itt volt a bejárata – mutat a felfedezés örömeivel az utca felőli falra, ahol a befalazott ajtó nyomai látszanak.

– Aztán le kellett menni a pincébe. Olyan álszuterén–forma volt, emlékszem, jól lehetett itt enni–inni. Zene is volt és tánc, szóval minden... Kedvelt helye volt a magamféle fiatalembereknek. – A „magamfélén” apósom nem kevés önérzettel az egykori iparos legényeket érti.

Átmegyünk a túlsó járdára. Innen többet látunk. A lebontásra ítélt ház előtt új autóbusz-megállónak festenek fehér keretes négyszöget a munkások, odébb, a valamikori vármegyeházzal szemben, talán éppen Brassai lakásának közelében új, sokemeletes épület magasodik az udvarban. A Zokogó majom valahogyan nem talál ide. Sejttem, hogy soha nem is talált ebbe a környezetbe. Az író is azért vitte regényében a Kövespad és a Sánta angyalok utcájának sajátos forgatagához sokkal közelebb. Vajon mi lesz a helyén?

– Megírja majd az újság... – mondja apósom. Veszünk is egyet a főtéri újságos-bódében, a fürge nyugdíjas rögtön belenéz és egy rikkancs szájába beillő szenzációt emel ki belőle. Aztán vigyázva összehajtogatja az újságot, elteszi ebéd utánra.

*

„KERESKEDELMÜNK EGYIK CÉLKITŰZÉSE a kiskocsmá jellegű italmérések felszámolása. A megyeszékhely központjában ma már korszerű, az igényeknek megfelelő falatozókká alakították át az italboltokat. A napokban közéletmezésünk térképéről újabb „fekete folt” tűnt el: a Lenin út és a Pitești utca kereszteződésénél – az italbolt helyén – a civilizált kiszolgálást biztosító nappali bár nyílt.”

*

Ha valamelyik ház lakója olyan botrányosan viselkedik, hogy miatta a többi lakónak nincs nyugalma, milyen módon lehet eljárni? VÁLASZ: Ha egy lakó magatartásával lehetetlenné teszi az együttélést a lakásban vagy az épületben lakók számára, vagy megakadályozza a többi lakót lakásuk normális használatában, bírói eljárással kilakoltatható.”

*

„Az ipari cikkek kereskedelmi vállalata ebben az évben arra törekszik, hogy minél gazdagabb áruválasztékot biztosítson a lakosságnak. Gondoltak a háziasszonyokra is...”

*

„A »LIBALÁB–FA« VÉDELMEBEN. Nem először esik szó lapunk hasábjain arról, hogyan óvhatnánk természeti emlékeinket úgy, hogy jól beilleszkedhesse-nek a korszerűsödő városképbe.”

*

Egy másik sétánkon ráérősen állunk a Pata utca végén, az utcakereszteződésnél. Surroga jönnek a trolibuszok, itt találkozik a 3-as, 30-as és a 25-ös, fentről a Borháncs felől jönnek a 22-es és a 24-es fürge autóbuszok. Az egykori Bivaly-rét előtt állunk, sárkányeregető hely volt ez mindig. Most félkörben hordozott tekintetünk sok ezer ember lakóhelyét látja, négy- és tízeletes tömbházak tel-

jességében csak repülőről belátható rendjét, a köztük kanyargó sétányokat és játszótereket, virágágyásokat és a már derékig érő sövényeket: bizony, már több mint egy évtizede kezdődött itt az építkezés.

– Hát, ami az utcákat illeti, az évtized kevés volt hozzá, hogy megszokjuk! – állít meg a lelkendezésben apósom. Ez alkalommal rosszallása egyenesen nekem szól, mintha a negyed lakosaként nekem kellene vállalnom a felelősséget azért, hogy még mindig oly nehéz megtalálni valakit a furcsa nevű utcákban, mint azt a bizonyos tűt a Bivalyrét szalmakazlában. Hogy bizalmát némiképp visszanyerjem, elmesélem: címmel és telefonszámmal felszerelve órányit hiába kerestem itt a drámaíró, és az úton senki, de senki sem biztatott azzal, hogy „fog ez menni”.

Hosszú a Pata utca. Nem szeretem, mert a troli „húzza az időt” rajta. Meg aztán szélesebb külvárosi utcákhoz szoktatott a gyerekkorom, a Nádas menti utakhoz, amelyek a papfalvi keresztútig egyhuzamban jók voltak a futballozáshoz.

– Amióta csak tudom, mindig Pata utca volt a neve, és egy mezei útban folytatódott, amelyen Patára jutott az ember... Itt dolgozhatott a regénybeli Kálmánka apja – int apósom a baloldalra, ahol a dombba kapaszkodva két házat összefog egy keresztbe épített harmadik.

– A felszabadulás után tették rendbe és bővítették, amikor már nem volt meg a pékség... Legelőször ide udvaroltam a szomszédba...

A kevély, tornácos ház előtt megállnék, de apósom sietős ismertetésbe kezd, miszerint ebben az utcában mindig nagy volt a sár, a kereszteződéseknél kocsmák és mézsárszékek vetekedtek a szegényebb rendű fűszeressel. Pékség három is volt a Pata utcában. Egyik még működik. A friss kenyérillaton kívül nyomorúság és keserűség úszott a levegőben; édesnek itt csak annyiban volt mondható az élet, amennyire a törökmézeselek cukorkáikkal megédesítették: a környéken laktak egy nagy házbán.

A Györgyfalvi út aljában van még annyi összeeskabált putri, hogy megkönnyíti a visszaemlékezést: ilyen hely épp elég volt a „kincses város”-ban. Például a Fellegvárra vezető Lépcső utca. Helyét márványtábla jelzi. És a Kalános utca. Éppen most épült helyére egy csokor toronyház.

– Merre induljunk? – tanakodunk a Kispiacnál.

– Ilyenkor – kockáztatom meg – megnézegethetjük a sokféle Böskék sírját a Házsongárdban, barnított, ovális alakú fényképekről, halott magukat feledve mosolyognak le ránk a márvány sírkövekről.

– Ha a Méhes utcán lemegyünk – szól az ellenterv –, a Kövespadra érünk. Ott van valahol a Pillangó utca is. – Apró utcákba térünk, ahol köszönnek egymásnak az emberek, egy ismerős hóstáti megállítja értünk lovas szekerét, a Pietroasa nevű családias kiskocsmában ellenőrizzük a ráérős délutáni csöndet. Aztán megyünk tovább. A 2-es trolin. Az újjáépített Mărăști téren és a régi Téglás utcán. „Hol is volt a szamosfalvi vámház? Működik még a pékség? Szépen kiaszfaltolták a strekk melletti utcát.”

Átmegyünk a vasúti síneken. „Ej, régen gyakori volt itt az öngyilkosság. Ide jött,

aki már nem bírta tovább...” Apósom nem látta még az új Szamos-hídat, amelyen a széles aszfaltos út átvezet a gyárnegyedbe. Most megvizsgáljuk, számba vételezzük.

„A jobb parton a fűzfabokrok mögött a bolgárok kertjei húzódtak...”

– A téglagyártól a vízfolyás irányában gyógyszergyár, gyűjtőgyertyagyár, köszőrűgépgyár, kiskazángyár, kerámiagyár, nehézgépgyár, egyetem... – sorolom az egykor Szamosfalváig húzódó szántóföldek mai lakóit. Az Irisz felé indulunk,

– Hol lehetett a Sánta angyalok utcája? – Kérdésem nem okoz meglepetést. Apósom zsebében van Kolozsvár város utcanévsora. Kétezer lejért vette a felszabadulás után.

– Ilyen utca nincs is! – bizonyítja. – És az angyalok, még a sánták is, régen elrepültek... Emlékük már csak bennünk, öregekben és jó könyvekben él...

Hazafelé vesszük utunkat. Egy jó nevű cipészfirma előtt megállunk, mert apósom egykori kollégájáról van szó. Dióhéjban annyi életének története, hogy „semmire sem vitte”. Benézünk a léckerítésen, az udvar közepén gondosan letakart Dacia „emeli” a ház fényét. A továbbiakban megvizsgáljuk és igen biztatónak találjuk az orgonabokrok idén korán duzzadó rügyeit.

– Baj van – mondom később –, ebből a városi sétából kifelejtettük a fiatalokat!

– Benne vannak – mutat a robogó buszból apósom a terebélyesedő városra, és hosszasan azt magyarázza, amit a költő „dugott a fülébe” egy gondosan megőrzött, kemény kezével sokszor maga elé simított ünnepi lapszámban olvasott versével:

Ember, tízszer tíznél többször tízezer élt itt,
érezte leveles szélben a fürge időt,
fürge időt, mely roppant öntudatunknak kedvez
és a szívekben benn, és az agyakban benn,
ahol a versek, a rajzok, a mérnöki munka
– teremnek
abban a távlatban rendezi meg tavaszát –
hogy ez a város még csak szilvavirágnyi
kezdet...

(Lászlóffy Aladár)

Én pedig mit tehetnék egyebet: szép hitét dicsérem.

Mi az, hogy: Enyed?

Sorsunk, a hétköznapivá egyszerűsödő történelem, a soha semmit sem felejtő emlékezet időnként megismétli kérdéseit. Jelképes kérdések ezek, és a lelkiismeretünkben évődő lehetséges válasz sohasem teljes, nem is lehet mindenkit megnyugtató. Az ehhez hasonló kérdések tehát újrafogalmazódnak és tovább élnek a miheztartás végett, összehasonlítási alapunk gránitjaként.

A címben föltüntetett kérdést különben egy tanulságos könyvből vettem, Méliusz József: Sors és jelkép avagy egy erdélyi utazás regénye ezerkilencszáznegyvenháromban tizenkét fejezetben elbeszélve. A több kiadást megért könyv igazolja kérdéseink megismétlésének jogosságát. Kérdéseinket írtam, mert a könyv tele van a mi kérdéseinkkel, egy jelképpé érlettet illik időnként őszinte vizsgálat végett elővenni: Mi az, hogy, Enyed?

„Ezzel kezdődik az élet, a boldogtalanság, a kérdéssel, az ismeretlennel való találkozással, amelynek neve mögött ott a következő ismeretlen, és annak neve mögött a másik. Véget nem érően. Halálig.”

Szabad ellenkezni a hófehér hajú íróval? Már a bemutatkozás utáni percekben megtettem egy könyvkiadó irodájában, ahol véletlenül találkoztunk. Éppen e könyv második javított kiadásának megjelenése előtti hónapokban történt, s egy kifakadásomra szenvedélyesen védelmébe vette a mát, és nagyobb hallgatósághoz szokottan, úgy éreztem, minden fiatalhoz szólt tanácsával: – Regényt kell írni! Mai regényt...

Nyilvánvaló, hogy a háború kilátástalanságában fogalmazó író most így „fordítom” a magunk nyelvére: A kérdéssel kezdődik az élet. Az ismeretlennel való újabb és újabb találkozással. A boldogság a tettben van, amely az ismeretlent megoldja. Abban, hogy látjuk a jövőt. Messzelátóként használva Méliusz József könyvét, még inkább látjuk. Úgy is, hogy magunk felé fordítva, kicsinyített világunkba, múltunkba nézünk vele. Kövessük a második kiadás szerkesztőjének, Csíki Lászlónak ajánlását, és „lelki egészségünkért” mindannyiszor nyisuk fel ezt a könyvet, és „fáradjuk” végig, valahányszor lelkiismereti, nemzetiségi és más kérdések, félelmek, a hatalom és az elnyomatás, a jövő és a demokrácia ügye gubancolódik tett-rekesztő gáttá bennünk. „Tanulóknak a belépés ingyen és kötelező módon!”

Nemcsak a riporter dolga, hogy a jó könyveket magában továbbbírja. Bízunk az olvasóban. A mi dolgunk viszont a tükörtartóé. Kettős feladat, mert a saját magunk megmutatása is szükséges. Ezáltal válik a tükörben látható kép megközelítőleg igazzá. Ezért tartom fontosnak megjegyezni, hogy a temesvári utca többnyelvű forgatagában, biztonságban érzem magam. Az imént szálltam le a Kolozsvár–Temesvár légi járat egyik gépéről. Egy órával ezelőtt még Erdély köze-

pében voltam. A lehető legpontosabban fogalmazva: megnyugtatónak érzem a temesvári utcát. Azt, hogy a munka utáni kora délutáni sürgés–forgásban egymással szót értenek az emberek. Kezdem azt hinni, hogy Bábelben nem a különböző nyelvekkel, hanem a munkával volt baj. A nyelvek itt elcsökevényesedtek! – idézem magamban a város szülöttjének véleményét. De nem hiszem el. Amióta a tudatosság létráján – nemzetiségi hovatartozásunkén is – a társadalmunkat átfogó méretekben, nem csupán értelmiségiekben számolva, magasabbra igyekszünk közös egyetértésben, köznapi nyelvünk tisztán tartása közügy. Nem titkoljuk, de hirdetjük teendőinket, a szocializmusban meghirdetett testvéri közeledés és egymást megismerés parancsa szerint. Ki gondol ma már itt a konkvisztádorságra! Sohasem volt ez a népek kenyere – uralkodni vágyóké, uralkodóké annál inkább.

A Temesvár–Arad között közlekedő délutáni vonatok egyikén, a két óriási fülkére osztott utazó kocszi előszobájában, a még idejében érkezőknek kijáró pótshéken fújom ki fáradtságom a gyarapodó várost átszelő séta után, és barátkozom azzal a megtisztelő gondolattal, hogy a véletlen ajándékaként most olyan utazáshoz kezdek, amelynek állomásai csaknem megegyeznek a hófehér hajú író egykori utazásának helyeivel. S hogy erre megbízatást senkitől sem kaptam? Sebaj! Újabb érv, biztatom magam, figyeljem csak a környezetemet.

Volodimir Drozd könyvét olvastam az úton, a belső zsebemben elférő Délszigetet. Délsziget a jövő városa, a kisregény gyermekhőse szülőfalujának, Pakulnak ellentéte, az „anti–Pakul”. Délszigetre azért kell eljutnunk, hogy onnan utat építsünk Pakulba. Mert oda „minden tavasszal visszatérnek a vándormadarak a napfényes, mesésen sokszínű Délszigetről. Pakul: első szavad hazája; első szerelmedé, az első gyűlöleté... ahová utolsó órádig vissza–vissza–térsz, s ha visszatértél – újból nekivágsz a nagyvilágnak; Pakul – te magad vagy...”

Velem szemben egy lány ül, és fizikát tanul. Mellettem egy csoport orczyfalvai ingázó áll, furcsa németnyelvűkre fülelek. Az egyre–másra libbenő ajtók mögül kártyacsapkodás zaja és vidám nevetés száll. Mire a sarokban támaszkodó fiú átfutja a friss sportlapot, le is kell szállnia. Ürül a kocszi, kényelemesebb helyet keresek, és figyelem a bánsági síkságot. Az író, akit akaratlanul is követek emlékektől terhes útján, csordultig van történelemmel. A történelem, az irodalom, a családja emlékeivel kötötte magát e tájakhoz, s köt minket is. Ma is. Nincs mit hozzátennem. Én nem találkoztam Kosztolányival Aradon, nem kerestem József Áront a város peremén, alig néhányszor jártam Temesváron, egyszer történelmi múzeumában. Mindig sietősen utaztam, körülményesen sohasem búcsúztam, ügyvédet csak egyszer fogadtam. Nem mentség ez, nem is lehet mentségünk a múltunk felületes ismeretére. S a múlton most már közös múltunk emlékeit értjük, tehát a meggazdagodottat. Ehhez is jó ez a könyv, hogy mint a jó leltárkönyvet, időnként kiegészítsük. És hogy gazdagodó Pakulunkból egyre merészebben szebbnek képzelte Délszigetre elvagyunk, és merjük megteremteni azt. Mit tehetnék a magamon átszűrt valóságból, az elmúlt évtizedek történelméből, a tájhoz

tapadó friss emlékekből e könyvhöz? A vonatból is látszó tömbház–erdőt, a mindennél jobban terjeszkedő gyárakat, a korszerűsített utak végtelennek tűnő szalagját? A munkánkat, amely szívdobbanás–fontosságúvá vált? A csaknem egyformára sikerülő napokat? Igen, a munkát dicsérem, amely mindent eligazít itt a földön és a lelkünkben. Az emlékezetet, mely megőrzi és újra meg újra, gondolataink közé állítja Dózsa Györgyöt, a tizenhármakat, Kossuthot és Bálcscut, a száz éve élő Adyt. A világ első villamosvasútjának indítása idején az itt már jelentős munkásmozgalmat: Farkas Károlyt, Gheorghe Ungureanut...

Az emlékezetihány megfoszthat történelmünköt: önmagunktól. Nekünk is van történelmünk: szeretném, ha nem tartanánk hiábavalónak a közeli tegnapig kibővíteni e saját történelmünket; a tanulságok gyémántja annál szebb és nagyobb lehet, minél nagyobb területen kutatjuk. Ranghecz, Guban, Franyó Zoltán, Toró Tibor... Furcsa, befejezhetetlen névsor. A hátranéző tisztelet mondatja velünk.

Aradon alig néhányan szálltunk le a vonatról. Huszonöt éve úgy érkeztem ide, hogy egyetlen fényes egybanis volt a zsebemben, azóta is becslöm állandósulását, szüleink örömeivel gondolkodom az akkori újdonságon megjelent egybanisra, ők ugyanis tudják és eléggé utálták is már a változó pénznemek okozta csalódásokat. Akkori egy banimmal – most is úgy érzem – az üzemi gyakorlat ideje alatt kaptam minden aradi élményt: a kerékpáron igyekvő kék és bő ruhás szász aszszonyok kora reggeli özlését, a várban és a Maros parton tett séták örömet, az önállóság gyönyörű izgalma. Ha egybanis értékű mozdulatokban, jelekben, szavakban és hangulatokban gyűjtjük a magunk köré képzelt világot, felmérhetetlen kincsek gazdái leszünk. Legalábbis akkor így tudtam ezt. Ma sem tudom másként. Arad ma engem a zenelíceum nyílt-szívű igazgatójára emlékeztet, aki úgy büszke román nemzetiségére, hogy pedáns tisztelettel helyesen beszéli anyanyelvemet, s ezzel kimondatlanul is arra készit, hogy kövessem példáját. Ez a város nekem a Varga Katalin nyomában járó, negyven éve halott Aradi Viktort idézi és egykori kollégámat, aki a város nevét iktatva családneve helyébe, nemzetiségünk kérdéseit emeli–emelgeti a gyakorlati megoldásokat elősegítő tudományosság magasába. Arad most nekem legfőképpen egy fiatal tanítónő városa. Egykori osztálytársai nyomában járva jutottam el hozzá is, hogy sorsából és általában a fiatal tanítók sorsából néhány jövőre érvényes igazságot kiszűrjek.

Másnap, amikor újra utazom, és olvasom a magammal hozott könyvet, mint a vonatok az egymás után következő ismerős állomásokon engedélyezett pernyi pihenőikben, én is felszusszanok, és gyakran cserélődő útítársaimra figyelek. Mi nem ismerjük már a vonatok ráérős, mesélőkedvű embereit, akik kikerekített szinte kész elbeszélésekkel lepték meg a tárcáikat. Az utazáskor kötött ismeretségek sem annyira gyakoriak manapság, mint régen. A mellém telepedő fiatalasszonyt is csupán két mondat megfogalmazásáig engedi beszélőkedve. Éppen csak annyira való ez a szóváltás, hogy fáradságát enyhítendő, öt perc múlva bekövetkező álmához némi nyugodtságot nyerjen. Így, ha leszámítom a szomszéd-

dos utazófülkében mulató népes cigánycsaládot, az úton nem történt semmi. Még az állomások nevének bemondását is átvette a kalauztól a közszolgálat, abban a diszkrét formában, ahogyan az idősebb utas megkérdezi a mellette ülőtől: „Ugye, ez már Gyulafehérvár?”

Ez a város is csupa történelem. Hunyadi János, Bethlen Gábor, Dávid Ferenc, Apáczai Csere János, Mihai Viteazul, Horea, Cloșca és Crișan, Varga Katalin, Avram Iancu. És egy ugrással máig ívelően Karácsony Benő. Ez a város is csupa fiatalság. Új gyáraiban járva, iskolában képzeletben magát az ember, annyira helyén van itt minden, és annyira fiatal a munkaerő.

Indul a gyors, és az ablak előtt elmaradozó új épületek mögött, a csupán sejthető vár homályából gondolataim közé telepedő Pápai János urammal folytatok néhány éve megkezdett beszélgetést. A félelmek fura – de lehet, hogy furcsán emberi – magatartást kiváltó korából, II. Rákóczi György idejéből: tatárok dúlása elől könyveivel együtt befalazott rejtekébe menekül, és világot gyűlölő irtózatával a tanultak gyáva magatartását példázza. Pedig jobb sorsra és szebb halálra kellett volna születnie a fejedelem könyvtárosának. A tatár lovához kötve, Váradig tartó útján vajon rájött-e végzetes hibájára Pápai uram? Vajon eszébe jutott-e Bethlen Gábor, a válla közé behúzott nyakú fejedelem védekező okossága? „Az idő mutat meg mindeneket, minnek, mint kellessék lenni.” A Sütő András által előbányászott, a mához is szóló fejedelmi igazsággal miért nem tudott néhány évtizednyi élethosszon önhasznúlag bánni? Akkor hát minden hiábavaló lenne? Hiába mozgatták meg legjobb íróink az évszázados feledés porát legkiválóbb fejedelmünk körül? Példáját nincs módunkban követni? A félelem és a kishitűség arccsapásokkal élesített pengéjéről átlátszó és színtelen szeletekben örökre visszahull minden igyekezetünk? Nem, Pápai uram, minket a falak – sem a falak mögé húzódás – sohasem védtek. Mint ahogyan a könnyen félreérthető melldőngetés sem kenyerünk. „A félelem, amely az erdei vadak létének és fennmaradásának legelső feltétele: az embert megnyomorítja.”

Nyilvánvaló, hogy az Enyedet illető kérdésünk helyett időnként ezt kell kérdeznünk: Ki volt Bethlen Gábor? Mi az, hogy erdélyi múlt? Ami nélkül mi sem megmeredni, sem továbblépni nem tudunk? Többek között ezt olvasom ki a Méliusz–könyv soraiból. Meg abból, hogy a könyvben méhkasként rajzó, Enyeden fogant gondolatoknak a könyv terjedelmének egyharmadánál is többet szánt az író.

Tövisen tesz le a gyors. Nem várom meg a másfél óra múlva csatlakozó személyvonatot. Mehetnékem van. Tövis mindig arra emlékeztet, hogy a rohanó idővel rosszul gazdálkodom. Hazám útjaimmal rajzolt, különbejáratú térképén kapkodásból, kényelmességből annyi fehér foltot hagytam még: évek kellenek hozzá, míg legalább a nagyját eltüntetem. Adós vagyok többek között az innen, Tövisről könnyen elérhető Via Magna, a rómaiak által épített Nagy Út környékének, a híres borvidéknek az ismeretével. Ha erre járok, úgy érzem, hív a Kecske-kő, meg a –gáld végződésű és Boros– előnévvel elnevezett falvak. Hív Bod Péter

friss kopjafás sírja Magyarigenben, a celnai pince, amelynek borából Mátyás lakodalmán is ittak. Majd legközelebb! Lemondás helyett jobb a tanulság: az országjárást nem lehet elég korán megkezdeni. Befejezni talán sohasem.

A gépkocsivezetői iskolák kihasznált kocsijára kérekedem föl, éppen az állomás előtti téren váltja egymást a kormánynál két ijedt képű tanuló. Az oktató nyugdíj előtt álló, de még mindig bizakodó ember. Jókedvvel adja ki az utasítást: Nosza, rajta! Irány Enyed!

A kormány mögött ülő barna fiú szótlan és komor. Mint makrancos, nyughatatlan mén zötykölődik gázpedálos sarkantyúzásától a kocsi. Aztán makacsul megáll a motor. Amikor újra indulunk, a bal jelzőlámpa szaggatottan villan, de a fiú kapkodva jobbra tekeri a kormányt. Az oktató kínjában kényszeredetten nevet. Szelíden magyaráz. De a következő hibánál már ordít. „Mit csinálsz? Mit csinálsz? Mit csinálsz?!”

Ha nem vagyok a kocsiban, a fiú bizonyára megkapja a beígért nyaklevest. Ehelyett közösen, szótlanul hallgatjuk az oktató hosszú lére engedett lelkifröccsét, amely az inasévek felemlítésével és annak verésről verésre gyarapodó tanulságával kezdődött és végződött – amikor szerencsésen megérkeztünk Enyed központjába – az egész ifjúság málészájúságának, kényelmeskedésének és érdektelenségének nyilvánvalóságát hangsúlyozó konzekvenciákkal. Ezt tőlem telhetően erőlyesen tagadtam, és a kezdés elkerülhetetlen nehézségeire hivatkoztam mindaddig, amíg az oktató kis tudatlanoknak szóló, különösen jóindulatú atyai hangon föl nem világosított, hogy a fiúk kilencven óránál többet vezettek már, és a vizsgáig csupán néhány hetük van még hátra. Ami a leginkább feltűnt: a fiúk egész idő alatt egyetlen szót sem szóltak. Miközben az oktató a nyilvánvalóan sivár konkrétum alapján az egész ifjúságra kiterjesztett általánosításának igazát bizonygatta, én a konok szótlanlásban rejtőző sunyi félelmet átkoztam.

Vajon mikor jut ifjúságunk hozzájuk hasonló része a szellemi éhségnek és az igénynek arra a szintjére, amikor tudatos mozdulattal Méliusz József könyvéért nyújtja munkában megokosodott kezét?

Vita Zsigmondot idézem, a Méliusz–könyv egyetlen, még Enyeden élő hősét: „Hogy mi Enyed, az elég bonyolult kérdés; más a mai Enyed, mint a tegnapi, és más lesz holnap. Én csak arra válaszolhatok, hogy számomra mit jelent Enyed; feleljenek azok is, akik innen elkerültek, de Enyedet megőrizték önmagukban. Enyed meghatározásához ebből a régi diákversből indulok ki:

Gyere rózsám Enyedre,
Itt a világ közepe,
Ha nem hiszed,
Gyere be! –

Ez a vers kifejezi azt a tudatot, hogy Enyed Erdély szívében fekszik, itt vezetnek át a kereskedelmi utak kelet és nyugat felé, ide gyűlt a diákság évszázadokon át

Erdély minden részéből. Jelenti a szülőföldre való ragaszkodást, azt a szilárd öntudatot, melyet csak a munka és a tudás, a tudomány adhatott meg, de jelenti az állandó, szoros kapcsolatot Európával, az európai haladó törekvésekkel is. Enyed mikrokozmosz, amely nemcsak Erdélynek, hanem az egész világnak sürített képe akar lenni.

Hagyományaira figyelmeztet az ősi templomerőd, amely egykor védelmet adott, a kollégium, amelyben az ifjúság szoros egységben, összetartásban és szigorú fegyelemben nőtt fel; a sétatéri emlékmű, amely a szabadságot védő diákok emlékét őrzi, és néhány egyszerű emléktábla. A kiskollégium falán a két csengő, amely hazahív és munkára serkent, a díszteremben Kőrösi Csoma Sándor szobra, amely törhetetlen akaratot, a nagy célokért való küzdelmet jelképezi...

Enyed ma gyorsan iparosodó város, amelynek erős gazdasági és kulturális hagyományai vannak. Ezeket fejlesztve épülhet tovább, és őrizheti meg a maga sajátos jellegét.”

A polgármester irodájának ablakából a főtérre látunk. A közhajítással is mérhető átmérőjű vár falát most rakják újra a kőművesek. Miután évekig tartó munkával megszabadították a falakra tapadó csenevész épületektől, mesebeli alkotmánynak tűnik a vár. Hét apró bástyájával kerek egész. Ékszer. Mindez a főtér kellős közepén. A tovatűnni rendkívül nagy hajlandóságot mutató történelem itt megadja magát a megtartó igyekezetnek. Csupán a várban elhelyezett múzeum sivár még tüntető egyoldalúságával.

A polgármester oltyán ember, régi ismerősöm. Tanultuk együtt a politikát: ő közgazdaságtant, én újságírást.

Enyed jövőjéről kérdelem. Mosolyog. A tervét, az álmait megvalósító ember büszke mosolyával biztat: ha van szemem hozzá, lássam. Menjek, nézzek körül.

A mai Enyed a külvárosból, a vasúton túlról nyomul a városba gyárakkal, lakásokkal. Itt van Fehér megye legnagyobb szakiskolája kétezernél több tanulóval, akik a csaknem Csombordig terjeszkedő fémipari gyárban kapnak majd munkát. A mai Enyed az iskolák és a nevelés problémáival küzd. Ha a hagyomány levegőjébe egyszerre bekerült nagyszámú fiatal, a tojássárgájához hirtelen töltött nagy adag olajhoz hasonlóan, összemegy, mit kezdünk vele? Nyilvánvaló hogy új módszerekre van szükség a nevelésben. Valamiféle intenzív megoldásra, amit különben mindennapi életünk is sugall.

A börtön mellett megyek el, elővigyázatosan az út túlsó oldalára térve, de a szembejövőkről látom, hogy a sárga fal alatti járdán is mehettem volna, a vigyázó helyeken álldogáló katonák nézésében nem sok a szigorúság. Az akaratlanul is felgyúlt ideges feszültséget azzal gyűröm vissza magamban, hogy üresnek képzelem a börtönt. Nemrég ezeket engedtek haza. Ehhez társítom azt a helyi információt, amely szerint itt a börtönben egykor kitűnő műkedvelő színjátszó csoport működött. A Suksin-film zűmmögő kórusát hallom, pergetem magamban a képsort.

Nem, Enyed már régóta nemcsak „vár és börtön”.

Enyed főleg gyár és fiatalság... Ugrásra készülődve.
Enyed ilyenféleképpen egy kicsit Brassó is. És Szeben is.
Enyed: az ország.

Mesélem itthon, merre jártam.

– Rusuval találkoztál-e? – mosolyog rám könyvtárosi olvasottságával a feleségem.

– Rusuval?

– Vagy Russzal? Hát nem mindegy?

– Jaaa! A Méliusz–könyvből valóval?... – csatlakozom némi késedelemmel a mosolyához, mint akinél egy pillanatra fönnakadt a tantusz. És arra gondolok, hogy megértem én is, és egykor megértettem a félelmet, amely az író alattomosan gyomrozva az utazás legváratlanabb pillanataiban hatalmába kerítette. De most már értelmetlennek találom: szabadságot a nyíltság naponta kiélezett ollójával kell szabnunk magunknak. A félelem nyüzszítő szerszámát nyugodtan és tiszta szívvel megvethetjük.

„Minthogy a szerző bizalommal viseltetik olvasója szuverenitása iránt, úgy véli, hogy ama régi utazás regényének lapjait annyiban forgatta haszonnal, hogy tulajdon eszével gondolkozott el a visszaidézett múlton, tehát összevetette a mával.”

A riporter dolga a biztatás: így kell, ezt csak így érdemes...

Az én Pakulom Enyed.

Ahol vagyok, ahová mindig visszatérek.

Délsziget: amit közösen építünk...

Lélekhalál ellen

E regény színhelye bennünk van.

Megpróbálom magyarrá fordítani a címét. Németh László-i sűrítettséget érzek benne, akárcsak Augustin Buzura többi regényének címében. Ezekhez hasonlóan a legutolsót is, a nemrég megjelentet, egy többes számú kifejezéssel „címezte” és indította az olvasók felé:

Orgolii. Dölyfök? A sértően önteltek futószalagon gyártott föterméke? Gögök? A másokat bántóan lenézők, az önhittek büszkesége? Talán inkább... Büszkeségek. Mert a regénybe szobrozott ismerőseink gögje a típusoktól függően kétirányú. A becsület büszkesége, és az emberitől megfosztott kisebbségi gög, a rákos daganatokhoz hasonló, a fekélyes dölyf, azok gögje, akik törtetve nyüzsögnek a ranglétrán, az ostobák önteltsége, az agresszívek önhiúsága. Az egyszerű ember-től az akadémiáig mindkét irányban teremhet ez a magatartás tiszteletre méltó vagy megvetendő, olyat, ami alapvetően meghatározza az emberek gerincességét vagy gerinctelenségét. A regény főhőse, Cristian Ion nemzetközi hírnévű tudós, egyetemi tanár, megpróbáltatásokkal tele életének alkonyán önmagával sem alkuzik meg, képességeihez mért nagy fába vágja fejszéjét: rákkutatásba kezd, és olyan gyógyszeren dolgozik, amelytől a soktűkű betegség meghátrálását várja. Rektorválasztás kapcsán kollégái, akiket addigi sikereivel „vérig sértett”, az intrika láthatatlan szálaival szeretnék lehetetlenné tenni. Gögösségük szétfroccsenő váladékával szennyezik be a környezetet, belerondítanak az emberek lelkébe, előidéznek és siettetik a lélek halálát.

„Sohasem jön már ez az alkalom, mérgelődött Cristian, és mielőtt lecsapta volna a telefonkagylót, még hallania kellett a jó tanácsokat: »Jobban tennéd, ha azon törnéd a fejed, miként csökkentjük az önköltséget, hogyan érjük el eredményeket beruházások nélkül. A gyógyszerek nélküli gyógyításról a páciens munkahelyén. Vagy az önfertőtlenítő örökgézzel. Találj egy módszert a már elhasznált gyógyszerek újrafelhasználására. Eppen a rák fontos neked?»”

Igy az akadémikus. És az ilyenfajta emberek sokféleségében a másik véglet, az önmagát leleplező névtelen besúgó, akinek „süket szövege”, helytelen fogalmazása és veszélyes „játéka” egyaránt kelt az olvasóban mosolyt, sajnálatot és undort.

„F.é. március 20., csütörtök.

Mint ismeretes, az 1-es Sebészeti Klinika egy hagyományosan nagy és nagyon fontos klinika és megfelelően meghatározott szerepe van a városi és a falusi dolgozók megrongált egészségének helyreállításában. Ugyanis még előfordul velük, hogy megbetegszenek, és munkabalesetek alkalmával balesetet szenvednek, vagy rákosak. Eppen ezért a klinika példát kellene hogy mutasson a 2, 3, 4, 5, 6

és a többi klinikáknak, de sajnos, nem mutat, mert az élén tévedésből Cristian Ion professzor áll, akit a megboldogult Popa professzor erőszakolt a maga helyére, mert halála előtt igen öreg volt, nem adta bizonyítékát öntudatának és éberségének, és nem tudta, hogy a fent-említett egy zsarnok, aki rosszabbul viselkedik, mint a hajdani polgári-földesurak.”

A riporter a Szamos-parti városban kinéz az ablakon, és ugyanarra a tájra, ugyanazokra az emberekre esik tekintete, mint az írónak aki tudja, hogy embertársai: a jók, a küzdők, az egyszerűek, a nemcsak magukért gondolkozók életét élik, egymást és önmagukat gyógyítva a lélek rákja, a gőg betegségéből. Ebben a pejoratív értelemben is akadémikus, konzervativizmusáról ismert városban nem nehéz példát találni az iskolázottak kisszerűségére, tudásuknak ellentmondó sebélyes viselkedésre, s akár az öreg, patinás falak tömöttebb árnyéka, itt mélyebb, észrevehetőbb a kontraszt, amely az igaz–emberit a hitvány–emberitől elválasztja. Parabolikusnak érzem a könyvben azt is, hogy a gyógyítással foglalkozókról szól, azok közérzetéről nyújt képet, akik a testi bajok orvoslása mellett, bármelyik halandóhoz hasonlóan, szellemi haláluk küszöbén állhatnak, olyan betegségben szenvednek, amit nem lehet külső beavatkozással gyógyítani, csakis önmaguk helyzetének állandó felmérése, önfigyelő lelkiismereti radarszolgálatuk, hibáik beismerése hozhat javulást.

A riporter jól ismeri a klinikák életét. Nemcsak azért, mert ott született az egyik szigorú épületben, akárcsak gyerekei, akiknek nagyszülei mindkét ágon, de még rokonai is, ki–ki a maga szerencséje szerint, napokig, hetekig keresték ott elpocsékolt egészségüket. S hogy már nincs családjában egészségügyi dolgozó, annak az egyik esetben a nyugdíjkor, a másik esetben egy szokatlanul keserű galuska lenyeletése az oka. A történet nem olyan régi, hogy a múlt negatív példái között szerepeljen, sokkal inkább annak máig érő férges nyulványa. Az asszisztensnőt, akiről szó van, láthatóan otffelejtették a tanársegéd előadásán. Karján jókora csecsemőt tartott, az előadáshoz szükséges „szemléltető eszköz”-ként. Egy idő után az egyik diákot feszélyezhette a gyermeket tartó asszisztensnő kínos álldogálása, széket tolt melléje. A tanársegéd szükségesnek tartotta félbeszakítani előadását. „Tanulja meg, fiatal kolléga – ripakodott az előzékeny fiúra – hogy a nővér az orvos jelenlétében sohasem ül! Mindig áll!” Az asszisztensnő belevörösödött a sértésbe. Aztán az első adódó alkalommal kikérte magának az orvos különben általánosan szokásos tegezését, és a legrövidebb időn belül kilépett az egészségügyből. Mert úgy vélte, hogy egy bármelyik gyárban dolgozó munkásnőnek több a becsülete. Pedig az az igazság, hogy mindenütt mindenért meg kell küzdeni. Ilyenkor anyám jut eszembe, aki egy időben gyakori látogatóként nemcsak a kórházi kapussal, de annak kisegítőivel is a tettelegességig jutott, amiért őt nem, de az öt–tíz lejecket a kapus markába csúsztatókat felengedték beteg rokonaihoz. A vége persze az lett, hogy a bejáraton kívülre tették, és bekattintották előtte nemcsak a kapu, de az azonnal elérhető igazság zárját is. Mert nem szívesen marad meg az ember ezzel a híg tanulással: csak egyeseknek szabad. Legu-

több a gyermekkorház kapuja előtt uralkodott el józannak már nem mondható gondolkodásunkon a megválaszolhatatlannak tűnő kérdés: mit szól majd ahhoz a lányunk, hogy „éppen mi” nem leszünk a látogatók között. Aztán rossz ízüre sikerült „behatolásunk” fölött elgondolkodva nem kevesebb tanulságot találtam, mint azt, hogy mindenféle változásnak egyéntől a közösségig tartó útja van, és az ebből reánk háruló felelősséget éreznünk kell.

Orvos–ismerősömhöz, akinek teljesítmény–sportolóhoz hasonlatos a munkarendje, pénzes szülők kopogtattak be, abból a különben dicséretes célból, hogy gyermekük sorsát rendezzék. Fiúk felvételizni készült az orvosira. Felkészítését az orvos vállalta. Az apa, akár a vásárban, körülnézett az orvos tömbházi birodalmában, majd az asztalra tette a pénzt. „Mi arra gondoltunk, hogy itt van ötezer lej, a többi a maga dolga. Kerüljön bé a fiú az egyetemre.” Nézte az orvos a falusi apát, és arra gondolt, milyen idők és szokások adtak bátorságot ennek az embernek ahhoz, hogy ilyen ajánlattal hozakodjék elő. És még mielőtt a hallgatását az összeg kevelésének tudhatták volna be, barátságosan kitessekelte a lakásából a látogatót a pénzével együtt, mondván azt, ami mindig igaz: rengeteg a dolga. Pénz és becsület ilyesféle összeütközéséből hinnünk kell, hogy az utóbbi lesz a győztes, a kivételek csak erősítik a szabályt, amely erkölcsi törvényeinkben is szerepel. Érvényt szerezni neki kötelességünk. A törvény pedig – nem szelídsége, hanem okossága folytán – először felvilágosító erejével kell hogy hasson, s csak aztán büntető erejével. Hát így nevelődnek valahogyan aszóban forgó szülők is.

A véletlen folytán a riporter a klinikán „született” mint újságíró is. És az idők parancsa, valamint a logika szerint első riportalánya „pozitív ember”, egy valóban kitűnő szülészorvos volt. Szilveszteréjszakai terepútján alig, később egyre jobban megismerte azokat a jellemvonásokat, amelyek nélkül a szülész nemhogy kitűnő, de még közepes orvos sem lehetett volna. Ezt az orvost hadihajók hidegvérű kapitányához hasonlítanám, aki pillanatra sem feledi feladatát. Szókimondó, határozott, mindenre figyelő. Az asszonyok tülekednek érte, mindenki az ő felügyelete alatt akar szülni. Néhány éve elterjedt a hír, hogy rákos beteg. A főtéren napjában többször is megfordult, új ruhákban járt, néha csokornyakkendőt viselt. Azelőtt évtizedben egyszer ha váltott felöltőt, kopottságát soha nem vette észre. Miután tülesett a műtéten, s az élet újra zöldet mutatott neki, visszatért munkájához, és magáról újra megfeledkezett, csokornyakkendőjét sem láttuk azóta, saját bevallása szerint: a munka az, ami igazán lefoglalja. A halál árnyékában rövid sétát tett az élet másik oldalán, és mert nem bánta meg, hogy a szolgálatot választotta élete céljának, örömmel tért vissza a gyógyításhoz.

És most egy másik példa arról, hogy a gőg emberi kapcsolatok mérgezője lehet. Egy szülőről van szó, akinek beteg gyermekét, mert az orvosi gyakorlatban ritka eset volt, egy fiatal orvos a megszokottnál is buzgóbban kezelte. A szülő a szokásokhoz híven, és elismerve az orvos többletmunkáját, könyvet ajándékozott neki. A könyv lapjai közé pénzt tett. Később a hosszas otthoni kezelést már nem

tudta honorálni, ezért az éppen akkor szakosodó orvos rokonához fordult, hogy gyermeke kezelését folytassa. A fiatal orvos nem értette a mellőzést, és megsértődött. A félreértést most már nincs, ki megmagyarázza.

Nem állítom, hogy a fenti példák egy város sajátosságait mutatják. Azt viszont igen, hogy bár a munkával kapcsolatosak, mégsem „termelési” kérdések. És nem üthetők el – mint azt a regénybeli Anania, Cristian professzor világosan látó és az adott helyzetben éppen ezért kicsit szkeptikus laboránsa teszi – egy-egy sikerült tréfával.

„Máma nincs mit feljegyezzek – írja naplójába a névtelen szimatoló –, mert Cristian elvtárs ki sem mozdult a laboratóriumból. Viszont, amikor megkérdeztem Anania elvtárstól, mit csinál a professzor, szentelenül azt felelte, hogy bokszesztyűvel számlálja a hajszálait. Úgy tettem, mintha nem haragudnék, és megkérdeztem, miért nem akar velem barátkozni, amire az elvtárs azt válaszolta, hogy elég neki a professzor barátsága, és minél kevesebb a barátod, annál többet élsz. Ekkor megkérdeztem, nem hordja-e igen magasan ez orrát, mivelhogy ő csak egy laboráns, aki a professzor nyugdíjazása után annak utódjától csak egy farba-rúgásra számíthat. Ő azt felelte, hogy Cristian elvtársnak sok ideje van még a nyugdíjig, de ha történik vele valami, akkor ő felmegy a hegyekbe csobánnak, mert elege van abból, hogy már a csobánok is beleütik az orrukát a tudományba. Megkérdeztem akkor tőle, hogy miért állít ilyesmit, és milyen bizonyítékaik vannak erre nézve, de ő azt mondta, hogy ostoba vagyok, ha nem vettem volna észre. Kijelentését objektíven elemezve világosan kitűnik, hogy ő nem a saját fejével gondolkozik, és átvette Cristian elvtárs nézeteit. Aztán megkérdezte tőlem, hogy tartom-e a kapcsolatot a Vatikánnal, és hogy mennyit fizetnek, de én úgy tettem, mintha nem haragudnék, és meghívtam sörre, mire ő azt mondta, hogy éppen most ivott vörösborot a professzorral, és nem akarja elrontani a szája ízét. Innen is nyilvánvaló dölyfös és lekezelő magatartásának oka.”

A riporter átmegy a Szamos túloldalára, történész barátjához, aki e könyvre felhívta a figyelmét. És arról beszélget vele, ami történelmileg is hiteles a regényben, s hogy voltak és vannak az életben olyan bátor, az igazságért mindent vállaló emberek, mint Cristian Ion. És itt élnek velünk azok, akik hasonló küzdelmeket végigküzdöttek már. Az önmagával és velünk vitatkozó egyetemi tanár története így az életben folytatódik.

„Három percem van még, szakította félbe az újságíró, szeretném, ha legalább egy személyes kérdésemre választ adna: annyi ideje néz szembe a halállal. Mit érez?» «Mint idős ember vagy mint orvos?» «Mint orvos, természetesen, tette hozzá sietve az újságíró, akit zavarba hozott az egyetemi tanár rosszmájú mosolya. »Pár évtizede, vagy ha úgy tetszik, ezer lélekév óta igen hatottak rám az életről és a halálról szóló legszokatlanabb elméletek is; a tehetetlenség, a félelem és a kíváncsiság arra ösztönzött, gyűjtsem össze őket, mert meg voltam győződve arról, hogy mindenikben kell lennie egy cseppnyi igazságnak, hiszen hosszas megfigyelés és kísérletezés eredményei. A küszöbön túl? A semmiség. Mit tud-

hatunk róla? És ha mégsem volna az örjítő, görcsös félelem... Azt hittem, titkot fedezek fel... Ma már meggyőződése, hogy nem a biológiai halál kell hogy nyugtalanítson, ez a szakmába tartozók dolga, hanem a lélekhalál, az értelem pusztulása, haláltusája, a halvaszületés, vagyis azok, akik értelmileg nem válnak emberré. Látja – tette hozzá Cristian –, sokan nem is tudják, hogy élnek... A belső szabadság elvesztése szerintem a valódi lélekhalált jelenti... Végül is, minden túl bonyolult és túl képtelen... De ezek az elméletek, sajnos, semmin sem változtathatnak. A másik halál? Az ismeretlentől való rettegés, várakozás... Önnél többet magam sem tudok róla, de korom és gyakorlatom kényszerít arra, hogy többet érezzek...«”

A riporternak további ide illő igaz történetek jutnak eszébe, és derűlátó, mert nagy részük így vagy úgy pozitív kimenetelű.

Egy gyűlésen két értelmiségi fegyelmi vétségét tárgyalták. Az, aki kevésbé látszott hibásnak, „viszonyult”, és mélyen elítélte társát, miközben magát tisztára mosta. Gyűlés után társától bocsánatot kért: „Sajnos nem tehettem másként. Nem lett volna értelme, hogy mindketten szenvedjünk.” Társa a büntetést éveken át kitartó munkával feledtette. Ő, aki mindig a könnyebbik végét választotta, beleveszett a sűrű emberek ide-oda sodródó tömegébe.

Egy közgazdász ismerősöm minden lehetséges alkalommal a gyári munka előnyeit hangoztatta. De az első ajánlatra elfogadta egy adminisztratív intézmény vezetését. Nem csodálkoztam azon, hogy beosztottjai előtt nincs tekintélye, csak felfuvalkodottsága növekszik, s háta mögött szánakozó nevetések pukkannak.

Mire jók ezek a példák? Azon kívül, hogy mindenik tanulságot hordoz magában, azt bizonyítják, hogy szinte észrevétlenül léphetünk át a valóságból a regénybeli események világába, és hogy ez a velünk foglalkozó könyv éppen ezért izgalmas.

„Aztán azt képzelhetted volna, hogy mulasztásaimat akarom igazolni, pedig az volt a célom, hogy megértsd: hogy függetlenül attól, mi történhetett volna veled, ha akarod, az akadályok ellenére is elérheted azt, amit elgondoltál. Persze ez nem éppen egyszerű, de nem ez a fontos. És még valami: Tekintetted a múltra szegezve, szem elől tévesztheted a jelent és főleg a jövőt; a múlt tévedéseit elítélve, fennáll a veszély, hogy elhanyagolod azokat, amelyeket ma követnek el, vagy – elkövethetnek. Addig, amíg az emberek a fejlődés különböző fokán állnak, amíg még vannak ostobák, fejletlenek, amíg kitartóan létezik a vak nagyra-vágyás és a gyűlölet, nem tűnhetnek el a tévedések. Lehet, hogy a hibák nem ugyanúgy ismétlődnek meg, de más formában és bármikor bekövetkezhetnek. Azoknak, akik nem eveznek a közös hajóban, akik többet akarnak, mintsem hogy egyenek és szaporodjanak csupán, nem lehet kényelmes az említett kategóriával való kapcsolat. Kenyér és könyv nélkül az ember, még akkor is, ha szabad, igen agresszív, vagy igen házias állattá válhat, s a két lábon járáson és a tagolt beszéden kívül kevés emberi ismérvet mondhat magáénak. A lélek halála észrevétlenül jelentkezik, és tartósan, néha véglegesen az emberre telepszik...”

Kenyér és könyv nélkül?... Érzelmek szegényességében? A riporter naponta járja a várost, és örömmel látja az újat, anyagi és szellemi világunk gyors gyarapodását. És nem ok nélkül fordít passzusokat e könyvből, előszeretettel azokat, amelyek a regény főhősében és az olvasóban egyaránt az emberség-építést célozzák, és elgondolkoztatnak. Mert ahogyan Cristian professzornak, nekünk is szüntelenül kérdeznünk és válaszolnunk kell! Az élet – életünk – merész kérdések és nyílt válaszadások között telik el.

„Minden ok nélkül megállította a kocsit az út szélén, és kiszállt. »Az igazság az, hogy erős vagyok. Csak egy grippe végezhet velem! De nem szeretném, ha csatlódná a sors: ki küzdene tovább ellene? Feladásos győzelem? És ha nem győz le a grippe, akkor egy nátha vagy az infarktus. És kicsiben újból itt a tragédia: ki hadakozna helyettem a rákkal? Tulajdonképpen azt sem tudom, melyik rákról van szó. Az általam eddig ismert alakban, kóreredetüktől függetlenül mindenik rendkívül veszélyes. Rákok tehát. Ki hirdetné töretlenül tovább az igazságom és a valót? Ki pusztítana azok között, akiknek az életben nincs más céljuk, mint élni és nem elfáradni! És akármit is mondjak, számomra nincs más választás: ennyit érek, ennyit tehetek, öreg vagyok már ahhoz, hogy megváltozzam. Így aztán vissza a laboratóriumba: E–117, 118, 119, és tovább, ameddig futja az időmből. E–Codreanu, E–Botan, E–Medaru, E–E...«”

„Nagyon ismerős valahonnan, mondta az öreg. Láttalak már valahol.” „Lehet, hogy együtt toltuk azt a bedöglött bulldózert” mondta ő. „Lopás? Politika? Elin tézett valaki... csak úgy barátságból?” „Barátságból...” „És aztán nem nyúztad meg?” „Nem, nagyon utáltam... És maga?...” Az öreg nem felelt. A kora reggeli fehér égboltot nézte. „És én még azt hittem, esni fog.” „Mit mondtál, hová igyekszel?” érdeklődött újra a fiatal. „Négy fal közé, ahol kutyákkal szórakozom. Olykor együtt füstölgetünk. Nagyon kellemes, szép lassan telik az idő. Onnan nem látni messze, bár ott minden fehér, és ez olykor a végtelen érzését kelti. Telnek a napok, hétfő múltán kedd jön, és mégsem érzem magam elkallódott-nak... Különb, nem akarok feladással veszíteni.” „Ha beteg, miért adnak hajtásit neki?” kérdi felháborodva a fiatal. „Ki tudja, felelte a másik. Tele van az élet bámulnivalóval...”

És itt a riporter abbahagyja a könyv ajánlását. Hiszi, hogy valahol már fordítja valaki ezt az azért igazán jó könyvet,^{*} mert beleszólni kényszeríti az olvasót hő-sének vitáiba, és színhelyeit, bárhol is éljen ebben az országban, egy magába-pillantással könnyen felkeresheti. Kereshet és talál majd ebben a könyvben az olvasó legalább egy olyan gondolatot is, amellyel javíthat hétköznapijain, olyan mondatokat, amelyek a jövőt mutatják, és megannyi baráti kézfogással felérnek.

A szolgálat dicsérete

Balogh Edgár a múltat olyanformán vallatja – a saját múltját is –, hogy tekintete örökké azon a fényes toronygombon függ, amely alá messze a jövőbe falakat maga emelt, s szilárdítja ma is a mindennapokban való helytállással, közügyek vigyázásával, lankadatlan szolgálattal. Céltudatos élete így egyszerre rajzolódik ki előttünk múltban és jelenben. Olyan emberi magatartásformák teszik példamutatóvá, mint amilyen a következetesség, az aprómunka tudatos és önkéntes vállalása, a helytállás, a bátorság. Hogy ezekre mekkora szükség van, közügyeinkben, saját és közös jelenünk megformálásának tágra nyitott munkatelepein, akárki ha kicsit odafigyel, tapasztalhatja.”

Anyám meséli, hogy Balogh Edgár nevét akkor jegyezte meg végérvényesen, amikor egyszer a felszabaduláshoz közeli időkben, a színházban tartott viharos gyűlések egyikén szót kért.

– Ül le, Edgár! Ül le! – hangzott innen–onnan, az ellentábor félsze. És Balogh Edgár fegyelmezetten kiállt. Megvárta, amíg csönd lesz. És beszélt. Nem ellenzéke szája íze szerint, nem magát védve, saját személyét előtérbe tolva, cseppet sem sértődötten, hanem csak egyetlen dologra koncentrálva: a köz érdekében szólt.

Közíróként sem tesz másként. Sándor László írja Balogh Edgár Duna–völgyi párbeszéd című cikkgyűjteményének előszavában: „Balogh Edgár alkotói módszerére felettébb jellemző, hogy írásaiba milyen mesterien szövi bele a saját élet-tapasztalatait, élményeit, anélkül, hogy ez a legcsekélyebb mértékig is zavarólag hatna, vagy megbontaná a műfaj tisztaságát.

Anyám sok évtizede érlelt szimpátiával olvasta végig közírónk könyvét. (Balogh Edgár: Szolgálatban. Kriterion, 1978) Lelkesedésében első dolga az összehasonlítás volt.

– Így kell írni. Önmagáról ír, mégis a háttérben marad, nem tolakszik az előtérbe. Érti az ember és tanulja, hogy mindenkor az ÜGY a lényeg. Amiért élni érdemes...

Beszéltem öregekkel, akik alaposan ismerik örvendetesen gazdagodó memoár–irodalmunkat. Ízekre szedik, ellenőrzik az írások tényanyagát, keresik benne a mondanivalót. Dicsérik Balogh Edgár könyvét. Többnyire egyetlen gondolatvonalat emelnek ki belőle, és mondják, hogy ez a könyv sokakról szól. A legjobbakról, akik tudják, mi a szolgálat értelme, haszna és szépsége. Mert a könyv a szolgálat dicsérete.

Évtizeddel ezelőtti kép társul a Szolgálatbanhoz. Gyűlésteremben ülök, Balogh Edgár oldalán. Kulturális ügyek vitája zajlik a teremben. Szót kér Balogh Edgár is. Az addig unatkozó elnökség megélenkül, összesúgnak néhányan, az odafigye-

lésnek kérdő tekintettel adnak nyomatékokot. Pillantásukból azt olvasom ki: „Mit akarhat már megint ez az ember?!” De halkul a gyűléseken megszokott terefere, a hallgatóság tudja, hogy a felszólaló nemcsak beszélni, de mondani is fog valami fontosat. És Balogh Edgár mondta az óvodák ügyét. Máskor és máshol a szakmai iskolákkal foglalkozott, a zenei anyanyelvvel, énekkari hagyományainkkal. És ki tudja, még mennyi mindennel. Akkor is, ha látszólag nem tartozott szorosan a megbeszélés témájához. Még akkor is, ha nehezen szokták meg, hogy örökké érvelt, ügyeket tisztázott, kért, és a közügyeket a mindennapi élet aprónak tűnő, de lényeges kérdéseivel a közfigyelem szféráiba tágította az érdemében tisztelt nyilvánosság előtt.

Balogh Edgár a közügyektől sohasem választotta el nemzetiségünk ügyeit. De bármiről is beszélt, elfeledkezni ezekről nem tudott és nem akart. Teszi ezt olyan természetességgel, akár a gyengült látású ember, aki, hogy messzire lásson, minden esetben orrára illeszti szemüvegét. Mert tudja, hogy csakis azon keresztül látja azt, amit látni akar, amit és ahogyan látnia kell.

Igaz, mindez már a felszabadulás utáni időkre vonatkozik, és a Szolgálatban 1944 eseményeinek leírásával zárul. „Kolozsvár felszabadulásával tulajdonképpen ifjúságom zárult le: részvételem mindazokban a csehszlovákiai, majd 1935–től kezdve romániai, 1940 és 1944 közt magyarországi mozgalmakban, amelyek a szláv–magyar–román együttélés történelmi szükségéből indulva az osztályharc, a népfront, az antifasiszta ellenállás felkészültségével jutottak el egy új társadalom küszöbére.”

– Miért nem jutnak a felszabadulás utáni egy–két évnél tovább nálunk a memoárrok? – kérdeztem egy interjúban még könyve megjelenése előtt Balogh Edgárt. Nagy István ugyanerre a kérdésre, néhány hónappal halála előtt, íróasztalfiókjára mutatott, és megnyugtatóan, tisztában van megküzdött három évtizedünk fontosságával. A kimondott igazságokból erőt merítő fiatalok éppen úgy várják, mint az idősebbek, akik a maguk életére ismernek, győzelmeiket és hibáikat követendő és figyelmeztető példaként mutathatjuk fel a soron következő nemzedékek előtt.

Balogh Edgár ezt válaszolta:

– Emlékirodalmunk a romániai szellemi életben tulajdonképpen csak most tíz éve, Lám Béla önéletrajzi regényével kezdődött. Csinszka vőlegénye volt még Ady előtt a kolozsvári mérnök, s nemcsak ezt a szerelmes bonyodalmat írta meg, hanem kalandos szibériai házasságát is, majd hazatérését a fogságból az első világháború után. A következő években egymást követték írók, munkások, szakemberek emlékezései, de Kacsó Sándor és Nagy István sem ért el máig, pedig az elsőnek két, a másodiknak négykötetnyi már a memoárja. A magam esetét ismerve, igazán az az érzésem, hogy az idő, igenis az idő az oka annak, hogy három–négy évtizeddel még mindig hátra vagyunk. Lassú, türelmes munka ám az emlékek rendezése, Kemény János és Szentimrei Jenő még azt sem érte meg, hogy emlékiratait az első világháború befejezésén túlra vigye. Adassék nekünk öre-

geknek még egy pár év, s kikerekedik a nemzetiségi emlékezés egészen addig, amikor már másoknak, fiatalabbaknak adtuk át a tennivalók felelősségét.

Miért fontos ez? Azért, mert Balogh Edgár fiatalságának regényével elsősorban a fiatalokhoz szól. Ahogyan ő mondja: az utódokhoz, a következőkhöz. S mert a szolgálat törvényéhez tartozik a következetesség, a folytonosság, a hűség, a mindhaláláig elve. Felszabadulás előtti munkájának tanulságait mai társadalmunk kialakítása idején gyümölcsöztette, a megváltozott körülmények közötti szolgálatából több hasznosítható a jelenben, további utunk stafétabotját a tennivalók melegevel együtt kell átvennünk és továbbvinnünk az általa is elképzelt irányba. A korábban írt Intelmekben olvashatjuk: „... nem szeretném olcsó tanítgatással elriasztani magamtól a fiatalokat. Figyelem őket, és az igazán beváltót üdvözlöm: azt, amiben nagyobb felelősségre értelmezik a belőlük sarjadó többet; azt, amiben másokért is élnek. Amikor hozzászerek valamit az én nemzedékem múltjából, bizonyára nem fogják elutasítani, ha hasznos. Minden valaha letört reményem, minden sikertelen próbám, olykor mégis úttörő kezdeményezésem csakis az ő mozgalmaikban újjáéledve és megvalósulva adhatja számomra a megnyugvást, hogy régi harcostársaimmal együtt én sem éltem hiába.”

Írásainak színhelye: közügyek. Mondanivalója politikus, mindig a forradalmi tett támogatója. Maga vallja nemrég megjelent Táj és nép című könyvének előszavában: „Kedves barátaim, megvagyok még. S ha kérdeznek, nem maradok adós a válasszal. Nem mondom, türelmetlenné tesz, ha az érdeklődés személyi. Sokkal szívesebben felelek ma is a köz kérdéseire.” Ezzel a könyvével Balogh Edgár átlépte a bűvös határt, és a közelmúlt tanulságait napi kérdésekben tárgyalva segít a jelen ügyeinek megértésében, megoldásában. Életrajzának ez most legfontosabb, legsürgősebben nyilvánosság elé kíváncsozó része. Országunk ismerete, a környező természet védelme, nemzetiség és hazafiság, az „itt és most” erkölce, hagyományok folytatása, népszolgálat. Az elmúlt harminc év alatt egész sor kulcskifejezését tanultuk meg, hiszen százszor is elismételte őket. Jó tanárunk, százszor figyelmeztetők, aki nem bánná, ha jelszavai feleslegessé válnának, de aki százegyedikszer is fölemlíti, ha megoldatlanok még, ha értetlenkedők kézlégyintésére leveszik őket napirendről. Ha megmosolyogták is. Szolgálatában nem elégedett meg sohasem a megértéssel, hanem addig ütötte a vasat, amíg az értés tetté alakult. S akarja ezt nemcsak értelmiségi szinten, hanem abban a nagy átalakulásban is, amelyben a falvak népe ma városainkba özőnöl, és alakít új városokat, átalakít tájat és embert. A Duna-völgyi párbeszéd, a mi–tudat, a honiség, történelmiség és népszolgálat ma is parancs, megmaradásunk és fejlődésünk parancsa. A figyelmeztető ismétlés elkerülhetetlenül szükséges. És mindig a legfiatalabbak előtt, akik az előttük járóknál is kevésbé felejtene. Akik könnyebben is értik, hiszen a cselekvéshez több a bátorságuk, nagyobb az akarásuk. Ezért hiszem azt, hogy Balogh Edgár könyve elsősorban a fiataloknak íródott. Mint ahogyan közírónk minden írása őértük, a jövő érdekében születik.

Mi is tehát a népszolgálat? Balogh Edgár megfogalmazásában hatékonyvá válás

egyetemes méretekben, a közérthetőség felelőssége, a dolgozók érzelmi és értelmi átalakításában való részvétel. Nem kaszt–elszigetelődés, nem önző egyéni karrierizmus, nem bürokratizmus. Hanem bensőségesen élt lenini pártosság. Józsza Béla, Kovács Katona Jenő, Salamon Ernő, Szabó Árpád és mások példájára. Tegyük egy rövid sétát mai leghétköznapibb közügyeink színhelyein, és iránytűként vigyük magunkkal Balogh Edgár intelmeit. Meggyőződhetünk arról, hogy annyi az apró munka: csak közösen győzhetjük. Néhol, némelyikünkben akkora az érdektelenség, a nemtörődömség, hogy az csillagtávolságra van a tudatosan vállalt szolgálattól. Tehát ellenünkre is. Hiszen a közügyek mérésére mi sem jobb az egyéni boldogulásnál, mindenikünk magán is mérheti, közérzetén is megfigyelheti az előrehaladást. S tehet is érte, ha megtanulta gyávaságát levetközni. Ha úgy politikus, hogy tevékeny, és az elvárt mértékben forradalmi, tehát éveitől függetlenül fiatal. Mert mindig is annyi lesz a tennivaló, amennyit meglátunk társadalmunk háza táján. És olyan lesz ez a táj, amilyen a gazda.

Megírtam már, hogy az egyik város új lakónegyedében ésszerűtlen összevisszaságban alakították ki a sétányokat. A lakók rövid időn belül egyeneseket tapostak ki, és az építők belátták, hogy hibáztak: átépítették az utakat. Feltételezem, hogy a lakók nemcsak tapostak, de szóltak is az ügy érdekében. De megtörténik, hogy rangos napilap hírfejlében dicséri a játszóteret, és véletlen folytán éppen aznap felszámolják a grundot, a közmunkában készített tornaszereket, a nagy gondal ültetett fenyőket és nyárfákat továbbviszik valahová. Megtörténik még, hogy egy–egy autóbuszvonalon három–négy kocsi üresen robog, míg másutt az utasok tolonganak vagy hiába várnak órák hosszat. Megtörténik, hogy a személygépkocsi vezetőjét megbírságolja a rendőr, mert kocsijában a megengedett négy vagy öt személynél eggyel többen vannak, de az autóbuszokban nem számolják, hogy hány tucat utassal van több. Megtörténik, hogy a takarékossgot egyoldalúan értelmezzük, mondjuk, csakis az üzemanyag–takarékossgára figyelve, és nem gondolunk ugyanakkor a gép túlzott kopására, ami a megtakarított értéknek sokszorosát jelenti a veszteségek felsorolásakor. Előfordul, hogy bizonyos alapokkal úgy takarékoskodunk, hogy más alapokból vonunk el bizonyos összeget. Egyik zsebünkől kiveszünk és átcsúsztatjuk a másikba, miközben úgy teszünk, mintha magunk sem vettük volna észre. Véletlenül az is megtörténik, hogy miközben bizonyos közszükségleti cikkekből az illetékes elfelejtett eleget beszerezni, vagy éppen csak döcög a zöldségellátás, a helyi lap kényelmes munkatársa megnyugtatóképpen kioktatja a vevőközönséget, hogy ne hétvégén vásároljon. Mintha ettől megjavulna az ellátás?! Megtörténik, hogy a kényelmes tanár elmulasztja hegyeink és vizeink anyanyelvi megnevezését is megemlíteni a földrajzórán, és úgy tesz, mintha ezt egy rendelkezés parancsára tenné. Előfordul, hogy szakiskolában évkezdés után derül ki, hogy nem létesítettek elég magyar nyelvű osztályt, mert a szülők nem kérték. Mintha nem ismernék a jogaikat védő törvényeket, és nem volna elsősorban az ő kötelességük a megadott lehetőségekkel élni?! Olyan is van, hogy két– vagy három–nyelvűségünkben hibát ejtünk beszédünkben, és

amikor jó szándékkal kijavítják, megsértődünk. De az sem ritka, hogy tapasztaljuk: az eladónak esze ágában sincs az előzékeny kiszolgálás, hanem inkább valamiféle árukiosztásra rendezkedik be. Van olyan, hogy a gyárban nem a munka nyelve a fontos, hanem az alázatosságé. Akad még hiány bőven adott szavunk betartásában, és a pontosság sem erényünk, mintha a jó értelemben vett németes pontosságot is nem saját országunkban tanulhatnánk el, hanem külföldről hozott drága kincs lenne. Aztán van még basáskodás, kiskirálykodás, sok apró emberi gyarlóságon alapuló visszaélés. Nyakunkon a városiasodás sokféle gondja. Kellő meggyőző erővel még meg nem válaszolt kérdések: miként csináljuk, hogy a városba özönlők ne hígítsák, hanem amennyiben lehet, erősítsék a civilizált viselkedést, az erkölcsöt? Hogyan őrizzük meg a város nyújtotta kényelmet, előnyeit a közművelődésben és a szórakozásban? Hogyan váljon a földművelőből gyári közösségben viselkedni tudó munkás? És hogyan fejlődjék tovább a fiatalok nélkül maradt falu?

Tények és kérdések várnak feleletet: szolgálatot. Szólni kell. Gyakran kell szólni. És bátran. Mint a falusi ember, amikor a szomszéd hízója túrja a veteményest. Mint akinek hónap végén elszámolták a jövedelmét és kevesebbet tettek a borítékba. Mint a tanító, amikor hibásan felel a tanuló. Mint a lelátók, amikor téved a bíró. Mint Balogh Edgár: „Ami... velem, körülöttem s általam is történt, az nem egy emberélet problematikája, hanem egy egész magyar értelmiségi nemzedék sorsa, eszmélkedése és próbája volt.” Mint a közíró: „A közügy hajtott mindig, s ha írtam, az tudatos publicisztika volt.”

Szokták mondani, hogy könnyű az idősebbeknek, ők szólhatnak, nekik nincs mit veszíteniük. Ezzel szemben a fiataloknak, ha nem szólnak, csak veszténivalójuk van. A megalázkodásban, a megalkuvásban, a hunyászkodásban mindent elveszíthetnek. Önmagukat is.

A fiatalok tudják ezt. És nemcsak ösztönös berzenkedésük, könnyű helyen tartott tagadásuk mutatja ezt, hanem azok a társadalom által szervezett keretek is, amelyek demokratizmusunk gyakorlására valók. Nemcsak dicséretére. És itt vannak például munkatereink, ahol a tegnapit a napi munkával tagadjuk, teszünk azért, hogy a magunk kedvére alakuljon a világ. És itt van az életre való felkészülés nagy feladata. Önmagunk fölött aratott győzelmek sora. A hétköznapi apró ügyeitől az elvig, az életcélig.

Amíg hiba van, cél is van, és van vallani– és vállalnivaló. Ahol csak sikerek vannak, ott ferdék a hősök. Az igazak: a küzdők.

Szerencsénk van: Balogh Edgár intelmével, életrajzának tanulságaival tengernyi közügyeinkben járható utat jelölhetünk ki, egyszerre szolgálva jelent, jövőt, népet, hazát és önmagunkat.

Mire jó egy csatater?

1.

Hónapokkal ezelőtt, amikor a keresztelőszentpáli iskola igazgatói irodájából a Maros menti földek végtelenségét fürkésztem az a gondolat foglalkoztatott, hogy jó volna megismerni azt a négyszáz éves csatateret, ahol Báthory István erdélyi fejedelem serege legyőzte Bekes Gáspár csapatait. Talán éppen azért, mert mindkét táborban sokféle ember gyülekezett. A báthoryánusokéban erdélyi magyar, román és szász katonák, de havasalföldiek is. Bekes hadában székelyek, magyarok, németek. A hatalomért, amelynek végső célja a török iga elleni eredményes küzdelem, a pártütő Bekes esetében pedig a hatalomvágy, amelyet külső befolyás táplált. Az akkori, fejedelmeit sűrűn váltogató Erdély, Havasalfölddel és Moldovával együtt, két nagyhatalom közé ékelődve próbált a megmaradás sokszor furcsán kanyargó útján járni. Közös történelmünknek erre a csataterére a mostanában feladattá érlelt igény indított: múltunk nélkül csak tengünk–lengünk a világban, szűkebb hazai világunkban is, jelenünk és jövőnk szempontjából ez sohasem volt és nem lehet mindegy.

Közelebbi indítást erre az útra egy író dedikációja adott, aki nemrégén megjelent és már sokfelé elfogyott regényének első oldalára a következőket írta: „... abban a reményben, hogy e regény színtereit is meglátogatja majd...” Varró Jánosról és történelmi regényéről. A Ki csatát nyer, koronát nyer című könyvről van szó. Eddig megjelent méltatásaihoz dicséretképpen az is hozzá kívánczik, hogy ezt a könyvét elsősorban az ifjúságnak szánta az író.

Végre újabb erdélyi történelmi írás a fiatal olvasók előtt, végre hézagpótló, hasznos és kellemes olvasmány. Olyan, amely gyerekkori nagy olvasmányélményünket, Gárdonyi Egri csillagok-ját juttatja eszünkbe, azt a forrongó, sokat változó világot, amelybe az igaz emberként forgolódó hősök a hazaszeretben találják meg életük célját és válnak örökké követendő példaképpé. Sok ismerős szereplő élén, Bornemissza Gergely fiát, Jánost találjuk a regény lapjain, mint már sokat látott, kipróbált hadnagyot. Fülep István deák, a regény főhősének barátjaként. Abban, hogy István deák a városi vár mellől, jobbagysorból indul és tudásbanharcban edzetten tér meg szülőföldre, azért látok az író helye iránt kinyilvánított tiszteletnél többet, mert Vécs nekünk is több, nekünk olvasóknak is jelkép.

A Regények színhelyén sorozat könyvméltatással vegyes riportformát azért kellett kitalálnunk, hogy valamiképpen érzékeltetni tudjuk az irodalom és az élet találkozásának nagyszerűségét, hogy elfelejtett írók könyveiről és elfelejtett könyvek íróiról többet megtudjunk. Varró János könyve, megjelenése után néhány hónappal, fokozódó érdeklődést kelt, mert történelmünkről szól, múltunk-

ról, amelyre építünk. Színhelyei a Maros mente, a görgényi táj, a vécsi, a radnóti, az Alárdi vár környéke és Gyulafehérvár. Történik: 1575–ben.

2.

Kerelőszentpálra úgy indultam, hogy ez alkalommal sem feledem Janus Pannoniusz intését: „Nézz körül és ne feledd, hogy hű fia légy a jelennek”. Történelmünkről kérdezősködni az iskolában annyit jelent, mint jövőbe látni kissé.

A történelem tanárnő középkorú, szigorú asszony. A négyszáz évvel ezelőtti csatáról nem tud semmit. Nem hallott róla, nincs a tantervben. Pillanatok alatt kiderül, hogy a tanárnő nem helybeli.

Fiatal, segítőkész az igazgató. Néhány oldalnyi följegyzést tesz elénk, egy lehetséges falumonográfia magját, amelyből megtudjuk, hogy Szentpál, írásos dokumentumban, 1263–ban fordul elő először, hogy a kastély helyén valamikor római erőd állt, a XIII–XIV. században a szentpáliaké volt a vár, majd Mátyás király Hosszúasszói Ferencnek és Mártonnak adományozta, 1575–ben, a csata idején pedig Alárdi Ferenc birtokolta. Július 9–én, vasárnap dült itt a harc, a lerombolt várban Báthory parancsára kivégezték az ellenálló urakat. Haller, az új gazda, 1610–ben javíttat, másfél száz év múlva pedig egyik őse új kastélyt épít. Kisebbség átalakításokkal és időnyomokkal még áll ez az épület.

Nem titok, hogy utasítás van arra: a helyi történelmet magában kell foglalnia a tantervnek. Értő és hivatásukat szerető tanárok ezt nem mulasztják el. Ebben rövid beszélgetés után egyetértünk a kerelőszentpáli iskola igazgatójával, sőt a szigorú tanárnővel is. A múlt iránti tiszteletet ápolják ők azzal, hogy az iskola tanulóival gondoztatják a dombtetőn a második világháború idején eltemetett tizenöt hősi halott sírját. A közeli radnóti emlékműhöz csaknem minden évben, a kegyetlen csata színterén át, elzarándokolnak a tanulók. Találkoznak időnként Opris Emil és Meghesan Ioan veteránokkal, akik megmutatják kitüntetéseiket, és mesélnek a felszabadító harcokról, amelyek során egészen a Tátráig jutottak. Szó esik olykor Vasile Moldovanról is, akinek a vezetésével a környékről parasztok indultak 1848. május 12–én a balázsfalvi gyűlésre. Búzásbesenyő határában, a Borsódombon agyagedényeket találtak, máshol csiszolt kőbaltát vetett ki a föld, érdekfeszítő helyi szemléltető–eszközök táráat gyarapítják, ehhez hasonló tárgyakkal.

Varró János könyvéről akkor még nem tudtak.

3.

December elején jártam legutóbb Kerelőszentpálon. Fejér László, aki magyar és orosz nyelvet tanít a helyi nyolcosztályos iskolában, elkísér falunéző utamra. A községközpont széles útja mentén egymás mellett sorakoznak az új házak. A tanár is itt lakik, majdnem átellenben az iskolával. Emeletes épület az övé, váro-

sias, mutató. Húsz év munkája van benne. Éppen ennyi ideje telepedett meg a községben. Nem messziről, csak innen Ludasról jött ide, a Maros partjáról a Maros mellé. A ház csak kívülről kész, kell még néhány év ahhoz, hogy elképzelését valóra váltsa a gazda, úgy hiszem, a városi lakásoknál jobbat, kényelmesebbet akar.

– Szeretem ezt a helyet. Érdekel a község múltja is, minden idevágó adatot összegyűjtöttem. Tanulóimnak szívesen mesélek, ha erre alkalom adódik mindarról, amit megtudtam. Ezek nálam a pihenés percei. A kutatásban az hajt, hogy tudom, nem haszontalan dolog. Még az iskolában is hasznát veszem.

Első látogatásomkor Fejér László sem hallott Varró János könyvéről. Most örömmel újságolja, hogy meghozatta Vásárhelyről, elolvasta és igen jónak tartja, nevelőerejét máris tanítványain méri, akik ajánlására több példányt is beszereztek a könyvből.

– Sajnos, a könyv már nem kapható. Pedig az idősebbek is érdeklődnek utána. Én vezetem a könyvtárat, tudom mi a helyzet.

– Akkor ezt – veszem elő az ajándéku szánt könyvet – mégiscsak itt hagyom. Olvasni szerető embernek adja, jó?

– Máris megvan a gazdája. Szorgalmas, okos kislányé lesz, aki rengeteget olvas.

– Megyünk a Maros-part közelében emelkedő egykori kastély felé, és közben beszámol az előző találkozásunk óta, a tanulók segítségével lebonyolított gyorsfelmérésről: a négyszáz évvel ezelőtti testvérharcról máig semmit sem őrzött meg itt a népköltészet, a csata után egy emberöltővel újabb megpróbáltatások sanyargatták a környék lakóit, legendákban maradt fenn Ali basa embereinek és a tatár hordáknak a pusztítása.

Kornyáti Békés Gáspárról írt könyvében említi Szádeczky Lajos, hogy Kerelőszentpál közelében dombot neveztek el róla. A Békési dombon ma kápolna van, amit restaurálnak.

– Békés domb – javít ki Fejér László –, így ismeri itt a nép. – Vitába bonyolódunk azon, amit talán csak Borbáth Károly tudna tisztázni, a tőle megszokott alapossággal és káptalan-fejűséggel: Bekes vagy Békés a neve egykori honfitársunknak. Bekes Gáspárt vesztes csatája után néhány évvel ott találjuk Báthory István lengyel király udvarában, mint hűséges katonát, aki egykori ellensége szolgálataiban életét sem kímélte. Bizony, ráillik Bekes Gáspárra a Báthory-mondás, amit az erdélyi fejedelem az egyik kolozsvári toronyra vésetett: „Aki magát is bírja győzni, erősebb, mint aki a legerősebb várakat vív meg. Ennél magasabbra erény nem juthat.”

– Azért Békés vagy Béke domb, mert csata után a két vezér ott nyújtott kezét egymásnak. Így tartja a hiedelem.

– Nyilvánvalóan tömörítésről van szó, a népi képzelet korábbra és hazai földre helyezi a kibékülés momentumát, ami, ha nem is vezéri szinten, viszont tömegméretekben, itt erdélyi földön, megtörtént.

– Mostanában támadt az az ötletem – gondolkozik hangosan a tanár –, elkészí-

tem a csatatér térképét. A regénybeliét is, amely a csatajelenetek nagyszerű leírásából világosan áll előttem.

Fejér László történelemszeretetével nem egyedüli a községben. Búzásbesenyőn Rátonyi János történelem tanár mutat példát közös múltunk megismerésének szeretetéről.

4.

Az egykori Haller kastély U-alakú épülete még megmenthető. Majdnem kétszáz évvel ezelőtt Mátyás, korának híres festője is díszítette, majd később pedig Leder Josef (többek között a kolozsvári Teleki palota, a bonchidai Bánffy kastély stb. átalakítója) is dolgozik itt.

Most almaillat lengi be a környéket. Almát termel a kastélyban a termelőszövetkezet, de megfelelne üdülőnek vagy szegények házának is. Akármilyen célra is használják, az első teendő a javítás, a renoválás kell hogy legyen.

Az épület mellett és mögött az egykori fűvészkert nyomai már alig látszanak. Ez a probléma. Legalábbis egy része.

Aki olvasta a regényt, annak nem nehéz elképzelni, hogyan csaptak itt össze a kék darabontosok és páncélingesek...

Még a malomra is emlékeznek az idősebbek, ahol a malom és a kastély közötti területen folyt az ütközet.

Öregektől hallottam azt is, hogy néhány hetet itt töltött nálunk a sebesült Balassi Bálint is, és a kiszínezett történetből nem hiányzik a romantikus szerelem sem. A súlyosan sebesült költőt a kastély urának lánya gondozta. A költő lantja sem pihent.

„A szerelem tüzes langjátúl szűvemben ...”

Mit lehet kezdeni egy ilyen nyílt veszedelemmel? Forgatjuk az ötletet, és levonjuk belőle a valóságos lehetőséget. A magyar irodalom tanára, könyvtárosi minőségében használhatja Balassi sorsát. Az érdeklődők itt nem csak a költő műveit ismerheti meg, hanem annak erdélyi vonatkozásait is.

A jobb sorsra érdemes kastély mellett él egy idős ember, aki a könyvtár legszorgalmasabb olvasója. És mert különösen szereti a történelemmel foglalkozó írásokat, a néhány hét alatt a faluban ismertté vált és megkedvelt Varró-könyvet vette ki. Elolvasta, továbbadja és magyarázza, mindenkinek, akivel szót válthat. Miért tudja ezt olyan irigylésre méltó lelkesen csinálni? Válasza egyszerű és magától értetődő. Szereti a szepet. Az igaz életet.

„Az én lábam nyomát pedig eltemetheti a fű, de síromon sohasem lesz korhadtság, a fejfa, a felém néző domb virágos lesz mindig tudom. És emlegessenek engem is az én véreim: unokáim unokái, mint ahogy én is megemlékezem nagyapám, déd-

apám és őseim dolgairól. Inni fogják a bort mint én és jární fogják az erdőt, a hegyeket amit az én lábam taposott egykoron, és nyughely lesz mellettem majdan egyszer. Az én munkámat teszik ők és az én életem örökké való lesz bennük. Mert én itthon maradtam.

Mert én csak folytatása akarok lenni apáim és munkám folytatása az új munkájuknak.”

Ezek Kós Károly szavai.

Értelmünk és tapasztalataink bizonyos fokán, gondolataink kifejezői is.

Bornemissza Gergely egyetlen szót íratott a kardjára: a hazáért?

Filep István jelmondata: hiába, ha senkinek sincs hasznára. „S ugyan ki másnak lesz hasznára, ha nem övéinek, ha nem megkínzott népnek, amely magára hagyatva, tehetetlenül vonaglik öntelt urainak korbácsa alatt” mondatja hőisével Varró János.

„Nevem Demeter Piroska, tizennégy éves vagyok, Magyardellőn lakom, Kerelőszentpálra járok iskolába. Édesapám az autójavítóban, édesanyám a téészenben dolgozik. Egy testvérem Vásárhelyen líceumba jár, a kisebbik óvódás. Falum a Maros partján fekszik, sokszor kiárad a víz. Itt szorgalmas emberek laknak. Nagyon szeretem a falumat.

Jól tanulok, olvasni nagyon szeretek.

A szentpáli csatáról sokat beszélgettünk. Meggondoltuk és elbíráltuk a rossz tetteket. A könyvek sokan vásárolták, most már pontosan ismerjük az eseményeket és azok okait. Minden tanulónak el kell olvasnia a könyvet. Szerintem a székelek nemcsak a szegények ügyéért harcoltak itt, hanem a nemzetért. Bekes Gáspár ellenszenves. Nekem nagyon tetszik Bornemissza Fülep István barátsága, ügyessége. Még egyszer nagyon szépen köszönöm az ajándékot.”

Demeter Piroska

Köszönetét ezúton továbbítom Varró János írónak.

Fölöttünk a jöv

1.

Bernád Ágoston „kötelező iskolai olvasmány” jelzővel minősíti Beke György tavaly meg-jelent családi krónikáját, amelyet Fölöttünk a havasok címmel adott ki a Dacia könyvkiadó. A minősítést maga is idézőjelbe teszi, hogy ezzel jelezze, az író nem „középiskolás fokon”, hanem sokkal tágabb körben ható, figyelemreméltó művet alkotott. Aki elolvassa ezt a könyvet, maga is rájön, hogy a „kölcsonös megismerés és megbecsülés könyve” annyira mai olvasmány, hogy nemcsak nálunk, hanem egész sor Duna–menti országban „tanítani” kellene. Tudniillik a szocializmust vállaló ember órarendjéből ma és holnap sem hiányozhat „a magunk keresése”, amely lehet hivatalosan elismert tantárgy, önmagunkkal folytatott végtelen vita, helyünket, alapállásunkat meghatározó örökös igény, és személyiségünk teljességének magától értetődő akarata is.

Sietek idemásolni azt, amit a Beke–könyv olvasása közbeni őszinte lelkesedésemben sebtében a nyomtatott szöveg mellé firkantottam: Végre valaki átlép a határon, a háború húzta idő–vonalon, és úgy vizsgálódik, kérdez és vallat máig érően, hogy magát sem hagyja ki ebből. Önvalomásának szükségessége nyilvánvaló, hiszen nem titkolja, hogy saját maga van a leginkább belekeveredve a hétköznapijainkon is felhorgadó kérdésekbe: Melyik út visz a meg-maradáshoz? Mi legyen hagyományainkkal, a csak hobbiként művelhető történelmünkkel? Miként tartsunk lépést a gyors fejlődéssel úgy, hogy önmagunkat el ne veszítsük?

A közelmúlt és a ma vizsgálata, a kitapintható igazságok felszínre segítése, sajátos gondjaink meg-fogalmazása legsürgősebb, legóhajtottabb teendőink közé tartozik. Nemhiába legolva-sottabb könyvünk Sütő András mezősgéi „krónikája”. Beke György sem elégedett meg az irodalmi riport műfajjal, a való-ságirodalom új, divatos hajtásait, a tájegységet bemutató riportkönyvet, a Családi krónika alcímmel ellátott könyve esetében a riportregényt műveli. A vitatható műfaji meghatározáson túl, ezekben a könyvekben közös a nehézségeket feltáró kutatószándék és a jövőféltés. Ez teszi őket hasonlónvá. Magas szépirodalmi értékük is arra mutat, hogy nemcsak az észhez, hanem a szívhez is kívánnak szólni a szerzők.

Beke Györgytől megszoktuk a fáradhatatlan országjárást, azt a kiapadhatatlan igyekezetet, ahogyan tájak és emberek bemutatásával hazaszeretetre, történelemre tanít. Családi krónikájában többet tesz ennél: saját környezetét, családját és saját kételyeit tárja az olvasó elé, mégpedig úgy, hogy „művészien általánosított típusai már–már regényhősökkel egyen-értékűek”. Az író áldozata ez. Az olvasó által levonható tanulság könnyebb kihámozása végett.

Jakab Mihály temetésével kezdődik a könyv. A szerző apósa a fővárosba települt

barcasági csángó. Jakab Mihályné, Szegedi Anna még régebben odamenekült ősoktól származik. És egy kérdéssel, amelyet Jacob Misivel, az író sógorával kapcsolatban tesz fel magának az olvasó: Vajon milyen erők, milyen körülmények készítették anyanyelvétől és nemzetiségétől való elidegenedésre? Miként teljesülhet nyíló tudatunk és megfogalmazott lehetőségeink ellenére az, amitől az anyós félt és rettegett: „... hogy szétfutnak az életek, gondolatok, érzelmek...” Milyen élettörvények szerint kényszerül az ember önmaga feladására? A tudatosság milyen fokán kerülhető el ez? Elkerülhető-e a nemzetiségi közösségen, a szokásokat megtartó falun kívül? A nagyvárosok forgatagában, ahol a nemzeti-iségi tudatformálást a különállás, az elzárkózás, a lemaradás veszélye és enyhén szólva a rosszsallás fenyegetik?

Az olvasó érzi, hogy a sokasodó Jacob Misikkel valami nincs, nem lehet rendjén. Nem a munkájukkal, elismerésükkel, előrehaladásukkal van baj. Képességükhöz mértén befutnak, „karriert csinálnak”, hasznos tagjai lesznek a társadalomnak. De az önmagukról való lemon-dás tüskéjével a szívükben élnek. Ezt mutatja fel az író művészien általánosított típusával, Jacob Misivel, akinek kifakadásai, kitö-rései és rácsodálkozásai a megváltozottnak hitt valóságra, majd ismételt menekü-lési szándéka és strucc-természete nehezítik elszakadását, de megmaradását is abban a családi környezetben, ahonnan indult, amelynek erkölcsi számadással tartozik.

A kétnyelvű, a több kultúrájú ember is felelős a társadalommal szemben ezért a tudásért, amelyet a fejlődés érdekében tovább kell adnia, gyümölcsöztetnie kell. A balkezesek társasá-gában a jobbkezes nem mond le jobb karjáról még akkor sem, ha a sűrű gyakorlás és balos kézfogások eredményeképpen kétkezessé vá-lik. A jobb keze marad a jobb. Miért dugná a háta mögé? Miért ítélné magát bé-naságra?

Beke György egyszer régen az egyik bukaresti utca postahivatala és kenyérüzlete közötti gyakori útján találkozott azzal a csángó lánnyal, akit feleségül vett. Be-lépve a családba, éppen olyan természetességgel vállalta annak múltját, jelenét és minden gondját, mint ahogyan újságíróként nemzetiségének sorskérdéseit is vál-lára vette. Regényének színhelyei tehát nem csupán egy bukaresti magyar család küzdelmeinek lelki gödrei, hanem cseppben a tenger módján mindnyájan láthat-juk benne önmagunkat és vívódásunk tereit is. Nemzetiségi önismeretünk tereit járva az íróval, öntudatunk erősödik. Ezért Beke György regényének színhelyét jární egyenesen kötelesség. Az ott fellelhető történéseket és minden sorskérdést illik napjainkig hozni, követni a megoldásig, elszámolni velük az utánunk követ-kezőknek.

Fölöttünk a jövő. Van mihez igazodnunk.

2.

Bukarest lakossága a két évvel ezelőtti végzett népszámláláskor megközelítette a

kétmilliót. A főváros az egész országból vonzza az embereket, főleg a fiatalokat. Akadnak közöttük szép számmal magyarok is, akik főleg építőtelepeken dolgoznak, mások egyetemre járnak, művelő-dési intézményekben, hivatalokban vagy a hadseregben teljesítenek szolgálatot. Néhány évet magam is éltem a fővárosban, és találkoztam ott letelepedett resicai gépészmesterrel, székely-földi repülőssel, szatmári sportolóval, kolozsvári képzőművésszel, vásárhelyi aktivistával, zsidói katonatiszttel, tordai pincérrel és már nem is tudom hova való, anyanyelvemen megszólaló forgalmi rendőrrel. Tizenvalahány évvel ezelőtt, A Hét alakulása idején pedig, mintha valamilyen jelre, egyszeriben megsokasodtak a magyarul beszélő újságírók, szer-kesz-tők, tévések, művelődési szakemberek. És voltak és vannak csángómagyarok is Bukarestben. Ezt nem Beke György könyvéből tudom, hanem magam is találkoztam velük. Éppen úgy, mint Moldvában, Bukovinában, Barcaságban, Délvén. De még Constanța melletti falvakban is százával élnek, akik megtartották nyelvüket, és otthon, családi körben úgy beszélnek, hogy nekem egyáltalán nem jelentett megerőltetést ízes beszédüket megérteni. Jóleső érzéssel mosolyoghattunk egymásra kétnyelvűségünk fölötti örömről: mi aztán csakugyan meg-érthetjük egymást. Különben, ami a fővárost illeti, ott nemcsak a világvárosi soknyelvűségért, hanem az erdélyiek iránti megértésből és tiszteletből fakadóan a magyar szónak nincs akadálya, és készséges segítőt mindenütt talál az ember. Az állam nyelvére fordítani, vagy a szomszédokra való tekintettel lehalkítani a szót alkalomadtán a jóérzés diktálja, és nem a kisebbségi sors követelménye. Persze mindenütt vannak fölöslegesen meghunyászkodók, óvatosak, szolgalelkűek. Nyilván ők a kivételek. Mintha nem tudnák a törvényt: a szocializ-musban mindenkinek joga van egész emberségéhez.

Bukarestben – mivel erről nincs statisztika, találgatásokkal kell beérnünk – legkevesebb harminc-ötezer magyar nemzetiségű román állampolgár él. Vannak, akik százezernél nagyobb számra esküsznek. Jacob Mihai már nem tartozik közéjük. Ehhez természetesen saját döntése alapján joga van. Az önmegvalósításnak mindig és mindenütt számos útja-módja van. Ki ezt, ki azt választja. Erre nincs és nem is lehet sablon. Egy idő óta a sajtóban is olvashatjuk a pályaválasztással, a beiskolázással kapcsolatban az anyanyelvi oktatás tudományosan is felmért előnyeit. Hősről talán másként alakul sorsa és közérzete, ha a mostani körülmények között kezdhethé életét, és él az adott lehetőségekkel.

Hogy megértsük és megismerjük azokat a lehetőségeket és körülményeket, amelyek befo-lyásolják, segítik a fővárosban élő magyarokat nemzetiségi tudatuk alakulásában-alakításában, tegyünk egy sétát múltban és jelenben intézményeink háza táján. Első utunk vezessen a nagyszerűen korszerű Obor-átjáró közelében működő magyar tannyelvű matematika-fizika szakos ipari líceumba. Megyeri Katalin igazgatónőtől tudom, hogy az elmúlt iskolai évben 229 tanuló járt az I–XII. osztályokba. A gyerekek felének szülei különböző építőtelepeken dolgoznak, nemcsak a fővárosban, hanem szerte az országban. Ez bizony meglátszik fel-készültségükön is, mert nagyobb része a különböző építőtelepi iskolákban kezd-

te tanulmányait, és a fővárosi iskolában sem szándékszik sokáig maradni; hiszen nem tudhatják, ván-dorolnak tovább a szüleikkel, vagy visszatérnek szülőföldjükre, a nagyszülők vagy a rokonok pártfogása alá. Tudni kell az iskola tanulóiról azt is, hogy Bukarest különböző kerületeiből buszon, trolin, villamoson (van, hogy többszöri átszállással), órákig tartó utazással jönnek iskolába. És ez semmi-vel sem könnyebb, mint a tanyasi gyermek több kilométeres gyaloglása a falusi négyosztályos, majd a községi tízosztályos iskolába. Mindezek ellenére az elmúlt években fokozatosan javult az oktatás színvonala a hivatalosan 5-ös számot viselő fővárosi matematika–fizika líceumban. Korábban ugyanis panaszkodtak erre a szülők, sőt olyanok is voltak, akik a felsőbb osztályok elvégzésére más iskolába, román tagozatra írárták be gyermekeiket; az egyetemre való bejutás reményében. A mostani megváltozott helyzet nem magától alakult, hanem nagyrészt az iskolának nyújtott sokoldalú támogatás eredménye. Az igazgatónő jogos büszkeséggel mutatja a többszázezer lej értékű fizikai és kémiai laboratóriumot, amelyhez hasonló kevés van a fővárosban. Az ötven tagú tanári karban az idősebb, nagy tapasztalatú tanárok mellett nemrég végzett, lelkesedni tudó fiatal tanügyieket is szép számmal találunk. Az iskola gondjainak megoldásában, szülőket és gyermekeket magába foglaló közösség kialakításában az erélyes iskolai vezetést szívós munkával, kitartó ügyködéssel segíti a szülői bizottság. Ennek tulajdonítható, hogy az iskola mellett működő óvodában a tavalyi egy csoport helyett az idén kettő indult, mégpedig összesen hatvan gyermekkel, a most kezdődő iskolai évben pedig a korábbi 12–13 első osztályos helyett 25–30 tanulóval számolnak.

Régen az iskola a szülőket is közösségbe gyűjtötte. Most hasonló utat próbálnak a szülői bizottság támogatásával. Magától értetődő, hogy az iskolának szüksége van a szülők tudatos támogatására. Hű lenni az iskolához annyit jelent, hogy gyermekeik érdekében nem elhagyni, hanem támogatni kell az iskolát, segíteni a javulásban, a gyarapodásban. Megfelelő szakta-nárokat javasolni, a tessék-lássék módon tanítókat ösztönözni, kicserélni őket, ha másként nem lehet. Erélyes igazgató, erélyes szülői bizottság, közösséggé alakítandó gyereksereg, a bennlakók számának növelése – úgy tűnik, ezek voltak az elmúlt év célkitűzései. Mindezt a jobb tanulmányi eredmények elérése céljából.

– Kevesen tudják, hogy az iskolának internátusa is van. Pedig ilyen lehetőséget kár ki nem használni – jegyezte meg az iskola gondjairól folytatott beszélgetésünk végén Lőrinczi Gyula, a szülői bizottság elnöke. Tavaly mindössze öt tanuló vette igénybe a bennlakást. Pedig akik matematika–fizika liceumot szeretnének végezni, és szüleik építőtelepen vagy más gyakori helyváltoztatást igénylő munkahelyen dolgoznak, élhetnének ezzel a lehetőséggel.

Takács Pál, az iskola egykori igazgatója nyugdíjas korára a Balta Albă negyed patkóházának kilencedik emeletére költözött. Öt év óta kutatja a romániai magyar nyelvű oktatásra vonatkozó adatokat. Könyvet készül írni róla. Legutóbb A Hétben tett közzé rövid összefoglalást búvárkodásáról, amiből többek között ki-

tűnik, hogy már 1815-ben működött magyar iskola Bukarestben. A századfordulón 160, hat évvel később 745, 1910–11-ben pedig 1593 volt a tanulók létszáma. Nem egy, hanem több iskolában. Volt óvoda, napközi otthon és étkezde, a leányiskolában varrótanfolyam. Takács Pál 1938-ban került a fővárosba.

– Megjegyzem, hogy akkor és később is házról házra jártunk iskolakezdés előtt, hogy tanulóinkat összeszedjük...

Az iskola népszerűsítése, ügyeinek intézése jórészt tanítójára vagy tanítóira hárult. De Takács Pál győzte munkával, ritka hivatástudata segítette minden nehézség legyőzésében. Amikor Bukarestbe érkezett, már dicséretes tanítói pályafutásról adhatott számot.

– Marosgombáson születtem, nincstelen parasztszaládból. Nyolcan voltunk testvérek. Ügyesen kézimunkáztam, faragtam. Meglátott egyszer Fejes Ákos professzor. Azt mondta, be kell en-gemet vinni az enyedi tanítóképzőbe. Ösztöndíjat kaptam, és aláírtak velem egy kötelez-vényt, miszerint tíz évig a református egyház szolgálatában maradok. 1933-ban végeztem. Kolozsborsára helyeztek. Nekifeküdtem a munkának. Rendbe tettem az iskolaépületet, veteményeskertet létesítettem. Ez nagy dolog volt, mert akkoriban még nem foglalkoztak ilyesmivel a faluban. Gyümölcsfát ültettem, ünnepélyeket rendeztem, az összegyűlt pénzből egyenruhát vásároltam a tanulóknak, dalárdát alakítottam. Kétezer lejес pályadíjat és első helyet nyertem a megyei versenyen. Ezután küldtek Bukarestbe. A Vatra Luminoasă 173. szám alatti iskolába kerültem, négy osztályt tanítottam. Fiatalember voltam, dolgoztam szívesen. Itt is dalárdát szerveztem. A főváros nem volt számomra ismeretlen: édesapám egyik nővére már 1922 óta itt lakott, elemista koromban egy-két nyarat nála fölfőttem. Akkor már terjeszkedett a város, a magyarok a széleken laktak. Minden húsz méterre volt egy kocsmá, ott nyomorogtak. Akkor sem volt könnyű a gyerekeknek iskolába járni. Egy időben a felsőbb osztályosokat autó vitte a Sfântul Voivozi 52. szám alá. A tanulók száma akkor mintegy négyszáz volt. Az egyház fizette a szállításukat. De sokat tettek az egyszerű emberek is az iskola érdekében. Egyszer például az asztalosok gyalupadokat hoztak az iskolába, segédekét küldtek és anyagot. Így készült el az iskola új bútorzata. Az az iskola a bombázáskor elpusztult. Jártak az iskolába felnőttek is, népdalokat tanultunk. Hagyomány, hogy mindig volt közöttünk román anyanyelvű. Jöttek ismerkedni, tanulni, és mi mindig szívesen fogadtuk őket. 1940-ben óriási felmérést végeztünk, Kolozsvárról jött és helyi egyetemisták segítettek összeszedni a magyarul tanulni óhajtó gyerekeket. Térképpel dolgoztunk. Volt értelme. Adományokból tartottuk fenn az iskolát, étkezdet alakítottunk, ruhaneműt osztottunk a szegényeknek.

A bécsi döntés után itt maradtam. A háború után aztán újrakezdjük az életet. Kévs volt a gyermek. Egy ideig a tanítókat beosztó bizottságban dolgoztam. Megnősültem. Feleségem román. A felszabadulás után mindössze 15 gyermek gyűlt össze. 1944 szeptemberében jött a hír, hogy nem lesz többé magyar iskola Bukarestben. Élt itt egy kitűnő ember, Bedeleanu Dionid, a közoktatásügyi minisztéri-

um felügyelője volt sok–sok évig. Enyeden láttam először, a képesítő vizsgabizottság elnöke volt. Emlékezett rám, dicsérte feleletemet. A háború előtt is járt nálam, ellenőrzésen. Egyedül ő volt az, aki nem zavart, hanem azt mondta, úgy végezzem a munkám, hogy abból baj ne legyen. Én is meglátogattam. Sok jó könyvet kaptam tőle. Szerény lakásában az asztalon, pohárban, mindig volt egy szál piros virág. Később tudtam meg, illegális kapcsolatai voltak, a virág jel volt. Akkor szeptemberben is elmentem hozzá. Megnyugtató. „Fiam – mondta –, a kommunista párt megszavazta az anyanyelv szabad használatát. Menj haza, végezd a munkád. Itt is lesz nagytakarítás.” Úgy is történt. Az elkövetkező idők gondjairól már írtam az Ifjúnunkban... Aztán 1958–ban az iskolánk mostani helyére, a Dimitrov 89 alá költözött. Közben kitétek a tanügyből. Beosztottak kéményseprőnek. (Amíg tisztázódott az ügye, a csoportját tanította írni, olvasni, nyilvántartást vezetni.) Fiam és leányom van. Mindkettő mérnök. Iskolai éveikre visszaemlékezve, elmondhatom, hogy a lányomnak könnyen ment a tanulás, a fiamnak nehezebben. Az volt az elvem, hogy nem segítettem nekik. Anyósom sírt. Azt mondta, ilyen embert még nem látott. Van eszetek, figyeljete oda – mondtam a gyermekeimnek. Nekem sem segített senki. Az a tapasztalatom, hogy a kisgyermek két–három nyelvet is könnyen megtanul. Gyermekeimnek sikerült...

Tegyük hozzá, hogy anya– és apanyelvük alapos elsajátításának köszönhetően. Ehhez a szabályhoz tartja magát Lőrinczi Gyula nemcsak a szülői bizottság elnökeként, hanem mint családapa is. Matematika–fizikát végzett, ide helyezték a fővárosba. Itt maradt, megnősült, volt előadó a katonai akadémián, tiszti ruhát visel, szaktekintély.

– Bizony nem volt könnyű az út az iskoláig. Zolti fiam nem volt még hatéves, amikor elkezdte az utazást. Negyediktől az öccsét is vitte. És eltelt a tizenkét év... Feleségem is a tanügyben dolgozik, tudjuk, mit jelent az anyanyelvű oktatás, és azt is, hogy gyermekeink jövője érdekében nem szabad kihasználatlanul hagynunk a megadott lehetőséget. Megütközve hallom, mikor értelmiségiek rossz hírért költik az iskolának, éppen ők, akik a legtöbbet tehetnék az iskola további gyarapodásáért, fejlődéséért. Mindnyájunk kötelessége segíteni gyermekeink megfelelő felkészítését.

A szülői bizottság elnöke nemcsak reménykedik, hogy az iskola életében beállott minőségi változás tartós marad, hanem abban is biztos, hogy a szülők iskolájával, a Megéneklünk Románia fesztiválon kitűnt furulyásokkal, a Bukarest környéki erdőkbe tett kirándulásokkal sikerül olyan közösséget létrehozniuk, amely nemcsak a fővárosi magyar iskola szolgálatát vállalja, hanem a nemzetiségi tudat formálásának eszköze is lesz.

3.

... azok a Bukarest környéki kirándulások. Az Andronache–erdő. A majális kez-

dele reggel kilenc óra. Külön buszok vitték az érdeklődőket. Volt zsákba futás, lepényevés, kötélhúzás, tombola, alkalmi focicsapatok mérkőzése. A Bariera Moşilortól indultak a buszok. A majális jelvényét az iskola javára „árusították”. Beke György a hetvenes években még meglegelte e tizemeletes tömbházak sűrűjében meghúzódó erdő-töredéket. Satnya fákat, fájó némaságot, közönyt talált. Hol leljük fel azokat az erőket, sürgölődő családiasságot, amelyek ezeket a mesebeli majálisokat korszerfa formában újraterezték? Nem a szabadtéri zabálásért, nem a táncért, nem csupán az együttlétért, hanem mindenért együttvéve, mindazért, amit erkölcs- és magatartás-építőként ma is elfogadnánk. 1856-ban alakult az első bukaresti magyar férfikórus. 1877 után már ismerős szavaktól hangos a Zalomit utca környéke. A mai Petőfi Sándor Művelődési Ház helyén működött a Bukaresti Magyar Társulat. Az innen induló, máig tartó tartalmas művelődési tevékenység keresztmetszetét ugyancsak Takács Pál tette közzé A Hét hasábjain. A MADOSZ alakulásának fél évszázados ünnepére készülve, a Marosvásárhelyen élő BáKay Domokos a párt által irányított forradalmi munkásmozgalmi múltjáról ír. Visszaemlékszik azokra a politikai és kulturális megmozdulásokra, amelyeknek részese volt. 1935 júliusában a MADOSZ irányítja a fővárosba. Mint írja, a Bukarestben lakó hétfalusi csángók körében szép számmal voltak kommunisták, akik tisztában voltak a MADOSZ tevékenységének szükségességével és helyességével. A fővárosban született Czikóékkal együtt mindenütt jelen vannak, ahol az akkori építők, szolgák és szolgálóleányok szabad ide-jüket töltik, politikai éleslátásra, művelődésre, hasznos szórakozásra buzdítják környezetüket, a párt utasításai szerint szervezik mozgalmukat. „Ha nehézségek és küzdelmek árán is, de a nagy Bukarestben sovinizmustól mentesen, a többi haladó erővel együtt fejlesztettük az eljövendő szebb jövő törvényeinek alapjait.” Kirándulások, az egyház védelme alatt szervezett kulturális megnyilvánulások; a fasizmus és a háború elleni röpcézés, bálók, előadások váltogatják egymást BáKay Domokos visszaemlékezésében. Régi fényképek tanúskodnak arról, hogy a Zalomit utcai színpadról előadást is tartott annak idején: népnevelő volt. Akkor a népnevelő kötelessége volt megkeresni a munkást, megnyerni és felvilágosítani. Ma a Zalomit utcában változatos művelődési események követik egymást. A Petőfi Sándor Művelődési Ház igazgatója, Antal Miklós gazdag tevékenységről számolhat be. Tervei sem szegényebbek. Írók, művészek úgymond egymásnak adják a Ház kilincset, előadások, képző-művészeti kiállítások, szavalóestek, kötetlen találkozók voltak és lesznek nem találomra, hanem inkább a közönség igénye szerint. Kikből áll a Ház közönsége? Szerintem főleg diákokból. Beke György budapesti olvasójának leveléből idézek: „Nagyon megörvendeztetett a régmúlt időkről, Koós Ferenc nemes és felbecsülhetetlen munkásságának, a román-magyar testvériség szellemének, valamint ifjúkorom legrövidebb szakaszából (a 20-as évek végén Bukarestben élt), de annál kedvesebb részéből és részeitől: Tóth-Pál Dani, Jakab András stb. nevekkel való találkozásom fél évszázad után.” Dr. Bódis Gábor nyugdíjas bányamérnök tagja volt az első bukaresti

magyar Diákotthonnak, amely a Leonida utcában volt, és a Koós Ferenc Kör Diákszakosztályának. Ilyen diákszakosztály nincs fővárosunkban, de lapunk, az Ifjúnunkás baráti köre létezett és létezhet. Az idén is rendszeres időközönként különböző meghívottak jelenlétében és közreműködésével vitákat rendeztünk a Petőfi Házban. A különböző körökön és műkedvelő együttesekben ugyancsak fiatalokat találunk, de neves előadók vonzzák az idősebbeket is. Az igazgató reméli, hogy még az ősszel beindul egy olyan nyelvi kör, ahol a műszaki kifejezések anyanyelvű elsajátítását segítik elő, és talán az is kivihető lesz, hogy nemzetiségi színházaink művészei egyéni estekkel vagy akár teljes előadásokkal olyan sorozatot alkossanak, amelyre bérletet lehet majd váltani. Tavaly az sem volt ritka, hogy a Ház látogatói részére az igazgató jegyet szerzett különböző előadásokra és koncertekre. Ha úgy tetszik, akkor ezzel is a közös szórakozás igényének kielégítését szolgálta. És ezzel még korán sincs vége annak a felsorolásnak, amely a Petőfi Ház lehetőségeit és az iránta támasztott igényeket tartalmazza. Mert ha volt is az írószövetség szárnya alatt egy Balogh József és Szász János által vezetett irodalmi kör, ha volt is egy-két olyan sarok, ahol összegyűltek az ismerősök, főként értelmiségiek vagy értelmiségi pályán indulók, az egyszerű embernek, a műszakiaknak, az építőknek hiányozhatott és hiányzik ma is a hely, az alkalom, hogy anyanyelvi közösségben megoszthassák gondolataikat. A régi körök és vigalmi egyesületek helyett a fővárosi magyar lapok körül kialakult kisközösségek talán vállalhatják ennek az igénynek a betöltését. Bizonyára lehet nemzetiségi tudatot megtartó és ápoló mindenik lapszámunk, ha eljut az olvasóhoz, ha megvásárolják. Lapunk hagyományai szerint az Ifjúnunkás előfizetője megérdemli a KISZ-tagságot, a kettő régen ugyanazt jelentette. De barátságunkat mindenképpen. Fővárosi előfizetőinket is így tartjuk számon.

A gyorsuló élet nehezíti a nagy tömegeket mozgató művelődési intézmények kialakulását, a szakemberek a kisközösségekre esküsznek. De a lélek időnként megtermi a hovatartozás érzésének kérdőjelét, amely sokakban visszhangzó választ vár. Beke György könyve ilyenformán intézményt helyettesít: kimondja munka után a családban és olykor lelkünkben megfogalmazottakat, válaszol féllett gondolatainkra, és válaszolni készlet önmagunk kérésének, megtalálásának és megőrzésének kényszerére.

Kik vagyunk, és mivé leszünk? Hiszen kimondott közös célunk nemcsak verejtékes munkával, de egész szívvel-lélekkel, akarattal: helyünk megtalálása jövőt építő társadalmunkban.

Az ember élete során sokszor Beke György hőiséhez hasonlóan halkan és megtörtén kérdi: „Anyám mit csinálna most?” Nekünk is azok mutatják a jövőt, akik fölé havasok nőttek. És akárcsak nekik, nekünk is meg kell küzdenünk a fölénk tornyosuló idővel.

(1977–1982)

Életünk

A történetek után

Nálunk, a faluban, most sokat beszélnek az emberek... Nálunk már ilyenek az emberek... Tiltották a fiút a szülei, nem akartak hallani a lányról. Nálunk ez még így van...

– Nyolc évvel ezelőtt egy ilyen tiltásból itt temetés lett. Emlékszik még az esetre?

– Hogyne emlékeznék. Nagyon szomorú dolog ez. Az a fiú a lányos háznál vett véget az életének. Nagyon szép temetése volt, mind kivonult az ifjúság, de hát mi haszna? Igaz, azóta sem történt hasonló, ami felbolydította volna a falut. Nem, nem a szülők tiltása maradt el, az öregek alig változtak valamit, inkább a fiatalok váltak önállóbbakká, és könnyebben megtalálják az utat a házasság felé. Mint a szomszéd fiú. A városban dolgozik, ott van vele a lány is. A szülők mit tehetnek – belenyugszanak. A fiú például rendszeresen hazajár, segíti az öregeket a háztáji művelésében. Idővel majd befogadják a lányt. Mind így tesznek. Nem is lehet másként...

– Tudja, hogy ebből a témából regény született? Színhelye akár ez a helység – gazdagodó világ..

– Nem olvastam. Csak azt a nyolc évvel ezelőtti riportot. Az nagyon igaz volt. Kiss János írta, ha jól emlékszem.

– Ő írta a regényt is. Áldozatok a címe.

M hely

A könyv szerkesztője szerint a kritika átsiklott ezen a művön. Pedig jelentős regény az Áldozatok. Nemcsak Kiss János műveinek sorában kiemelkedő alkotás, hanem a mai, alakuló életünket ábrázoló művek között is jelentős. Egy háború végi kivégzés és egy friss öngyilkosság értelmetlenségének párhuzamában közelmúlt-darabkák mozaikjából olyan visszahúzó magatartásformákat olvashatunk ki, amelyek állásfoglalásra késztetnek minden olvasót. A regénybeli újságírónak is ez a célja: „Megpróbálom úgy megírni, hogy... Mindig újra próbáljuk. Tudjuk, hogy pusztába kiáltott szó, de megpróbáljuk. Ne legyünk naivak, és e túlozzunk: már azzal is megelégszem, ha egy pillanatig elgondolkoznak fölötte. S ha még át is szólnak a szomszédba: olvasta? Olvassa el’ Kell-e ennél több?”

–Sajnálom azt, hogy Aranyospolyánban, ahogyan mondani szokták – nem kavart port Kiss János regénye. Mert akkor egy lehetséges vitában „felléptek” volna a kritikusok és a „kritikusok” is. Különben az Áldozatok színhelyére sokfelé ráismer az ember, a mai falura, hogy cselekményét elmondva, akárhol rögtön rábó-

lintonak: „Nálunk is történt egy ilyen eset, csakhogy a...” És következik a sokféle lehetséges egyik változata, egy szomorú történet, annál távolabb van az időben. Ma már csak kimondottan patológikus esetekben fordul elő az önfeláldozás: a fiatalok egymásért való küzdelme helyett a küzdelem feladása. Nem kell hozzá szociológiai felmérés, hogy kimutassuk, milyen nagy szerepe van alakuló jövőképünknek ebben. És a jelennek, amely egészen más kategóriákra osztja az embereket, mint, ahogyan régen is szokták. Sem a származás és sem vagyoni helyzet alapján nem lehet ma már komolyan ember és ember között különbséget tenni. És mégis néha megdöbbenve állapíthatjuk meg, micsoda elvakult makacsságra képes a szülő és olykor az „összetartó” család, mintha csakugyan rajtuk múlna, hogy rokonai kapcsolatra lépnek vagy sem azzal, akit a szerelem már úgyis a maga kibogozhatatlan erejével családjukhoz kötött. Mióta bontjuk a falu megcsontosodott rétegződését jelentő, emberek közé emelt, emberek közé emelt, már régóta alap nélküli falakat? Új etikánk szabályait nem elég kihirdetni, jelen kell lennie annak minden lélegzetünkben. Többek között azért jó a könyv a Kiss János könyve, mert ehhez a tudottan tiszta lélegzetvételhez újabb indítékot ad.

Két város határában

Tordáról kifelé menet a rohanó kocsiból észre sem lehet venni a falut, Aranyospolyánt. Az egymás mellett sorjázó családi házak akármelyik városvégi út házai, a forgalom is városias, a főúton sohasem lankadó. Különben Aranyospolyán már évek óta nem falu, hanem Torda municípium egyik külnegyede, összeépült a két helység. Az elmúlt negyven év alatt itt megkétszereződött a családi házak száma, most több mint ezer, jórészt átépített vagy új ház van. Akik ezután építenek csakis emeletest építhetnek. Nagy igény ez az egykori faluval szemben, városi igény. Ehhez az igényhez igazodnak a fiatalok. Mindekelőtt azzal, hogy szakmát tanultak, túlnyomó részük gyárba jár, munkás Macskásy Erzsébet a termelőszövetkezet KISZ-titkára panaszkodik. Arról, hogy eltűnt a falu központjának a vonzása. A többség városba jár dolgozni, bevásárolni, kultúráért és szórakozásért is. Idősek dolgoznak a térszében, ők megmaradtak az Aranyos menti lapály kiváló földjein és az istállóiban. És megmaradtak sok jó, és nem sok de igen rossz szokásaikban. Innen időleges összekoccanásuk a fiatalokkal, érthetlenségük, bizonyos dolgokhoz való makacs ragaszkodásuk – Olyanok itt az emberek... – ismétli, már ki tudja hányadszor Erzsike, miközben a házasságkötés nehézségeiről és úgy általában az itteni életéről faggatom. Olyanok? Milyenek? A fiataloknál lassabban változók, nehezebben engedők, az új életritmushoz módjával alkalmazkodók. Egy falunyi és életvitelében is jórészt falusi új városnegyed kettészakítottsága, idősekre és fiatalokra osztása a munkában, a művelődésben és részint a szórakozásban nem válik a közösség javára, a fejlődést lassítja. Pedig, ha nem mást, az egykori falu közösség-érzését valahogyan mégiscsak jó volna megtartani és éltetni, még az emeletes házakkal elkép-

zelt jövőben is. Kiszámítható vagy kikövetkeztethető, hogy az egykori falu fölött mikorra épül egybe Torda és Campia Turzii. Az emberi természet kiszámíthatatlan? A könyv és még inkább a riport megjelenése óta eltelt évek mutatják a változást: nem hiúsult meg egyetlen házasság sem a szülők ellenkezése miatt.

Példa

Tar József sok éve a termelészövetkezet elnöke. Egyszerű, nyugdíjkorhoz közel álló ember. Több mint

.... Évvél ezelőtt egy sietős határjárás közben eldöntötte, hogy „sajnos” csak név rokonok vagyunk.

–Nem lesz könnyű – jegyzi meg az elnök és végigsimít napbarnította homlokán. Ezt az idei évet, nyarat, mondja, amely fordulópont a termelészövetkezet életében, s mint minden fordulópont, legyőzni való nehézségekkel van körülfogva.

– Eddig is öntöztünk, 30 hektáros a zöldséges, de az idén 275 hektáron rendeljük az esőt. Ez azt jelenti, hogy hektáron is. Egymillió lejt fektettünk az öntözésbe, jó volna, minél előbb jóval többet kell betakarítanunk búzából és kukoricából is. Egymillió lejt fektettünk az öntözésbe, jó volna minél előbb visszafordítani ezt a pénzt. Tudja, hogy van, minden kezdet nehéz.

Ebéd után csendben ülünk a konyhában. Az elnök feleségét sem hajtja a házimunka, ketten vannak, kicsivel beérik. Két fiút neveltek, saját példával hozakodnak elő, amikor a házasságokra terelem a szót.

–Régi nálunk a nagyzási mánia – mondja csendesen az elnök az elnök és visszagondol a múltba. – Volt nálunk néhány neves család, a Mikók, a Fehérek, a Nagyok... Húsz, negyven holdasak voltak. „Kik voltak ők – jegyezték meg időnként nagy büszkén. Volt, aki ezt a büszkeséget hozománynak szánta. Leszokni erről, csak igen lassan lehet. A nagyobbik fiamtól tiltották a lányt. De az nem törődött a tiltással, kézen fogva jártak. Aztán házasság lett belőle. Mi nem adtunk hozományt a fiúkkal: a munkaszeretetet: kicsik voltak, de már vittük magunkkal, ki a mezőre, így kellett. Emlékszem, tizenkét éves volt a fiú, kis kaszát csináltattam neki, jött velem, aztán később jobban verte a kaszát, mind én magam. Engedem őket hajlamuk szerint. Igaz, itthon mindenféle szerszámunk volt, kerítést javítottunk, zárat, házat. A kerítésünk is úgy készült, az asszony rajzolta, a fiúnk szerelte. Megtalálták a helyüket, szeretik a munkájukat, mindketten a fémiparban dolgoznak.

Egyet nem nyújthattak a szülők a fiataloknak, az otthonmaradás kitartó makacságát. Az idén a korszerű mezőgazdaság útján nagyot lép előre az aranyospolyáni termelészövetkezet. A jövőben lesz miért maradniuk a fiataloknak, helyben is gyorsul a fejlődés.

– Szórakozási lehetőség is kell nekik, közelünkben felépült a városi stadion, ide hallszik minden gól, de ez nem elég. Ezren is lehetnek fiatalok, akik itthon kereshetik a szórakozást.

A jövő Aranyospolyánon is tele van tervekkel, ember tervez, nem beszél a levegőbe. Ezt bizonyítani kell, van rá példa elég.

Mi van a domb mögött

Lehet, hogy naiv felfogás, lehet, csak didaktikára megfelelő: a könyveket főleg azért írják, mert az írók mondani akarnak valamit, hatni akarnak, Varró János könyve négyezer példányban jelent meg. Az Utunk rövidített folytatásokban is hozta a megjelenés előtt, mégsem jutott el minden „címzetthez”. A könyvtől persze, senki sem vár csodát. Legfeljebb kovásznak való gondolatot, amelyet aztán kiérlelt az idő és talán sohasem kimutathatóan, legfeljebb sejtetően majd tettekben is megmutatkozik Kiss János „kovásza” mégis ott munkál, ebben a faluban, mert ez a volt falu két város között és a két városon túl is, az új életszemlélet szerint lüktet az ország. A regénybeli falu két domb mögött húzódik. Mi van a domb mögött? Nehéz megtudnunk, akármikor „fölpántlikázott fényes szelekkel” utazhatunk nyíló falvainkba és összehasonlítási alapunk helyett az idős nemzedékből is viszünk valakit, hogy közösen megállapíthassuk: jól van. Egyre jobban van. Persze sokkal nehezebb az utazás az emberi lélek sok okból eredően, sokszor görcsökbe rángatott útjain, alig járható ferde csapásain. De ha nem járjuk ezeket az emberek készítette utakat, ha elhanyagoljuk karbantartásukat, mint a magára maradt ember? A nehézipar és az élet gondjai mellett a szerelem kérdése és gondja másodlagos. Életünk egyetlen egész. Ezt kell keresni minden domb mögött.

Utószó

Titkolt könyvem

A titoktárban a helye, hiszen a könyveket titkolni kell, úgy kell titkolni, hogy aki akarja hozzá férjen az olvasni valóhoz.

Már nem járunk messze attól, hogy mindenki maga írja a saját szükségletét ki-elégítő szövegeket. Társam, munkában, csüggedésben és blogban, kímélnem kell, ezért nem írok most jegyzetet, mert ő valóban nem újságba való jegyzeteket ír naponta, hanem irodalmat, tehát irodalmi jegyzetet, mert azt súgja a bennem lévő suszterinas, hogy a tőlem telhető igyekezettel kerüljem a blogot, mint rühes kutyát, mert ha nem vigyázok, még kiharap belőlem egy rakás anyai szót. Hírfe-jet sem írhatok, ezzel megint félrevezetném az olvasót, vagyis inkább magam, aki egy személyben vagyok író és fogyasztója minden leírt soromnak.

De azért változhat a világ.

Fény csillan a MEK-ből is, amikor újabb és újabb könyveket rögzít a világhálón, hogy a valóban gazdagok dúskáljanak a bőségben, hiszen nyolcezernél is több kötet lekattintatható onnan. Köztük van az általam bütykölt is, amelynek a Pánik címet adtam. Amikor gazdagokat írtam, a lelkiekben gazdagokra, tehát az anyagiakban nem dúskálókra gondoltam. Persze, ez is attól függ, hogy ki, honnan nézi.

Kicsi voltam mindig, növésem is közepes még, rendre visszarogyok centiket a száznolcvcankettőmből, nézőpontomon már ezért sem változtathatok, mert jó ideje sűrű, de egyoldalú levelezésbe állok a különféle könyvkiadókkal, akiknek bevett szokásukká vált, hogy nem válaszolnak, s ha véletlenül igen, pénzt munkámért nem adnak, csak kérnek, azt képzelik, hogy a tőlem kapott összeggel írásaim értéke emelkedne. Rosszakaróim hiába terjesztik, hogy azért költöztem svéd földre, hogy közelebb legyek a Nobel-díjhoz, a pénz engem nem boldogít, „van pohár söröm” és napjaim számlálatlanok.

Ha tehetségem volna, Feriformán számlálnám, naponkénti írással gazdagítanám magam, vagy Thomas Mannhoz hasonlóan tennék, aki állítólag naponta egy-egy oldalt küldött nyomdába, s bő év alatt összehozott világirodalomba való regényt. Szorgalmam sincs annyi, amennyi kellene, mert „Az ember nem annyi, amennyi, hanem csupáncsak annyi, amennyi tőle kitelik!” De maradt bennem annyi becsület, hogy a jó példát követem, a blogosokat is, vannak szép számmal, (Diurnus, Iván, Feriforma, Ursu2, Mondat, Fototanu stb), és gépbe vetem múltam, jelenem, éltem, édes-keserűségem. Miért maradnék olvasmány nélkül, öreg napjaimra?

Regényes életrajzomba máris belekezdtem. Címe lehetne egy gyerekkoromban olvasott Nagy István novella után: A Boldog utcán innen.

Jó volt nemcsak olvasni, hanem naponta járni egykor, a belvárost a külvárossal összekötő Boldog utcát, s aztán sorsomat követve a Boldog utcán túlról, a Boldog utcán innen–re kerülni. Laktam valamennyi ideig a Kismezői temetőbe kanyarodó utca egyik villájában, a háború után apám családjának kiutalt szobakonyhában. Vas–villa lehetett a ház neve, ehhez társítom mindegyre akaratlanul az a „vasvilla” kort, amelyben tébláboltam,. Aztán a villából Tar–lak lett. Kiszakítottam magam és családom az ottani világból, és később szülővárosomból is, ahol családom több mint hat évszázadon át folyamatosan élt, munkálkodott, küzdött. Míg másokat, hívatlanokat tízezer számra bekapott a város, minket, engem, évtizedeken át sorvasztva, kitaszított. Erről szól majd regényes életrajzom.

Moszkvában is jártam egyszer, ahol azzal vidámított fiatal íróársam, hogy regénye már másfél kiló, és ő személyesen, nagyon elégedett vele. Valahogyan, persze másként, de magam is súlyos könyvet kívánok napszámos munkával összeszerelni.

Regénnyé ötvöződő jegyzetek lesznek benne számolatlanul. Mostanában sok a jó regény. Feriforma is elkényeztet. Mégis alig várom, hogy kiegészített betűfalók módjára, belemerülve, mohón elolvassam.

Öröklét

Petőfi Sándor így bíztat a Bolond Istókban:

Míg az ember boldog nem volt, addig meg nem halhat.

Karácsony Sándor, aki több mindenben példát mutatott a hasznos gondolatcserére, kissé átfogalmazta a mondatot:

Míg az ember el nem végzi a földön a rábízottakat, addig meg nem halhat.

Ady Endre is jó tanítónk és jó szomszédunk volt. Reánk bízta, hogy gondolatébresztő sétákat tegyünk mindenfelé, ahova eszünkkel eljuthatunk, s ha lehet, a magunk belső világát se kerüljük el, ne hagyjuk ezt sem csupán vasárnapra.

Ha ez sikerül olykor, és tapasztalatainkat gyarapítva, a nekünk kiszabott időben, csupa jót cselekszünk, talán meg sem halunk, mert tovább élünk majd az utánunk következők jó emlékezetében.

Tartalom

El szó

Lépés a Gutenberg-galaxisból

Könyvismertet k

Itt...

Jogaink könyve

Bátor beszédért

Bennünk élő város

Kimondott igazságok könyve

Az önismeret könyve

Tanulságok begyűjtése

Az éden kényszerképzete avagy őseink a fülesbaglyok

A félelemkutató bátorsága

Svédországi magyar újregény

Esszé

Futuvval búsürmen avagy az erdélyi groteszkről nem csak általában

Holló úr és a többiek

Mi a magyar-2?

Távoli vélemény az Erdélyi Tollról

Jelentések magamról

Regények színhelyén

Pjotruska – fényben

Tebea fölött

Víz és vas városa

„Az ember csakugyan lehetne a föld virága”

Merre van a Sánta angyalok utcája?

Mi az, hogy Enyed?

Lélekhalál ellen

A szolgálat dicsérete

Mire jó egy csatatér?

Fölöttünk a jövő

Életünk

Utószó

Titkolt könyvem

Öröklét